

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

PhDr. Anna Sállová

**Obraz sudetských Němců v českém tisku
v krizovém roce 1938**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **PhDr. Anna Sállová**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Bednařík Ph.D.**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam:

SÁLOVÁ, Anna. *Obraz sudetských Němců v českém tisku v krizovém roce 1938*. Praha, 2012. 177 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Bednařík Ph.D.

Abstrakt:

Diplomová práce „Obraz sudetských Němců v českém tisku v krizovém roce 1938“ se zabývá mediálním obrazem německé menšiny v Československu v období mnichovské krize (od dubna 1938 do podpisu mnichovské dohody), a to formou komparace, která zahrnuje ústřední tiskové orgány hlavních politických proudů té doby: u ČSDSD - *Právo lidu*, u ČSNS - *České slovo*, u ČND (Národního sjednocení) – *Národní listy*, u KSČ – *Rudé právo*, u ČSL – *Lidové listy* a u agrárníků (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) - *Venkov*. Práce se rovněž dotýká postojů českých fašizujících proudů k sudetským Němcům. Výstupy stranických periodik nejsou zkoumány izolovaně, ale i vzhledem k politickým postojům jednotlivých stran a je zohledněn vývoj těchto postojů v čase s tím, jak se krize prohlubovala, rozdělením zkoumaných témat do tří hlavních období roku 1938. V neposlední řadě jsou tyto postoje konfrontovány i s postoji tisku sudetských Němců. Práce je obecně zarámována pojednáním o mezinárodních a historických souvislostech sudetoněmeckého problému a rolí médií a propagandy v souboji mezi demokratickým Československem a totalitární Třetí říší o přízeň velmocí a veřejného mínění.

Abstract:

The master thesis „The image of Sudeten Germans in the Czech press during the crisis of 1938“ deals with the media reflection of Sudeten Germans in the central political party press of the main political groups of that time in the period between April 1938 and the Munich agreement. This reflection is analyzed through the comparative method including the main political papers of ČSDSD - *Právo lidu*, ČSNS - *České slovo*, ČND (Národní sjednocení) – *Národní listy*, KSČ – *Rudé právo*, ČSL – *Lidové listy* and the agrarians (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) - *Venkov*. The thesis also explores the attitude of Czech fascist movements towards Sudeten Germans. The reflections in the political press are not approached in isolation, but in accordance with the party political programs and to their evolution in time as the crisis got more and more serious. Therefore the

press analysis has been divided into three main periods. This reflection in the Czech press is then confronted with the reflection in the Sudeten German press. The framework of the thesis is completed by the international and historical circumstances of the Sudeten German problem and the role of media and propaganda of the democratic Czechoslovakia and the totalitarian Third Reich towards the Western powers and the public opinion.

Klíčová slova: sudetští Němci, 1938, Mnichov, československý tisk, politické strany, mediální obraz, SdP, Henlein, český fašismus

Keywords: Sudeten Germans, 1938, Munich, Czechoslovak press, political parties, media image, SdP, Henlein, Czech fascism

Rozsah práce: 462 161 znaků.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného vysokoškolského titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

PhDr. Anna Sálová

Obsah

Úvod	4
Vymezení tématu, cíle práce, výzkumné otázky, struktura práce	4
1. Sudetoněmecká otázka.....	8
1.1 Stručný historický exkurz	11
1.2 Třetí říše a stupňování požadavků sudetských Němců vůči československému státu ...	22
1.3 Krizový rok 1938 – cesta k mnichovské dohodě.....	24
2. Český tisk a tisk německé menšiny, dva pohledy na sudetoněmeckou otázku.....	30
3. Obraz sudetských Němců v českém tisku v období od dubna 1938 do 30. 9. 1938	40
3.1. Československá národní demokracie a její tisk	41
3.1.1 Politický profil strany v éře 1. republiky	41
3.1.2 Pozice národní demokracie (NS) v předmnichovském období.....	45
3.1.3 Národní listy – tiskový orgán národní demokracie (NS)	46
3.2 Československá strana národně socialistická a její tisk.....	51
3.2.1 Politický profil strany v éře 1. republiky	51
3.2.2 Československá strana národně socialistická v předmnichovském období.....	53
3.2.3 České slovo – tiskový orgán Československé strany národně socialistické	54
3.3 Československá sociální demokracie a její tisk.....	57
3.3.1 Politický profil v éře 1. republiky	57
3.3.2 Československá sociální demokracie v předmnichovském období	60
3.3.3 Právo lidu – tiskový orgán Československé sociální demokracie	61
3.4 Komunistická strana Československa a její tisk.....	66
3.4.1 Politický profil strany v éře 1. republiky	66
3.4.2 KSČ v předmnichovském období	68
3.4.3 Rudé právo – ústřední tiskový orgán KSČ	69
3.5 Agrárníci a jejich tisk	72

3.5.1 Politický profil strany v éře 1. republiky	72
3.5.2 Agrárníci v předmnichovském období.....	76
3.5.3 Venkov – tiskový orgán agrárníků.....	77
3.6 Československá strana lidová a její tisk	85
3.6.1 Politický profil strany v éře 1. republiky	85
3.6.2 Lidovci v předmnichovském období	87
3.6.3 Lidové listy – tiskový orgán ČSL	90
4. Komparace přístupů k sudetským Němcům a jejich obrazu ve vybraných českých periodikách (dimenze tématiko - časová).....	94
4.1 Období do vyhlášení karlovarských požadavků (1. 4. – 24. 4. 1938)	94
4.1.1 Konrád Henlein (SdP a její funkcionáři)	95
4.1.2 Hraničáři (příběhy z pohraničí, příběh hraničáře).....	103
4.2 Období od vyhlášení karlovarských požadavků do sudetského puče po Hitlerově norimberském projevu (24. 4. – 12. 9. 1938)	110
4.2.1 Vyhlášení karlovarských požadavků	111
4.2.2 Obecní volby 1938.....	122
4.2.3 Německá sociální demokracie	128
4.2.4 Incidenty a provokace	136
4.3 Období po Hitlerově norimberském projevu do podpisu mnichovské dohody (12. 9. - 29. 9. 1938).....	140
4.3.1 Sudetský puč a události po Hitlerově norimberském projevu	141
4.3.2 Demokratičtí Němci po sudetském puči	148
5. Vliv médií v předmnichovském období na řešení sudetoněmecké otázky	158
Závěr.....	175
Summary	177
Seznam použité literatury.....	178
Seznam příloh.....	185

Přílohy	186
Příloha č. 1: Mapa Československa s vyznačeným smíšeným územím	186
Příloha č. 2: Příklad propagandistické mapy Československa	187
Příloha č. 3: Mapa znázorňující územní ztráty Československa na základě mnichovské dohody	188

Úvod

Mnichovské události a to, co jim předcházelo, jsou i desetiletí po skončení druhé světové války stále opředeny některými mýty a polopravdami. Mnoho otázek a nejasných interpretací obklopuje i roli německé menšiny v tehdejší meziválečné Československé republice a opravdová povaha tehdejší národnostní situace i poměry uvnitř diferenciované německé společnosti v Československu jsou nadále dezinterpretovány a zjednodušovány. Náhled na německou menšinu v Československu optikou československého stranického tisku a její „mediální obraz“ v krizovém období roku 1938 nám pomůže blíže pochopit podstatu tehdejší národnostní a státní problematiky a osvětlit tehdejší vztah mezi Čechy a Němci. Středem našeho zájmu bude dynamika vývoje vnímání této skupiny v Československu optikou ústředních tiskových orgánů hlavních politických stran a proudů v prvorepublikové politice. Poznáme, jakým způsobem a s jakými výsledky v tomto období fungovala státní a stranická propaganda, která do jisté míry ovlivnila okolnosti směřující k neblahému vyústění celé situace týkající se německé menšiny v Československu.

Vymezení tématu, cíle práce, výzkumné otázky, struktura práce

Obraz sudetských Němců byl doposud zkoumán spíše z hlediska problematiky jejich poválečného odsunu. Média, tehdy především tisk a rozhlas, samozřejmě v atmosféře po zániku protektorátu Čechy a Morava a pádu hitlerovského Německa volala po potrestání skutečných i domnělých kolaborantů. To, jak o německém obyvatelstvu v Československu referoval především český tisk a v nástinu tisk německé menšiny a tisk zahraniční v krizovém roce 1938 a jak tento způsob informování o sudetoněmecké otázce ovlivnil její vnímání v předmnichovském období, by mělo být náplní mé diplomové práce. V tomto období se setkávala německá propaganda za odtržení Sudet s českou protiněmeckou propagandou směřující k mezinárodnímu společenství ve snaze o vyřešení komplikované politické a etnické situace v Československu. Zkoumáním především dobového tisku se pokusíme ilustrovat napjatou atmosféru, která před připojením pohraničních oblastí k hitlerovskému Německu panovala, jak se k problému stavěly české politické proudy a jak fungovala tehdejší nacionalistická propaganda.

Cílem práce je analyzovat, jak vybraná česká média referovala a odkazovala na německou menšinu v dobovém tisku v období od dubna 1938, kdy Henleinova SdP vystoupila s tzv. karlovarskými požadavky (24. 4. 1938), které byly v duchu stupňování požadavků vůči

Československu nepřijatelné, přes události kolem sudetoněmeckého puče v půli září, do přijetí mnichovské dohody 30. 9. 1938. Budeme zkoumat, jak tisk jednotlivých politických proudů v Československu vnímal německou menšinu a její politické nároky. Do tohoto výzkumu zahrneme ústřední tiskové orgány ČSDSD – *Právo lidu*, ČSNS – *České slovo*, ČND (Národní sjednocení) – *Národní listy*, KSČ – *Rudé právo*, ČSL – *Lidové listy* a agrárníků (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) – *Venkov*. Prozkoumáme i postoje fašizujících proudů v pravicových stranách (především v rámci Národního sjednocení¹ – v Československé národní demokracii, ve Stříbrného Národní lize a dále v Gajdově Národní obci fašistické aj.) a jejich denících. Tento výběr byl podmíněn jednak výsledky posledních předválečných parlamentních voleb v roce 1935, na jejichž základě byly determinovány nejdůležitější české politické proudy té doby, a zadruhé snahou o zahrnutí co nejširší variace postojů k sudetským Němcům (od krajně pravicových fašizujících formací ke krajně levicovým komunistickým antifašistům). Pro uvedení do širší souvislosti se budeme okrajově věnovat postojům tisku německé menšiny, henleinovského zglajchšaltovaného tisku, tisku nacistického Německa a zahraničním ohlasům na pro-sudetoněmeckou propagandu ze sekundární literatury.

Jednotlivé tiskoviny (periodické deníky z ústředních redakcí) českých politických proudů budeme zkoumat synchronní komparativní metodou, kdy formou kvalitativní obsahové analýzy textů (výstupů masových médií jako primárních historických dokumentů)² popíšeme a porovnáme jejich postoje k sudetoněmecké menšině v krizovém období 1. republiky a jimi vytvářený obraz sudetských Němců a jejich požadavků.

Práce klade následující otázky: mohla obratná proněmecká propaganda ovlivnit vyústění jednání o sudetoněmecké otázce v neprospěch Československa? Jak se lišily postoje české, sudetoněmecké, mezinárodní a odborné veřejnosti k řešení tohoto problému? Nakolik reflektoval tisk v souvislosti s požadavky sudetských Němců mocenské ambice hitlerovského Německa? Jak český tisk vnímal ambice a jednání Sudetoněmecké strany? Které politické proudy manifestovaly větší toleranci či přichylnost k požadavkům SdP a které naopak její požadavky nejrazantněji odmítaly? Jak se lišil postoj českých fašistů a nacionalistů k sudetským Němcům od postojů ostatních politických proudů (občanských, socialistických)?

¹ Tato strana v sobě sloučila v roce 1935 strany čs. národně demokratickou, ruskou nacionální autonomní, ruskou národní stranu a ligu proti vázaným kandidátním listinám. Posléze došlo k dalšímu štěpení, např. v souvislosti s obecními volbami v květnu a červnu 1938.

² HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 130-135.

Předpokládanou hypotézou práce je, že německá menšina v Československu a její političtí představitelé měli v předmnichovském období v českém tisku ryze negativní obraz, a to jak u hlavních politických proudů, tak u fašistů. Jednotlivé zkoumané proudy a jejich tisk se budou lišit pouze v míře negativní reflexe této národnostní skupiny.³ Český tisk rovněž poukazoval na geopolitické ambice hitlerovského Německa, na agresivní propagandu a na snahu o zničení Československa, kde sudetoněmecká otázka hrála jen zástupnou roli. O SdP a Henleinovi pak český tisk referoval jako o prodloužené ruce nacistů.

Hlavním materiálem pro mou diplomovou práci budou dobová periodika z období od dubna 1938 až 30. 9. 1938. Rozhodla jsem se oproti tezím diplomové práce rozšířit zkoumané období na celý duben, tedy těsně před vyhlášení karlovarského programu, abychom vedle kvalitativní, obsahové roviny textů jednotlivých proudů zohlednili i časovou dimenzi proměn obrazu sudetských Němců. Pro zařazení tohoto výzkumu do širších souvislostí využiji publikace věnující se prvorepublikovým médiím, politických skupinám v Československu a předmnichovské žurnalistice.

Metodou mé práce bude kvalitativní komparativní analýza textů vybraných periodik. Klíčem pro výběr těchto textů a jejich zahrnutí do výzkumu bude na jedné straně tematické vymezení článků a příspěvků (dojde k jejich tematické kategorizaci) ve vybraných periodikách (témata: a) Konrád Henlein (SdP a její funkcionáři), b) Hraničáři (příběhy z pohraničí), c) Vyhlášení karlovarských požadavků, d) Obecní volby 1938, e) Německá sociální demokracie, f) Incidenty a provokace, g) Sudetský puč a události po Hitlerově norimberském projevu, h) Demokratičtí Němci po sudetském puči) a relativní četnost těchto témat ve zkoumaném období (teoretické a statistické hledisko výběru), a na druhé straně jejich časové ukotvení v jednotlivých obdobích vývoje obrazu sudetských Němců v českém tisku v roce 1938 dle následujícího dělení: 1) do vyhlášení karlovarských požadavků – malá část veřejnosti a politických představitelů stále věří, že Henlein a jeho SdP vystupují jako autonomní vnitropolitický aktér, jehož požadavky lze vyřešit jednáním a kompromisem, 2) od vyhlášení karlovarských požadavků do Hitlerova norimberského projevu (12. 9. 1938) – všem politickým představitelům a veřejnosti je v podstatě jasné, že Henlein a jeho SdP jsou agenty

³ Případná pozitivní afiliace kteréhokoliv ze zkoumaných proudů k politickým představitelům SdP, pokud existovala, mohla probíhat pouze ve skryté vnitrostranické diskuzi, neboť otevřená podpora sudetoněmeckých požadavků by měla čistě negativní vliv na volební výsledky dané strany v českém politickém prostoru.

Třetí říše pro uspokojení geopolitických zájmů Německa. Henlein se v karlovarské řeči otevřeně přiznává k myšlence národního socialismu. V zájmu zachování míru a ve snaze o to, aby situace neeskalovala, vláda jedná s SdP o možném národnostním statutu, k čemuž ji mj. tlačí její spojenci, především Velká Británie. Požadavky SdP, předem zamýšlené jako nesplnitelné pro československou vládu (taktika stupňování požadavků), jdou však přímo proti ústavě státu a jakákoliv snaha po dohodě je negována a odsouvána ze strany SdP pod záminkou zanedbatelných incidentů v pohraničí (např. incident v Moravské Ostravě v září 1938), 3) Období po Hitlerově norimberském projevu (12. 9. 1938) do podpisu mnichovské dohody (29. 9. 1938) – jasné prozření ohledně povahy SdP a jejích požadavků nejen v československém, ale i sudetoněmeckém táboře. Po pokusu o puč, vyhlášení stanného práva a exodu vůdců SdP do Třetí říše následuje zákaz Sudetoněmecké strany a diskreditace celého autonomistického programu. Vyjednávání o osudu smíšených oblastí a potažmo celého Československa se přesouvá do rukou Hitlera a velmocí. I ten k politice sudetských Němců nejvstřícnější stranický tisk (agrární a národněsjednocenecký tisk) se staví jasně proti SdP a říšským zájmům.

Tyto dvě dimenze nám umožní jednak zachytit rozdíly mezi jednotlivými stranickými listy a jednak vývoj postoje k sudetským Němcům v rámci jednoho stranického listu, který do jisté míry reflektuje i změnu nálad uvnitř jednotlivých politických proudů. Tímto zamýšlená metoda komparace získá charakter jak synchronní (komparace jednotlivých periodik mezi sebou), tak i diachronní (komparace jednotlivých období; obecně, i v rámci jednotlivých proudů). Do komparace budou zahrnuty původní příspěvky redakcí a jejich spolupracovníků ve vybraných periodikách, nebudou tedy zahrnuty přetisky z jiných periodik, zprávy ČTK či zprávy úřední.

Pro jasnější znázornění a uspořádání těchto kvalitativních zjištění zařadíme na závěr komparace tabulku postojů periodik vybraných politických stran k jednotlivým tématům reflektovaným na stránkách stranického tisku a selektovaných pro účely tohoto výzkumu.

Práce si neklade za cíl vyčerpávajícím způsobem popsat politické, geopolitické či mezinárodněpolitické pozadí mnichovských událostí ani analyzovat oprávněnost nároků sudetských Němců vůči Československu či odhalit jakousi dějinnou pravdu. Cílem práce je v tomto napjatém období zachytit tehdejší momentální stav a vývoj mediální atmosféry ve vztahu k německé menšině.

1. Sudetoněmecká otázka

Obecná problematika „obrazu“ sudetských Němců

Pojem obraz či obrazy (Mental images), který patrně jako první v r. 1922 použil Američan W. Lippman ve své práci „Public Opinion“⁴, se stal součástí dnes široce zkoumané historie mentalit, která tak rozšířila záběr tradiční historiografie a zároveň se pohybuje na hranicích řady jiných věd, jako je sociologie, psychologie nebo politologie.⁵ Náš úhel zkoumání se soustřeďuje hlavně na dimenzi mediálního obrazu, v oboru zkoumání obrazu obvykle využívaném, který v tomto případě zprostředkovává a formuje vnímání a představy o „těch druhých“ (v našem případě o sudetských Němcích), jež pak slouží jako nástroj společenských a individuálních orientací. *„Je přirozené, že se tyto představy (obrazy) utvářejí v historickém procesu: formotvorné jsou obvykle velké dějinné události, války, útlak, prožitky – přímé i zprostředkované – historických konflagrací, vedle nichž ve složité interakci působí rovněž i pozitivní a negativní zkušenost z každodenních kontaktů na všech úrovních.“*⁶ Politická elita má na tento obraz a veřejné mínění vždy závažný a formující vliv⁷, a proto nám zkoumání stranického tisku přináší vhled do jejího vnímání a přeneseně i do vnímání čtenářů jejího tisku. Potřebu zpracovat tento náhled do mechanismu tvorby obecných představ, na něž má politika nepominutelný vliv, a také změny představ české veřejnosti (a české politické reprezentace) v období bezprostředně předmnichovském a mnichovském uvádí Křen jako velice přínosnou.⁸ Obraz „našich Němců“ (tento nesymetrický pojem užívaný i v dobovém tisku je také manifestací nejistoty ohledně vztahu politického centra k těmto občanům ČSR) a jejich soužití s Čechoslováky v období od první republiky do jejich poválečného odsunu byl a do značné míry zůstává dominantou, kolem které krouží celkové vnímání Němců a Německa.⁹

⁴ Původní vydání LIPPMAN, W. *Public opinion*. New York: Macmillan, 1922.

⁵ KŘEN, J. Úvod. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 7.

⁶ Křen, c. d., s. 8.

⁷ Křen, c. d., s. 17.

⁸ Tamtéž.

⁹ Křen, c. d., s. 11- 12.

Problematika pojmu „sudetský Němec“

V úvodní kapitole je třeba rovněž vymezit pojem v názvu této práce označující objekt, který je hlavní náplní tohoto výzkumu. Národnostní menšina Němců v českých zemích a na Moravě, potažmo v Československu, je v současnosti nejvíce známa pod označením „sudetští Němci“. Tento pojem je ovšem výsledkem vývoje až poslední kapitoly v česko-německých vztazích v Československu, který bývá některými autory označen jako účelový výplod říšskoněmecké velkoněmecké propagandy ve snaze nahradit do té doby užívané označení „Deutschböhmen“, kterým k sobě odkazovali po minulá staletí i sami Němci v českých zemích.

Označení „sudetendeutsch“ se poprvé objevilo na počátku 20. století, nejprve jako souběžné označení vedle pojmu „alpendeutsch“ v rámci habsburské říše. *„Vzniklo ve velkoněmeckém prostředí a jako označení sebe samých ho akceptovali v Čechách pouze velkoněmci. Ostatní byli vnímáni jako Němci z Čech (Deutschböhmen), Rakušané nebo jednoduše jako Němci, což tyto skupiny viděly úplně stejně. Teprve v průběhu 20. a 30. let doznal tento pojem širokého rozšíření.“*¹⁰ Pro Oldenburský projekt, který si dal za cíl zmapovat sudetoněmecké dějiny, definoval Hahn sudetské Němce jako příslušníky velkoněmeckého politického hnutí, které o sobě tvrdilo, že reprezentuje všechny „pravé“ Němce žijící v českých zemích. Sudetoněmecké hnutí tím vlastně spustilo proces vytváření národa, což se manifestovalo vykonstruováním sudetoněmeckého národa, resp. sudetoněmecké národní skupiny (Volksgruppe) či sudetoněmeckého kmenu (Stamm), jak je nazýván v sudetoněmecké literatuře, a tím tak vyloučilo ty příslušníky německé menšiny, kteří nesdíleli jeho představy a cíle, jež byly antidemokratické, antisemitské, protizápadní, antiliberální a antisocialistické. Nepočítali je tedy k vlastní, takto definované národní skupině a např. německy mluvící Židé byli podle této definice vyloučeni.¹¹ Proces vytváření sudetoněmeckého národa označuje Hahn jako vlastní (umělou) konstrukci (Selbstkonstruktionsprozess) sudetských Němců a zařazuje vznik národního (völkisch) sudetoněmeckého hnutí a jeho dějiny do širší problematiky hledání národní identity v 19. a 20. století. *„Co víc, sudetské Němce vidíme jako emanaci tohoto hledání, tedy jako produkt*

¹⁰ HAHN, H. H. Oldenburský projekt Sudetoněmecké dějiny. Základní otázky a oblasti výzkumu. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 7.

¹¹ Hahn, c. d., s. 8.

stále více se radikalizujícího německého národního diskurzu, který směřoval k čistě etnickému, posléze stále více rasově definovanému národnímu konceptu.“¹²

Mezi všemi zahraničními Němci před druhou světovou válkou tvořili Němci v Československu jednu z mnoha národnostních skupin, ale zároveň to byla skupina velice specifická. Ve srovnání s ostatními byli zdaleka největší menšinou v Evropě. Sčítání lidu v roce 1930 hovoří o necelých 3,5 milionech Němců¹³, kterých tak bylo více než Slováků (necelé dva miliony¹⁴) a kteří se stali spolu s Čechy státoprvním národem (!). Obývali vesměs oblasti, které přímo sousedily s Německou říší, proto byli také nazýváni pohraničními Němci (Grenzlanddeutsche).¹⁵ V souvislosti s tímto specifickým postavením místních Němců se české země staly pevností velkoněmeckého hnutí a již roku 1904 zde byla založena ona první velkoněmecká Německá dělnická strana (Deutsche Arbeiterpartei), která se v roce 1918 přejmenovala na Německou národněsocialistickou dělnickou stranu (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei) a jako DNSAP posléze zaznamenala v Československé republice rostoucí volební zisky.¹⁶ „*Agitovala v konspirativním politickém spojení s říšskoněmeckými a rakouskými národními socialisty a stála u zrodu Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatfront), kterou v roce 1933 založil Konrad Henlein (od roku 1935 Sudetoněmecká strana – Sudetendeutsche Partei).*“¹⁷

Ovšem kulturní a politické spektrum jak německé společnosti v Československu před 2. světovou válkou, tak z ČSR odsunutých Němců bylo ve skutečnosti mnohem širší a neomezovalo se jen na pangermánské tendence. Obsahovalo četná, v každé moderní evropské společnosti běžná uskupení mezi radikálně levým a pravým politickým spektrem, především mezi příslušníky liberálně občanských a sociálnědemokratických politických proudů.¹⁸

Dnešní většinový pohled na Němce v Československu ovlivňují dva póly: „...oba až dodnes zjistitelné obrazy sudetských Němců je označují buď za oběť nacionálně českého útlaku (autostereotyp), nebo za obyvatelstvo vesměs fašistického ražení ve službách Hitlera (heterostereotyp). Tyto obrazy dodnes trvale zatěžují nejenom interní německé diskuze o

¹² Hahn, c. d., s. 8.

¹³ Statistická ročenka republiky Československé, Praha: Orbis, 1935.

¹⁴ KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha: Karolinum, 2002. s. 61.

¹⁵ Hahn, c. d., s. 9.

¹⁶ Hahn, c. d., s. 10.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Hahn, c. d., s. 11.

odsunutých Němcích a jejich roli v politických dějinách SRN, nýbrž také česko-německé vztahy.“¹⁹

Z dnešního pohledu se přitom zvláště zapomnělo na demokratické Němce, kteří se stali opravdovou obětí vzedmutého nacionalismu hned nadvakrát, poprvé kvůli teroru ze strany henleinovců, kteří se snažili zlomit jejich odpor k nacionálnímu socialismu, a podruhé při vysídlení v roce 1945, kdy většina antifašistů zůstala neidentifikována a byla transferována spolu s kolaboranty. „*Naši zvláštní pozornost a úctu si zasluhují sudetští Němci, kteří nepodlehli masivnímu, vyděračskému i výhružnému tlaku SdP. Jejich postavení bylo o to těžší, že ztrátu národního včlenění doprovázelo nezřídka i odcizení a nepřátelství z české strany, pro niž byli především Němci a pak teprve antifašisté a demokraté. Stát v takové době za demokratickým Československem vyžadovalo opravdovou odvahu a hluboké ideové přesvědčení.*“²⁰

1.1 Stručný historický exkurz

Utvoření Československé republiky roku 1918 předcházela dlouhá akademická debata mezi českými politiky a filozofy, která se zjednodušeně řečeno již od dob Jungmanna a Bolzana týkala otázky uspořádání českého státu: zemský princip kontra princip národnostní. Nejvlivnějším myslitelem a postavou vzniku Československa se nakonec stal T. G. Masaryk, první československý prezident, se svou ideou čechoslovakismu. Masaryk, ač původně realista, (již tehdy objevující se idea vzniku české samosprávy či státu na území s převážným českým osídlením, ne příliš územně odlišného od uspořádání 2. republiky!²¹) a Beneš, píšíci v roce 1908 pro zavedení budoucí autonomie a oddělení národností, dali nakonec v očekávání totální porážky Rakouska přednost maximálním požadavkům a novému státu jako národnímu státu Čechoslováků.²² Bylo potřeba nový stát pevně ukotvit na mezinárodním poli,

¹⁹ Hahn, c. d., s. 11. srov. Křen, c. d., s. 8.

²⁰ KVAČEK, R. Mnichovské desatero. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 91.

²¹ KURAL, V. *Konflikt místo společenství?: Češi a Němci v Československém státě (1918- 1938)*. Praha: Nakladatelství R, 1993. s. 17.

²² SLÁDEK, M. *Němci v Čechách*, Praha: Pragma, 2002. s. 31. O zakotvení ČSR jako národního státu se zasazoval především Kramář, který si tento statut nechal potvrdit 20. 2. 1920 i verdiktem Nejvyššího správního soudu. Beneš se označení „národní stát“ vyhýbal a již na Versaillské mírové konferenci se v tomto bodě dostal do sporu s Kramářem.

legitimizovat ho v hranicích historických zemí a Slovenska a vyhnout se pokusům o podněcování iredenty a územních změn ze strany sousedů, jejichž početné národnostní menšiny se v novém Československu ocitly.

Záhy po vyhlášení Československé republiky následuje vojenské obsazení převážně německy obydlených území, kde se mezitím již od konce 19. stol., hlavně na Chebsku, formoval jeden z pilířů extrémního pangermanismu.²³ To se mj. manifestovalo vytvářením a podporou různých německých nacionalistických organizací, z nichž nejvlivnější byla Deutscher Schulverein založená v roce 1880 na pomoc německým školám ve smíšených oblastech po celém Rakousku, Bund der Deutschen, který byl činný pouze v Čechách, na podporu německé rasy byla založena síť Schutzvereine, z nichž nejvýznamnější v historických zemích byl Böhmerwald Bund a všem těmto organizacím předcházela tělocvičná organizace mládeže Turnverein²⁴ založená o dvacet let dříve²⁵, která si zachovala svůj značný vliv až do obsazení Československa nacisty, kdy se stala jedním z pilířů organizace členů SdP.

V duchu práva na sebeurčení národů dochází nejprve v německých územích, den po vyhlášení československého státu, k vytvoření dvou tzv. nezávislých provincií Deutschböhmen a Sudetenland, skládajících se z německých oblastí na severu a východě historických zemí se sídly v Liberci a Opavě. Čeští Němci v nich v souladu s Wilsonovými body požadovali právo na sebeurčení a územní autonomii. Jejich neústupnost při české snaze o dohodu (o modu vivendi týkajícího se např. poválečného zásobování) jim vysloužila pověst rebelů, jejichž zlá vůle směřuje ke zničení československé nezávislosti.²⁶ Třetí německá prozatímní vláda se vytvořila v listopadu 1918 jako tzv. Deutschsüdmähren a zahrnovala Němce na jižní Moravě. Německé oblasti v sousedství Horních Rakous, které byly značně homogenní, se staly čtvrtým útvarem vytvořeným sudetskými Němci pod názvem

²³ Sládek, c. d., s. 16-17.

²⁴ Tyto tzv. obranné organizace měly své protějšky na české straně ve formě např. Sokola nebo Ústřední matice školské.

²⁵ Sládek, c. d., s. 18.

²⁶ Sládek, c. d., s. 26. srov. GALANDAUER, J. Čeští vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 91. „*Německá nacionální politika, především politika českoněmecká, opakovaně zcela kategoricky a emocionálně myšlenku českého (československého) státu odmítala, ať již v rámci habsburské monarchie či mimo tento rámec. Tím ovšem zesiloval obraz Němce, zejména českého Němce, jako někoho, kdo chce zmařit české národní cíle.*“

Bohm̃rwaldgau se sídlem v Krumlově.²⁷ Předáci těchto útvarů posléze podali zprávu vídeňskému parlamentu se žádostí o své přičlenění k Rakousku, ovšem do několika týdnů byla na těchto územích obnovena česká správa a německé vlády, jedna po druhé, zanikly. Definitivnímu přičlenění smíšených území k Československu nezabránily ani protesty rakouského ministra zahraničí u spojenců a jeho žádosti o uspořádání plebiscitu. Nejednotnost českých Němců, která jednání se spojenci rovněž komplikovala, se ovšem posunula do pozadí v březnu roku 1919, když jim české úřady zabránily účastnit se voleb do rakouského parlamentu. Protestní shromáždění a generální stávka svolaná sociálními demokraty 4. března byla potlačena československou armádou, kde došlo i ke střelbě do davu a následným obětím na životech (v Kadani, Moravském Šternberku aj.).²⁸ Tato počáteční kapitola česko-německého soužití v novém státě se posléze stala živnou půdou pro začínající zášť k Čechům a k novému státu a působila „jako významný krok ke stmelení Němců z různých regionů v jedno „osudové společenství“ a byla „dalším projevem a zkušeností naprosté politické bezmoci a dalším zdrojem pocitů ukřivdění.“²⁹ Tyto události se staly podkladem pro vznik mýtu o českém barbarství a utiskování Němců a Hitler tyto padlé Němce posléze v jednom ze svých projevů označil jako první oběti 2. světové války.³⁰

Hlasateli osvobození Němců se tehdy stali z neextrémistických skupin hlavně sociálně demokratičtí představitelé.³¹ Obávali se především ztráty kontaktu s Vídní, ideologickým a stranickým centrem sociální demokracie se soc. dem. vládou Karla Rennera.³² I oni, hlavně Josef Seliger, ovšem chápali problematické aspekty jakéhokoliv vydělení, sebeurčení či autonomie německých oblastí pro jejich promíšenou národnostní strukturu obyvatelstva a

²⁷ KARPAŠ, R. (ed.) *Stalo se na severu Čech: 1900/2000*. Liberec: 555, 2001. s. 30.

²⁸ Méně známým faktem je, že demonstrace byly současně namířeny i proti kolkování rakouských bankovek, nařízenému ministrem financí Rašínem, které mělo ochránit občany před ničující inflací, která ožebračila miliony Rakušanů. Němci se tomu bránili pod záminkou, že na to Československo nemá před uzavřením mírové smlouvy právo. In. KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská kižovatka*. Praha: Karolinum, 2002. s. 65. Vydání bankovek ke kolkování je pak některými vědci považováno za první uznání československé státní moci místními Němci ještě před jejich participací v prvních obecních volbách.

²⁹ BERAN, L. J. *Odepřená integrace, Systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918- 1938*. Praha: Pulchra, 2009. s. 84.

³⁰ BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci 1918- 1938*, Praha: Academia, 2006. s. 133.

³¹ Karpaš, c. d., s. 31.

³² Brügel, c. d., s. 125.

geografickou roztržičnost německva v českém území.³³ Proti představám politických stran stály především zájmy německých průmyslníků, kteří by připojením k Německu či Rakousku ztratili nejen část odbytiště pro své výrobky v českých zemích, ale případně i své přidružené podniky a filiálky ve vnitrozemí; nemluvě o obavách z konkurence na větších trzích.³⁴

Účast německých kandidátů v obecních volbách v červnu 1919 pak byla příklonem k realismu a uznáním účasti v československé politice.³⁵ V duchu proletářského internacionalismu se němečtí sociální demokraté stavěli nesolidárně ke společné německé kandidátce; nedošlo tak k vytvoření jednotného sudetoněmeckého tábora, neboť stranická a ideologická příslušnost, včetně doktrinní neshody na míře participace v české politice, německou reprezentaci rozdělovala. Český tábor byl přitom v německé otázce sjednocen.

Domnělá křivda na „Německých Čechách“ byla nakonec dokonána saint-germainskými smlouvami, kde smlouva o menšinách z 10. září 1919 nezaručovala Němcům žádné zvláštní podmínky v novém státě. Mýtus o upření práva na sebeurčení se tak stal pevnou součástí sudetoněmeckého světónázoru. Definitivním přiřčením německy osídlených oblastí k Československu, rozpuštěním regionálních vlád a naprostým oddělením od rakouské vnitřní politiky došlo paradoxně teprve po vzniku republiky k utváření sudetoněmecké společné identity.³⁶

Se vznikem republiky dochází rovněž v radikálním německém politickém táboře k politické organizaci na obranu německé věci. Na území Sudet Československa vzniká první velkoněmecká nacionálně socialistická strana v Evropě. Již v květnu 1918 vzniká protonacistická Německá nacionálně socialistická dělnická strana (DNSAP), sociálně i národnostně radikální a antisemitská (hlavními představiteli byli Hans Krebs, Hans Knirsch a Rudolf Jung).³⁷

Dalším krokem v německé emancipaci byla memoranda spojených německých stran a německé sociální demokracie o dosavadní protiprávním jednáním národně – revolučních československých představitelů a nutnosti přizvat k státotvorným procesům německé

³³ Brügel, c. d., s. 101.

³⁴ Karpaš, c. d., s. 30. „Složité vlastnické poměry dokresluje fakt, že ve frýdlantské textilce Rollfs a spol. měli majetkovou účast jak tradiční příznivec německých nacionálů Theodor Liebieg, tak přední český politik Karel Kramář.“

³⁵ BROKLOVÁ, E. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918- 1938*. Praha: Karolinum, 1999. s. 47.

³⁶ Beran, c. d., s. 94.

³⁷ Beran, c. d., s. 100.

reprezentanty. Tato memoranda pojednávala mj. o bídě v pohraničí, což přispělo ke vzniku dalšího budoucího mýtu o státní hospodářské diskriminaci těchto německých území. Německá reprezentace touto svou iniciativou započala kladení maximalistických požadavků z vlastních slabých pozic a memoranda jen podpořila další urychlení kroků pro upevnění české národnostní nadvlády³⁸ pro obavy československých představitelů z nežádoucích komplikací způsobených německou stranou. V této fázi spolu ze soupeření českého a německého nacionalismu vychází vítězně ten český („československý“) a definitivní ústava z roku 1920 (vyhotovená bez přizvání německých představitelů nevoleným parlamentem) zakotvuje vznik národního, nikoli národnostního, státu. Ústava ovšem stanovila právní a politickou rovnoprávnost všech občanů, čímž měla být také zaručena práva menšinových národností; žádná národnostní privilegia občanů jedné národnosti ústava nezakotvovala. Zakotvovala však stát centralistický a unitární, kde československý národ hraje státotvornou roli³⁹ v etnickém jazykovém a kulturním smyslu.⁴⁰ Tato ústava bude posléze Němci považována za nelegitimní, nereprezentativní a Němci se jí nebudou cítit mravně vázání, což v budoucnu přispěje ke krizi mezi národnostmi. Následně se přidá i křivda pocíťovaná z přijetí jazykového zákona⁴¹ a z rozsáhlé pozemkové reformy⁴², která byla z menšinového pohledu

³⁸ Beran, c. d., s. 137.

³⁹ Ústavní listina Československé republiky z roku 1920. Archiv Poslanecké sněmovny P ČR. Dostupné z WWW: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, staženo 7. 3. 2012. Konkrétně šlo o paragrafy 106, 128 a 134.

⁴⁰ Beran, c. d., s. 139.

⁴¹ Jazykový zákon č. 122/1920 Sb. z. a n. byl přijat jako doplněk ústavní listiny Československé republiky a zakotvoval jako státní a oficiální jazyk československý. Autorem konstrukce by údajně agrárník Antonín Švehla s cílem stanovit slovenštinu na Slovensku jako oficiální jazyk. O označení státní se postaral Karel Kramář, který využil minoritního vota proti nesouhlasícím politikům – zejména E. Benešovi. Na základě zákona náležela zvláštní práva menšinovým jazykům v případě, kdy obyvatelé mluvící jazykem tvořili alespoň 20% v daném soudním okrese. V těchto případech jim byla zaručena možnost podávat podání na soudy a úřady v menšinovém jazyce, ve kterém se jim dostalo i odpovědi. Menšiny měly nárok na vzdělání ve svém jazyce, souběžné vyučování státního jazyka však zůstalo povinné. In: BROKLOVÁ, E. *První československá ústava: Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. s. 180. V okamžiku vzniku republiky tento zákon defacto znamenal propuštění všech německy mluvících zaměstnanců státních podniků a úřadů, kteří neovládali státní jazyk a nesložili jazykovou zkoušku a to i v okresech s drtivou německou většinou. Na jejich místa byli samozřejmě dosazeni Češi. Proto byl tento zákon československými Němci chápán jako záměrný pokus o eliminaci jejich politického a hospodářského vlivu a uvržení do pozice druhořadých občanů. Další politické snahy německých reprezentantů pak směřovaly ke zrušení tohoto podle Němců diskriminačního

chápána jako vyvlastnění Němců s cílem narušit homogenitu a integritu německy osídlených oblastí.⁴³

V prvních parlamentních volbách v roce 1920 německé primárně nacionální strany získaly nejméně hlasů; nacionalismus totiž měly ve svém programu všechny ostatní německé strany. Vstupem německých poslanců do Národního shromáždění došlo de facto k přijetí účasti v československé politice, i když nadále formálně vycházely buržoazní strany z doktríny negativismu.

Dalším zklamáním byl pro německou reprezentaci rok 1922, kdy došlo k zavržení návrhu na zřízení parlamentního výboru pro řešení národnostních otázek. Jasně zamítavá odpověď československé vlády na pokus o zavedení korektního národnostního statutu byla Němci chápána jako „*pokračování války bez výdobytků míru po 1. světové válce*“⁴⁴ a pro sudetoněmecké představitele to znamenalo definitivní odmítnutí partnerského jednání o tomto problému.

Negativistické období pozvolna končí sbližováním německých a českých stran poté, co ztroskotaly snahy o integraci německých stran v Německém parlamentním svazu a poté, co došlo k marginalizaci německých nacionalistů po volbách roku 1925.⁴⁵ Obrat k aktivistické

zákona a i v krizovém roce 1938 při přípravě nového menšinového statutu bylo navrhováno snížení procentuální kvóty pro přiznání menšinových jazykových práv.

⁴² Tzv. první pozemková reforma probíhala v letech 1919- 1938 s cílem rozdělit velké soukromé pozemky šlechty a velkostatkářů. Vymezoval ji rámcový zákon (též záborový zákon) ze dne 16. dubna 1919, který stanovil zábor pozemků buď nad 150 ha zemědělské půdy, nebo nad 250 ha celkové půdy. Právě z důvodu přijetí zákona nevoleným prozatímním parlamentem byla reforma Němci chápána jako snaha odhlasovat zábory německé, polské a maďarské půdy před tím, než by zástupci těchto menšin byli případně zvoleni do parlamentu a mohli odporovat. Dne 30. ledna 1920 došlo k vydání nového zákona (tzv. přidělový zákon), který rozdělával zabraný majetek. Dne 8. dubna 1920 pak vstoupil v platnost náhradový zákon, který určoval velikost náhrady zabrané půdy. Nejintenzivněji reforma probíhala v letech 1923-1926. In: KURAL V. *Konflikt místo společenství?* Praha: Nakladatelství R, 1993. s. 49 – 50. Důvody pro demonizaci tohoto opatření ze strany sudetských Němců byly podle nich markantní. Zabrané německé pozemky se údajně pod cenou prodávaly prověřeným státu oddaným Čechům s cílem zničit německé statkáře a německou šlechtu a napomoci tak čechizaci smíšených území.

⁴³ Beran, c. d., s. 149.

⁴⁴ Podle úvodníku *Deutsche Zeitung Bohemia*, 15. 11. 1922, roč. 95, č. 268, s. 1. Citováno dle: Beran, c. d., s. 130 – 132.

⁴⁵ Brügel, c. d., s. 242.

politice vyvrcholí společným vládním angažmá občanských stran obou národností v tzv. panské koalici z let 1926 – 1929, kdy po volbách učinila Československá strana lidová otevřenou nabídku těmto německým stranám, aby společně se stranami českými vytvořily pevnou vládu, zanechaly nacionálních rozporů a provozovaly reálnou stabilizační politiku. Podporování německými průmyslníky přistoupili němečtí aktivisté ke spolupráci dosti ochotně.⁴⁶ Kromě jiných důvodů není pro svůj protikapitalistický postoj přizvána DNSAP, která se tak spolu s DNP a agrárními nacionalisty definitivně odvrací od možné konstruktivní politiky.

Účast v panské koalici znamenala nástup aktivistických stran do vlády pod vedením Franze Spiny z BdL (Bund der Landwirte), německých agrárníků, a za účasti Roberta Mayr-Hartinga z DCV, německé křesťansko-sociální lidové strany (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei). „*DVP byla méně národnostně orientovaná, ale jinak konzervativnější, než její český lidovecký protějšek.*“⁴⁷ Další z koaličních stran DDFP (Deutschdemokratische Freiheitspartei), Německá strana svobodomyšlná, byla nejméně nacionální strana, složená většinou z pražských německých Židů a živnostníků, která měla blízko k Masarykovi.⁴⁸ Němečtí agráři celkem intenzivně spolupracovali při hlasování s českými agráři. Ovšem výsledky směřující k národnostnímu statutu, oborové autonomii či větší samosprávě z této koalice nevzešly, došlo k odmítnutí řady návrhů, ke zpřísnění již přijatých a přijetí dalších diskriminačních nařízení, což se ještě ve veřejném mínění při volbách 1929 dostatečně neprojevalo vzhledem k momentální ekonomické konjunktuře. Zatímco sudetoněmecké hnutí toto angažmá považovalo za jednu kapitolu v cestě za splněním svých požadavků, na české straně bylo chybně interpretováno jako vyřešení národnostního pnutí na politické úrovni.⁴⁹

V roce 1929 se do vlády (Františka Udržala) dostává konečně i německá sociální demokracie v osobě dr. Ludwiga Czecha jako ministra sociální péče.⁵⁰ Z koalice mizí němečtí kř. sociálové, aby nedošlo k převaze nesocialistického bloku.⁵¹

⁴⁶ Broklová, c. d., s. 125.

⁴⁷ Beran, c. d., s. 102.

⁴⁸ Spolu s německými sociálními demokraty se jako jediná nedala zglajchšaltovat po vplynutí aktivistických stran do SdP v březnu 1938, ovšem neměla zastoupení v parlamentu, proto byl její vliv mizivý. Henlein toto své zklamání ospravedlnil tím, že jde stejně jen o pár Židů. In: Brügel, c. d., s. 452.

⁴⁹ Beran, c. d., s. 226. Více In: BROKLOVÁ, E. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918- 1938*. Praha: Karolinum, 1999.

⁵⁰ Ten bude posléze působit v dalších vládách postupně jako ministr veřejných prací, veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy až do dubna 1938, kdy po zhroucení aktivistického tábora podal 25. 3. demisi.

Mezitím nastává mírný růst hlasů nacionálních socialistů DNSAP na úkor tradičních nacionalistů DNP, Německé nacionální strany. V souvislosti s hospodářským útlumem vykazuje strana růst členstva. Tato konjunktura zájmu o radikální nacionální politiku vyvrcholí tzv. procesem s Volkssportem⁵² a zákazem strany DNSAP i DNP pro protistátní politiku 11. 11. 1933, i když již 3. 9. DNSAP oznámila svůj rozchod a mnoho jejích předáků již mělo zajištěno místo v novém projektu Konrada Henleina.⁵³ V době svého zákazu měla strana odhadem 150 000 členů a dalších 100 000 v přidružených národoveckých organizacích, hlavně z řad studentů, dělníků a deklasovaného měšťanstva; počet potenciálních voličů se odhaduje na 1 000 000.⁵⁴ Zákaz těchto stran doprovázejí ze strany české správy výsledky, domovní prohlídky, zatýkání a tisková kampaň proti rozvracečům státu. Mj. došlo k zatčení a propuštění budoucích exponovaných poslanců mnichovské krize Kundta, Sebekowského a Köllnera. Na 4000 německých zastupitelů bylo zbaveno mandátu s tříletým zákazem činnosti a následně byly potřebné obecní volby odkládány až do jara 1938. Ministru Spinovi se podařilo zabránit zákazu údajně neutrálního Turnverbandu a Bund der Deutschen.⁵⁵

Ve stejné době, kdy došlo k potírání autonomistů, založil Konrad Henlein tzv. Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu SHF (Sudetendeutsche Heimatfront); odstupující vedení DSNAP vyzvalo členstvo strany ke vstupu do SHF⁵⁶, na vedoucí místa se postavily mladé kádry Svazu kamarádství (Rutha, Brand, Sebekowsky)⁵⁷ a Turnverbandu (jehož byl Henlein vůdcem), mimo Kameradshaftsbund to byl např. K. H. Frank, a došlo k převzetí některých reorganizovaných organizací DNSAP. 12. 11. 1933 vystoupil poprvé Konrád Henlein před širokou veřejností v liberecké Turnhalle za účasti asi 7000 příznivců, nadšeně vítán jako nový

⁵¹ BROKLOVÁ, E. *Politická kultura aktivistických stran v Československu 1918- 1938*. Praha: Karolinum, 1999. s. 91.

⁵² Údajně nepolitická sportovní organizace povolena ministerstvem vnitra roku 1929 byla ve skutečnosti politickou a vojenskou složkou DNSAP budovanou po vzoru říšských SA. V procesu, který probíhal od července do září 1932 v Brně, šlo o údajné úklady proti republice a ilegální spojení s NSDAP ze strany této organizace. In. NOVÁK, O. *Henleinovci proti Československu*. Praha: Naše Vojsko, 1987, s. 16.

⁵³ Karpaš, c. d. s. 56.

⁵⁴ Beran, c. d., s. 258.

⁵⁵ Beran, c. d., s. 261.

⁵⁶ Beran, c. d., s. 277.

⁵⁷ Tamtéž.

vůdce.⁵⁸ V počátcích převládalo ve straně spannovství⁵⁹ a menší radikalismus; značně neurčitý program dovolil inkorporovat rozličné proudy⁶⁰. Ve známém a v době mnichovské krize často připomínaném projevu⁶¹, 21. 10. 1934 v České Lípě, se Henlein distancuje od nacionálního socialismu a tvrdí, že vyzdvihuje sudetoněmecký kmen, nikoli velkoněmectví⁶². Projev vyvrcholil prohlášením, že SHF nemá nejmenší zájem o revizi hranic a vyslovuje se pro decentralizaci a samosprávu zachovávající jednotu státu, která ovšem neznamená zakotvení sudetoněmeckého parlamentu či něco podobného.⁶³ Před touto demonstrací stihl Henlein poskytnout 6. 10. 1934 hyperloajální interview agrárnímu listu *Večer*, kde se distancuje od nacismu: „*Nikdy jsem neměl a ani nemám nic společného s hitlerismem. Pro nás končí německý nacionální socialismus a SHF na hranici. Musí být již jednou řečeno, že hluboce odsuzujeme Krebse (vůdce zakázané DNSAP) a další vedoucí představitele, které považujeme za dezertéry. Ti, kteří utíkají před odpovědností, nemají pro nás žádný význam. Ten, kdo poruší loajalitu ve vztahu k státu, nebo u koho se zjistí, že spolupracuje s cizí organizací proti zájmu státu, bude nemilosrdně vyloučen.*“⁶⁴ I když Henlein nadále sbíral podporu hlavně mezi nespokojenými negativisty, chtěl u veřejnosti vyvolat dojem, že je demokratickým křesťanským aktivistou nezávislým na jakékoli organizaci s výjimkou SHF.⁶⁵ Tato prohlášení byla zastíracím manévrem, který měl stranu uchránit před pozastavením činnosti, o kterém důvodně nedůvěřivá vláda stále uvažovala. Henlein sám byl z podstaty silně antiliberální. „*V době, kdy byl učitelem tělocviku v Aši, propagoval myšlenku „silného*

⁵⁸ Karpaš, c.d., s. 56.

⁵⁹ Specifická teorie korporativismu. Více o východiscích politické ideologie sudetských Němců např. RÁDL, E. *O německé revoluci. K politické ideologii sudetských Němců*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003.

⁶⁰ V hnutí probíhal mezi těmito proudy mocenský a ideologický boj – především mezi Kameradshaftsbundem, Bereitshaftem a Aufbruchkreisem, kde byli organizováni především někdejší členové DNSAP a seskupovali se mj. kolem časopisu *Aufbruch*. Tlak této nacionálně-socialistické skupiny s říšskoněmeckými kontakty vrcholil v období let 1936- 37 a je možné, že právě tento tlak nakonec donutil Henleina k definitivnímu obratu k Hitlerově politice, aby si udržel svojí pozici v čele hnutí. In: ZIMMERMANN, V. Sudetští Němci a nacionální socialismus, otevřené otázky v sudetoněmeckém historickém pohledu. In: KURAL, V. a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. s. 63.

⁶¹ Jako např. v článku: NESG., Henlein vyhlásil republice boj, Pevnou rukou proti Henleinovi! Soud lidu nad jeho ochránci! *Rudé právo*, 26. 4. 1938, roč. 1938, č. 97, s. 1.

⁶² Brügel, c. d., s. 346.

⁶³ Sládek, c. d., s. 57.

⁶⁴ *Večer*, 6. 10. 1934. Citováno dle: Brügel, c. d., s. 346.

⁶⁵ Sládek, c. d., s. 56.

muže“, vůdce národa, a pokoušel se ji uplatnit alespoň mezi svými cvičenci. Prohlásil, že „jen individuální vůdce a jeho opravdoví stoupenci tvoří dějiny...Lid touží být veden...Všichni víme, že neněmecký parlamentarismus, neněmecký stranický systém, který dělí náš lid na neústrojně části, bude a musí být někdy zlomen.“ Henlein, učitel tělocviku, nepochybně již v té době pomýšlel na to, že se stane vůdcem své národnostní skupiny. Program, který v jeho mysli získával svoji podobu, byl pro masy sudetských Němců přitažlivý.“⁶⁶ V říjnu 1935 měla Henleinova strana již 385 000 členů.⁶⁷

Mezitím se hospodářská krize prohlubuje⁶⁸, způsobuje nezaměstnanost a krizi průmyslových odvětví v Sudetech, mj. hlavně průmyslu textilního. V příhraničních smíšených oblastech roste radikalizace, roste pocit jazykové diskriminace, nedůvěra k aktivistické politice německých stran a obdiv k propagovaným Hitlerovým krokům v Třetí říši. Sudetoněmecká většina pak začala obracet své naděje právě tam.⁶⁹ Aktivistickou politiku mělo brzy nahradit všelidové národovecké hnutí.⁷⁰

Počátkem tohoto přerodu je transformace Sudetoněmecké vlastenecké fronty na politickou stranu Sudetendeutsche Partei (dále jen SdP) v roce 1935. Na přimluvu německých ministrů Spiny a Czecha, kteří zůstávali ve vládě i po volbách 1929, českých agrárníků (především díky spojenci SdP z moravského křídla agrárníků průmyslníku Viktoru Stoupalovi) a T. G. Masaryka, který nakonec musel tuto záležitost s vládou rozřešit⁷¹, byla strana nakonec připuštěna k volebnímu boji.⁷² Proti se postavili čeští a němečtí sociální demokraté a ministr

⁶⁶ Sládek, c. d., s. 55.

⁶⁷ Beran, c. d., s. 282. Členstvo se poté bude neustále rozšiřovat až k počtu kolem 1 300 000 členů při jejím zrušení po sudetoněmeckém puči. Početně tak byla nejsilnější stranou v Československu a po stranách Hitlera a Mussoliniho byla třetím největším fašistickým hnutím v Evropě.

⁶⁸ Krize vrcholí na přelomu let 1932/1933, nezaměstnaných bylo v té době 920 000. In: Brügel, c. d., s. 273.

⁶⁹ Beran, c. d., s. 195.

⁷⁰ Beran, c. d., s. 201.

⁷¹ Brügel, c. d., s. 354 -356.

⁷² Pravděpodobný scénář nám předkládají *Lidové listy* ze dne 12. ledna 1938, které napsaly: „V politickém komitétu ministrů, který jednal o věci v pěti schůzích, byla situace taková, že všechny české politické strany, kromě agrární, byly proti tomu, aby henleinovci k volbám (roku 1935) připuštěni byli. Jen strana agrární byla pro, takže poměr hlasů byl 4:1. Ptáme-li se pak, proč agrárníci byli pro to, aby Henlein směl kandidovat, pak zde je odpověď. V té době vyjednávala agrární strana přes ministra Spinu a některé jiné německé agrárníky s henleinovskými činiteli, aby Henleinova strana stala se součástí německé agrární strany. Za to měla dostat volné pole proti německým křesťanským sociálům a sociálním demokratům ve městech. Tyto strany měly býtničeny, německá agrární strana plus Henleinova strana měly přijít do vlády a oslabiti tak ve vládě vliv

zahraničí Beneš. SdP tak měla nakročeno k drtivému úspěchu ve volbách 1935, kdy získala 66 % německých hlasů.⁷³ Straně jistě pomohla i finanční podpora z říše ve výši tehdy astronomických 330 000 říšských marek⁷⁴, ale mezi německým obyvatelstvem volby straně pravděpodobně vyhrály „úspěchy“ Adolfa Hitlera v sousedním Německu.⁷⁵ Působivá byla i 26 dní trvající předvolební cesta Konráda Henleina po převážně německých částech republiky, kdy mítinky a přesuny byly organizovány téměř vojenským způsobem. V Liberci se měl Henlein za přítomnosti početné osobní stráže stát obětí atentátu, protože jeho auto bylo údajně prostříleno několika kulkami. „Jako „zázrakem“ se však nikomu nic nestalo. Následujícího dne už řekl ve Frýdlantu na letním cvičišti pod obrovským heslem: *Ein Volk, eine Wille, ein Ziel*.“⁷⁶

„Lavinové volby“ 1935 způsobily, že podle počtu hlasů byla SdP najednou nejsilnější parlamentní stranou⁷⁷, ovšem kvůli pro Němce nevýhodnému rozložení volebních okresů získali čeští agráři nakonec o jeden mandát více. Zisk 44 mandátů pro SdP lze interpretovat jako sociální revoltu nejen proti české nadvládě, ale i dosavadní neúčinné sudetoněmecké politice aktivistické⁷⁸. Strana následně deklarovala zájem na vládní spolupráci za podmínky jednání o zásadních reformách národnostního režimu republiky.⁷⁹ SdP ovšem zůstala bez politického partnera i mimo vládu, žádná z politických stran nechtěla s touto nevypočitatelnou německou stranou spolupracovat z obav z reakcí veřejného mínění, následného možného poklesu volebních preferencí a reakce českých nacionalistů. „...volební úspěch nacistické strany Henleinovy byl tak veliký (k překvapení celé vládní koalice, a zejména i strany agrární, která s jistým stupněm jejího vítězství – daleko menším – počítala a dle svých výpočtů se připravovala s ní po volbách spolupracovat), že i naše strany pravicové si uvědomovaly nejen národní nebezpečí ze spolupráce s ní ve vládě, nýbrž i nebezpečnou pro ně reakci v širokých

ostatních koaličních stran ve prospěch agrohenleinovského českoněmeckého bloku. Byla to tedy prostá politická spekulace: agráři připravovali se tímto na presidentskou volbu, která byla přede dveřmi. To byla koncepce jak pana Vraného, tak pana Berana.“ Citováno dle: *Rudé právo*, 21. 5. 1938, roč. 1938, č. 119, s. 1.

⁷³ Sládek, c. d., s. 50.

⁷⁴ Brügel, c. d., s. 354.

⁷⁵ Brügel, c. d., s. 365.

⁷⁶ Karpaš, c. d. s. 60.

⁷⁷ Posílila výrazně i ve volbách do okresních a zemských zastupitelstev, které se konaly o týden později.

⁷⁸ Beran, c. d., s. 285. srov. Broklová, 1999, c. d., s. 107. Broklová označuje volby 1935 jako Hitlerem podporovaný a Henleinem otevřený plebiscit o příslušnosti sudetoněmectva k Československu nebo k Německu.

⁷⁹ Beran, c. d., s. 288.

*vrstvách lidových, kterou by zcela určitě tato spolupráce byla vyvolala.*⁸⁰ Po dosažení dohody s aktivistickými stranami v únoru 1937 vláda dala znovu jasně najevo, že nepočítá se spoluprací s SdP, ale má v úmyslu v sudetoněmecké otázce pracovat s aktivisty, kterým slibovala revizi menšinové politiky v ekonomické, sociální a kulturní oblasti, ovšem nedostatečnou ve srovnání s autonomistickými požadavky Henleinovými.⁸¹ Toto odmítnutí stranu ještě více radikalizovalo, došlo k upozadění umírněného spannovského vedení a ve straně začalo převažovat nacisticky orientované křídlo; tak se sudetoněmectví stalo v následujících letech opěrným bodem nacismu v Československu.⁸²

1.2 Třetí říše a stupňování požadavků sudetských Němců vůči

československému státu

Nástup Hitlera k moci v sousedním Německu zafungoval jako spojitá nádoba na rozvoj sudetoněmeckého hnutí a růst jeho sebevědomí. Po období celkem latentního a neorganizovaného zájmu o Němce v zahraničí (vyjma Rakouska) od sjednocení Německa v roce 1871 došlo 30. ledna 1933, kdy se stal německým kancléřem Adolf Hitler, k tomu, že se program nacionálně socialistické strany s důrazem na rasismus a otevřenou podporu iredentistických hnutí stal oficiální politikou třetí říše. *„Hitler, který vždy propagoval pangermanismus, prohlásil na první straně své knihy Mein Kampf: „Společná krev musí patřit společné říši“.*⁸³ Německé menšiny v různých evropských státech se staly organickým a dynamickým prvkem říšské zahraniční politiky. *„F. Elwin Jones, který charakterizoval tento „útok zevnitř“ jako „moderní techniku agrese“, oprávněně zdůrazňoval, že Berlín... “nespoléhá v úspěšné expanzionistické kampani pouze na své spoluobčany. V Evropě je jen málo zemí, které nemají rasovou menšinu, a pouze málo rasových menšin, které by neměly oprávněné či neoprávněné stížnosti. Mocnosti Osy záměrně prováděly politiku na podporu těchto stížností a požadavků menšin ve všech zemích, které stály v cestě jejich expanzi.“ Slovinci, Chorvaté, Ukrajinci, Vlámové, Bretonci – ti všichni hráli roli v destruktivních plánech říše, ale ústřední úloha patřila německým menšinám. Gigantická*

⁸⁰ BENEŠ, E. *Mnichovské dny*. Praha: Naše vojsko, 2003. s. 19.

⁸¹ Sládek, c. d., s. 65.

⁸² Beran, c. d., s. 286- 287.

⁸³ Sládek, c. d., s. 52.

propagandistická mašinérie říše fungovala ve všech zemích, kde bylo možno nalézt německou menšinu a proměnit ji okamžitě v aktivní politickou sílu v Evropě.“⁸⁴

Po prvotním kontaktování představitelů pangermanismu v Československu Hitlerem došlo nakonec k aktivní spolupráci SdP s nacisty pravděpodobně po definitivním přesvědčení se po volbách 1935, že perspektiva přestavby státu na stát národnostní je nerealizovatelná a neprůchodná pro českou reprezentaci, která sudetoněmeckou stranou nehodlá přizvat do vlády. J. W. Brügel, německý sociální demokrat a aktivní účastník československé politiky, ovšem ve své rozsáhlé práci „Češi a Němci“ osvětluje studiem dobových dokumentů, že spolupráce probíhala již od Hitlerova nástupu k moci a sama SdP byla založena jako útočiště pro nacistické a velkoněmecké živly po zákazu DNSAP, po které převzala i ideu likvidace československého státu a jeho demokratického zřízení.⁸⁵

Postupná totalitarizace strany pod vedením nacistického křídla byla dovršena Henleinovým dopisem Hitlerovi 19. listopadu 1937, ve kterém konstatuje, že dorozumění mezi sudetskými Němci a Čechy je nemožné a že řešení může přijít již jedině z říše.⁸⁶

Vzniká dohoda Hitlera s Henleinem na společném postupu proti Československu, zasloužit se o vnitřní rozklad ČSR s plánem vojenského ovládnutí česko-moravského prostoru pokud možno už v roce 1938, jak ostatně Hitler prohlásil 5. listopadu 1937 v úzkém kruhu vůdčích osobností nacistické strany.⁸⁷ Plán vojenského podrobení Československa byl označen jako „Fall Grün“. Taktika vyhnutí se přímé agresi a označení Německa jako viníka možné války byla ovšem pro führera lákavější a sudetští Němci měli v této politické hře sehrát zásadní roli. V případě vpádu wehrmachtu do země mohli tito Němci sloužit jako možné „ospravedlnění“, aby se tak Německo vyhnulo „nepřátelskému mínění ve světě“.⁸⁸ Hitlerova „nordická lest“⁸⁹ právě nabírala na obrátkách.

Definitivní směr vývoje (anšlus Rakouska a tlak na velmoci, aby rozřešily sudetoněmeckou otázku, tlak na Henleina, aby stupňoval požadavky vůči československým představitelům a sabotoval konkrétní dohodu) poté předznamenal Hitlerův projev 4. února 1938 v berlínské Krollově opeře, ve kterém deklaroval převzetí ochrany nad „deseti miliony

⁸⁴ Sládek, c. d., s. 52-53.

⁸⁵ Brügel, c. d., s. 336.

⁸⁶ Beran, c. d., s. 306.

⁸⁷ Beran, c. d., s. 307.

⁸⁸ Sládek, c. d., s. 79.

⁸⁹ O tzv. nordické lsti se hovoří např. v článku K. Z. Klímy: Henleinova poslední barva. *České slovo*, 16. 9. 1938, roč. XXX, č. 217, s. 2.

Němců ve dvou sousedních státech“, jejichž oddělení od mateřského národa je nadále neúnosné.⁹⁰ Svá slova pak zopakoval 20. února před říšským sněmem a sdělil světu, že sudetská otázka bude vyřešena tak, aby to vyhovovalo Německu, a hodlá své zájmy ochránit i použitím síly.⁹¹ Tyto projevy vyvolaly v Praze zděšení. „*Hodža odmítl komentovat svůj podíl na jednání se sudetskými Němci a nazval projev zbytečným zasahováním do vnitřních záležitostí Československa. Přesto však jednal o problému sudetských Němců s německým velvyslancem v Praze Eisenlohem. Tím vláda oficiálně uznala, že sudetská otázka je spojena se vztahem mezi Československem a Německem.*“⁹²

1.3 Krizový rok 1938 – cesta k mnichovské dohodě

Zatímco mezinárodní situace se zostřovala a Beneš odmítl poslední únorovou nabídku Hitlera na podpis smlouvy o neútočení mezi Německem a Československem (po vzoru polsko-německé smlouvy), vláda se přesto snažila o udržení korektních vztahů s nedemokratickým sousedem. V této snaze vládě škodila převážná většina článků v československém tisku, který byl od samého počátku velmi kritický k nacionálnímu socialismu, což bylo v příkrém protikladu s oficiálním prohlášením o dobré vůli a přátelských sousedských vztazích. Československý velvyslanec v Berlíně Dr. Vojtěch Mastný musel intervenovat u pražské vlády, aby zavázala český tisk k umírněnějšímu stylu, a v podobném duchu následovaly i instrukce tisku německému, aby v této době nenarušoval Hitlerovy námluvy s ČSR.⁹³

Anšlus Rakouska, který proběhl 11. – 13. března 1938, vyvolal v Československu zděšení. U některých sudetských Němců vyvolal nejen radost a očekávání, ale i obavy a psychózu. „*15. března K. H. Frank vystoupil v Poslanecké sněmovně a varoval vládu, že pokud nebudou sudetoněmecké požadavky splněny, odmítnou sudetští Němci československý stát tak, jako odmítli ústupky vlády z 8. února 1937. Příští den mluvil v Senátu další představitel SdP Enhofer a vyjadřoval se ještě jasněji. Požadoval, aby Československo přebudovalo svoji vnitřní strukturu po vzoru Švýcarska a přizpůsobilo se německé politice tím, že vyhlásí neutralitu. Musí to však být provedeno dřív, než bude pozdě, protože prohlásil: „Nyní je za pět minut dvanáct.“ Následující den se v sudetském i říšskoněmeckém tisku*

⁹⁰ Beran, c. d., s. 308.

⁹¹ Sládek, c. d., s. 67-68.

⁹² Sládek, c. d., s. 68.

⁹³ Sládek, c. d., s. 71.

objevil Henleinův manifest vyzývající všechny Němce v Československu, aby opustili menší sudetoněmecké strany a semkli se kolem SdP. SdP dále navíc oznámila, že po 30. květnu nebude přijímat nové členy.⁹⁴ V politickém táboře pod dojmem těchto událostí došlo ke zhroucení velké části zbývajících německého stranického systému a vplynutí aktivistických stran do SdP; aktivistické politice zůstali věrni jen němečtí ministři Spina a Zajiček (oba ministři bez portfeje), kteří rezignovali, a německá sociální demokracie, kterou po této krizi po odstoupivším ministru Czechovi převzal a nahradil ve funkci předsedy mladší a pokrokovější Wenzel Jaksch (inicioval mj. vznik novoaktivismu po lavinových volbách ve snaze erodovat podporu SdP, naopak za novofašistu (mladofašistu) se označil německý agrárník Gustav Hacker, vůdce Venkovské mládeže, který pak stranu zavlékl do Henleinova hnutí⁹⁵). „Nový předseda Jaksch oznámil, že i když jeho strana podporuje nezávislost a celistvost státu, musí se postavit proti vládě v otázce německých práv.“⁹⁶ SdP se tak stala nejsilnější frakcí v parlamentu s 55 mandáty a stranické sekretariáty vplynutých stran se staly dalším nástrojem nacifikace sudetoněmecké společnosti.⁹⁷

28. března Hitler ujistil Henleina s Frankem při jejich návštěvě Berlína, že hodlá v ČSR brzy zasáhnout. Označil Henleina za svého místodržícího v Československu a předal mu hlavní instrukci pro další postup, a to udržovat napětí ve vnitřní politice ČSR a klást nesplnitelné a stupňující se požadavky, odmítnout případné přizvání do vlády a tlumit nedočkavé projevy připojení k říši v SdP.⁹⁸ „Ribbentrop, který se zúčastnil Henleinovy schůzky s Hitlerem, přijal Henleina a Franka 29. 3. na ministerstvu zahraničí a prošel s nimi požadavky, které měly být předloženy československé vládě. Ribbentrop zdůraznil, že říšská vláda nemá v úmyslu zúčastnit se jakýchkoli jednání a že plnou odpovědnost za tato jednání přenechává SdP.“⁹⁹

Dle těchto instrukcí vystupuje Henlein 24. dubna s tzv. karlovarskými požadavky (1. rovnoprávnost německé národnostní skupiny s československým národem, 2. uznání jejich politického celku jako právní osoby, 3. definování a uznání německého sídelního území, 4. německá samospráva v tomto území, a sice ve všech oblastech veřejného života, 5. zákonná

⁹⁴ Sládek, c. d., s. 80.

⁹⁵ Brügel, c. d., s. 345.

⁹⁶ Sládek, c. d., s. 81.

⁹⁷ Beran, c. d., s. 309.

⁹⁸ Beran, c. d., s. 310.

⁹⁹ Sládek, c. d., s. 82.

ochrana německých občanů státu mimo německého teritoria, 6. odstranění bezpráví vůči sudetským Němcům od roku 1918 a náhrada jimi utrpěných škod, 7. princip německých státních úředníků na německém území, 8. plná svoboda přiznávat se k německému a k německému světovému názoru)¹⁰⁰, ve kterých se mj. poprvé otevřeně přihlásí k národnímu socialismu. „*Celý tehdejší sjezd strany svým vulgárním a pustým řvaním, siegheilováním a nadáváním rovnal se plně nacistickým sjezdům říšským: táž atmosféra, táž nenávisť, táž hysterie, táž nepoctivost, prolhanost, zrada a politická podlost. Německý říšský tisk se plně a důsledně za vše postavil a úzká spolupráce a plná jednota říše a Berlína se stranou Henleinovou se plně objevila. Od této chvíle nebyla již také před veřejností československou zastírána.*¹⁰¹ Podporu pro karlovarské požadavky jel Henlein posléze hledat do Londýna, kde byly podpořeny britským ministerstvem zahraničí přes vedoucího úředníka sira Vansittarta, který byl již několikrát jeho věci nápomocen.¹⁰²

I když zpravodajské služby mezitím upozorňují ČSR na zbrojení a stahování německých armád a záškodnických oddílů k hranicím ČSR, částečná mobilizace povoláním jednoho ročníku záložníků k výcviku 20. - 21. 5. byla vyhlášena i z důvodu zajištění pořádku při obecních volbách 22., 29. května a 12. června, které již byly pět let odkládány, ovšem po zániku aktivistických stran již byly nevyhnutelné. SdP obdržela v těchto volbách kolem 90 % německých hlasů a volby tak přispěly k dalšímu upevnění pozic SdP.¹⁰³

Po volbách SdP dále maximalizuje a konkretizuje svoje požadavky formou „Skici nového uspořádání vnitrostátních záležitostí“, které následně spojila s karlovarskými požadavky v memorandu z 8. června a které vláda ve své zamítavé odpovědi označila jako „program rozložení státu“.¹⁰⁴ Jako protinávrh ke skice a memorandu předkládá Beneš návrh statutu menšin, tzv. „První plán“, který víceméně opouští koncepci národního státu, ale nezavádí uzavřená národnostní území. Tento návrh se ovšem setkal s odporem české veřejnosti, nedostal se před parlament, a to i proto, že samotná SdP ho samozřejmě odmítla.¹⁰⁵ V podobném duchu se nesl i další vývoj jednání o statutu, kdy SdP se jednání vyhýbala a

¹⁰⁰ Beran, c. d., s. 310.

¹⁰¹ Beneš, c. d., s. 37.

¹⁰² Brügel, c. d., s. 549. Více o Henleinových britských kontaktech v poslední kapitole věnované propagandě SdP v zahraničí.

¹⁰³ Kárník, c. d., s. 532. Československý stát však již nestihl volby v úplnosti statisticky zpracovat ani sumarizovat.

¹⁰⁴ Beran, c. d., s. 312.

¹⁰⁵ Beran, c. d., s. 313.

mocnosti mezitím stupňovaly dále svůj tlak na pražskou vládu pro ústupky sudetským Němcům.

Vedle tlaků ze strany SdP a třetí říše stála československá vláda i před technickou těžkostí, protože rozsáhlé ústupky sudetským Němcům musely být schváleny v parlamentu dvoutřetinovou většinou. „České politické strany s výjimkou agrárníků zaujímaly k SdP nepřátelský postoj, a proto by bylo třeba nejprve vynaložit značnou snahu na jejich vzdělávání. Vláda sama byla koalici šesti politických stran: českých sociálních demokratů, českých agrárníků, národních socialistů, katolíků, živnostenské strany a nacionalistů.“¹⁰⁶ Pro tuto stranickou fragmentaci se důležité otázky nejprve předjednávaly na uzavřené radě politických ministrů, pak ve výboru šesti zástupců vládních stran, pak se návrh projednal s opozičními stranami a dal se k jednání v parlamentu.¹⁰⁷ „Zatímco okolní diktatury pracovaly s ohromným spěchem a až s chorobnou účinností, náš koaliční systém sice zásady demokracie pevně držel, ale fungoval pomalu a vzhledem k nutnosti – od jara 1938 – rozhodovat se rychle a provádět rozhodnutí přesně a loajálně, zdál se často býti prostě neúčinným, nefungujícím...Tento nedostatek...byl pak našimi odpůrci v Berlíně, v Paříži i Londýně vykládán jako vědomé odkládání řešení, vykrucování se...a sloužil pak velmi podstatně straně Henleinově...aby...důvěrou v naši dobrou vůli otřásali nebo ji přímo v některých kruzích zničili.“¹⁰⁸

V červnu vydala SdP další dvě memoranda a zejména to z 20. června vyvolalo rozhořčení v českém tisku. Národně socialistické *České slovo* napsalo: „Naší povinností je v žádném případě neustoupit těmto provokativním návrhům a sledovat stále náš cíl, tj. demokratické uspořádání a demokratickou rovnost všech občanů republiky“. Přední pražský deník *Lidové noviny* napsal: „Rozdělení státu na autonomní jazykové oblasti se samostatnou vládou a zákonodárným sněmem...by narušilo stát a ochromilo jeho správu.“ Dokonce i agrární Venkov, který již dlouho sympatizoval s SdP, prohlásil, že „od samého počátku byly čtyři nebo pět bodů Karlovarského programu nepřijatelné z hlediska československé suverenity“ a je třeba trpělivě čekat na vládní program. Do té doby „odmítáme vstoupit do diskuse o stranických memorandech, protože bychom se mohli snadno zaplést do sporů s národnostmi nebo stranami dříve, než vláda dokončí zákon o národnostech“. Hraničář, orgán Čechů v Sudetech, otiskl protest více než 30 českých organizací z pohraničních okresů a napsal:

¹⁰⁶ Sládek, c. d., s. 93.

¹⁰⁷ Sládek, c. d., s. 93.

¹⁰⁸ Beneš, c. d., s. 22.

„Karlovarské požadavky SdP musíme zcela odmítnout...Jsme ochotni poskytnout této menšině stejná práva, jako mají Lužičtí Srbové v třetí říši...Požaduje-li SdP reparace, budeme muset požadovat reparace za škody způsobené našemu národu za 300 let.“ Velmi umírněné konzervativní *Národní listy* provedly střídavou a nezaujatou analýzu tohoto dokumentu a prohlásily, že memorandum SdP by nebylo samo o sobě nerozumné, pokud by byly politické okolnosti v Československu ideální a sama SdP důvěryhodná. Jednomyslné odmítnutí memoranda v českém tisku ukazuje propast mezi tím, v čem bylo české veřejné mínění ochotno ustoupit, a tím, co SdP prohlásila za minimum, které je ochotna přijmout.¹⁰⁹

Vyvrcholením tlaku bylo vyslání mise lorda Runcimana do Československa (mise trvala od 3. srpna až do 11. září), aby vyšetřil situaci a zprostředkoval dohodu mezi SdP a československou vládou, která toto vměšování vnímala jako porušení suverenity republiky, ale chtěla projevit dobrou vůli a na britský nátlak musela sama zinscenovat svoji žádost o vyslání této mise před britským parlamentem.¹¹⁰ Na závěr své mise navrhl Runciman v podstatě neutralizaci ČSR a svolání mezinárodní konference k řešení sudetoněmecké otázky, po níž by Francie a Velké Británie garantovaly nové hranice Československa, míněno pravděpodobně bez německy osídlených oblastí, což bylo pro pražskou vládu samozřejmě nepřijatelné.¹¹¹

V noci 12. září dochází k sudetskému pokusu o puč po norimberském projevu Adolfa Hitlera, který byl henleinovci chápán jako znamení pro rozpoutání násilností a provokací, které měly předznamenat příchod Hitlerových armád do Sudet, mezi Němci chápány jako naplnění úsluví „Es kommt der Tag“ („Přijde den“). Nato vláda vyhláší stanné právo a zahajuje vojenský zásah v Sudetech následovaný tajným exodem funkcionářů SdP do říše. Henlein poté (15. září) už z říše vyzývá obyvatelstvo k navrácení „zpět do říše“ pod heslem „Wir wollen heim ins Reich“ („Chceme domů do říše“) “ a vyzývá fűhrera k obsazení Československa kvůli údajnému vraždění lidí v Sudetech a dalším „českých zvěrstvům“.¹¹² 16. září byla SdP postavena mimo zákon.

V tuto chvíli bylo jasné, že jednání o sudetských Němcích se přesouvá z rukou zdiskreditované SdP přímo do rukou jejího patrona Adolfa Hitlera, který komunikoval své

¹⁰⁹ Citováno dle: Sládek, c. d., s. 96.

¹¹⁰ Beran, c. d., s. 314.

¹¹¹ Beran, c. d., s. 315.

¹¹² Beran, c. d., s. 316.

požadavky směrem k západním mocnostem. Těmito událostmi krize začínala vrcholit a 19. září byla Benešovi předána nóta důrazně doporučující odstoupení smíšených území s více než 50% podílem Němců. Vláda nejprve odmítla, neboť tento precedent mohl mj. znamenat i revizi hranic s Polskem a Maďarskem, ovšem po noční intervenci britského a francouzského velvyslance vypovídajících vojenskou pomoc v případě nevyhovění tomuto doporučení bylo 21. září odstoupení Sudet přijato. Hodžova vláda po vlně občanských manifestací poté odstoupila a na její místo nastoupila vojensko-úřednická vláda národní obrany v čele s generálem Syrovým. Po odmítnutí vládního souhlasu Hitlerem, jenž tentokrát začal požadovat v Sudetech referendum a jednání s ostatními menšinami, dal frustrovaný Chamberlain odhalující tímto Hitlerův cíl zničit Československo na srozuměnou pražské vládě, aby začala mobilizovat.¹¹³ Částečná mobilizace začala i ve Francii a Anglii. Po vyhlášení mobilizace 23. září československá vláda svůj souhlas s odstoupením Sudet stáhla a začala masově zatýkat místní nacisty. Do mobilizace se bez problému zapojili i Němci a dokonce i bývalí ordneři a členové nyní vládou rozpuštěné SdP, kteří po rozčarování po sudetském puči a exodu svých vůdců do říše bránili zemi před útoky Sudetoněmeckého Freikorpsu, který konal výpady z říše do čsl. pohraničí.¹¹⁴

Situace začínala nabírat nový směr, když byla na popud Mussoliniho k řešení situace svolána 29. září konference čtyř v Mnichově. Zde, na základě souhlasu vlády s odstoupením Sudet z 21. září, tento krok bez přizvání zástupců československého státu konference potvrdila a rozšířila postoupená území o sporné oblasti nárokové Polskem a Maďarskem. Od tohoto kroku si mocnosti slibovaly mj. diplomatické odvrácení přímého útoku na Československo, který by jistě vyvolal nový evropský konflikt, a na krátký čas znemožnily Hitlerovi ovládnout celý stát. Tímto krokem ovšem také daly vzniknout velkému historickému traumatu pramenícímu z mnichovské zrady a národnímu komplexu z „Mnichova“, který v českém národě rezonuje dodnes, nemluvě o jeho vlivu na zpečetění osudu sudetských Němců v rámci Československa po skončení 2. světové války.

¹¹³ Brügel, c. d., s. 624.

¹¹⁴ Brügel, c. d., s. 632.

2. Český tisk a tisk německé menšiny, dva pohledy na sudetoněmeckou otázku

Na rozdíl od běžné praxe ve většině západních států, kde byl tisk majoritně v rukách jednotlivých podnikatelů, patřila v Československu většina novin a časopisů politickým stranám. Každá strana měla své ústřední tiskové orgány, několik lokálních nebo specializovaných listů nebo, jak se říkalo, svých časopisů. Československé zákony ovšem nepovažovaly politické strany za právnickou osobu, strany samy nemohly být vlastníky nemovitého majetku a nemohly uzavírat právně závazná ujednání, nemohly být tedy ani vydavateli novin a časopisů. Tím mohla být jen fyzická nebo právnická osoba zapsaná v obchodním rejstříku. Proto v tiráži komunistických listů byli uváděni jako majitelé a vydavatelé v zastoupení strany její funkcionáři, poslanci nebo pracovníci stranického aparátu. Podobně u sociálně demokratického tisku byla vydavatelem fyzická osoba. Tiskárna a budovy byly ve formálním vlastnictví komanditní společnosti, složené z vůdců strany, ale ve skutečnosti byly jako u komunistů stranickým majetkem. Tisk národních socialistů a občanských stran byl naproti tomu vydáván tiskovými podniky, vydavatelstvími – většinou akciovými společnostmi, v nichž rozhodující postavení měli prominenti těchto stran.¹¹⁵

Stranická politika se prosazovala hlavně v ranních vydáních stranických deníků, kde si čtenáři mohli přečíst aktuální projevy stranických činitelů, obvykle stranicky zaměřené komentáře k politickým událostem, výtahy z usnesení stranických schůzí, reakce na činnost konkurenčních stran a další zprávy politického charakteru.¹¹⁶ Tento ranní „seriózní tisk“, často dotovaný, byl pak odpoledne vyvažován populárněji laděnými tzv. večerníky s pestřejším obsahem, vyšším nákladem i zisky.

Kromě těchto stranických novin byly významnými „nestranickými“ deníky konzervativní *Národní politika*, která ovšem byla napojena na Národní demokracii, *Lidové noviny*, *Tribuna* a legionářské *Národní osvobození*, které zastávaly linii „Hradu“. Vládním listem byl nazýván vždy časopis aktuálního vítěze posledních voleb. Opravdovým oficiálním listem vlády byla *Československá republika*, který neměl většího vlivu ani dosahu, na rozdíl

¹¹⁵ BERÁNKOVÁ, M., KŘIVÁNKOVÁ, A., RUTTKAY, F. *Dějiny československé žurnalistiky III*, Praha: Novinář, 1988. s. 54.

¹¹⁶ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. s. 159.

od německy v Praze vycházejícího deníku *Prager Presse* (náklad kol. 8 000 výtisků¹¹⁷), prezentujícího oficiální politiku vlády především před cizinou.¹¹⁸

Vedle hlavních tiskových koncernů té doby - Melantrichu, Noviny, Pražské akciové tiskárny a České akciové tiskárny, které mj. vydávaly hlavní stranické orgány, se etabloval i koncern nacionalisty Jiřího Stříbrného Tempo, který byl vyloženě komerčně a bulvárně zaměřený. Vydával senzacechtivé deníky nižší úrovně, které rovněž podporovaly politiku jeho Národní ligy a Národního sjednocení jako *Polední list*, *Expres*, *Večerní list*, *Nedělní list* a *Pondělní list*. Mezi další méně úspěšné koncerty patřila Čechie, kde vydávali svůj orgán *Národní střed* živnostníci, brněnský Globus B. Pištěláka nebo Vaňousovo vydavatelství Rodina, které vydávalo české a německé ženské týdeníky. Všechny koncerty mezi sebou o čtenáře musely tvrdě soupeřit, konkurence byla velká a mnoho novin, především večerníků, ztrátových. Chybějící finance tak mnohdy musely zajišťovat strany svými subvencemi a o objektivitě těchto periodik tedy šlo hovořit jen obtížně.¹¹⁹ V roce 1930 vycházelo v ČSR 3 933 titulů, z toho 115 deníků, 88 obdeníků a 423 týdeníky a z celkového počtu mělo politické zaměření 914 listů.¹²⁰

Okrajovými periodiky byly listy fašistických hnutí a skupin. Pro náš výzkum jsou zajímavé hlavně pro svou tvrdou nacionalistickou a autoritářskou rétoriku, která na jedné straně obdivně sleduje evropské nedemokratické režimy a na straně druhé brojí proti Němcům, německé menšině v Československu a Henleinovi. „*Tak vznikla kvadratura kruhu, kterou český fašismus nemohl rozseknout...jeho šance byly tudíž nulové.*“¹²¹

První fašistické skupiny se zformovaly přímo pod patronací Národní demokracie. Šlo o Klub červenobílých s časopisem *Výzva červenobílých* a Národní hnutí s časopisy *Výzva* a *Na stráž*. Mezitím se formovaly fašizující skupiny na Moravě, první z nich kolem časopisu *Hanácká republika*, která se v roce 1923 přejmenovala na *Národní republiku*. Ústředním tajemníkem Československých fašistů – Národního hnutí obrodného byl redaktor tohoto

¹¹⁷ Beránková, c. d., s. 59. Začal vycházet v březnu 1921.

¹¹⁸ Beránková, c. d., s. 54.

¹¹⁹ Beránková, c. d., s. 55-57.

¹²⁰ Beránková, c. d., s. 58.

¹²¹ KURAL, V. *Konflikt místo společenství?* Praha: Nakladatelství R, 1993, s. 127.

periodika Robert Mach. Peroutka tehdejší žurnalistickou úroveň fašistů hodnotí jako jednu z nejhorších.¹²²

Kromě toho vycházela celá řada regionálních fašistických tiskovin – v jižních Čechách *Fašistický jih*, na Moravě *Slovácký fašista*, *Moravská orlice* a *Selská stráž*.¹²³ Roku 1926 vzniká jako reakce na neúspěšné volby 1925 Národní obec fašistická (dále NOF) v čele s generálem Radolou Gajdou a s novým ústředním listem *Říšská stráž*¹²⁴ (redaktoři Švojcar, Gibiš, Brašovský, Zástěra, Vrzalík), později transformovaném na *Fašistické listy*. Po krizi v NOF začíná vycházet časopis *Národní pravda*.

V roce 1928 začal vycházet časopis skupiny odtržené od NOF Národního svazu studentstva a mládeže *Vlajka* pod vedením Jana Vrzalíka. Patrně žádný list z pravicového tábora v té době neměl tak výraznou antidemokratickou, antisemitskou a protimarxistickou tendenci; byl v něm např. nevybíravě napadán prezident Masaryk. Hned od počátku měl list problémy s cenzurou. Okruh čtenářů nebyl široký a po dvou letech se zdálo, že zanikne kvůli finančním potížím vydavatelů. Nestalo se. Naopak, 3. dubna 1930 se tento studentský měsíčník stal základnou, kolem níž vznikl studentský politický klub nesoucí stejné jméno. Roku 1936 se zvětšil počet členů Vlajky asi na 4000 a kromě svého kmenového listu začali vydávat týdeníky *Národní výzva* a *Pražská výzva* a další měsíčník, nesoucí název *Česká výzva*. Od počátku roku 1938 také rozšiřovali frankistický měsíčník *Svítání*, do něhož mnozí s nadšením psali.¹²⁵ Na podzim roku 1938 byla Vlajka označena za teroristickou organizaci a vláda její činnost 11. 11. 1938 zastavila.¹²⁶

Posledním podnikem NOF před koncem 1. republiky byl list *Národní právo*. Pod redakcí Jana Šímana jej vždy v pátek tiskla osvědčená Holinkova tiskárna v Primátorské ulici č. 41 v Praze – jednalo se tedy o týdeník a na rozdíl od ostatních fašistických tiskovin měl svou stálou čtenářskou obec. Radikalismus *Národního práva* – prakticky všechny jeho články byly psány pod pseudonymy – předstihoval všechno, co NOF do té doby v tisku prezentovala. Byl to však radikalismus vypočtený dobře – oslovoval dělníky bez přesnější politické orientace a maloživnostníky, brojil, a to velmi nevybíravě, proti Henleinovi (avšak snažil se

¹²² GREGOROVÍČ, M. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha: NLN, 1995. str. 25.

¹²³ Gregorovič, c. d., s. 38.

¹²⁴ Od roku 1929 je to *Stráž Říše*.

¹²⁵ PASÁK, T. *Český fašismus a kolaborace 1922-1945*. Praha: Práh, 1999. s. 304.

¹²⁶ Gregorovič, c. d., s. 118.

vyvolat dojem, že Hitler je jiný). Také podtitul měl pro mimořádně poměry jako stvořený: „Proti idei ideu, proti pěsti pěst!“.¹²⁷

Jaká však byla situace v německém tiskovém táboře? Mezi materiály, které předložila československá vláda Runcimanově misi, byla i pozoruhodná tabulka, která ukazuje, že v našem státě bylo nejen nejvíce německých kulturních a politických organizací ze všech států s německou menšinou¹²⁸, ale vycházelo zde 249 německých deníků (např. v Polsku to bylo 71 při milionu Němců žijících v Polsku).¹²⁹

Rovněž v německém táboře byla část tisku stranická a část nezávislá. Mezi nejvýznamnější deníky patřil list *Bohemia*, založený již roku 1828 v Praze jako kulturní časopis, který měl, ač oficiálně nestranický, blízko k Německé demokratické straně svobodomyslné.¹³⁰ Vedle tohoto deníku to byl *Prager Tagblatt*, který soustřeďoval představitele německé kultury. Jako pondělník vycházel v Praze *Prager Montagsblatt*.¹³¹ Dále vycházel např. *Neue Morgenpost*. Německý tisk pak samozřejmě nejvíce vycházel v německých a smíšených oblastech, jako např. brněnský *Brünner MorgenPost* a *Tagesbote*¹³², ostravský *Ostrauer Zeitung*, českobudějovický *Budweiser Zeitung*, českotěšínský *Teschner Zeitung*,¹³³ krnovský katolický deník *Das Volk*, liberecký *Reichenberger Zeitung*, karlovarský *Deutsche Tageszeitung* nebo trutnovský list průmyslových kruhů *Trautenauer Zeitung*. Z německého stranického tisku zmiňme list

¹²⁷ Gregorovič, c. d., s. 118.

¹²⁸ Pravdou ale také je, že tato menšina byla z uváděných států u nás největší. Podle posledního sčítání v roce 1930 to bylo 3 318 445 osob, tedy zhruba necelá třetina obyvatel Československa.

¹²⁹ Sládek, c. d., s. 99.

¹³⁰ V roce 1906 zde začínal svou kariéru i známý „zuřivý reportér“ Egon Erwin Kisch.

¹³¹ „Jak jsme již ohlásili, odebral se majitel pražského časopisu „Prager Montagsblatt“, Egon Fischer, po zprávách o vojenských opatřeních Čs. republiky do Paříže, odkud se již nehodlá vrátit. Zanechal v Praze dluhy, takže již došlo k zjištění majetkových práv uvedeného pondělníku. Fischer dal svůj list do služeb henleinovců, žádal však, aby sudetoněmecká strana nevydávala vlastní pondělník. Demokratické čtenářstvo opustilo list, jakmile pozorovalo obrát v politické linii. Když pak henleinovci přece začali vydávat pod názvem „Zeit am Montag“ vlastní pondělník, ztratil Fischer i henleinovské čtenáře a situace listu se stala svízelnou.“ In: NESG., Svízelná situace Montagsblattu. *Právo lidu*, 1. 6. 1938, roč. 47, č. 128, s. 2.

¹³² Posléze zglajchšaltován.

¹³³ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. s. 161.

německých agrárníků *Deutsche Landpost*¹³⁴, *Deutsche Presse*¹³⁵ něm. kř. sociálů, časopis německých živnostníků *Deutsche Handels und Gewerbezeitung*, *Rote Fahne* nebo *Arbeiter-Illustrierte Zeitung* německých komunistů nebo deník sociálních demokratů na karlovarsku *Volkswille*¹³⁶, trutnovský *Trautenauer Echo* či časopis *Sozialdemokrat*. V roce 1937 vznikla Ústředna německých aktivistických stran s diskuzním klubem Die Tat (Čin) a časopisem *Die neue Zeit* (Nová doba), kam přispívali čeští i němečtí autoři. Němečtí novináři v Československu se mohli od roku 1919 sdružovat v organizaci „Reichgewerkschaft der deutschen Presse“.

V Československu existovalo několik tiskových omezení. Existoval jistý systém cenzury, který zavedla ústava 1920, ale který byl v podstatě novelizací tiskových zákonů platících v době Rakouska-Uherska. Další zpřísnění v souvislosti se Zákonem na ochranu republiky přinesla novela z roku 1924, která mj. zavedla postihy pro urážku na cti; každý mohl žádat, aby noviny na jeho žádost otiskly „opravu“ konkrétního nactiutřačného vyjádření. Komunisté ho nazývali tzv. náhubkovým zákonem, který jim měl údajně zabránit v kritice koaličních politiků a jejich skandálů. Na přehnané zásahy cenzora si dále stěžovali hlavně němečtí nacionálové. V roce 1933 a 1934 byl tiskový zákon ještě zpřísněn. Tzv. Malý tiskový zákon vydaný v roce 1933 zhoršoval kolportáž, dopravu zahraničních časopisů a umožňoval zákaz komunistického tisku administrativní cestou. Dále přikazoval listům otiskovat projevy prezidenta nebo členů vlády, a to beze změny daného textu. Tisku se částečně dotýkaly i další zákony např. zákon o rozpouštění a zastavování politických stran z roku 1933 a zákon o obraně státu z roku 1936.¹³⁷ Předběžná cenzura (předkládání povinných výtisků a zřízení Ústřední cenzurní komise) pak byla zavedena v souvislosti s vyhlášením stanného práva v září 1938 a ukládala „podle par. 10 zákona ze dne 14. dubna 1920 čís. 300 Sb. z. a n. ve znění zákona ze dne 10. července 1933 čís. 125 Sb. z. a n. periodickým

¹³⁴ Dalšími listy německých agrárníků byly *Nordböhmsche Landheimat*, *Deutscher Landruf*, *Deutsche Westböhmsche Stimmen*, *Die Heimat*, *Der Pflüger*, *Der Deutsche Landbote*, *Scholle*, *Westböhmsche Tageszeitung* resp. *Pilsner Tagblatt*.

¹³⁵ Deník nevlastnila přímo strana, ale tiskový spolek Egerland, bylo proto později pro henleinovce těžší ho plně a trvale zglajchšaltovat.

¹³⁶ V *Českém slově* byl v květnu 1938 označen za jediný demokratický deník na Karlovarsku. In: NESG., Zpravodajové Čs. tiskové kanceláře v pohraničí, Jeden Henleinovec, druhý dokonce – říšský Němec. *Egerer Zeitung* – oficiální orgán sudetoněmecké strany na Chebsku. *České slovo*, 7. 5. 1938, roč. XXX, č. 107, s. 2.

¹³⁷ Beránková, c. d., s. 73-80.

*tiskovinám povinnost předkládati povinné výtisky k tiskové prohlídce již před vydáním, a to: periodickým tiskopisům vycházejícím nejméně pětkrát týdně ve lhůtě dvou hodin, periodickým tiskopisům, vycházejícím nejméně třikrát týdně ve lhůtě tří hodin, a ostatním periodickým tiskopisům ve lhůtě 24 hodin...*¹³⁸ Noviny v době zostřených opatření tlumily, až na tisk komunistický, svou rétoriku a dávali přednost přetiskování zpráv ČTK a zpráv úředních, aby neriskovaly konfiskaci nákladu a další výdaje s novými upravenými vydáními. Na dodržování zákonné úpravy dohlížel tiskový odbor ministerstva vnitra, tiskový odbor prezidia ministerské rady a státní zastupitelství.

Po březnovém anšlusu Rakouska se zdálo jen otázkou času, kdy se v přímém ohrožení ocitne také Československo a začne pravé krizové období. Zvláště, když se slabé místo státu nacházelo uvnitř republiky v Henleinově sudetoněmecké straně a v třech a půl milionech sudetských Němců, z nichž jen menšina zůstala u demokratických zásad. Současně s radikalizací německého obyvatelstva a s postupným odhalováním pravých úmyslů SdP rostla i nespokojenost československé veřejnosti s jejich ultimativními požadavky a nároky, stejně tak jako s útoky členů SdP na demokratické občany v pohraničí. Nacionalismus tak nabíral větší dech rovněž v československém národním táboře a získával nové řady přívrženců. K radikálnímu nacionalismu nabádaly v českém tisku především listy národoveckých stran (*Národní listy*) a jiných nacionalistických hnutí (*Národní právo*, *Výzva* nebo *Polední list* Stříbrného Národní ligy), které byly samy ve své podstatě zfašizované. Spolupráci s henleinovci a jejich případný vstup do vlády by mohly tolerovat pouze jako prostředek k odstranění bolševismu v Československu. Některé tiskoviny jako např. *Vlajka* samy posléze přešly pod křídla nacistické záštity.¹³⁹ Zatímco tyto strany volaly po radikálních a nedemokratických řešeních, hlavní nacionalistické proudy v zemi vyzývaly k pevnému a uvědomělému vlastenectví. *České slovo* 12. května 1938 píše: „*Je velkou módou být nacionalistou. Máme například takové nacionalisty, kteří u nás, v Československém národě, zavedli německý pozdrav jen proto, aby se opičili po cizích vzorech a zrazovali své vlastní dějiny. Takoví nacionalisté musejí zmizet. Takoví nacionalisté nám udělali Henleina, který také zdvihá ruku k německému pozdravu. Pryč s takovým nacionalismem. Burcujme poctivé vlastenectví, semknutí se všech upřímně národně cítících lidí. Vlast volá, vlastenců je*

¹³⁸ O zavedení těchto opatření referovaly mj. *Polední lidové listy*, 21. 9. 1938, V. (XIX.), č. 177, s. 3.

¹³⁹ NAKONEČNÝ, M. *Český fašismus*. Praha: Vodnář, 2006. s. 162.

třeba. Vlastenců národních socialistů.“¹⁴⁰

Touto dobou je již většina německého tisku v Československu zglajchšaltována, přímo pod vlivem SdP, nebo pod stálým nátlakem henleinovců, kteří tak vydávají množství listů a časopisů; dá se říci, že SdP disponovala po březnu 1938 malým mediálním impériem. Velkoněmecké ideály ovšem šířily německé nacionální listy již od nástupu Hitlera k moci, mezi nimiž vynikal liberecký *Reichenberger Zeitung*, který Brügel označuje za ústřední orgán provinčního německého nacionalismu¹⁴¹, a sudetoněmecké organizace, deklarované jako neutrální, již dlouho ve svých listech *Turnerzeitung* (list tělocvičného Turnvereinu) nebo ve varnsdorfské *Jungefront* (list Svazu kamarádství) volaly po příchodu nacistů.

Mezi předními listy oficiálně hlásající ideje SdP a očerňující Československo, jeho vládu a Čechy dominoval *Die Zeit a Rundschau*.

První vydání *Die Zeit* vyšlo 1. 10. 1935 a list vycházel průměrně v nákladu asi 26 000 výtisků. Vydavatelem byl advokát z Boru u České Lípy dr. Rudolf Shicketanz. Ředitelem novin byl Eduard Hermann, člen KB. Agenturní činnost tisku SdP měl na starosti Hermann Hönig. Šéfredaktorem se stal W. Wannemacher. *Die Zeit* byl silně prodělečný a měsíčně se na něj doplácelo. Deficit byl kryt dotacemi z Německa (počáteční investice 250 000 ŘM a poté kolem 10 000 ŘM měsíčně; v Berlíně se dokonce určovaly platy redaktorů), dary od německých podnikatelů z Československa a z členských příspěvků. Přispívali do něj často nejen předáci strany jako Hans Neuwirth a Walter Brandt, ale např. i Karl Anton princ Rohan. Rozsáhlé nenávistné články o SSSR dodával znalec českých a východoevropských dějin Prof. Josef Pfitzner, který se posléze vypracoval na oficiálního ideologa SdP a neváhal k prosazování svých teorií zneužít i dopisy historika Josefa Pekaře, které dal v *Die Zeit* otisknout. Působil zde i mladý dr. Walter Becher, který se posléze v 60. a 70. letech stává vedoucí osobností Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Oficiálně *Die Zeit* vydávala společnost Pressa a na Slovensku vycházela jeho mutace.¹⁴²

Rundschau vycházel jako oficiální týdeník Sudetoněmecké strany od 1. 1. 1934. Vydavatelem byl Konrád Henlein a šéfredaktorem se stal člen vedení strany ing. Wilhelm

¹⁴⁰ NESG., Nacionalisté a vlastenci. *České Slovo*, 12. 5. 1938, roč. XXX., č. 111, s. 1.

¹⁴¹ Brügel, c. d., s. 126.

¹⁴² Kárník, c. d., s. 71. srov. Brügel, c. d., s. 383. srov. Novák, c. d., s. 96.

Rümmeler. Náklad dosahoval výše 70 000 výtisků.¹⁴³ Straně sloužil i teoretický měsíčník *Volk und Führung* a satirický časopis *Igel*. Dále pak mnoho krajských listů (17 v Čechách, 18 na Moravě); mimo již jmenované např. opavský *Volkswart* a teplický *Aufbau*. V Liberci po ovládnutí henleinovci reprezentuje zájmy SdP již zmíněný *Reichenberger Zeitung* nebo časopis *Der Kamerad*. V Trutnově vychází pod patronací henleinovců *Trautenauer Tagblatt*, v Broumově to byl *Ostböhmens Deutscher Bote*, který např. zahájil kampaň „Německé děti patří do německé školy“ k jejímuž zdůraznění byla otištěna i jména těch německých rodičů, jejichž děti chodily dosud do školy české.¹⁴⁴

Od 1. října 1935 byl vydáván též tiskový monitor *Presseschau der SdP*. Henleinovci rozesílali *Die Zeit* a *Presseschau* do 112 československých a zahraničních redakcí v západní Evropě a Skandinávii.¹⁴⁵ Posléze se tisková propaganda SdP dále rozvíjí a Sudetoněmecká tisková agentura zásobuje svými zprávami místní, německé, říšské, ba i zahraniční listy mj. skrze vlastní tiskovou korespondenci Sudetendeutsche Pressedienst a jeho *Sudetendeutsche Pressebriefe*.¹⁴⁶ V čele tiskového úřadu SdP stál Wilhelm Sebekowsky.¹⁴⁷ Hlavní sídla henleinovského tisku byla v Praze v Hybernské a Liliové ulici, v Aši a v Chebu, kde vycházel oficiální orgán sudetoněmecké strany na Chebsku *Egerer Zeitung*.

¹⁴³ Novák, c. d., s. 96.

¹⁴⁴ METELKA, J. *Henleinovci a demokraté*. Trutnov: ONV, 1970..s. 137.

¹⁴⁵ Novák, c. d., s. 95.

¹⁴⁶ Pro ilustraci uvádím článek *Lidových listů* přibližující důvody, proč mnoho redaktorů raději převezme zprávu z německých či sudetoněmeckých zdrojů, než z československé agentury: „...V posledním čísle německého aktivistického měsíčníku „*Neuer Morgen*“ píše o tom Norbert Walter a dokazuje, že dříve, než nastalo zglajchšaltování z citových a politických důvodů, bylo tu jakési zglajšaltování z technické nutnosti, kterému mohlo být zákrokem státu zabráněno. Tenkrát se však o to nikdo nestaral...tenkrát se totiž jednalo o „zglajšaltování“ s Německem republikánským. Walter píše např. o tom, že veškeré německé deníky v pohraničí používají výhradně služeb berlínského tiskového rozhlasu. Používají jich však i pražské deníky a dokonce i deníky protinacistické – protože prostě jiného informačního pramene nemají. ČTK má pouze český tiskový rozhlas a noviny, u kterých se počítá s každou minutou, nemohou si zachytiti zprávy česky, pak je teprve přeložiti do němčiny. – Ostatně nejsou zprávy ČTK přizpůsobeny zvláštním poměrům venkovského denního tisku. Přinášejí spoustu drobných politických detailů – německý venkovský deník chce však spíše souhrn... Takový souhrn dávají např. „*Sudetendeutsche Pressebriefe*“, oficiální tisková korespondence sudetoněmecké strany. Ta přináší vše, od úvodníku až k národnímu hospodáři, a to již připraveno k tisku. Že tyto zprávy, které nedají venkovskému redaktoru práci, jsou naplněny duchem henleinovským, jest jasno...“ In: NESG., Jak se dal zglajchšaltovat německý tisk v ČSR? *Polední Lidové listy*, 4. 5. 1938, roč. V. (XIX.), č. 85, s. 3.

¹⁴⁷ Novák, c. d., s. 97.

Většina příspěvků týkajících se národnostního jednání se nesla ve jménu naprostého překrucování skutečností a faktů, vše ve jménu utlačování sudetských Němců. Henleinovu mediální sílu můžeme vidět v článku *Večerníku Práva lidu* ze 17. srpna 1938: „*Ročenka „Sudetendeutsches Jahrbuch 1938“, kterou vydávají Němci u nás, přináší zajímavá čísla o síle německého tisku v republice. Německých listů je 203, z toho 68 deníků, SdP patřilo 16 časopisů, z toho dva deníky. Vzrůst tiskového aparátu SdP nastal teprve splynutím se stranou křesť. sociálů a něm. zemědělců. Křesť. sociálové přinesli straně 12 listů (z toho 3 deníky) a „Bund der Lanwirte“ 9 (1 deník). Dnes má Henleinova strana celkem 37 vlastních časopisů, z nichž 5 vychází denně.*“¹⁴⁸ Praktiky henleinovců ukazuje např. henleinovský časopis *Der Trommler*, který uveřejňoval jména česky mluvících občanů, bydlících v německém území.¹⁴⁹ Na rozšiřování henleinovských idejí se také podílela spřízněná vydavatelství jako např. znojemské nakladatelství H. Bornemanna, vydávající např. *Auspritzer Wochenblatt*, nakladatelství K. H. Frank Karlovy Vary - Lipsko nebo žatecké nakladatelství Wolf, kde vycházel např. časopis *Tschsl. Bäderzeitung*, který byl dokonce subvencován československým státem,¹⁵⁰ nebo *Saazer Anzeiger*.

V rámci strany existovala i vnitřní radikálně nacistická opozice, která se chtěla dostat do nejvyššího vedení SdP. Ta své ideje hlásala v cenzurou často „bíleném“ časopise *Rumburger Zeitung*, zvláště potom co byl v roce 1935 zastaven časopis *Aufbruch*.¹⁵¹

Sudetoněmecký tisk SdP přejímá metody říšskoněmecké propagandy vytvářením umělých zpráv, publikováním vyložených lží, útoky na český tisk a adorací svých „führerů“ – naopak český tisk se opět snaží jednu po jedné zprávy vyvracet, a to nikoli centrálně, ale jednotlivě v jednotlivých novinách. Tento postup se jeví jako značně neefektivní; nakonec začne alespoň sociálně demokratický tisk vydávat noviny psané německy, francouzsky a anglicky, aby mohl podávat propagandu prodemokratickou do zahraničí i do vlastních německých řad, které většinou berou své informace z říšského rozhlasu. V šíření informací mezi Němci jasně dominuje SdP poté, co se jí podařilo získat do svého vlivu nejčtenější

¹⁴⁸ NESG., Jak je utiskujeme, Henleinovci mají 37 časopisů, To ještě říšskoněmecký rozhlas nehlásil. *Večerník Práva lidu*, 17. 8. 1938, roč. XXVI., č. 191, s. 5.

¹⁴⁹ *Právo lidu*, 23. 8. 1938. roč. 47, č. 197, s. 7.

¹⁵⁰ Toto kritizuje např. komunistický tisk v *Rudém právu* z 28. dubna 1938. Časopis prý obhajoval zdviženou pravici jako pozdrav nikoli hakenkrajclerský, ale všenněmecký.

¹⁵¹ Kárník, c. d., s. 72. Viz. kap. 1.

německý deník *Prager Tagblatt*, i když se jí nepodařilo ho ovládnout natrvalo. To se znepokojením komentuje *Právo lidu* z 23. srpna 1938: „Již asi dva roky se henleinovci pokoušejí dostat do sféry svého vlivu nejrozšířenější německý list v Československu „*Prager Tagblatt*“. Před rokem jednání ztroskotalo na personálních otázkách, nyní se jedná znovu a tentokráte henleinovci postupují zcela tajně a opatrněji. Prozatím má být „*Die Zeit*“ tištěna v tiskárně Jindř. Mercy a syn v Panské ulici a do téže budovy mají být přeloženy redakční místnosti henleinovského listu. Oficiálně se tudíž nejedná o spojení s „*Prager Tagblattem*“, nýbrž o pouhý obchod tiskárny. Pro majitele tiskárny je však tato transakce finančně tak uspokojivá, že neprotestují proti požadavku, s tímto obchodem spojeným: aby henleinovský směr dostal určitý vliv na redakční část „*Prager Tagblattu*“. Podle našich informací vydavatelstvo obou listů „*Prager Tagblattu*“ a „*Abendzeitungu*“ s tímto požadavkem nesouhlasí, v podobných případech však mají majitelé větší vliv. Je-li pochopitelná snaha henleinovců ovládnout „*Prager Tagblatt*“, tím pochopitelnější je způsob, jímž postupují. Je to zcela podle zásad nordické lsti. Nechtějí poplašit inserenty a čtenáře listu, který jim může prokázat daleko větší služby, budou-li jej ovládat tajně.“¹⁵²

S tím, jak se odhalovala pravá podoba Henleinova plánu na sebeurčení Němců, začal německý tábor SdP postupně erodovat a část Němců se ještě stihla odvrátit od jeho podpory. Postupně rostly síly demokratických hlasů uvnitř německého tábora a československá vláda se začala pokoušet formou rozhlasových vysílání v němčině¹⁵³ (např. Mělnická vysílačka)¹⁵⁴ a zcentralizováním propagandy čelit metodám německé protičeskoslovenské agitace. S tím, jak na scénu vyjednávání vstoupilo přímo Německo, po pokusu o německý puč v pohraničí, byl veškerý boj demokratického tisku i rozhlasu již marný. Proti Henleinovi se nakonec obrátil i agrární a národněsjednocenecký tisk.¹⁵⁵

¹⁵² NESG., „*Prager Tagblatt*“ listem SdP. *Právo lidu*, 23. 8. 1938, roč. 47, č. 197, s. 4.

¹⁵³ Vysílání v němčině bylo na Radiojournalu zahájeno již v říjnu 1925 a měl ho na starosti německý kulturní spolek Urania. Vysílání ovšem nezaujímal mnoho vysílacího času, program byl náročný a určený spíše pro městskou inteligenci. Běžné německé obyvatel v příhraničních smíšených oblastech tak nemohl zaujmout a ti logicky preferovali poslech německých stanic ze sousedního státu, které byly přístupnější lidovým vrstvám a nabízely nespočet německých programů v podstatě nepřetržitě. Programy říšskoněmeckých stanic byly od počátku 30. let považovány za pro poslech závadné a docházelo i k odnětí koncesí sudetským Němcům Ministerstvem pošt a telegrafů. In. ČÁBELOVÁ, L. *Radiojournal: Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v letech 1923-1939*. Praha: Karolinum, 2003. s. 76.

¹⁵⁴ Více v kap. 5.

¹⁵⁵ viz. kap. 4.

3. Obraz sudetských Němců v českém tisku v období od dubna 1938 do 30. 9. 1938

Pro pochopení formování postojů jednotlivých politických stran a ideologických proudů k problematice sudetských Němců je třeba popsat ve stručnosti jejich programová východiska, historii jejich interakce se sudetoněmectvím a politickými představiteli německé menšiny v Československu, stejně jako jejich představy o řešení národnostní situace ve státě. Představíme si jejich hlavní tiskové orgány, které posléze tyto jejich představy mediálně reflektovaly a následně indoktrinovaly jejich čtenáře, často jejich straníky či voliče, svým světonázorem, a přispěly tak k utváření obrazu sudetských Němců v Československu u veřejnosti.

O typologii politických stran vzhledem k němectví se pokusil kolem poloviny 20. let Emanuel Rádl. Za krajně protiněmeckou pokládal národní demokracii, přičemž si byl vědom, že v praxi není její odpor tak jednoznačný a že spolupráci s Němci ve skutečnosti přijímá. Protiněmecké zaměření československých národních socialistů, vedených v té době Václavem Klofáčem, brzdil vliv E. Beneše a některých dalších realistů v této straně. Střed v poměru k Němcům tvořila strana lidová, sociálně demokratická a agrární, která v praxi dospěla v polovině 30. let až k představě možnosti koaliční spolupráce s henleinovci. Pro plnou spolupráci s Němci byli podle Rádla komunisté, ale ti neměli takový vliv na reálnou vládní politiku. V souvislosti se změnami v Německu po nástupu Hitlera k moci a novými moskevskými instrukcemi se pak komunisté jednoznačně přimkli k silám orientujícím se na zachování demokracie, zatímco ke spolupráci s SdP a potažmo s nacistickým Německem se nejvíce přiblížili agráři.¹⁵⁶

¹⁵⁶ BROKLOVÁ, E. Historický obraz Němců, Rakouska a Německa v politických kruzích české společnosti první Československé republiky. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 107. srov. RÁDL, E. *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich, 1993, s. 237-238.

3.1. Československá národní demokracie a její tisk

3.1.1 Politický profil strany v éře 1. republiky

Ministerský předseda Kramář prohlásil 14. listopadu 1919 na první schůzi parlamentu, že sudetští Němci „nemají ani nejmenší důvod k obavě, pokud jde o jejich národnostní rozvoj“.¹⁵⁷ Programové prohlášení jeho vlády se podrobně zabývalo německým problémem. Sliboval jim národní rovnoprávnost a doufal v to, že postupně pochopí nutnost spolupracovat s českými představiteli. Byl tehdy vzorem státnické uvážlivosti a v parlamentu k tématu promluvil: „A jménem první vlády svobodné československé republiky zde mohu také prohlásiti, že německý národ, v hranicích státu našeho bydlicí, nemá nejmenší příčiny se obávati se o svůj národní rozvoj. (Tak jest! Potlesk!) Věrní své minulosti i svým demokratickým tradicím, nechceme své krajany německé – postaví-li se loyálně na půdu našeho státu – nijak zkracovati v kulturním a jazykovém jejich rozvoji. (Potlesk.) Náš stát ovšem bude českým státem (Tak jest! Bouřlivý potlesk) tak, jak jsme si jej vydobyli krví a utrpením. (Výborně!) Ale naší hrdosti a touhou by bylo, aby nikdo zde u nás, kdo není Čechem, necítil se utiskovaným a nesvobodným. (Zcela správně! Potlesk.)“¹⁵⁸ Ovšem po svém politickém pádu v roce 1919 se od snahy řešit česko-německé vztahy v československém státě odvrátil a přiklonil se k hypernacionalismu, jenž mu měl dopomoci zpět k moci.¹⁵⁹ Jeho nacionalistické tendence se ovšem projevovaly již na mírové konferenci ve Versailles, kde propagoval ideu národního státu, kde by Němci byli jakýmsi „hosty“¹⁶⁰, posléze se vyslovoval i proti přijetí saint-germainských menšinových smluv; v obou případech mu oponoval Beneš.¹⁶¹ Po vyhlášení republiky na sebe národní demokracie

¹⁵⁷ Sládek, c. d., s. 44.

¹⁵⁸ Citováno dle: Brügel, c. d., s. 90.

¹⁵⁹ Brügel, c. d., s. 90.

¹⁶⁰ Brügel, c. d., s. 205. srov. TOMEŠ, J. Nacionalismus a demokracie: Úskalí české nacionální strany v meziválečném Československu. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 136- 137. V podobném duchu se pak nesla argumentace národního demokrata, novináře a spisovatele Viktora Dyka, který v roce 1920 (např. článek *Chauvinism?* z 3. ledna) vedl na stránkách *Národních listů* diskuzi s prezidentem Masarykem ohledně údajného šovinismu těch, kteří odmítají vyjednávat s Němci. Oponuje Masarykovi v jeho vizi Československa jako národnostního státu a tvrdí, že tito údajní čeští šovinisté se musejí postavit proti skutečným šovinistům německým, kterým jde o rozklad Československa.

¹⁶¹ Brügel, c. d., s. 160.

strhávala pozornost hlavně organizací demonstrací za účasti legionářů, kde byly nesmyslně strhávány např. pomníky Josefa II a jiných “symbolů němectví”.¹⁶² Posléze se Kramář vyslovoval proti přijetí jazykového zákona, a to proto, že se mu zdál příliš benevolentní (!); udělal z něj volební téma národní demokracie proti sociálním demokratům. Volebního úspěchu ovšem nedosáhli a Tusarova vláda tzv. rudozelené koalice se obešla bez nich. V parlamentních volbách 1920 strana ještě více ztratila a do vládní koalice se dostala až v roce 1922 ve Švehlově všennárodní koalici. Ve stejném roce se národní demokraté podílejí na založení fašistické organizace Národní hnutí.

Právě tento aspekt politiky národní demokracie, kdy v ní často nacházeli útočiště protofašistické živly, je dodnes analyzován mnohými historiky, kteří se nedokážou shodnout na faktickém vlivu těchto živlů na praktickou politiku strany. Zajímavou charakteristiku národní demokracie podal ve svých pamětech František Ježek z frakce strany kolem týdeníku *Demokratický střed*: „Byla to strana národní, demokratická a liberální. Byla tak liberální, že si tam mohl víceméně každý dělat, co chtěl...A tak zde vedle levicových „petrolejníků“ z *Demokratického středu* najdete mládež, libující si ve vnějších parádách à la fašisti, ač se s nimi jinak utkávali a svými vnějšími formami jim chtěli pouze odvést voliče, najdete tak historizující státoprávníky, kteří svou vytrvalou věrností k ideji historického státu českého byli jedinou skupinou v dějinách české politiky, která – ač v něm žila- nevzala vůbec na vědomí Rakousko a přirozeně také neuznala nikdy SSSR, byla tam skupina liberálních průmyslníků, podnikatelů, obchodníků a živnostníků, která byla značně apolitická a jen liberálnímu hospodářskému programu věrná. Byly tam tři intelektuální skupiny se svými časopisy *Demokratický střed*, *Národní myšlenka* a *Modrá revue*...Ač liberalismus této strany připouštěl veřejné hlásání stanovisek namnoze naprosto protichůdných, přece v jednom byla strana zajedno – v hluboké úctě před osobou dr. Karla Kramáře, jehož autoritě se nakonec (třeba po delších bojích a protestech) podřídila.“¹⁶³

Ani volby 1925 nebyly pro ČND příliš důvodem k oslavě, neboť jejich podpora od minulých voleb klesala.¹⁶⁴ I přesto se strana stala součástí tzv. panské koalice¹⁶⁵, za hlasitého

¹⁶² KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská křížovka*. Praha: Karolinum, 2002. s. 65- 66.

¹⁶³ Citováno dle: Tomeš, c. d., s. 135.

¹⁶⁴ Od voleb do Národního shromáždění v roce 1920, kdy získala 6, 25 %, klesla volební podpora strany ve volbách 1925 na 4 %. In: *Volby do Národního shromáždění 1920 až 1938*. Online publikace ČSÚ. Zveřejněno dne 28. 2. 2006. Dostupné z WWW:

[http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/\\$File/4219rr_1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/$File/4219rr_1.pdf). Staženo 23. 4. 2012.

zdůrazňování, že vládní kombinace s Němci bude neštěstím českého národa a že Němci budou brzdit vývoj státu. Oficiálně se strana personálně ve vládě neangažovala; Němci prý dosud nepodali dostatečný důkaz o své oddanosti Československu. Teprve na jaře 1928 byl Ladislav Novák jmenován za národní demokraty ministrem obchodu a strana tak završila své přistoupení k vládní koalici a spolupráci s německými představiteli. Z vlády ovšem v roce 1929 vystoupila spolu s lidovou stranou, když byl její představitel V. Tuka odsouzen k 15 letům vězení za úklady proti republice, čímž došlo posléze k rozpuštění parlamentu a k vypsání předčasných voleb. Spolu s luďáky a německými nacionalisty rovněž bojkotovala prezidentskou volbu předchozího roku.¹⁶⁶ Politika strany se tak začala obracet na stranu nekonstruktivního nacionalismu a národní demokracie se tak stávala podhoubím a platformou pro vznik českého fašismu. Fašizující křídlo se začalo rozvíjet pod patronací tzv. Mladé generace národní demokracie - generálního tajemníka strany Františka Hlaváčka a redaktora *Národních listů* Františka Síse.¹⁶⁷ Již před parlamentními volbami 1925 vznikla sloučením několika organizací Národní obec fašistická, která kromě národní demokracie a agrární strany získala i další spojence. Byl to Radola Gajda, v té době náměstek náčelníka generálního štábu československé armády, a dále ministr národní obrany a poslanec Čs. strany socialistické Jiří Stříbrný, který byl zanedlouho z této své domovské strany jako představitel nacionalistického proudu a odpůrce Klofáče a Beneše vyloučen.¹⁶⁸ Posléze zakládá svou vlastní stranu Národní ligu. V této době krystalizace fašistického hnutí začal hradní a levicový tisk obviňovat vedení národní demokracie z podněcování fašistického hnutí v Československu a 7. září 1926 v rozhovoru pro deník *Prager Tagblatt* sám prezident prohlásil: „*Fašismus je měřítkem politické dezorientace buržoazie a má jenom proto význam, že se vyvinul pod egidou frakce národně demokratické strany...Vím, že i ostatní strany prodělávají svou krizi: fašismus je patologická sedlina této krize uvnitř národní demokracie.*“¹⁶⁹ Na tento článek posléze

¹⁶⁵ Kramář tehdy rád zapomněl na své provolání: „Němci do vlády – my do revoluce!“, i když přesto kritizoval kohokoliv ve vládě, za ústupky Němcům. Svou účast ve vládní koalici strana navenek interpretovala jako pojistku a protiváhu proti účasti německé. In: Brügel, c. d., s. 255.

¹⁶⁶ Důvodem tohoto kroku bylo jejich protihradní zaměření, nespokojenost s Masarykovou rétorikou zaměřenou proti údajnému šovinismu Národní demokracie a žádný volitelný protikandidát, neboť jediným Masarykovým vyzývatelem byl komunista Václav Šturec.

¹⁶⁷ Broklová, c. d., s. 125. Srov. Pasák, c. d., s. 70.

¹⁶⁸ Beránková, c. d., s. 29-30.

¹⁶⁹ Tomeš, c.d. s. 148.

v *Národních listech* rozhorčeně reagoval sám Kramář, který růst těchto tendencí ve společnosti přičítal právě úkladům a účelové rétorice proti národním demokratům.

Poté, co se strana stává po volbách 1929 opět členem široké vládní koalice, a poté, co vládu opětovně rozbíjí v únoru 1934, se v pravicovém táboře začínají rodit plány na zkoncentrování nacionálního tábora v jeden blok a zvrátit tak nepříliš uspokojujivé volební výsledky. Nácviem na toto spojení sil bylo vyvolání protiněmeckých bouří kolem předání insignií Karlovy univerzity a faktickým výsledkem těchto snah bylo sloučení národní demokracie s Národní frontou Fr. Mareše a s Národní ligou J. Stříbrného do strany Národní sjednocení v roce 1935.¹⁷⁰ Sjednocené hnutí vystoupilo s programem silného národního státu, zjednodušení stranických poměrů, boje proti marxismu a proti stranicko-politickým zásahům do hospodářství.¹⁷¹ Tato skupina byla stejně jako ČND podporována Živnobankou a právě její ředitel Jaroslav Preiss prý inicioval tuto snahu o vytvoření koncentrované nacionální strany jako českého protějšku vůči henleinovcům, když se vrátil z návštěvy Německa velmi znepokojen rozmachem Hitlerova režimu. Dospěl k přesvědčení, že západní spojenecké demokracie se Německu nepostaví a spatřoval proto východisko v dohodě Československa s Německem, kde by jednotná nacionální strana mohla být respektovaným partnerem při budoucích možných jednáních.¹⁷²

„Účelový vznik nového politického útvaru krátce před parlamentními volbami byl poznamenán značným chvatem a improvizací. Organizační a personální záležitosti a vzápětí okázala předvolební agitace zatlačily do pozadí programové sjednocení jednotlivých složek čerstvě konstituované strany, lišících se nejen ideovými akcenty, ale i charakterem členstva a voličstva a politickým stylem. Národní demokracie zde ustupovala Národní lize: ve snaze oslovit široké idové vrstvy a získat jejich hlasy preferovala vnější efekty před ideovým

¹⁷⁰ Jiří Stříbrný, odpadlík od národních socialistů, zakládá nejprve Stranu radikální – slovanští socialisté a do voleb v roce 1929 kandiduje v rámci Ligy proti vázaným kandidátním listinám v bloku s NOF. Po zisku 3 mandátů v PS a jednoho mandátu v Senátu se opět osamostatňuje a zakládá Národní ligu, která na svém sjezdu 1932 otevřeně formulovala požadavek fašistického převratu v ČSR. Pro další volby si ovšem zvolil lepšího spojence, a to národní demokracii; vzniká Národní sjednocení s volebním heslem „Nic než národ“. Toto spojení nakonec NS vynese 17 míst v PS a 9 v Senátu. Po volbách se NS začíná rozpadat. Nejprve odchází Národní fronta a pak jsou v roce 1937 po smrti Karla Kramáře vyloučeni ligisté. Stříbrný se pak plně vrhá na novinové podnikání a rozvoj svého koncernu Tempo.

¹⁷¹ Tomeš, c. d., s. 162.

¹⁷² Tamtéž.

diskursem a intelektuální argumenty nahrazovala slogany, takže již dobová publicistika psala o Národním sjednocení jako „davovém hnutí“. Vpád bulvárně populistického politického stylu ligistů do tradičně noblesní a ideové národní demokracie vyvolal přirozeně odpor značné části starých národních demokratů...mnozí z nich proto v době fúze ze strany vystoupili, mezi nimi takoví dlouholetí straničtí reprezentanti jako profesor Jan Kapras či profesor Bohumil Němec.¹⁷³

V následujících „lavinových volbách“ však získalo Národní sjednocení jen o málo více hlasů¹⁷⁴ a nacionalistická rétorika strany se obrátila proti „německým živlům“, které v těchto volbách manifestovaly svůj tentokrát neignorovatelný vliv. Vláda pak byla vytvořena na stejném stranickém základě jako ta minulá, tedy na bázi široké koalice. Úpadek strany a její volební podpory však pokračoval a nekonzistentnost struktury a postojů hnutí se manifestovala při prezidentské volbě 1935. Krizi strany umocnila smrt Karla Kramáře v květnu 1937. Strana se postupně stávala spíše obskurním spolkem politických ztroskotanců než důvěryhodnou reprezentativní politickou stranou.

3.1.2 Pozice národní demokracie (NS) v předmnichovském období

Rozhárané Národní sjednocení, charakterizované v posledním období 1. republiky sdružováním a štěpením různých malých stran a lig (do voleb se hlásily nakonec dvě různé národní demokracie, Stříbrného Národní liga a Hodáčovo Národní sjednocení), se stávalo terčem výsměchu ostatních politických proudů a ozývalo se volání po návratu ideálů Karla Kramáře. V obecních volbách 1938 získává NS pouze 1 křeslo v zastupitelstvu hl. m. Prahy,

¹⁷³ Tomeš, c. d., s. 163. Prof. Bohumil Němec, botanik a politik, nastoupil jako kandidát v prezidentských volbách 1935 proti Edvardu Benešovi. Nakonec ovšem nezískal dostatečnou podporu, v den volby se vzdal kandidatury a původní přesuny v rámci táborů podporujících jednotlivé kandidáty (tzv. prosincový blok národních demokratů s agrárníky a henleinovci proti Benešovi) vyšly naprázdno. Vyjednávání o podpoře pro kandidáta národní demokracie s henleinovci proběhlo i přes to, že ve volební brožuře pro volby 1935 nalezneme. „...v době, kdy naši němečtí spoluobčané vystupují ze stavovských stran a sjednocují se v Henleinově Heimatfrontě, politické síly československé nesmějí být zeslabovány stranicím stavovským a třídním. Jestliže vzroste počet mandátů Heimatfronty, musí dvakrát tolik vzrůst mandáty všennárodní fronty československé.“ V dalším článku brožury se zásadně odmítají jakékoliv náběhy k národnostní samosprávě českých Němců a strana naopak žádá posílení sebevědomí českých menšin v pohraničí.

¹⁷⁴ 5, 57 % hlasů oproti minulým volbám do NS v roce 1929 kdy získala 4, 87 %. In: Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935. Online publikace ČSÚ. Zveřejněno 28. 2. 2006. Dostupné z WWW: [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/\\$File/4219rr_1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/$File/4219rr_1.pdf), Staženo 23. 4. 2012.

kde je zvolen Radola Gajda, který se ovšem pro „zanepřázdňenost“ mandátu vzdává, což je opět s posměchem komentováno v konkurenčních stranických listech. Pevné jádro bývalé ČND bylo ovšem stále při životě (hlavně členové skupiny kolem časopisu *Národní myšlenka*) a strana se v březnu 1938 po vplynutí německých aktivistů do SdP stává v osobě Františka Ježka jako ministra bez portfeje¹⁷⁵ členem vlády pod vedením ministerského předsedy Hodži. Stává se tak součástí vyjednávání o osudu státu. Období končící první republiky představuje stranu a její představitele jako zastánce kategorického odmítnutí mnichovského diktátu a do jisté míry i jako vizionáře ohledně nemožnosti se bezvýhradně spoléhat na západní spojence nebo na Sovětský svaz.¹⁷⁶ Ladislav Rašín pak organizuje výbor poslanců majících se zasazovat o „*soustředění sil proti defetismu a kapitulantství před nacistickým nápirem*“, pro něž dokonce navázal kontakty s komunisty a v čele tohoto komitétu poslanců se snažil jednat s Runcimanem¹⁷⁷. Posléze tak stanul v čele Výboru na obranu republiky v rámci Národního shromáždění. V tzv. mnichovských dnech se pak podle svědectví Františka Ježka proti kapitulaci v kabinetu ministrů a pro nutnost nechat věc projít parlamentem za své politické strany vyjadril pouze on a lidovec Šrámek.¹⁷⁸

3.1.3 Národní listy – tiskový orgán národní demokracie (NS)

Národní demokracie mohla v případě *Národních listů* vycházet z dlouhé novinářské tradice, která se datovala již od mladočechů. Listy byly založeny Juliem Grégrem v roce 1861 a do roku 1869 několikrát změnily název. Ze známých redaktorů *Národních listů* zmiňme např. Jana Nerudu, z jehož iniciativy vznikla v roce 1877 první organizace sdružující novináře – Spolek českých žurnalistů.¹⁷⁹ Listy ovšem postupně ztrácely svou prestiž a na jejich místo nastoupila rovněž národními demokraty ovládaná *Národní politika*, jejíž náklad se za 1. republiky odhaduje na 200 000.¹⁸⁰

Vydavatelem *Národních listů* byl koncern Pražské akciové tiskárny, který byl ovládán Živnobankou. Večerníkem *Národních listů* byl list *Národ*. V národní demokracii se o

¹⁷⁵ Tomeš, c. d., s. 174. V květnu 1938 se stává ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy po demisi německého sociálně demokratického ministra Czecha.

¹⁷⁶ Tomeš, c. d., s. 172- 173.

¹⁷⁷ Tomeš, c. d. 179.

¹⁷⁸ Tomeš, c. d., s. 181.

¹⁷⁹ Beránková, c. d., s. 80.

¹⁸⁰ Beránková, c. d., s. 59.

vydávání tiskovin staral Osvětový odbor.¹⁸¹ V rámci strany existovalo několik intelektuálních proudů, např. kolem časopisu *Demokratický střed* či *Modrá revue*; do zkoumaného období ovšem přetrvala pouze nacionální skupina kolem časopisu *Národní myšlenka*. Vytvořila se i militantní nacionalistická skupina - tzv. Mladá generace, jejíž činnost nakonec vyústila ve stranický „převrat“ v roce 1920, kdy ze strany odešli Masarykovci a odpůrci nacionalistické linie. Oficiální tiskovinou této skupiny byl list *Mladý národ* a v roce 1925 byl ustaven Odbor vlastenecké propagandy.¹⁸² Do struktury tisku ČND patřil rovněž plzeňský *Český deník*, ostravský *Moravskoslezský deník*, olomoucký *Pozor*, kroměřížská *Haná*, přerovský *Obzor* a množství politických týdeníků.

Čtenáři *Národních listů*, značně konzervativního listu, byla hospodářská elita, o čemž svědčí i rozsáhlé hospodářské a burzovní zpravodajství. Rozsáhlé bylo i kulturní zpravodajství, naopak menšího rozsahu bylo zpravodajství zahraniční. Jako jediný list nadále vycházel ve velkém formátu. Noviny na pohled působí archaicky a je užíváno mírné rétoriky. Vydání mělo obvykle 8 stran, nedělní vydání 16 stran. V pondělí vycházelo *Pondělí Národních listů a Národa*.

V krizovém roce noviny vedl šéfredaktor Vojtěch Holeček, odpovědným redaktorem byl Vladimír Líbal. Ten byl členem tzv. Politbyra, skupiny redaktorů, kteří údajně působili jako vlivná klika při přijímání a propouštění redaktorů nejen v rámci *Národních listů*, ovlivňovali vyznění zpráv podle politické objednávky (protihradně) a byli napojeni na agrárníky přes Ferdinanda Kahánka.¹⁸³

Články týkající se sudetských Němců noviny otiskují na první až třetí straně, s běžnými zprávami např. o aktivitách SdP se setkáme v rubrice „Politické zprávy domácí“. O německých požadavcích je často referováno v souvislosti s požadavky Slováků. Touto problematikou se často zabývají i editorially. Častou značkou pod články se sudetoněmeckou tématikou je „L.“ a „vm.“; bohužel se mi nepodařilo nalézt jednoznačného autora.

Referování o našich Němcích se nese ve smířlivém duchu, do karlovarského projevu jsou listy smířlivé i k Henleinovi, když otevřeně uvažují o jednání s ním a přeneseně i

¹⁸¹ ČECHUROVÁ, J. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: NLN, 1999, str. 64. Vedle *Národních listů* vydával tento odbor ještě pod záštitou vzdělávacího spolku Vesmír jeho stejnojmenný časopis. Osvětovým listem byl i odborný týdeník *Národní učitel*. Vedle tiskových aktivit se klub zasadil o zřízení Svobodného učení politického – pomaturitního studia zajišťovaného především pro žurnalisty.

¹⁸² Čechurová, c. d., s. 67.

¹⁸³ KOPAL, J. *Dr. Ferdinand Kahánek jako politický novinář*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd. Vedoucí práce Václav Veber. s. 107- 109.

s Hitlerem (!). Listy se rovněž nezdráhají při referování o sudetoněmeckých záležitostech přetiskovat zprávy z Henleinova ústředního listu *Die Zeit* nebo přejímat zprávy ze Sudetoněmecké tiskové kanceláře. Tyto příspěvky málokdy komentuje nebo uvádí na pravou míru, i když odsuzuje nepřátelskou propagandu říšskoněmeckého tisku. Tuto k Henleinovi smířlivou linii ovšem na svých stránkách definitivně listy opouštějí po sudetském puči. Toto poněkud naivní období je provázáno např. těmito články plnými zkreslení a dezinterpretací: „V poslední době jsou otiskována čísla o organizačním vzrůstu SdP. Tento vzrůst je pochopitelný, poněvadž byl způsoben především přístupováním členů bývalých občanských aktivistických stran. Je však zřejmé, že naši Němci se nyní vůbec více zúčastňují politického života. To je vidět z toho, že SdP. (podle výkazů ve svém tisku) měla např. v Trutnově dosud 6300 členů a nyní jich má 11.500. Z jiných míst jsou čísla obdobná. Uvážíme-li, že SdP získala dvě třetiny německých hlasů, a že vedle nyní trvá dále německá sociální demokracie, nemůže tento přírůstek býti čerpán z kádru občanů dosud jinde organisovaných, ale z těch, kteří ještě vůbec nebyli organizováni. Prostě se organisuje větší procento našich Němců než dříve.“¹⁸⁴ V tomto článku se nezmiňuje, že pravým důvodem masového vstupu do SdP je henleinovský teror a násilná agitace v pohraničí. Podobných vývodů se v novinách v raném období krize objevuje mnoho. Na toleranci k Henleinovi a jeho požadavkům poukazuje i několik dalších článků, kde se píše o splynutí aktivistických stran s SdP jako o „vyjasnění politických poměrů“¹⁸⁵, nebo se i přes celkem kladný vztah k německé sociální demokracii volá po „...konečném rozhodnutí o poslední z dosud nevyřešených naléhavých otázek politických, totiž o otázce dalšího poměru německé sociální demokracie ke koalici“¹⁸⁶ a podporuje demisi ministra Czecha, který se nedal zglajchšaltovat. Jde tedy patrně o snahu vystrnadit aktivisty definitivně z vlády, aby se Henlein mohl stát jediným politickým reprezentantem Němců. V *Národních listech* se rovněž v editorialech Rudolfa Procházky z 12. 4. hovoří o anšlusu jako o něčem, co ostatní označují terorem, nebo se plebiscitu vysmívají, ale nic takového by prý nešlo zrežírovat a jde o živelný jev zdola. Vrcholem těchto proněmeckých tendencí je pokračování editorialech, podle kterého je prý nutno se co nejrychleji smířit s faktem sjednocení všech Němců do Velkoněmecka: „je marno se vzpíratí německé

¹⁸⁴ vm. Naši Němci se více politicky organizují. *Národní listy*, 9. 4. 1938, roč. 78, č. 98, s. 2.

¹⁸⁵ L. Ministr dr. Czech úředně odstoupil. Ministr Dr. Dérier pověřen správou ministerstva zdravotnictví. *Národní listy*, 10. 4. 1938, r. 78, č. 99, s. 2.

¹⁸⁶ L. Usnesení politických ministrů. Obecní volby v květnu., *Národní listy*, 23. 4. 1938, roč. 78, č. 111, s. 2.

jednotě“.¹⁸⁷ Německo prý chce od nás, abychom poskytli jeho národní větvi přiměřeného podílu na moci, a nemáme se bát, že to naruší ráz státu. Je to prý lepší než údajný nekonečný souboj. Není to prý jen otázka Československa sama o sobě, ale celého souboje malé Evropy vůči velkému Německu. Na druhou stranu ovšem musíme *Národním listům* přiznat, že neustále zdůrazňují, že u nás Němcům nic nechybí a že propagandistické zprávy o tom, jak je údajně týráme, jsou nesmysly. Zajímavé jsou informace *Národních listů*, které nepřinesl žádný jiný list, že na karlovarském sjezdu Henlein přednese své „autentické a oficiální“ požadavky, což je jistě informace z *Die Zeit*.¹⁸⁸ O tom, jak z Henleinova tisku *Národní listy* čerpají, se můžeme přesvědčit v následujícím článku, kde se dokonce list snaží do smířlivého tábora nakloněnému jednání s Henleinem zatáhnout i sociální demokraty a celou vládu. Příspěvek rovněž dobře ilustruje náhled *Národních listů* na celou sudetoněmeckou otázku: „V karlovarském lázeňském domě bude dnes zahájen obvyklý každoroční sjezd Henleinovy strany. Letos se ovšem k němu poutá více zájmu, než v minulých letech. Souvisí to jednak s politickými poměry, za nichž se sjezd schází, jednak s okolností, že jest očekáván programový projev Henleinův, který by byl jakousi novou obdobou někdejšího českolipského vystoupení Henleinově. Sjezdu bude předsedat posl. K. H. Frank a zúčastní se ho všichni političtí činitelé strany od okresních vůdců nahoru. Na pořadu sobotního jednání jsou tři referáty: dr. Kreisse promluví na téma: odbourání samosprávy v obcích, v okresích a v zemi, dr. Sebekowsky o české expanzi a jejím duchovním a dějinném zdůvodnění a posl. Kundt o právním vývoji a zásadních požadavcích národnostně-právního řádu. V neděli dopoledne podá posl. Köllner zprávu organizační. V závěru sjezdu, který je však zároveň míněn jako vyvrcholení, promluví velkou politickou řeč – takto označuje očekávaný projev „Die Zeit“ – Konrád Henlein. Není pochyby, že sjezd Henleinovy strany a zejména projev Henleinův by mohl nemálo přispěti k vnitropolitickému vyjasnění. Bude-li k němu ovšem se strany Henleinovy dobrá vůle. Z československého tábora, vyšel jak známo, již na Nový rok hlas, který upozorňoval na rozhodující úlohu Henleinovy strany pro poměr našich Němců ke státu. A hlas ten byl tím významnější, že pocházel od vůdce nejsilnější strany československé. Byly-li proti němu vznášeny před několika měsíci námitky z levicových řad, není těchto námitek dnes. Sám vůdčí činitel levicového tábora, ministr Bechyně, neváhal v těchto dnech napsat, že jsme ochotni se posadit za zelený stůl také s opozičními Němci. A není třeba ani opakovat, že názor ten sdílí i nejvyšší představitelé státu: v svých projevech dali to najevo jak prezident

¹⁸⁷ PROCHÁZKA, Rudolf. Sjednocení německého národa. *Národní listy*. 12. 4. 1938, roč. 78, č. 101, s. 1.

¹⁸⁸ vm. Sjezd SdP se bude konat. *Národní listy*, 15. 4. 1938, roč. 78, č. 104, s. 2.

republiky, tak předseda vlády. S československé strany není proto politický význam karlovarského sjezdu Henleinova hnutí podceňován. Jak ukazuje německý tisk, není ovšem jeho význam podceňován ani v německém táboře, který sám prohlašuje, že letošní sjezd Henleinovy strany je jedním ze dvou bodů, jež jsou rozhodující v dalším projednání otázky československých Němců. Druhým bodem je připravovaný národnostní statut...Bude na dobrou vůli odpověděno dobrou vůlí? Bude na (sic) program, vytýčený Henleinem, pohybovat v rámci ústavy a nepřekročí mez požadavků a přání rozumně splnitelných...“ Článek po této k jednání vstřícné rétorice ovšem nečekaně přechází ke schůzi německých sociálních demokratů, kde se otevřeně konstatuje henleinovský teror: „...Porady německých soc. demokratů...posl. Jaksch referoval o pozitivních dojmech, které získal při své cestě evropské na západ, jakož i o běžném vnitropolitickém vyjednávání...K této zprávě se připojila podrobná rozprava, která podala obraz teroru, který je provozován v sudetoněmeckém území, a to především proti stoupencům sociální demokracie. Bylo zdůrazněno, že kádr strany projevuje přes všechny nátlak příkladnou mravní a politickou odolnost...Národně-politické návrhy německé sociální demokracie...Jejich účelem jest, aby specificky československým poměrům byla přizpůsobena zásada stejného právního postavení národností, která je uskutečněna ve Švýcarsku...Uskutečnit jazykovou rovnoprávnost novellisací jazykového zákona, posílit autonomní samosprávu...zakotvit v zákonu zásadu poměrnosti ve státní personální politice...“¹⁸⁹ Tento článek ukazuje nejednoznačnost názoru na sudetoněmecký problém v *Národních listech*. Na jedné straně propagují očekávaný Henleinův projev, vyjmenovávají, kdo všechno je s ním ochoten jednat, na druhé straně ovšem píší otevřeně o opozičních německých sociálních demokratech a o teroru v pohraničí. Konzervativní nádech listu kontrastuje s touto názorovou rozháraností s autoritářskými akcenty. Autoritářské nálady lze spatřit např. v následujícím článku: „V souvislosti s informativními rozhovory předsedy vlády se zástupci sudetoněmecké strany a s rozhodováním vlády o obecních volbách uvádí revue „Brázda“ podnět, aby předseda vlády by vyzbrojen určitými pravomocemi. Jde o to, aby mohl rychle jednat a nebyl stále nucen, o všech detailech svých opatření znovu a znovu diskutovat, respektive je prosazovat od jednotlivce k jednotlivci, od strany ke straně, od resortu k resortu. Návrh „Brázdy“ je věcně správný; nejde o nic takového, jako je zmocňovací zákon, ale spíše o technické opatření, které by předsedovi vlády usnadnilo práci a dalo mu možnost rychlejších zásahů ve vhodné chvíli. Silný ministerský předseda se nedělá zákonem; stává se jím silou své osobnosti. Tak tomu je také v případě Hodžově. Bylo by však

¹⁸⁹ L. Ke sjezdu Henleinovy strany. *Národní listy*, 23. 4. 1938, roč. 78, č. 111, s. 2.

*nesprávné a neužitečné, aby státník velkých rysů, jako je dr. Hodža, musil ztráceti čas a síly v neužitečném dohadování o podrobnostech tam, kde stačí dohoda o zásadě. Nejde tu jen o rozhovory se zástupci SdP a o obecní volby. Také v jiných důležitých věcech by se slušelo, aby předseda vlády měl možnost přivést věci k rychlému rozhodnutí, jak se sluší na demokracii činu.*¹⁹⁰ Toto kvitování agrárních nedemokratických tendencí usvědčuje *Národní listy* z podobného smýšlení.

Podle publikace *Revue de Paris* z roku 1934 měly *Národní listy* náklad kolem 20 000 výtisků, což je celkem důvěryhodné číslo, ovšem zjistit opravdové náklady, které byly kvůli inzerentům mnohdy značně nadsazené, je v tomto období problematické.¹⁹¹ V roce 1939 se *Národní listy* staly oficiálním listem Národního souručenství a náklad za protektorátu se, jak uvádí Tomáš Pasák, pohyboval v lednu 1939 kolem 16 000.¹⁹²

3.2 Československá strana národně socialistická a její tisk

3.2.1 Politický profil strany v éře 1. republiky

V roce 1897 byla založena Česká strana národně sociální, když se oddělila od Československé sociálně demokratické strany dělnické. Jejím zakladatelem se stal Václav Klofáč, v té době redaktor *Národních listů*, původně listů mladočechů, které se staly v roce 1918 ústředním orgánem ČND. Klofáč měl na stranu vliv až do námi zkoumaného období roku 1938 a po celé období byl předsedou strany; z jiných funkcí zastával např. post prvního ministra národní obrany Československé republiky nebo předsedy Senátu. Část strany byla více marxisticky orientovaná, ale po roce 1930, kdy se na svém sjezdu strana jako celek zřekla třídního boje, se definitivně posouvala do středových pozic a byla nadále vnitrostranickou opozicí obviňována z měšťáctví.¹⁹³ Ideologií strany byl tzv. národní socialismus – sociálně-demokratický program, který však odmítal internacionalismus komunistů a sociálních demokratů a naopak zdůrazňoval program národního sebeurčení.

Ve straně se současně mezi jinými směry (socialistický, komunistický a anarchistický) formoval fašistický směr vedený Jiřím Stříbrným, který byl se svými sympatizanty ze strany

¹⁹⁰ vm., Pro rychlejší rozhodování. *Národní listy*, 23. 4. 1938, roč. 78, č. 111, s. 2.

¹⁹¹ Beránková, c. d., s. 59.

¹⁹² PASÁK, T. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980. s. 419-420.

¹⁹³ KUBÍČEK, J.. *Český politický tisk na Moravě a ve Slezsku 1918-1938*. Brno: Blok, 1982. s. 68.

v roce 1926 na XI. sjezdu v Brně vyloučen, aby jím založená Národní liga později v roce 1935 splynula s Československou národní demokracií v Národní sjednocení. Na tomto sjezdu byl rovněž přijat nový název strany „Československá strana národně socialistická.“¹⁹⁴

V roce 1926 vstoupil do strany sám Edvard Beneš a stal se jejím vedoucím představitelem. Tato hradní politice blízká orientace strany a její dobré volební výsledky jí pak zajistily angažmá ve všech koaličních vládách, kromě vlády panské koalice. *České slovo* formulovalo stanovisko strany národně socialistické k budoucí vládě panské koalice dne 15. září 1926: „*Jsmo pro parlamentní spolupráci na základě potřeb státu a požadavků pracujících vrstev při setrvání na principech demokratické a národní revoluce. Pouhá majorita měšťácká, eventuálně česko-německá, není šťastným řešením, poněvadž není zárukou klidu, rozvahy a spravedlnosti.*“ Výhrady se v tomto případě netýkaly německé účasti ve vládě, ale jejího charakteru sociálního.¹⁹⁵

Narůstající Benešův vliv se odrazil i ve formulaci nového programu z počátku 30. let. Sama strana se vyhranila vůči ostatním politickým subjektům na základě následujících odlišností: od agrární strany tím, že nejsou stavovští, od živnostníků tím, že pracují proti stavovskému sobectví, od komunistů tím, že nesouhlasí s teorií diktatury proletariátu a diktatury vůbec a od sociální demokracie tím, že jsou socialisty národními, nikoli internacionálními.¹⁹⁶

V roce 1932 byla z Klofáčova popudu při straně založena „Stráž svobody“, organizace podobající se Sokolu, jejíž pochodující útvary v šedivých uniformách ovšem více než tělovýchovnou organizaci připomínaly vojáky. Brzy bylo ustaveno 126 sborů, z nichž polovina byla založena v pohraničí, kde již operovali polovojenské formace německých nacionalů a později i Henleinovi ordneři.¹⁹⁷

Strana se až do konce 1. republiky účastnila vlád široké koalice pod agrárním vedením a udržovala si skrze Beneše a sympatie Hradu vedoucí pozici mezi československými stranami.

¹⁹⁴ KREČMER, J. *Václav Klofáč a jeho národní socialismus*. Praha. Adonai, 2000. s. 117. Do té doby se po několika změnách jmenovala „Československá strana socialistická“.

¹⁹⁵ Citováno dle: Broklová, c. d., s. 126.

¹⁹⁶ Poslání československého národního socialismu. Tzv. „velký program“ přijatý XII. valným sjezdem československé strany národně-socialistické v Praze, 5. -6. dubna 1931.

¹⁹⁷ Krečmer, c. d., s. 121.

3.2.2 Československá strana národně socialistická v předmnichovském období

ČSNS měla v Hodžově třetí vládě dva ministry (ministra školství a národní osvěty a ministra financí v osobě Emila Frankeho, ministra pošt a telegrafů v osobě Aloise Tučného). Strana se v krizovém období roku 1938 zasazovala skrze svého prezidenta Edvarda Beneše o národnostní vyrovnání v rámci ústavy, odmítala Henleinovy požadavky jako protistátní. Nacisté stranu považovali za nebezpečného protivníka a nazývali ji „Benesch Partei“.¹⁹⁸

Strana po anšlusu Rakouska pod záštitou tiskového koncernu Melantrich organizuje kampaň „Nedáme se!“, kdy na podporu republiky distribuuje miliony alarmujících letáků a trikolor.

V květnu 1938 se konaly poslední obecní volby v první republice a národní socialisté v nich dosáhli výrazného úspěchu. „*Velkou měrou k tomu přispěla i národně socialistická mládež, která neúnavně agitovala a všestranně se zapojila do probíhající předvolební kampaně...V Praze národní socialisté zaznamenali největší úspěch, když kandidátní listině v čele s P. Zenklem bylo odevzdáno 150 000 hlasů. Budoucí předseda strany Zenkl pak zůstal ve funkci primátora do února 1939.*“¹⁹⁹

S rostoucí vážností situace a přijetím anglo-francouzského návrhu se ve straně proti přijetí podmínek stavěli např. Prokop Drtina²⁰⁰, zatímco Beneš dále trpělivě vysvětloval z mezinárodně politického hlediska, proč bylo nutné se diktátu velmocí podvolit.

Předseda strany Klofáč i prezident Beneš v mnichovských dnech přesto stále silně věřili, že demokratické koncepci Československa dá proti fašismu a německému nacionalismu za pravdu nejen národ československý, nýbrž i Evropa a celý svět. Zachránit Československo však mohla už jen vojenská akce proti Hitlerově vpádu s podporou velmocí.²⁰¹ Později tuto víru komentuje Klofáč: „*Jak dlouho ještě v následujících letech byla v nás ukotvena mylná představa, že svět se točí kolem nás a je zvědavý, jak v té naší malé a potom ještě menší zemi vyřešíme důležitou úlohu, která nám byla svěřena.*“²⁰²

¹⁹⁸ PAROUBEK, J. DUCHOSLAV, P. *Stručné dějiny národních socialistů*. Praha: Columbus, 2011. s. 50.

¹⁹⁹ Paroubek, c. d., s. 45.

²⁰⁰ KOUTEK, O. Říkali mu Pavel svatý: Osudy úředníka, politika a politického vězně Prokopa Drtiny. In. Sborník Archivu bezpečnostních složek 5/2007, Ústav pro studium totalitních režimů. Dostupné z WWW: www.abscr/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap05.pdf. Staženo 7. 5. 2012. s. 93.

²⁰¹ Beneš, c. d., s. 294.

²⁰² Krečmer, c. d., s. 122.

3.2.3 České slovo – tiskový orgán Československé strany národně socialistické

Poprvé vyšlo *České slovo* 1. března 1907. Od roku 1910 vycházelo v největším československém novinářském koncernu, ve vydavatelství Melantrich, jehož ředitelem byl dr. Jiří Beneš (synovec prezidenta E. Beneše).²⁰³ Koncern vydával v Praze 4 národně socialistické deníky – vedle *Českého slova* *Večerní České slovo*, *A-Zet* a *Telegraf*. Postupně se *Večerní České slovo* stalo nejrozšířenějšími novinami v Čechách, a dokonce dosáhlo primátu v celé střední Evropě.²⁰⁴ Národněsocialistický tisk byl orientován především na střední a vyšší střední třídu. Z dalších socialistických listů zmiňme např. týdeník *Horácko* v Třebíči, týdeník *Znojensko*, hlavičkový list *Moravské slovo* v Brně (a další lokální mutace *Českého slova* většinou tištěné v pražské centrále s vloženým listem místních zpráv), odborový měsíčník *Rozhled* nebo *Hraničářská stráž*, holešovský *Hlasatel*, náchodské *Lidové proudy*, uherskohradišťské *Naše Slovácko* nebo ostravská *Národní stráž*, která svým názvem reagovala na pronikání nacionalistického hnutí henleinovců v pohraničí.²⁰⁵

Již od počátku vydávání *Českého slova* se stal odpovědným redaktorem Jiří Pichl, který v listu setrval až do námi zkoumaného krizového roku 1938. V té době byl senátorem za národní socialisty a významnou postavou Syndikátu novinářů. Od roku 1930 byl šéfredaktorem K. Z. Klíma²⁰⁶, bývalý redaktor *Lidových novin*. Především Klímovy editoriały nám přibližují pohled národně sociálního listu na sudetoněmeckou otázku.

²⁰³ Od roku 1924 to byl Jaroslav Šalda, za jehož vedení došlo k největšímu rozvoji Melantrichu.

²⁰⁴ Beránková, c. d., s. 162.

²⁰⁵ Kubíček, c. d., s. 70-76.

²⁰⁶ O jeho kvalitách se vyjadřuje Jaroslav Šalda, ředitel Melantrichu: „Kazetka (K. Z. Klíma) byl dozajista schopný novinář, školený již v parlamentu někdejší monarchie ve Vídni...Tato praxe...seznámila ho se všemi českými i ostatními rakouskými politiky, naučila ho hodnotit je osobně a za vedení starého novináře Česaného vidět prostě do zákulisí. Jeho styl i čeština byly jasné a nevyumělkované...Potom byl mnoho let v „Lidových novinách“...kde rovněž se znamenitě uplatnil. Po odchodu Borkově za šéfredaktora ranního *Českého slova* dosadila strana Otakara Skýpala, který předtím vedl deník strany „Socialistická budoucnost“ v Brně. Skýpalův obzor i výrazové možnosti byly omezené a po léta jsem marně usiloval, aby byl vyměněn. Až když jsem dr. Benešovi, tehdy ještě ministru zahraničí a členu nár. soc. strany, vyložil situaci listu a žádal jsem ho o podporu mé snahy o výměnu Skýpala za Eduarda Basse z „Lidových novin“, teprve jsem měl úspěch. Žádal jsem o Basse, ale potom mne vyhledal dr. Jaroslav Stránský a nabídl mně Klímu.“ In: ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace: Paměti legendárního ředitele Melantrichu*. Praha: Eva, 2001. s. 172. Klíma byl podle Šaldy nejlépe placeným novinářem v tehdejší Československu. Za okupace se však znelíbil německé správě, oženil se s neárijkou a poté zahynul v koncentračním táboře.

List se vyznačoval vysokou jazykovou úrovní, byl zaměřen na vzdělanějšího čtenáře, vkládaly se do něj různé tematické přílohy, např. víkendová humoristická a literární příloha *Kvítko*, jejíž vznik inicioval Josef Lada. *České slovo* se stalo průkopníkem nových grafických technik a tiskařských postupů. Oblíbenou rubrikou byl Malý oznamovatel, kterou od *Národní politiky* přejalo mnoho dalších deníků. Mezi další rubriky patřil např. Dnešek ve světě, Ze soudní síně, Kultura aj.

Závažné události ke zkoumanému tématu se běžně objevují na titulní či druhé straně, zprávy o incidentech se objevují hlavně v rubrice Denní zprávy.

„...Sudetští Němci měli právě o Melantrich zvláštní zájem...Naše noviny kupovali a četli také němečtí soc. demokratičtí a komunističtí dělníci...byly u Němců známy pro svou „benešovskou politiku“, jejich nenávist proti prezidentu se přenášela na Melantrich. Měli pro nás označení „benešovské hnízdo“...Je třeba si vzpomenout také na všechny demonstrace fašistické a šejdristické mládeže proti nám v předešlých letech. Všichni měli spadeno na Melantricha. Ten byl pro ně symbolem protinacistické a protifašistické politiky.“²⁰⁷

List o sudetoněmeckých záležitostech informuje velice obsáhle, přidává k nim analýzy problému, historické analýzy česko-německého soužití, ale zaujímá vůči požadavkům SdP a Henleina pevný postoj. Je pro přiznání větších práv našim Němcům, ale pouze v rámci ústavy, vůči Henleinovi je skeptický a podezřívavý, prezentuje jeho osobu a stranu negativně. Jako mnoho levicových listů (ale i lidovecký tisk) se do něj strefuje a vtipkuje na účet „ultragermánství“ jeho a jeho spolustraníků. Libuje si ve zkoumání matrik a dohledávání původu zapálených henleinovců: *„Jeden z nejvášnivějších propagátorů hesla „Ein Volk, ein Führer“, (jeden národ, jeden vůdce) je henleinovský poslanec Hans Lokscha. Živý důkaz národní pospolitosti našich Němců s Němci v říši. Hans Lokscha narodil se v Mariánských Horách jako Jan Lokšů. Otec Čech i matka Česka bydlili v Novoveské ulici a vůbec německy nerozuměli. Jejich syn byl však vychován svým dědem, který myslel, že z vnuka musí být „pán“ a poslal ho do známé ostravské germanizující německé školy. – Tam z Jana Lokšů se stal Hans Lokscha a jako každý odrodilec hlasitěji než skuteční Němci provolává „Ein volk, ein Führer!“ Poturčenec byl vždy horší Turka. D.“²⁰⁸* V *Českém slově* je rovněž spolu s *Právem lidu* největší výskyt zpráv o incidentech, kdy je referováno o každé sebemenší události, kterou by mohli mít na svědomí henleinovci. Tím se buduje mezi čtenáři odpor k SdP. Dokonce se

²⁰⁷ Šalda, c. d., s. 281.

²⁰⁸ D. [Josef Dréman-Nerad]. Ein Volk? Ein Führer? *A-Zet ranní*, 23. dubna 1938, roč. 1938, č. 95, s. 1.

na str. 3 po krátké období objevovala speciální rubrika označená miniaturou černé holínky, kde se psalo o těchto henleinovských incidentech.

Kadence protihenleinovských článků a jejich útočnost ovšem není taková jako např. v *Rudém právu*. Noviny jsou neutrální k demokratickým Němcům; u těchto článků se neobjevují dovětky jako u zpráv o incidentech a jednáních henleinovců. Pokud se o demokratických Němcích a nezglajchšaltovaných stranách hovoří v rámci širšího článku, jsou vyzdvihováni jako jediní konstruktivní partneři pro dialog. Německé obyvatelstvo podporující tradiční strany je chváleno jako moudré a realistické, oproti příznivcům Henleina, kteří jsou líčeni jako štváči pod vlivem mylných iluzí a davové psychózy.

Velký prostor se věnuje odkazům a reakcím na zahraniční tisk, dementi říšskoněmeckého a henleinovského tisku a tomu, co psaly jiné české listy. Typické jsou výpady proti agrárnímu tisku: „*Není celkem příjemné polemizovat s agrárním tiskem. Je tam nějaký pan Halík, který vždy strašně pláče a nařiká. Na příklad vidíte henleinovce, jak zvedá ruce, křičí „Sieg Heil!“ a zeptáte se, proč se tohle trpí. A pan Halík začne hned naříkat a plakal a lkát, že děláte atentát na vládu a že rozvracíte agrární stranu a ostouzíte zemědělské matky. A přece dnes musíme polemizovat. Je tam dnes úvodník, jak to dobře udělalo ministerstvo vnitra, když nemělo nic proti bílým punčochám henleinovců. Ted' zvedají ruce, ale to nic není, to je sezonní zjev. A z toho tam (ve Venkově) usuzují, že se dostalo agrární straně zadostiučinění. Je taková zásada: Principiis obsta! Začátků se braň! Začalo to zvedáním rukou – nesrazily se. Dnes dělají se provokace a bojkot a i osobní útoky a vyhrožování – a nechávají se. Kam tohle povede? Němci zvykli na pořádek a řád, podrobují se rozkazům pořádku a řádu. Ale Němci, v nichž se trpí porušování řádu, ztrácejí vědomí podřízenosti státu. Začali punčochami, dovolilo se to, pokračovali s „Sieg Heil!“, trpělo se to, provokovali, neslyšelo se to a tak se v nich vypěstovala myšlenka, že je jim vše dovoleno. A to není zadostiučinění! Zeptejte se hraničářů a ti vám povědí, že máte důvod bít se v prsa a volat „Moje vina!“, ale že pro zadostiučinění nemáte žádného, ale docela žádného důvodu!“²⁰⁹, a výpady proti tisku národního sjednocení a „Stříbrného tisku“: „Pro každé volby najde si pan Stříbrný nějaký agitační prostředek a po volbách pak dělá pravidelně pravý opak toho, co sliboval. Pro tentokrát si našel divoký, primitivní antisemitismus. To je vrchol jeho politiky. Nebýval antisemitou. Hlavně tam, kde šlo o peníze, nikdy nebyl antisemita. Hle, co napsal*

²⁰⁹ NESG., To je vina, ne zadostiučinění! *A-Zet ranní*, 12. 5. 1938, roč. 1938, č. 110, s. 1.

židovi, který se jednou (roku 1929) ohradil proti antisemitskému článku v *Stříbrného novinách*: ...je zvykem u stříbrných, že vše zaprou...,²¹⁰

Tak jako *České slovo* vystupuje proti těmto stranám a občas směřuje své výtky i do řad komunistů, zdá se, že úzce spolupracuje se sociálně demokratickým *Právem lidu*. Na stránkách listů těchto dvou stran si redaktoři navzájem přejí zdraví a posílají si gratulace, jako např. když *Právo lidu* přeje brzké uzdravení šéfredaktoru *Českého slova* Klímovi po jeho operaci slepého střeva. Zároveň jsou některé otištěné příspěvky totožné jak v *Českém slově*, tak v *Právu lidu* (např. články o úpadku karlovarského lázeňství, o Henleinových projevech na manifestacích aj.) a je možné, že v pohraničí tím pádem využívaly stejného zpravodaje.

Časopisecký katalog pro rok 1936 uvádí pro *Nedělní České slovo* náklad 233 200, *Večerní České slovo* 565 300. Ranní vydání *Českého slova* mělo podle francouzské publikace *Revue de Paris* náklad do 25 000. Odhady pro rok 1938 se příliš neliší.²¹¹ Lze říci, že tisk národních socialistů měl jedny z největších nákladů a počtů čtenářů.

Náklad za protektorátu se pak u *Českého slova* pohyboval okolo 96 000, u nedělního vydání kolem 322 000, u ranního *A-Zet* to bylo 93 000, a u *Večerního Českého slova* 400 000.²¹² V roce 1945 bylo *České slovo* úředně zastaveno (nahrazeno *Svobodným slovem*) a posléze vycházelo v exilu.

3.3 Československá sociální demokracie a její tisk

3.3.1 Politický profil v éře 1. republiky

Na konfliktní linii vlastníci-pracující se dlouhou dobu vůči politickým elitám jako ochránce dělnické třídy výrazně profilovala československá sociální demokracie. Strana vznikla v roce 1878 v rámci rakouské sociální demokracie, k vydělení samostatné Československé sociálně demokratické strany dělnické došlo v roce 1893 v Českých Budějovicích. „*Před první světovou válkou dokázala překonat řadu vnitrostranických problémů a zabránit pokusům křesťansko-sociálních a národněsocialistických stran o narušení její hegemonie v zastupování českých a moravských dělníků. Po zavedení*

²¹⁰ NESG., O „hloupém antisemitismu“. Kdy je a kdy není antisemitou. Kde jde o peníze, přestává u nich antisemitismus a jakékoliv zásady. *Večerní České slovo*, 18. 5. 1938, roč. XX, č. 116, s. 3.

²¹¹ Beránková, c. d., s. 59., srov. BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B., *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. s. 167.

²¹² Pasák, c. d., s. 419-420.

všeobecného volebního práva pro muže v roce 1907 získala sociální demokracie postavení nejsilnější české politické strany.²¹³ Po ustavení Československé republiky byla sociální demokracie stranou s nejpočetnějším členstvem a odbory.

Předseda strany Bechyně nesdílel po pařížské konferenci optimismus Beneše a varoval před začleněním příliš mnoha Němců do republiky.²¹⁴ Ani ti ovšem do nového státu nevstupovali s nadšením a nevyslali své zástupce ani do prozatímního Národního shromáždění. Ovšem předseda provizorního parlamentu sociální demokrat František Tomášek 14. listopadu 1918 ve svém úvodním projevu při první schůzi shromáždění promluvil k „našim Němcům“, jak na ně odkazoval i prezident Masaryk, v pozitivním duchu: „*Vítám-li takto bratry naše, kteří jsou krev z krve naší, maso z masa našeho, nemohu nevzpomenouti, že na druhé straně ve středu našem nejsou posud zástupci spoluobčanů našich německých. Nemělo by smyslu, zváti a lákati je. Ne slova, nýbrž naše činy je přesvědčí, že nemají příčiny obávati se budoucnosti. (Výborně, potlesk!) Dokonejme velké dílo demokracie, vybudujme život politický na základech pravé svobody, prodchněme veškeré své zákony a celou soustavu duchem pokroku, vybudujme krátce vlast svou na vzorný, dokonalý útulek pro všechny, a já jsem přesvědčen, že není daleký okamžik, kdy najdou cestu i oni k nám ke společné práci! (Výborně!)*“²¹⁵

1. vláda republiky pod vedením Kramáře odstoupila 8. července 1919 a na základě výsledků obecních voleb byla vytvořena nová vláda vedená sociálním demokratem Vlastimilem Tusarem. Ve svém vládním prohlášení z 10. července pak adresoval Němcům sdělení, na němž *Prager Tagblatt* oceňoval skutečnost, že nikterak neoperuje s českými nároky na ovládání ostatních. Tusarovi to pak z úst Kramářova stranického druha Rašina okamžitě vyneslo výtku nedostatku protiněmeckého smýšlení. Tusar na to odpověděl: „*Již v našem volebním řádu pro volby do obecních zastupitelstev jsme prokázali, že v Československé republice přísluší totéž právo každému občanu bez rozdílu jazyka. V tomto duchu budeme pokračovat.*“²¹⁶

²¹³ STRMISKA, M. (et al.). *Politické strany moderní Evropy*, Praha: Portál, 2005. s. 440.

²¹⁴ Sládek, c. d., s. 44.

²¹⁵ Citováno dle: Brügel, c. d., s. 89.

²¹⁶ *Prager Tagblatt*, 10. 7. (večerní vydání) a 11. 7. 1919. Citováno dle: Brügel, c. d., s. 173. Tusar byl celkově hodnocen jako člověk k nacionalismu vlažný, ne-li přímo nakloněný Němcům; mj. i proto, že měl za ženu Němku. Ovšem autonomistický program, který začali prosazovat např. němečtí sociální demokraté po ustavení republiky, vystrašil i jeho a obával se, že bude značně komplikovat další jednání.

Druhá Tusarova vláda vznikla po prvních parlamentních volbách 1920, ve kterých se Čs. sociální demokracie spolu stala nejsilnější politickou stranou a poté spolupracovala s další silnou stranou - agrárníky v tzv. rudo-zelené koalici.²¹⁷ Tusar dokonce uvažoval, že by do vlády přibral 3-4 německé ministry²¹⁸ a že by se vláda za přispění sociální demokracie snažila zlepšit školskou a jazykovou politiku; rovněž přislíbil možné zřízení oddělených správních krajů.²¹⁹ Sudetoněmecké strany ovšem nabídku odmítly²²⁰ a sama Tusarova koalice neměla dlouhého trvání. Ke sblížení s německými představiteli tedy zatím ze strany sociálních demokratů nedošlo, a to i kvůli roztržce s komunistickou levicí ve straně, po které je pozice sociálních demokratů trvale oslabena a Tusar odstupuje.²²¹ Nahradí ho Černého klerikální vláda opírající se hlavně o známou „Pětku“.

Nejúspěšnější období sociální demokracie končí v roce 1921 oddělením radikálních straníků - komunistů, čímž vyvrcholilo schizma na většinové prokomunistické a menšinové sociálnědemokratické křídlo²²² uvnitř strany. Tak vzniká KSČ spolu s oddělenými německými komunisty z DSAP. Pozitivním aspektem tohoto rozdělení bylo, že navzdory ztrátě části radikálního elektorátu se zvýšil koaliční potenciál sociální demokracie a ta byla posléze součástí dalších vlád v letech 1921-1926. V roce 1924 nahrazuje Bechyněho ve funkci předsedy strany Antonín Hampl.

V roce 1925 čeští a němečtí sociální demokraté na kongresu socialistické internacionály v Marseille navazují spolupráci, což vyvrcholí v lednu 1928 společným sjezdem všech sociálních demokratů republiky na Smíchově. Zde promluvili vůdci Hampl a Czech; společný program obsahoval pasáž o kulturní autonomii menšin.²²³

²¹⁷ Sociální demokracie získala rekordní podporu, kterou neobdržela za celé trvání 1. republiky žádná jiná politická strana: 25, 65 % hlasů. Agrárníci získali 9, 74 %. In: *Volby do Národního shromáždění 1920 až 1938*. Online publikace ČSÚ. Zveřejněno dne 28. 2. 2006. Dostupné z WWW:

[http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/\\$File/4219rr_1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/$File/4219rr_1.pdf). Staženo 23. 4. 2012.

²¹⁸ Přizvání německých zástupců do vlády prosazoval mj. hlavně prezident Masaryk. In: BROKLOVÁ, E. *Politická kultura aktivistických stran v Československu 1918- 1938*. Praha: Karolinum, 1999. s. 57.

²¹⁹ KURAL, V. *Konflikt místo společenství? : Češi a Němci v Československém státě (1918-1938)*. Praha: Nakladatelství R, 1993. s. 40-43.

²²⁰ KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha: Karolinum, 2002. s. 64.

²²¹ BROKLOVÁ, E. *Politická kultura aktivistických stran v Československu 1918- 1938*. Praha: Karolinum, 1999. s. 57.

²²² Strmiska, c. d., s. 440.

²²³ Beran, c. d., s. 230.

V roce 1929 zaznamenávají sociální demokraté velký volební úspěch. Výsledky jako z roku 1920 se sice nedostavily, ale přesto získává velký podíl hlasů i německá sociální demokracie, což zajistí oběma skupinám sociálních demokratů společné zastoupení v široké vládní koalici až do roku 1938.²²⁴

3.3.2 Československá sociální demokracie v předmnichovském období

V předmnichovském období je politika sociálních demokratů ve znamení spolupráce s národními socialisty a pokračujícím bojem o hlasy s komunisty. Sociální demokraté se zasazují o udržení aktivistů mimo Henleinův tábor a udržení německých ministrů ve vládě, neboť jejich pádem by se SdP stala exkluzivním zástupcem sudetských Němců v jednání s vládou o národnostním statutu. Po zhroucení aktivistického tábora apelovala strana na vládu, aby jednala s demokratickými představiteli německé menšiny a nikoli s Henleinem, kterého měla za nekonstruktivního agenta Třetí říše, a proto kritizovala ústupnost vůči němu a vystupovala ve svém tisku proti snahám agrárníků o přijetí Henleina do vlády. Řešení národnostního problému spatřovala sociální demokracie jedině v rámci ústavy.

V krizových mnichovských dnech ovšem ministr Rudolf Bechyně v komitétu ministrů patřil spíše k umírněné většině vyslovující se pro přijetí návrhů západních velmocí. „*Jsme v situaci císaře Karla před rozpadem Rakouska roku 1918. Kdyby byl tenkrát splnil české požadavky a dal se korunovat a udělal nějakou federaci, mohl zachránit alespoň zmenšené Rakousko...Musíme splnit vše, co se dá, jen abychom henleinovcům vyhověli. Nedáme-li to hned, vezmou si to sami. Každé furiantství stálo by nás všechno. I pomoc spojenců, kteří hledají záminku pro nedodržení smluv. Také sympatie ostatního světa bychom ztratili...A až dáme všechno a nepomůže to, budeme se bít...Nebudeme lehkým soustem. Jen v tom případě, že by nás spojenci opustili, nepovedeme národ na jatka. Nepůjdou-li oni, ztrácíme stát, ale musíme zachránit národ. Proto musíme ustupovat až do nejzazších důsledků.*“, hájil svůj názor tehdejší sociálně demokratický ministr železnic a člen vedení strany.²²⁵

²²⁴ V roce 1920 zaznamenala československá sociální demokracie podporu 25, 65 % voličů, v dalších volbách už to bylo pouhých 8, 88 % a poté se zisky strany opět zvyšovaly. Ve volbách do NS roku 1929 a 1935 se její volební podpora stabilizovala kolem 13%. Německá sociální demokracie zaznamenala v roce 1929 6, 86%, což byl nejlepší výsledek od voleb 1920. In: *Volby do Národního shromáždění 1920 až 1938*. Online publikace ČSÚ. Zveřejněno dne 28. 2. 2006. Dostupné z WWW:

[http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/\\$File/4219rr_1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005E7C52/$File/4219rr_1.pdf). Staženo 23. 4. 2012.

²²⁵ Citováno dle Tomeš, c.d., s. 177.

3.3.3 Právo lidu – tiskový orgán Československé sociální demokracie

Právo lidu vzniklo jako list sociální demokracie na konci 19. století a sloužilo do rozkolu strany jako společná tribuna umírněných socialistů i radikálních komunistů. 1. číslo *Práva lidu* jako deníku vyšlo již 1. října 1897 a jak uváděl podtitul, byl to „list hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků“.²²⁶ Strana kromě svého ústředního listu vybudovala do vzniku republiky rozsáhlou síť deníků a časopisů. V Praze to byl např. týdeník *Sociální demokrat*, na Moravě levicové tendence hájil *Dělnický deník* a deník *Rovnost*, *Ostravský dělnický deník* a *Duch času*, olomoucký *Hlas lidu*, týdeníky *Jiskra* v Třebíči, *Jižní Morava* a *Dělnické listy* ve Znojmě, hodonínské *Dělnické noviny*, *Moravský kras* v Blansku, *Stráž lidu* v Kroměříži, *Pravda* ve Vyškově nebo *Zájmy pracujícího Horácka* pro Velkomeziříčsko.²²⁷ Část těchto původně sociálně demokratických periodik se posléze přiklonila ke komunistické linii, čímž došlo ke znatelnému zmenšení sociálně demokratické agitační základny, jiné listy zanikly. Po rozkolu ve straně se deník *Právo lidu* přesunul z Lidového domu do Lidové knihtiskárny A. Němce a spol., tehdejšího předsedy výkonného výboru strany, který vyzval členy redakce, kteří nesouhlasí s komunisty, aby ho následovali. Komunisté v Lidovém domě nato začali vydávat svůj list *Staré právo lidu*, který ovšem museli po soudním řízení o název listu zastavit.²²⁸ Poté, co spor o Lidový dům vyhráli sociální demokraté, komunisté museli hledat pro svůj tisk jiné prostory.

V námi zkoumaném období roku 1938 vycházel vedle *Práva lidu* i jeho večerník, pro venkov pak list *Přítel lidu* a v Brně *Moravský přítel lidu*. Z časopisů to byla např. *Dělnická osvěta*, pražské lehce bulvární *Ranní noviny*, plzeňská *Nová doba* nebo královéhradecké *Rozhledy*.

V krizovém roce 1938 vedl list dlouholetý šéfredaktor Josef Stivín (již od roku 1918), který byl častým terčem útoků komunistického tisku, který mu neodpouštěl nevraživost jeho listu ke KSČ a odmítnutí zapojit se do jejich neustále propagované „jednotné lidové fronty“.²²⁹ Odpovědným redaktorem byl Josef Srb a zástupcem šéfredaktora Josef Martínek.

²²⁶ Beránková, c. d., s. 159.

²²⁷ Kubíček, c. d., s. 12.

²²⁸ Beránková, c. d., s. 93.

²²⁹ Např. v článku: NESG., Odstoupí ministr Ježek? Národní sjednocení rozbito. Čtyři kandidátky „sjednocených“ v Praze. „Ideový vůdce Kramář“ na roztrhání. „Svorný národ“ na třech agrárních kandidátkách. Německá fronta proti Henleinovi. *Rudé právo*. 10. 5. 1938, roč. 1938, č. 109, s. 1.

V roce 1938 používalo *Právo lidu* ve srovnání s deníky občanských konzervativních stran modernější jazyk, celkově mají noviny celkem přehledný a moderní „layout“, jak bychom řekli dnes. Jako list určený pro dělníky se přirozeně zaobírá především dělnickými záležitostmi, pracovními podmínkami, právními radami pracujícím a zprávami z odborového hnutí. Obsáhlé je zahraniční zpravodajství a list působí seriózním a důvěryhodným dojmem.

Články o záležitostech sudetských Němců jsou otiskovány na předních stranách, zprávy o incidentech v denních zprávách či soudničkách. Najdeme i zprávy ve sportovní rubrice.²³⁰ Stejně jako v *Českém slově* se objevují odborné statě snažící se čtenářům osvětlit pozadí problému soužití Čechů a Němců v Československu (např. články Dr. V. Charváta). Zpráv o incidentech je přinášeno obrovské množství, otiskují se posměšné články o „Pragermánech“, tedy zněmčelých Čechů, a nevybírávě se noviny strefují i do samotného Henleina. Původcem článků je často pod pseudonymem „Ariz.“ zástupce šéfredaktora Josef Martínek, který velmi tvrdě tepe všechny případné ochránce Henleina: „*Poslanec národního sjednocení dr. Frant. Novotný napsal do pardubického „Východu“, orgánu národního sjednocení pro východní Čechy, prudký útok proti socialistům a proti „pseudohumanismu a ubrečenému pacifismu“ stylem starých fašistických písaček. Napadl socialisty stejnými skoro slovy, jimiž proti marxismu hromžili v neděli na severu henleinovci, kteří mluvili o „rudé slině“ a slibovali, že do roku musí vyhrát.... Nejmiň si to necháme líbit od strany, která se nabízí proletářům Československa za vůdce proti Henleinovi, ačkoli teprve včera se odnaučili henleinovskému a hitlerovskému pozdvihování rukou...“*²³¹. Dalším z pseudonymů je „Yes.“ a „js“, pod kterými vystupuje šéfredaktor Josef Stivín, dále „ZSA.“, značka Zikmunda Skyby (autor knih pro mládež, básník, satirik a politický publicista, původně komunistický novinář a v té době redaktor *Práva lidu*)²³² a „Ch.“, jehož totožnost nebylo možné odhalit. Noviny se rovněž jako většina tehdejších zkoumaných listů vyjadřují k lživé propagandě říšskoněmeckého tisku a rozhlasu, komentují Henleinův *Die Zeit*, reagují na názory zahraničního tisku především francouzského a anglického, z kterého vyvozují závěry o naladění spojenců ve věci sudetoněmeckého problému.

Nadstandardní je vztah čs. sociální demokracie k jejich německým kolegům, jejichž odvahu proti snahám Henleina o jejich likvidaci či podřízení jednotné linii vyzdvihují a

²³⁰ NESG., Německý fotbalový svaz přešel k Henleinovi, Slovo má Čs. Footballová asociace. *Právo lidu*, 26. 4. 1938, roč. 47, č. 97, s. 8.

²³¹ Ariz. [Josef Martínek]. Odmítáme provokaci. *Večerník Práva lidu*, 3. 5. 1938, roč. XXVI, č. 103, s. 1.

²³² VOPRAVIL, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: SPN, 1973. s. 1192.

propagují jako potvrzení toho, že sociálně demokratická idea a sociálně demokratická strana je jedinou pravou základnou pro boj proti fašismu a nacismu a pro obranu republiky, která se nikdy nedá zkompromitovat spoluprací s henleinovci. Podobně jako komunisté pak *Právo lidu* vidí snahu Německa o ovládnutí Československa nejen v geopolitice, ale ve snaze zničit dělnické hnutí: „*Letošnímu 1. máji dala ráz jak duchem, tak i uspořádáním napřažená pěst našeho souseda a karlovarský projev Henleinův. Naše republika je ohrožována, protože je demokratická a snaží se být sociálně spravedlivou! Protože u nás dělníci požívají občanských práv a svobody v bojích, ve sdružování, v budování své obrany proti kapitalismu. Protože u nás jsou dělníci volnou a rovnoprávnou volbou zastoupení v Národním shromáždění, v zemi, v okresech a v obcích. Protože máme vládu, v níž jsou také zástupci dělníků a jež dbá jejich projevů a přání. Protože u nás nikdo se neodvážil zkonfiskovat dělníkům fondy jejich odborových svazů, jejich družstev, jejich kulturních a tělovýchovných organizací a sáhnouti na jejich sociální vymoženosti, aby byli bezbranní vydání na pospas exponentům kapitalismu. Proto jsme někde nenáviděni, proto nám vyhrožuje sousední cizina a proto Henlein bombarduje republiku Československou svými hrozbami. Nejde o žádný nacionalismus, o žádná práva menšinová, jde o boj sociální reakce proti pracujícímu lidu v našem státě, nacionalismus slouží jen za zástěrku této reakce. Proto nás také nepřekvapovalo, že Henleinovo hnutí i jeho zahraniční protektoři shledávali se se sympatiemi naší sociální reakce. Teprve strašný útok Henleinův na naši republiku otevřel oči i těm, kdož pravou podstatu jeho hnutí vidět nechtěli. Sympatie sice nepřestaly, ale zmizely zatím v politickém podzemí...*“²³³

Okolo obecních voleb se na stránkách *Práva lidu* rozvíjí intenzivní výměna názorů s agrárníky, kde se vzájemně napadají jednou ze zakukleného spiknutí komunistů a levičáků, podruhé z příslušnosti ke krajní pravici. V menší míře se útočí na komunisty, ale když už ano, tak pořádně, kdy se jim navrhuje, ať se sami zruší apod.

Specifikem *Práva lidu* je, že se na jeho stránkách ve velké míře operuje s národními stereotypy jako např. zálibou Němců v uniformách: „*Henleinovskou vášeň pro uniformy krotily dosud čs. zákony. Přece si ale sudetoněmecká strana našla pro své úderníky nějakou uniformu: vysoké boty, jezdecké kalhoty, vojenskou blůzu a šoféřskou čepici. Tato uniforma se jim však nelíbí a proto si henleinovci podali žádost ministerstvu vnitra, aby jim byl povolen stejnokroj pro funkcionáře strany. Těmto funkcionářům – SdP jich má přes 75.000, z kteréhož počtu je značný díl placených zaměstnanců – se říká „Amtswalter“. Aby vojenský dojem*

²³³ STIVÍN, Josef. Kroky dějin. *Právo lidu*, 2. 5. 1938, roč. 47, č. 102, s. 1.

*z těchto uniforem byl co nejefektivnější, prohlásil Henlein, že funkcionáři budou mít název nový, a to „Offiziere der Bewegung“ (důstojníci hnutí). A aby se nestalo, že by se považoval krajský náčelník za místního funkcionáře, mají dostati zvláštní distinkce, odstupňované podle hodnosti funkcionáře.*²³⁴ Další článek se pouští do komentování dirndlů, jež nosí německé ženy: *„Henleinovci hledají viníky hospodářské krise v pohraničí a snaží se svalit vinu na vládu. Jednou z jejich největších bolestí je špatná situace pohraničního textilního průmyslu (jako by jinde byla lepší). Podívejme se však na tohle: Henleinovci se nejraději oblékají do kratičkových (a hodně umaštěných) koženek, ženy pak do ošklivých, nejlevnějších dirndlů. Pomáhají tak sami svému textilnímu průmyslu ke škodám. Jako vše ostatní, je toto výsledek úmyslného tažení: napřed všechno zničí a pak za to stouzejí republiku. Ještě dobře, že tenhle manévř patří k těm, které byly už dávno důkladně prohlédnuty.*²³⁵

Rovněž se podporuje obraz sudetských Němců jako snadno zfanatizovatelných a ovlivnitelných např. formou šeptané propagandy. Dále se kritizuje politizace mládeže ve školách henleinovskými učiteli, neboť ta je údajně nejvíce náchylná k nepromyšleným činům a provokacím a tvoří také jádro provokujících henleinovských hord. Objevují se ovšem i pochvalné články o rozumných a umírněných Němcích: *„Státní policie má v pohraničí svízelné postavení. Henleinovci ji všemožným způsobem provokují a pro sebenepatrnější zákrok si na ni stěžují u nadřízených úřadů. Stojí proto za zmínku charakterní jednání Němce Wünsche z Ústí n. L., který v místním německém časopise veřejně uznal svůj, ostatně nepatrný, omyl a neudělal z policejního napomenutí stranický nebo národnostní útisk, jak činí mnozí jiní Němci. Wunsch jel na kole a neukázal dopravnímu strážníkovi Novotnému směr jízdy. Byl zastaven a měl být pokutován. Hájl se, že byl v Praze, Drážďanech, Berlíně a nikde nemusil ukázat směr jízdy, když jel přímo. Dopravní strážník mu tedy oznámil, že má služební číslo 95, aby se šel na policejním ředitelství zeptati, kdo z nich má pravdu. Tam se mu dostalo vysvětlení, že v případě přímé jízdy musí pravou rukou ukázat rovný směr. Wunsch píše v německém časopise, co po tomto vysvětlení následovalo: „Podal jsem zdvořilému policejnímu inspektoru hned zprávu, že on měl pravdu a vyslovil svoje mínění, že zdvořilostí a vzdělaností se více docílí, než trestáním, což on svým předchozím chováním již potvrdil. S potěšením mně podal ruku a loučili jsme se jako přátelé“.* Není to krásný příklad pro

²³⁴ NESG., Henlein chce mít důstojníky. *Právo lidu*, 14. 5. 1938, roč. 47, č. 113, s. 2.

²³⁵ NESG., Henleinovské kašparování, Koženky a dirndly ničí textilní průmysl. *Večerník Práva lidu*, 18. 8. 1938, roč. XXVI., č. 192, s. 1.

henleinovce, kteří za každou cenu chtějí z policejního zákroku vytloukat politický kapitál?“²³⁶ Je vidět, že *Právo lidu* distinguje mezi Němci umírněnými a znacizovanými.

Časté jsou také narážky listu, které tvrdí, že henleinovcům nesmrdí české peníze, i když neustále volají do ciziny, jak je s nimi špatně zacházeno a v podstatě zde stát subvencuje velkoněmecké hnutí.²³⁷ Také se kritizují němečtí průmyslníci, kteří utilitárně přesouvají sídla svých společností do pohraničí a poté se stěhují podle daňových a jiných podmínek, čímž zvyšují nejistotu v průmyslovém sektoru v pohraničí a vhánějí další zaměstnance a odborové svazy do SdP.

Kapitolu shrňme vyjádřením náměstka předsedy vlády sociálního demokrata Bechyněho, který nám představuje oficiální postoj sociální demokracie a jejího tisku ke krizové situaci: „...*Moje včerejší slova, která jste mi tu právě opakoval, byla míněna s největší vážností. Vláda skutečně nemůže už jíti ve svých ústupcích ani o milimetr dál. Je známo, že vláda se k tomuto svému poslednímu plánu odhodlala jen na mimořádný nátlak zahraničních přátel...Považujeme za nemožné, abychom snad ještě dále byli pobízeni k nové ústupnosti...Aby nebylo omylu, prohlašuji důrazně, že jsem zcela poctivě a upřímně pro smír a dohodu s Němci...Přijmou-li sudetoněmečtí zástupci naše návrhy – a opravdu bych nechápal, kdyby se snad proti nim znovu postavili – a bude-li tak zpečetěn národnostní mír, jehož si všichni nejtoužebněji přejeme, očekáváme ovšem my ve vládě, že tomu bude předcházeti změna v chování našich německých spoluobčanů a že se vytvoří vzájemné psychologické ovzduší, bez něhož není plodná součinnost národností ve všech oborech veřejného života myslitelná. Očekáváme a žádáme s veškerou rozhodností, aby byl konec všemu stranickému teroru a bojkotu, vši podvrtné agitaci proti státu a jeho vládě, vši ilegální práce a nepřiznané i otevřené vzpoury...*“²³⁸ Po sudetském puči již *Právo lidu* mluví o henleinovcích jako o „*sudetoněmeckých teroristech*“.²³⁹

²³⁶ ej. [František Václav Krejčí]. Němec, který neví, co je to útisk. *Právo lidu*, 14. 6. 1938, roč. 47, č. 138., s. 8.

²³⁷ NESG., Karlovarský lázeňský podnik vstoupil do SdP. Dvojí politika našich Henleinovců, v Praze žebrají o hospodářskou pomoc, ale řadí se do fronty, která zavinila nynější neutěšený stav západočeských lázní. *Večerník Práva lidu*, 14. 6. 1938, roč. XXVI., č. 138, s. 4.

²³⁸ NESG., Náměstek předsedy vlády soudr. R. Bechyně: Očekáváme konec teroru i bojkotu, Úspěch dohody závisí na změně psychologického ovzduší. *Právo lidu*, 8. 9. 1938, roč. 47, č. 211, s. 1.

²³⁹ rc., Urpchlíci ze sudetoněmeckého území v Praze. *Právo lidu*, 16. 9. 1938, roč. 47, č. 218, s. 2.

Podle Časopiseckého katalogu pro rok 1936, vydávaného pro potřeby inzerentů, se náklad *Večerního Práva lidu* pohyboval kolem 76 000. Náklad *Práva lidu* se podle publikace Revue de Paris pohyboval kolem 40 000.²⁴⁰

Za protektorátu začaly vycházet posléze noviny *Národní práce*, od 1. 1. 1939 nástupce *Práva lidu*; jejich náklad se propadl na 34 000.²⁴¹

3.4 Komunistická strana Československa a její tisk

3.4.1 Politický profil strany v éře 1. republiky

Komunistická strana Československa vznikla jak známo secesí části radikálních straníků od sociálních demokratů v roce 1921. Spojila v sobě české, slovenské, německé, polské a židovské komunisty a stala se členem komunistické internacionály, což se zalíbením sledovala Moskva; sám V. I. Lenin pochválil stranu za to, že překonala nacionalistické iluze spojené s utvořením československého státu.²⁴²

Komunisté se na svém prvním řádném sjezdu v otázce národnostního uspořádání vyslovili tak, že je především třeba: „1. *Uskutečnění zásady, aby „každý státní občan mohl s úřady jednat ve svém jazyce“ a aby otázka úřední řeči byla vyřešena ne z hlediska národní prestiže, ale jen podle potřeb obyvatelstva a zásad praktické samosprávy.* 2. *Co nejrozsáhlejší a nejdemokratičtější samosprávu v „obci, okresu a župě“, jakož i rozhraničení těchto obvodů přihlédnutím i k poměrům národnostním.* 3. *Úpravu školství v duchu samosprávy, ale 4. bez „odlučování dělnické třídy různých národností ...ve školství,...v ostatní samosprávě na základě územní nebo osobní autonomie“.*“²⁴³

V roce 1924 došlo na sjezdu k potvrzení nutnosti bolševizace strany, k přestavbě podle revolučního sovětského vzoru. Strana tak chtěla zvýšit svoji akceschopnost v politické, sociální a stranické agitaci. Mj. se postavila do čela tzv. protidrahotního hnutí. Na svém sjezdu téhož roku ale hlavně revidovala svá usnesení v národnostní otázce, kde odsoudila fikci jednotného československého národa a zdůraznila právo Slováků na sebeurčení.²⁴⁴

Strana nakonec zaznamenala velký úspěch ve svých prvních volbách v roce 1925, ovšem do vlády samozřejmě přizvána nebyla. V dalších letech se strana angažovala v boji

²⁴⁰ Beránková, c. d., s. 59.

²⁴¹ Pasák, c.d., s. 419-420.

²⁴² Beránková, c. d., s. 22.

²⁴³ Kural, c. d., s. 43-46.

²⁴⁴ Beránková, c. d., s. 32.

proti agrárním clům a změnám v zákonu o sociálním pojištění. Komunisté ovšem tento svůj boj označili za málo úspěšný a na V. sjezdu strany v roce 1929 se do čela strany postavil Klement Gottwald a do nového vedení ÚV byl jmenován např. Václav Kopecký, Antonín Zápotocký a Jan Šverma, šéfredaktor *Rudého práva* z námi zkoumaného období mnichovské krize. Strana zde rovněž odsoudila národnostní útlak české buržoazie na Slovensku, Zakarpatské Ukrajině a v pohraničních oblastech.²⁴⁵

V Udržalově vládě široké koalice z roku 1929 KSČ znovu nezasedla. V roce 1932 došlo k rekonstrukci vlády po krizi v agrární straně pod vedením J. Malypetra, dosavadního předsedy poslanecké sněmovny, jejíž existenci KSČ chápala jako pronikání totalitních metod pod heslem tzv. silné demokracie, kdy agráři pomocí zmocňovacího zákona z roku 1933 obcházeli při rozhodování o hospodářských otázkách parlament. K utužování poměrů vůči svým politickým oponentům prý agrární strana zneužila tzv. Židenický puč, kdy různá opatření, poškozující i komunisty, podávala jako nutnou obranu demokracie proti rostoucí bojovnosti domácích fašistů a separatistickým protičeskoslovenským tendencím.²⁴⁶ KSČ to ovšem chápala jako zastírací manévry v boji proti komunistům a jejich podezření jim potvrzovalo i pozastavení některých jejich listů a organizací.

I přes sílící sudetoněmecké hnutí a sílící fašismus se však komunisté do roku 1934 vyslovovali pro národnostní autonomii, která by pokračovala až do úplného vystoupení z národního svazku.²⁴⁷ Po lavinových volbách však bylo jasné, pod čí křídla se dostalo prosazování zájmů národnostních menšin – pod křídla nacionalistických a fašistických stran, a KSČ se začala soustředit na apel na utvoření jednotného socialistického tábora (jednotné lidové fronty proti hrozbě fašismu), i když nadále podporovala národnostní vyrovnání a v listopadu 1936 dokonce předložila svoji vlastní variantu formou memoranda, kterou však vláda nepřijala. To posléze také strana často kritizuje ve svém tisku až do vrcholu mnichovské krize.²⁴⁸ V roce 1935 podpořila KSČ zvolení E. Benešem prezidentem.

²⁴⁵ Beránková, c. d., s. 34.

²⁴⁶ Beránková, c. d., s. 38.

²⁴⁷ Beran, c. d., s. 230.

²⁴⁸ Např. v článku: NESG., Komunisté předkládají vládě memorandum o německé otázce: Rozhodné činy v Sudetech, 100 miliónů Kč na investiční práce. Německé socialisty a demokraty do vlády. *Rudé právo*, 2. 4. 1938, roč. 1938, č. 78, s. 3.

Na svém VII. sjezdu pak strana zaujala jednotnou linii s komunistickou internacionálou, opustila negativistický poměr k československé státnosti a začala se oficiálně orientovat na obranu republiky proti fašismu.²⁴⁹

3.4.2 KSČ v předmnichovském období

Období roku 1938 i předchozí roky se v KSČ nesou v duchu útoků na agrární stranu a Národní sjednocení. Odsuzují údajnou snahu agrárníků dostat Henleina do vlády a ve svém tisku vedou komunisté agresivní kampaň proti této straně a předsedovi Beranovi, které označují za reakcionáře, defetisty a zrádce národa. V tisku neustále polemizují s články především v agrárním *Venkově* a *Večeru* a na základě vyjádření mínění jeho redaktorů nebo členů strany s nimi polemizují nebo se jim vysmívají. Upozorňují na existenci pravicové fašistické kliky ve straně, které jde na ruku požadavkům SdP a Třetí říše. Obviňují tzv. agrární reakci ze všech zlořádů, hospodářských, sociálních a politických v Československu – ta je pro KSČ ztělesněním všeho, proti čemu bojuje. Dokonce obviňuje často zasahující cenzorní úřad, že je ve vleku agrárníků.²⁵⁰ Naopak Národní sjednocení neberou komunisté vůbec vážně a otevřeně se mu vysmívají, na což mu NS nahrává i stálými rošádami ve svém složení a následnou kandidaturou několika subjektů pod hlavičkou národní demokracie v obecních volbách 1938, neboť se strana neustále rozpadala a slučovala v krátkých časových intervalech.

Komunisté vytrvale kritizují celkovou vládní politiku v Sudetech a mírný postup vlády proti henleinovcům; dokonce hovoří o selektivním nadřezování straníkům SdP ze strany ustrašené vlády, která se obává zahraničního mínění. V návaznosti na tuto údajnou vládní nedůslednost a toleranci k projevům SdP se vyslovuje proti přijetí mise lorda Runcimana, kterého označuje za klasického představitele profašistických majetných anglických kruhů. Právě před členy jeho delegace má vláda demonstrativně ustupovat před protistátními akty henleinovců.²⁵¹

V tzv. mnichovských dnech stojí strana pevně proti přijetí diktátu. Komunisté své naděje upínají na vojenskou pomoc Sovětského svazu, ovšem marně. Klement Gottwald za svou stranu pak v diskuzi s Benešem ve Výboru na obranu republiky odmítne přijmout

²⁴⁹ KURAL, V. *Konflikt místo společenství?* Praha: Nakladatelství R, 1993. s. 156.

²⁵⁰ Tiskovému odboru prezidia ministerské rady, který měl mj. cenzorní dohled na starosti, ovšem opravdu předsedal agrární poslanec Zdeněk Šmoranž.

²⁵¹ METELKA, J. *Henleinovci a demokraté*. Trutnov: ONV, 1970. s. 151.

kapitulaci a pronese známou větu o bosých Habešanech, kteří se také při italské invazi bránili.²⁵² KSČ bylo jasné, že v nových poměrech, které by se jistě nesly v duchu vazalství vůči říši, by byla první na řadě k likvidaci.

3.4.3 Rudé právo – ústřední tiskový orgán KSČ

Tisk tzv. marxistické levice se jak známo postupně vyděloval ze sociálně-demokratického tisku s tím, jak rostla komunistická opozice v rámci sociální demokracie. Po rozkolu v *Právu lidu* vyšel 20. října 1920 nejprve *Večerník Rudého práva* a druhý den první číslo *Rudého práva*, ovšem stále jako orgánu československé sociální demokracie, i když krajně levicového. Jako ústřední orgán KSČ vyšlo 19. května 1921. Šéfredaktorem se stal dr. Bohumír Šmeral, odpovědným redaktorem Bohuslav Novotný. Ze známých redaktorů, jehož stati o nutnosti vstupu do komunistické internacionály plnily tou dobou stránky *Rudého práva*, zde působil Ivan Olbracht. Pokračující spory s představenstvem sociální demokracie vyústily ve vystěhování komunistů z Lidového domu a přesunu do tiskárny Grafie v Myslíkově ulici, kde *Rudé právo* vycházelo až do roku 1927 do vybudování vlastního Lidového domu v Karlíně, který se stal ústředím jak sekretariátu KSČ a jeho organizací, tak i redakce a tiskárny.²⁵³ V roce 1921 dokonce založila KSČ svoji vlastní tiskovou kancelář ČKK – Československou komunistickou korespondenci, neboť měla za to, že ČTK je zcela ve vleku agrárníků.²⁵⁴

Na sklonku první republiky vycházelo asi 40 komunistických listů. Dalšími komunistickými periodiky námi zkoumaného období byly např. brněnská *Rovnost*, později přejmenovaná na *Dělnickou rovnost*, *Haló noviny*, *Rudý večerník*, ostravský *Dělnický deník*, *Rudá záře*, kladenská *Svoboda*, *Podřipsko*, *Proletář*, *Pochodeň*, *Jihočeský proletář*, třebíčská *Jiskra*, z německých komunistických periodik to byly: *Internationale*, *Der Kämpfer*, liberecký *Vorwärts* nebo *Arbeiterzeitung*.

Komunistický tisk to za první republiky se svým agresivním a permanentně agitačním stylem neměl lehké. Nejen, že bylo jeho vydávání několikrát pozastaveno (*Rudé právo* např.

²⁵² Kárník, c. d. s. 619.

²⁵³ Beránková, c. d., s. 95.

²⁵⁴ Beránková, c. d., s. 64. „Zpravodajství ČTK bylo po stránce obsahové i formální terčem neustálé kritiky...denního tisku. Byla mu vytýkána nedostatečná objektivita, jednostrannost, nevhodná formulace textu...ČTK...byla pod vlivem agrární strany.“ In: Čábelová, c. d., s. 114.

celkem pětkrát mezi lety 1928-1934 většinou na 1 nebo 3 měsíce²⁵⁵), ale jednotlivá vydání byla často konfiskována, nebo po zákroku cenzora zanechána s více či méně rozsáhlými zabílenými místy. Tyto cenzurní zásahy se většinou zaměřovaly na útoky proti agrární straně a jejich představitelům, především proti předsedovi Beranovi a jejich tiskovým orgánům.

Šéfredaktorem *Rudého práva* byl v námi zkoumaném období roku 1938 Jan Šverma (stal se jím v lednu 1936) - člen ÚV KSČ, kdysi vysoký funkcionář Komsomolu a blízký spolupracovník Klementa Gottwalda. Zástupcem šéfredaktora byl Eduard Urx, marxistický filosof a stranický ideolog. Odpovědným redaktorem byl Josef Šedivý a posléze Jindřich Spurný. Dalšími členy redakce byli již tehdy mnozí představitelé poúnorového politického a kulturního režimu (např. Bareš, Štoll aj.).

Rudé právo vycházelo každý den mimo pondělí, v ranním a večerním vydání, které bylo ovšem samostatně vedeno. Noviny nebyly příliš rozsáhlé a v době zostřených cenzurních opatření po vyhlášení stanného práva vycházel někdy dokonce jen jeden list. *Rudé právo* se samozřejmě věnovalo na svých stránkách hospodářství státu, odborovým organizacím a záležitostem dělníků. Stylizovalo se do role obránce obyčejného dělníka proti buržoazii a neustále ve svých článcích hovořilo „ve jménu lidu, za lid“ apod. Pozitivním počinem *Rudého práva* bylo přímé zpravodajství ze zahraničí skrze jejich zpravodaje (např. Julius Fučík aj.), i když mnohdy bylo ideologicky a propagandisticky zabarveno; zvláště Fučíkovo zpravodajství ze SSSR nebylo příliš objektivní. Zajímavou rubrikou jsou „Útoky a poznámky“, vyskytující se v *Rudém právu* již od roku 1927, kde vycházely krátké polemické a útočné materiály proti politickým oponentům. Články o henleinovských počinech najdeme ovšem i ve sportovní či kulturní rubrice, kde např. v článku „Co se hraje v Sudetech?“ kritizují promítání propagandistického, protidemokratického a protisocialistického filmu „Dovolená na čestné slovo“.²⁵⁶

Referování o sudetských Němcích se věnují především pseudonymy „eu.“ – zástupce šéfredaktora Eduard Urx, „k.k.“ a „K.“ – obojí pravděpodobně Kurt Konrad²⁵⁷ (Beer), „GB.“ – Gustav Breitenfeld známější pod jménem Gustav Bareš, Stanislav Brunclík – komentátor zahraničně politické rubriky, ale i šéfredaktor Jan Šverma, komunistický německý poslanec Bruno Köhler a Rudolf Appelt, budoucí prezident Zápotocký a Gottwald nebo kulturní

²⁵⁵ Beránková, c. d., s. 115.

²⁵⁶ NESG., Co se hraje v Sudetech? *Rudé právo*, 23. 4. 1938, roč. 1938, č. 95, s. 6.

²⁵⁷ Ovšem do *Rudého práva* v tomto období přispíval i německý komunista Karl Kreibich, který by mohl být autorem části příspěvků.

ideolog Kopecký. Články jsou uveřejňovány vždy na předních stranách. Vyzdvihuje se role komunistů a sociálních demokratů v pohraničí v boji proti Henleinovi a jako jediný zkoumaný list používá pojem „antifašista“. Typickou slovní zásobou listu jsou pojmy „uvědomělý dělník“, „henleinovský provokatér“, „mocný odpor dělnictva“ apod., kterými často doprovází své četné články o hrdinném boji dělníků a odborů proti zglajchšaltování. Vůči Henleinovi prosazují politiku nulové tolerance, ovšem vyslovují se pro národnostní vyrovnání s demokratickými sudetskými Němci. Redakce *Rudého práva* na mně působí jako velmi jednotná, s jasným názorem, který v součinnosti neustále prosazuje podle předem dané linie. Primární úkol své strany a dělnické třídy vidí v boji proti fašismu.

Stejně jako ostatní zkoumané listy upozorňuje na nedostatečnou státní propagandu a spolu s *Právem lidu* a *Českým slovem* se v tomto tvrzení navzájem ujišťují. Kritizují přednostu tiskového odboru ministerského presidia (Státní tiskové služby) Zdeňka Schmoranze za to, že prý manipuluje s domácími skutečnostmi dle zájmů agrární kliky a není schopen zajistit správný chod prostátní propagandy. Za sympatizanta nacismu je v *Rudém právu* označován i náš velvyslanec v Berlíně – agrárník Vojtěch Mastný. Stejně jako jiné levicové listy²⁵⁸ obviňuje chebského dopisovatele ČTK dr. Rudolfa Ergerta (říšského Němce, vedoucího redaktora oficiálního orgánu SdP na Chebsku – *Egerer Zeitungu*) a karlovarského zpravodaje ČTK inž. Raimunda Elledera (redaktora *Tschs. Bäderzeitungu* vydávaného henleinovským nakladatelstvím Wolf) z obdivu k Henleinovi a z manipulací se zprávami, jako tomu bylo např. ohledně počtu účastníků prvomájových manifestací. Komunisté kritizují i vedení Mělnické vysílačky, které vysílá prohlášení SdP z *Die Zeit*, reprodukuje i zabavené texty a organizuje pásma o německém nacistickém básníku Freidrichu Blunkovi, přičemž opomíjí demokratické německé klasiky.

Po sudetském puči ustupují stranické spory a v *Rudém právu* se otiskují obsáhlé původní reportáže ze Sudet. Ve svých člancích se autoři obracejí pro pomoc v této mezinárodní situaci k Sovětskému svazu a propagují vojenskou obranu naší republiky.

Tisková cenzura po Mnichovu ještě zesílila a za tzv. druhé republiky bylo v souvislosti se zastavením činnosti KSČ (rozhodnutím Syrového vlády 20. 10. 1938, definitivní rozpuštění KSČ nařízením Beranovy vlády 27. 12. 1938) 20. 10. 1938 zastaveno i vydávání veškerého

²⁵⁸ Např. článek: NESG., Zpravodajové Čs. tiskové kanceláře v pohraničí, Jeden Henleinovec, druhý dokonce – říšský Němec. *Egerer Zeitung* – oficiální orgán sudetoněmecké strany na Chebsku. *České slovo*, 7. 5. 1938, roč. XXX, č. 107, s. 2. nebo NESG., Četka a henleinovci. *Právo lidu*, 7. 5. 1938, roč. 47, č. 107, s. 4.

komunistického tisku (*Rudé právo*, *Haló noviny*). *Rudé právo* pak vycházelo dál jako ilegální časopis během celé války. V lednu 1939 bylo zastaveno vydávání řady dalších tiskovin (např. *Učitelské noviny*, *Národní osvobození*, *Prager Presse* apod.).

Náklad *Rudého práva* se podle Časopiseckého katalogu z roku 1936 pohyboval ve všední den kolem 80 000, u nedělního vydání to bylo 100 000. Skutečné náklady komunistického tisku se ovšem odhadují na jednu třetinu.²⁵⁹

3.5 Agrárníci a jejich tisk

3.5.1 Politický profil strany v éře 1. republiky

Zájmy sekulárně orientovaného venkovského obyvatelstva orientovaného na zemědělskou produkci reprezentovala agrární strana (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, dále jen agrárníci). „*Její vzestup byl patrný již před rokem 1918 a po roce 1918 se rychle stala – i díky přetrvávající síle zemědělského sektoru českých zemí a rozdrobenosti městského „buržoazního“ stranického spektra – druhou nejvlivnější formací (po sociálních demokratech). Po rozštěpení sociální demokracie se stala největší jednotlivou stranou vůbec a řada jejích představitelů (Švehla, Udržal, Malpetr, Hodža) působila jako předsedové vlád.*“²⁶⁰ Strana chápala společnost jako takovou, kde se voliči nedělí podle politického přesvědčení, ale podle stavů. Tento přístup měl zakrýt nejednotný, málo ideologicky propracovaný program a strana se tak projevovala spíše pragmaticky a konzervativně.

Nejvýraznější osobou českého agrárního hnutí byl Antonín Švehla, od roku 1909 vedoucí funkcionář strany, státník, kterému důvěřoval i T. G. Masaryk a pomýšlel na něj jako na jednoho z jeho možných nástupců v prezidentském úřadě. Mimo jiné inicioval vznik deníku *Venkov*, který se měl v období 1. republiky stát ústředním tiskovým orgánem strany. Brzy po vzniku republiky, kdy němečtí představitelé ještě státní participaci odmítali, se souhrnně k problému českých Němců vyjádřil právě v tomto deníku Prof. dr. C. Horáček: „*Poměr k našim domácím Němcům, jakožto spolukrajanům jiné národnosti, patří do kapitoly vnitřní politiky a bude řešení jeho pro nás ovšem tvrdým oříškem. Bylo již stokrát z povolaných míst řečeno, že jsme daleci odpláceti jim tím, čím po věky se na nas proviňovali, utiskovati je a násilně čechizovati. Odporovalo by to duchu našeho demokratického programu*

²⁵⁹ Beránková, c. d., s. 59.

²⁶⁰ Strmiska, c. d., s. 440.

*a bylo by to nakonec také marným. Ale i tu je třeba vyvarovati se každé slabosti. Budeme jistě ochotni německým krajanům svým dáti onu plnou míru rovnoprávnosti, která jim dle počtu, hospodářského a kulturního významu bude příslušet, ale s druhé strany budeme žádat, aby se stali upřímnými a loajálními spoluobčany čs. naší republiky, tak jako jsou švýcarští Němci vlasteneckými občany republiky Švýcarské.*²⁶¹

Situace se po nastoupení aktivistické politiky neextrémistickými německými stranami ovšem začala vyvíjet pozitivně a posléze se hlavní hybatel československého agrárního hnutí Švehla stal předsedou tří vlád²⁶², z nichž ve třetí poprvé zasedli německé aktivistické strany. Spíše než o blahosklonnost k německým politikům šlo o mocenskou kalkulaci, která by eliminovala z vládní koalice socialisty, což by bylo předpokladem pro minimalizaci postavení „Hradu“.²⁶³ Čeští agráři pak spolupracovali s německými agrárníky a živnostníky v tzv. Zeleném bloku.

Spolupráce probíhala uspokojivě až do plného projevu hospodářské krize. *„Hospodářská krize ukázala vysokou zranitelnost zemědělské výroby a eskalovala radikalizaci v agrárním hnutí. Střetnutí mezi konzervativní a stavovsky orientovanou skupinou (Josef Vraný, František Staněk, Viktor Stoupal) a umírněnou, liberální skupinou představovanou předsedou vlády Františkem Udržalem, ministrem zemědělství Bohumírem Bradáčem a ministrem obrany Karlem Viškovským skončilo demisí ministerského předsedy Udržala a nástupem Jana Malypetra jako zastávce státního intervencionismu v hospodářství.*²⁶⁴ Stejně jako v případě Udržalovy vlády šlo o širokou koalici s účastí německých aktivistických stran.

²⁶¹ Venkov, 26. 1. 1919, s. 1- 2. Citováno dle: BROKLOVÁ, E. Historický obraz Němců, Rakouska a Německa v politických kruzích české společnosti první Československé republiky. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obráz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 111. Vzor Švýcarska pro řešení uspořádání národnostních poměrů ve státě byl skloňován hlavně v tomto období. Později byl však zavržen jako specifický případ *sui generis*. Beneš švýcarského příkladu použil i při versailských jednáních, což mu bylo později připomínáno a interpretováno jako nedodržení deklarace z mírové konference a klamání velmocí.

²⁶² 1. Švehlova vláda 7. 10. 1922– 9. 12. 1925 (Všenárodní koalice), 2. Švehlova vláda 9. 12. 1925- 18. 3. 1926 (Všenárodní koalice), 3. Švehlova vláda 12. 10. 1926- 1. 2. 1929 (Panská koalice, první účast německých stran ve vládě).

²⁶³ KURAL, V. *Konflikt místo společenství?* Praha: Nakladatelství R, 1993, s. 62.

²⁶⁴ BROKLOVÁ, E. Agrární strana a demokracie. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 31.

Po Švehlově smrti v roce 1933 byla na jeho počest funkce předsedy strany pozastavena a posléze obnovena až v roce 1935, kdy se jím stává Rudolf Beran. Právě pod Beranovým vedením se strana stává platformou pro rozvíjející se autoritářské a krajně pravicové tendence. Hlavního nepřítele strana v té době spatřovala v socialistickém táboře v osobě Beneše (již od dvacátých let je terčem útoků ve *Venkově*, před svou smrtí ho odsuzuje i Švehla a v roce 1935 se bude strana snažit zhatit jeho prezidentskou volbu) a v komunistech, jakožto straně oslovující stále více voličů. Jako svého hlavního soka, co se týče cílové skupiny voličů, viděli agrárníci lidovce, neboť mezi zemědělským lidem bylo mnoho věřících.²⁶⁵ Lidovci to viděli podobně a také jim ve svém stranickém tisku adresovali mnoho kritických připomínek.²⁶⁶

Po „lavinových volbách“ 1935 jako jedni z mála agrárníci vážně uvažují o koalici s SdP (zvláště jejich pravé křídlo). Jejich ideálem bylo dosažení vlády bez socialistů, čistě pravicové vlády, a za jejich spolupráci ji hodlali odměnit malými, bezvýznamnými ústupky, jak tomu byli zvyklí u aktivistů. Vedení SdP však jasně naznačilo, že není ochotno sloužit ve vládě jako loutky a zároveň s nevolí mezi českou politickou veřejností k této spolupráci byli agrárníci nuceni pokračovat v koalici s aktivisty i se socialisty.²⁶⁷ *„Zdrženlivost českých agrárníků vůči SdP podporovaly ještě další dva faktory: jednak to bylo stále trvajícím ohrožením ze strany českých radikálních nacionalistů: v případě sblížení se Sudetoněmci by nacionalisté rozjeli proti „pachateli“ tohoto sblížení tiskovou i pouliční kampaň, která by proti němu popudila citelnou část české veřejnosti, a tím také ohrozila následující volební výsledky. Za druhé, v české politice vládla v sudetoněmecké otázce už od konce dvacátých let jistá rozpačitost, nevyskytla se pro ni žádná koncepce... a při sílící expanzivitě říšského nacismu*

²⁶⁵ Kárník, c. d., s. 47.

²⁶⁶ Vzájemné útoky se stupňovaly hlavně v předvolebním období jako např. v článku *Lidových listů* z května 1938, kdy vrcholila agitace před obecními volbami. Zde lidovci obviňují agrárníky ze skandální manipulace s počty účastníků henleinovských a demokratických manifestací k 1. máji: „... *Velké společné projevy s demokratickými a státotvornými Němci tento vládní list opominul vůbec. Vládní a vlastenecký list neopominul ale pana Henleina...*“, In: NESG., Hraničáři, pamatujte si to! Proč agrární tisk zveličuje účast na henleinovských projevech 1. máje – a zmenšuje význam hraničářských manifestací? *Polední Lidové listy*, 4. 5. 1938, roč. V. (XIX.), č. 85, s. 3. Kritiku si agrárníci vysloužili hlavně za vybízení k jednotným českým kandidátkám, aby pak nakonec sami figurovali na několika kandidátkách zároveň.

²⁶⁷ Beran, c. d., s. 286.

byl sudetoněmecký potenciální partner – SdP – už příliš nevypočitatelný a silný (nepředvídatelný byl vliv nacistů říšského ražení)...“²⁶⁸

V roce 1936 ovšem dochází v agrární straně po vnitropolitických námluvách s SdP z volebního roku 1935 (prezidentské a parlamentní volby) k obratu ke spolupráci v otázce zahraničněpolitické. „Agrární strana, jak je u strany ministerského předsedy samozřejmé, v parlamentu podporovala oficiální zahraniční politiku, na niž měl i po svém zvolení prezidentem silný vliv Beneš. Zato v redakci hlavního listu agrární strany *Venkov*, který byl v rukou reakčního křídla, zastávali na rozdíl od oficiálního stranického vedení názor, že existuje možnost provádět „měkčí“ zahraniční politiku, které by v Berlíně nebudila takové pohoršení. Touto myšlenkou se opatrně zaobírala série článků podepsaným pseudonymem *Sirius*, skrýval se pod ním jeden český novinář, který nechtěl vystupovat pod svým pravým jménem *Alois Stašek*, aby to náhodou neuškodilo jeho pověsti zahraničněpolitického mentora.“²⁶⁹ Za účelem nové orientace zahraničně-politické redakce *Venkova*, které se měl ujmout, požádal Stašek o kontakt s tiskovým poradním sborem německého velvyslanectví v Praze přes německého vyslance Ernsta Eisenlohra. Agrárníci posléze zintenzivnili své pokusy o kontakt s Berlínem a předseda Beran si posléze našel přímou cestu k Eisenlohrovi, kde začal vyjednávat za zády oficiální zahraniční politiky své země.²⁷⁰ Tzv. Beranův plán (který mohl probíhat již od roku 1935) počítal, mimo obratu ke smířlivé proněmecké a prosudetoněmecké politice, i s vytlačení německých sociálních demokratů z vlády.²⁷¹ V prosazování toho mírného postoje napomohlo Beranovi mj. jeho jmenování do dozorčí rady rozhlasu v roce 1937, kde dohlížel na opatrnost vysílání vůči Německu.²⁷²

Hodža mezitím učinil SdP vstřícné návrhy, které zveřejnil 29. února 1937 agrární *Večer*, ty se však setkávaly pouze s Henleinovou kritikou. Nato došlo k dohodě s aktivistickým táborem a československá vláda uznala 18. února národnostní princip „poměrného podílu“ a slíbila provést tzv. národnostní vyrovnání. Henleinovi tento posun

²⁶⁸ Beran, c. d., s. 287.

²⁶⁹ *Venkov*, 24., 25. a 26. 10. 1936. Zvlášť nebezpečný byl třetí článek, který Československu doporučoval „belgický vzor“, tj. výslovný obrat od kolektivní bezpečnosti a všech spojeneckých závazků. Citováno dle: Brügel, c. d., s. 404.

²⁷⁰ Brügel, c. d., s. 405.

²⁷¹ Broklová, c. d., s. 33.

²⁷² VAUGHAN, D. *Bitva o vlny*. Praha: Cook communications, 2008. s. 47.

k dohodě narušil jeho plány, znevěrohodnil jeho protivládní rétoriku, a proto zahájil proti této „politice 18. února“, jak vejde ve známost, kampaň.²⁷³

16. října 1937 přijal Henleina poprvé ministerský předseda agrárník Hodža. „*Bylo to první přijetí Henleina členem vlády, protože v minulosti mu bylo přijetí odpíráno pod záminkou, že není členem parlamentu.*“²⁷⁴ Z tohoto setkání Henlein získal dojem, že ministerský předseda si upřímně přeje dohodu s SdP ohledně řešení sudetoněmecké otázky a přes německého velvyslance Eisenlohra odeslal o této schůzce zprávu Berlínu se žádostí o zdržení se útoků na Hodžu v německém tisku. Toto setkání viditelně zklidnilo atmosféru a vláda dokonce přikročila k rozhodnutí uspořádat v sudetských okresech odkládané komunální volby. Napětí se obnovilo ovšem hned záhy, po incidentu v Teplicích Šanově.²⁷⁵

3.5.2 Agrárníci v předmnichovském období

V únoru 1938 nebyla československá vláda zcela dohodnuta o dalších krocích ve vztahu k SdP. Rudolf Beran, generální tajemník agrární strany, která v té době byla nejsilnější vládní stranou s ministerským předsedou Hodžou, měl ovšem jasno a napsal do tisku článek v rámci novoroční ankety přimlouvající se za přátelštější postoj k SdP; měl tím na mysli ochotu agrárníků přizvat Henleina do vlády.²⁷⁶ Proti tomuto názoru se postavili sociální demokraté a německé strany ve vládě a následovala bouřlivá reakce českého tisku.²⁷⁷ Beran sice tato stanoviska formuloval opatrně, ale dle dobových dokumentů dnes víme, že již začal za zády všech kompetentních osob čsl. politické reprezentace jednat s německým vyslancem Eisenlohrem. „*Později řekl Eisenlohr Hodžovi, že Československo “bude moci požívat stále bezpečnosti pouze v případě, že bude spojeno pevným přátelstvím s Německem”.* Agrární

²⁷³ Broklová, c. d., s. 33.

²⁷⁴ Sládek, c. d., s. 66.

²⁷⁵ Sládek, c. d., s. 66. Teplický incident se odehrál 17. 10. 1937 při manifestaci u příležitosti krajského sjezdu SdP, kdy došlo k potyčce mezi davem Henleinových obdivovatelů a policií. Hlavním předvedeným se pro útok na policisty stal tehdy celkem neznámý poslanec K. H. Frank, který incident spolu s SdP dále propagoval jako politický útok na německého poslance vedený z vůlí československých orgánů. Tato kampaň měla za úkol zviditelnit sudetoněmeckou věc a získat mezinárodní podporu pro autonomii spolu se snahou vykreslit údajný národnostní útlak Němců v Československu.

²⁷⁶ „*Když při našich demokratických volebních rádech projevílo více než 1 1/4 milionu německých voličů důvěru straně SdP – nutno s tím počítat a nutno z toho dělat příslušné závěry.*“ In: *Venkov*, 1. 1. 1938. roč. XXXIII., č. 1., s. 2.

²⁷⁷ Brügel, c. d., s. 447-448.

strana a zejména její generální tajemník R. Beran pracovali na dosažení tohoto cíle. Byly ochotni ustoupit daleko více než Beneš. Beran informoval Eisenlohra, že jeho strana „bojuje proti systému kolektivní bezpečnosti a za sblížení s Německem“. Ani Beranovy snahy však sudetoněmeckou otázku nevyřešily. Hitlerova proslulá řeč z 20. února 1938 uvedla do pohybu mnichovskou krizi.²⁷⁸

Tyto totalitární tendence ve straně byly nakonec po mnichovském diktátu „oceněny“ vedoucí úlohou agrárníků ve Straně národní jednoty a jmenováním Beranovy vlády do čela 2. republiky. I když se za protektorátu Beran angažoval v odboji, po válce bude souzen i kvůli této proněmecké orientaci před Mnichovem a pro účast ve vládě 2. republiky, kde proti němu svědčil henleinovec Kundt a Vladimír Krychtalek, aktivistický novinář a kolaborant, který nastupuje do ústředního orgánu agrární strany *Venkova* po okleštění Československa.²⁷⁹

Strana je po válce spolu s dalšími pravicovými subjekty zakázána.

3.5.3 Venkov – tiskový orgán agrárníků

1. číslo *Venkova* vyšlo 29. března 1906 a jako oficiální stranický list nahradil dosavadní *Obranu zemědělců*. Za zakladatele *Venkova* jsou považováni bratři Švehlové. Jednalo se nejen o první agrární deník v českých zemích, ale dokonce v celém Rakousku.²⁸⁰ V té době bojoval *Venkov* o udržení proti *Národním listům*. Vliv agrárního tisku se postupně zvětšoval, i když neměl velké náklady.

V námi zkoumaném období vycházel *Venkov* v druhém největším koncernu v ČSR. Novina stejně jako agrární *Večer*, jehož obměnou pro venkov byl *Lidový deník*. Dalšími listy agrárníků byly např. brněnská *Svoboda* nebo *Selské listy*, časopisy *Brázda* nebo *Osvěta venkova*; strana dále vydávala 32 týdeníků, 3 měsíčníky a jeden čtvrtletník, čímž vybudovala bohatou a strukturovanou podobu svého tisku, zaměřující se tak na co nejširší složky společnosti.²⁸¹

Šéfem denního a krajského tisku republikánské strany a tiskovým referentem představenstva strany byl senátor J. Vraný, pod jehož přímým vlivem se především *Večer* stal

²⁷⁸ Sládek, c. d., s. 78.

²⁷⁹ Články ve *Venkově* mu ovšem vycházejí i předtím. Věnuje se např. úvahám o zahr. pol. postavení ČSR In: Bez iluzí. *Venkov*, 5. 1. 1938. roč. XXXIII., č. 5, s. 1.

²⁸⁰ ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. s. 38.

²⁸¹ Beránková, c. d., s. 167-168.

časem tribunou nejradikálnějších proudů ve straně a jeho linie se v některých případech stává nepříjemnou i samotnému vedení strany.²⁸² Vraný se stává čelným představitelem protihradního seskupení. Tento šéfredaktor *Venkova*, který převzal post po Karlu Jonášovi, po smrti A. Švehly stále více a více nerespektuje linii strany a vzpírá se vlivu nového předsedy Berana. Přesto měl ve straně silnou pozici pro své dlouholeté novinářské zásluhy o rozvoj agrárního hnutí, když pomáhal za monarchie budovat agrární mediální síť.²⁸³ Byl to také především Vraný, který vedl ty nejostřejší polemiky s tiskem jiných politických stran.²⁸⁴ V dubnu 1938 po Vraného smrti²⁸⁵ nastupuje na jeho místo a mj. na pozici šéfredaktora *Venkova* bývalý poslanec Rudolf Halík. Odpovědným redaktorem *Venkova* byl Václav Tannenberger. Z řadových redaktorů listu zmiňme Karla Čvančaru, Karla Dvořáka nebo Karla Zahradníčka.

Celková povaha tiskoviny odkazuje na méně náročného čtenáře. Cílem *Venkova* byli malí a střední rolníci, velký prostor tedy zabírá hospodářská a zemědělská tematika a mnoho tematických zemědělských příloh, jež měly až 25 stran (např. *Český zemědělec*, která byla kdysi samostatným časopisem), nebo příloha pro automobilisty. Takový rozsah listu umožňovaly státní subvence i agrární hospodářské podniky, z nichž plynuly prostředky do pokladen Noviny přímo nebo prostřednictvím inzerce. Přesto strana dle dostupných údajů dotovala svůj tisk částkou 4 milióny korun ročně. V posledních letech 1. republiky přešel agrární tisk na větší formát, čímž se lišil od ostatních novin. Od 1. ledna 1935 byl *Venkov* tištěn na „mamutí rotačce“; ve všední den s černou a v neděli se zelenou hlavičkou.²⁸⁶ *Venkov*

²⁸² HARNA, J., Republikánská strana, In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kolektiv (ed.). *Politické strany, I. díl: období 1861-1938*. Brno: Doplněk, 2005. s. 558-591.

²⁸³ Ve 20. letech pak vlivně zasahoval do přidělování statků z pozemkové reformy na Českolipsku. In: Karpaš, c. d., s. 39.

²⁸⁴ ROKOSKÝ, J. K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva (Příspěvek k vývoji agrárního tisku). In: MAREK, P. (ed.), *Tisk a politické strany: Sborník referátů pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a součastnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“ v Olomouci ve dnech 24. – 25. října 2000*. Olomouc: Katedra politikologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001. s. 26.

²⁸⁵ Jeho smrt nebyla zcela objasněna, podle některých zpráv v tisku spáchal v Monte Carlu sebevraždu po prohře větší finanční částky. In: Karpaš, c.d., s. 39.

²⁸⁶ KOPAL., J. *Dr. Ferdinand Kahánek jako politický novinář*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd. Vedoucí práce Václav Veber. s. 103.

měl ovšem i nedělní literární přílohu a věnoval se i kultuře. Ve *Venkově* bývala pouze mizivá zahraniční rubrika. Deník vycházel každý den, kromě pondělí.

Referování o záležitostech sudetoněmeckých požadavků se ve *Venkově* věnuje právě šéfredaktor Rudolf Halík²⁸⁷, jeden z agrárních konzervativních ideologů, od roku 1918 člen výkonného výboru předsednictva strany, který se mimoto věnuje hlavně disputacím se sociální demokracií a národními socialisty. Tématu se věnuje také jedna z problematických osobností - Dr. Ferdinand Kahánek, bývalý zástupce šéfredaktora *Večera*²⁸⁸, vedle tehdy nedávno zesnulého Vraného rovněž obviňovaný z obdivu k diktaturám. Jeho osoba byla na obtíž i v rámci samotné agrární strany, a to hlavně konzervativně smýšlejícímu ministerskému předsedovi Hodžovi, jenž ho nehodnotil vysoko a činil opatření, aby se ho strana zbavila, což se mu ale nepodařilo: „*Předseda agrární strany Beran...jest úplně ve vleku Kahánka. Od té doby, co šéfredaktorem Venkova se stal Rudolf Halík..., jest snaha dr. Kahánka se zbaviti. Nabízeli ho bankám i jinde, ale bohužel nadarmo.*“²⁸⁹ Komunistický tisk dokonce Kahánka označoval za jakéhosi ceremoniáře Henleinova hnutí, který vytváří náladu pro jednání a ústupky a dokonce ve svých článcích vyjmenovává, co je třeba v tomto jednání konkrétně podniknout; zcela jistě prý zastupuje cizí zájmy.²⁹⁰ Nesmíme zapomenout na příspěvky českého novináře Aloise Staška, který pod pseudonymem Sirius ve svých rádoby odborných článcích nenápadně horuje pro přebudování Československa na národnostní federativní stát podobný Švýcarsku.²⁹¹

²⁸⁷ Od roku 1918 působil jako redaktor agrárního tisku. Nejprve od roku 1919 byl redaktorem listu „Havlíčkův kraj“ v Německém Brodě. Byl jeho majitelem (od roku 1921), šéfredaktorem a po celou dobu až do roku 1945 také odpovědným redaktorem. Současně psal úvodníky do „*Venkova*“ a od 26. 3. 1938 do roku 1941 byl šéfem agrárnických listů vydavatelství Novina. Od dubna 1938 společně s Ferdinandem Kahánkem vedl redakci deníku *Venkov*. In: KOPAL., c. d., s. 114.

²⁸⁸ V začátcích působil jako redaktor v *Českém slově* (angažoval se politicky u národních socialistů) a posléze působil rovněž jako šéfredaktor Stříbrného *Poledního listu* a působil i jako ideolog jeho Ligy (z tohoto období si zaslouží pozornost jeho série reportáží z hitlerovského Německa „Mečem a kladivem. Ze země hákového kříže.“), dokud ho v roce 1934 Vraný nepřivedl do *Večera*. Po Vraného smrti v roce 1937 přenesl F. Kahánek svou hlavní činnost do *Venkova*. Do listu poté přivedl V. Krychtálka. Ve své novinářské práci se soustředil mj. na československo-polské vztahy.

²⁸⁹ Broklová, c. d., s. 65.

²⁹⁰ Např. v *Rudém právu*, 5. 4. 1938, roč. 1938, č. 80.

²⁹¹ Např. Sirius [Alois Stašek]. Státy a menšiny. *Venkov*, 27. 5. 1938, roč. XXXIII, č. 124.

Rok 1938 začíná ve *Venkově* novoročním číslem, kde byl osloven Henlein s anketní otázkou: „*Co přejete Československu k 20. výročí jeho existence?*“²⁹² Ve světle toho, že víme, jak republika skončila, je tento článek *Venkova*, který dal jako jediný československý list Henleinovi prostor, a tím si podle ostatních politických stran i podle poválečného Národního soudu s henleinismem zadal, opravdu tragikomický. Obsah Henleinova příspěvku byl poměrně opatrný a nicneříkající, ale fakt, že své stránky mu najednou otevřel list nejsilnější vládní strany, způsobil šok, který byl ještě korunován vyjádřením Rudolfa Berana ve stejné anketě, kde připouštěl možnost vstupu SdP do vlády, s tím, že nelze všechny její voliče paušálně pokládat za velezrádce.²⁹³ Byl to právě Ferdinand Kahánek, kdo koncipoval toto novoroční číslo *Venkova*, kde se Beranovo a Henleinovo prohlášení ocitlo vedle sebe.²⁹⁴ Již tyto projevy agrárního tisku do jisté míry naznačují orientaci a budoucí vývoj referování o sudetských Němcích a jejich požadavcích. Tato k SdP tolerantní atmosféra ve *Venkovu* trvá až do léta 1938, kdy se do popředí stále více dostává pravá podstata Henleinova angažmá ve vyjednávání s čsl. vládou, kterou nelze dál přecházet mlčením či zlehčováním ve stranickém tisku, a obrana existence republiky se stává prioritní záležitostí před taktním přístupem k SdP a říší.

Ve srovnání s ostatními zkoumanými stranickými deníky jsou záležitosti a události týkající se české-německého poměru zařazeny až na pozdější strany, události kardinálního významu, které deníky jiných stran zařazují na první či druhou stranu, zařadí *Venkov* třeba až na stranu 4 s naprosto nesenzačním titulkem či dále jako např. v případě Henleinovy karlovarské řeči. Vedle témat, která zařazujeme do komparace, se *Venkov* rovněž jako ostatní listy zabýval metodami německé propagandy, kdy např. varuje před šeptanou propagandou, ovšem spíše optikou toho, že tato šeptaná propaganda rozšiřuje nepravdy o agrární straně, jakožto o zrádcích národa paktujících se s Němci a Henleinem. Rovněž upozorňuje na to, že tento druh propagandy „od ucha k uchu“ není novou záležitostí, se kterou přišli nacisté, jak se údajně domnívají ostatní deníky, ale běžnou metodou, kterou se mají dehonestovat političtí odpůrci. Mimo to se jako všechny listy rozsáhle věnuje dementi říšskoněmeckého tisku, i když k tomu, co tvrdí Henleinova *Die Zeit*, je méně účinně odmítavá než listy ostatních politických stran. Někdy dokonce přejímá a přetiskuje zprávy tiskové kanceláře SdP, což je pro ostatní listy nepředstavitelné, jako např.: „*Tisková kancelář SdP oznamuje, že 5. t. m. se*

²⁹² *Venkov*, 1. 1. 1938. roč. XXXIII., č. 1., s. 2.

²⁹³ Brügel, c. d., s. 447.

²⁹⁴ Kárník, c. d., s. 511.

konala v Praze za předsednictví Konráda Henleina schůze politického výboru strany, v níž zástupci parlamentního klubu poslali zprávu o svém posledním informativním rozhovoru s předsedou vlády dr. Hodžou, ve kterém dr. Hodža vyložil své názory o vnitropolitické situaci. Bylo konstatováno, že tento rozhovor naprosto neměl ráz vyjednávání o řešení národnostních problémů. – V úřední zprávě se dále oznamuje, že na základě posledních zpráv, došlých ze všech končin republiky, lze říci, že nenastala žádná změna v dosavadním systému a že prý veřejné mínění českých stran se nepokouší o přizpůsobení k novým poměrům. Pro SdP jako politického nositele celkového německého národa nenastala z toho důvodu žádná příčina a možnost, změnit svou dosavadní politiku. –ls-.,²⁹⁵

Venkov byl politicky zaměřen především proti sociálním demokratům a komunistům, ti mu ovšem jeho „přízeň“ opláceli vrchovatou měrou. Následující příspěvek příznačně dokumentuje celkový náhled agrárníků na sudetoněmecký problém, který je podle nich přiživován štváním levicového tisku: „Vzpomeňme se: Když po minulých parlamentních volbách (vinou hašteřivých a stranických hádek čs. koaličního tisku) ani po odstupu 10 měsíců od volební agitace stále ještě nebyla psychologicky připravená půda pro činnou práci vlády, byl uspořádán v rozhlase dobrý, účelný a účinný cyklus přednášek na téma: „Co nás spojuje?“ Promluvili vůdci čs. koaličních stran: Beran, Hampl a druzí. Dnes po událostech a soustředovacích činech našich Němců je obdobná situace i ve státním problému, v celostátním úkolu vlády, který předseda vlády označil: nové údobí státní politiky menšinové a národnostní. Na československé, ale i na německé, maďarské a polské straně v rámci republiky je hodně koaličního i opozičního tisku, který se snaží psychologicky spíše vytvářet náladu šovinisticky-bojovnou, než smířlivou, která je především základnou a podmínkou k tomu, abychom se dohodli, že se dohodneme. V den, kdy úřední zpráva oznamuje, že dr. Hodža přijal zástupce sudetoněmecké strany posl. Kundta, Richtera a sen. Pfrognera, čteme od politického ředitele tisku podle síly třetí koaliční strany takové hašteřivosti, že vedení sudetoněmecké strany není svéprávné a s henleinovci, že se jednat nebude, ač předseda jeho strany Kľofáč a poslanec dr. Stránský vytvářejí náladu pro jednání. Za těchto poměrů nebylo by opravdu ke škodě, kdyby byl dnes uspořádán rozhlasový cyklus přednášek na téma: „Co nás spojuje a váže k sobě?“ Cyklus, do kterého, hlavně z rozumové stránky, by promluvili političtí představitelé 10 milionů Čechoslováků, 3 1/3 milionu Němců, 720 tisíc Maďarů, 100.000 Poláků. Na čs. straně je i ta chyba, že v tisku se více věští, dohaduje a napovídá o tom, co chce Henlein a jeho strana, než aby byla kuráž k přímé, nehádavé, věcné a také

²⁹⁵ -ls-. Prohlášení Henleinovy strany. Venkov, 7. 4. 1938, roč. XXXIII., č. 82, 7., s. 4.

nenapovídavé otázce.²⁹⁶ Vinu za problematické jednání zde svalují na své politické rivaly, i když v exekutivě jasně dominovali agrárníci a i za jejich přispění se hledání národnostního vyrovnání odsouvalo. Politika izolace stran vládní koalice prý dohnala Henleina, aby začal hledat podporu v Hitlerově Německu. Proto je prý potřeba jednat s Henleinem. Článek pokračuje následovně: *“...Soc. dem posl. Jaksch, dnes vedle Henleina představitel vlastně jediné politické strany našich Němců, řekl v těchto dnech znovu v Praze otevřeně: Všichni jsme a zůstaneme Němci. Totéž říkali i bývalí aktivisté, kteří vstoupili dnes k Henleinovi, totéž říká Henlein. Jaksch otevřeně řekl, co chce a co vyznává. Řekl to Henlein, jemuž se stále s československé strany vyčítá záhadnost a náznakovost mluvy? Národně-socialistický tisk se ptal v těchto dnech Henleina, zda trvá na tom, co řekl na svém prvním veřejném politickém projevu v České Lípě v r. 1934. Žijeme v politice parlamentních demokracií. Více než to, co se řekne na veřejných schůzích, rozhoduje to, co se řekne v parlamentě. A co se provádí činy. Svůj vstup do parlamentu ústy poslance Franka ohlásila Henleinova strana 19. června 1935 prohlášením, které začínalo závazkem: Sudetoněmecká strana vstupuje na půdu zákonodárných sborů, aby zde přes všechno nedorozumění zahájila odpovědnosti vědomou práci pro národ a vlast. Vidí v ústavě ze dne 29. února 1920 státní základní zákon, jenž stejně mravně zavazuje většinu i opozici politicky, právně a mravně. Zatím co sudetoněmecká strana je ochotna na sebe vzít všechny povinnosti ke státu, státní formě, zákonu i politické morálce, činí zároveň nárok na všechna práva, která, zaručena ústavou, přísluší sudetským Němcům...Toto závazné prohlášení nebylo dosud ani v parlamentě, ani na žádné veřejné schůzi henleinovců odvoláno. Slyšeli jsme tehdy na čs. straně dobře? Či snad raději někteří na naší straně slyšeli Jakschovy tehdejší útoky na adresu henleinovců, které byly ve slovech: „Velká většina vašich voličů dala vám hlas jako zálohu, že provedete připojení k Německu“!?, aniž by ona část čs. tisku a veřejnosti zároveň slyšela, jak se henleinovci tehdy rozhořčeně proti této Jakschově větě bránili výkřiky: „To je lež! Fuj!!!“ – Mluvili jsme s průmyslníkem, členem sudetoněmecké strany. Mluvili jsme se zaměstnanci německé textilky u Trutnova: jeden soc. demokrat, druhý henleinovec, oba Němci. Všichni tři několik dnů po Rakousku najednou mluví stejnou řečí, protože hospodářskou skutečností: ztrácíme dodávky, bude méně práce, méně výdělků. Na dvou posledních schůzích Jakschových, v Ústí a Děčíně, slyšeli jsme podobné věty. Těch na 700 milionů Kč z našeho vývozu do Rakouska, které budou*

²⁹⁶ HORÁK, Jan. Jak mluvili henleinovci při vstupu do čs. parlamentu. Dohodnout se – či izolovat? Hledejme oboustranně, co nás spojuje. – Přestaňme v národnostní politice s věštěním a začněme s fakty. Hodža a nejdůležitější celostátní problém. Venkov, 3. 4. 1938, roč. XXXIII, č. 79, s. 3.

jistě značně omezeny, je tu společnou starostí nás všech a hlavně našich Němců...“ V této části příspěvku se rovněž objevuje pro Venkov typická malá distinkce mezi demokratickými a znacizovanými Němci, mluví o nich dokonce v analogii a pokračuje: „...A přestaňme už jednou pro vždy s politickou izolací osob a stran. Snažili se v čs. táboře izolovat, politicky osamět republikánskou stranu, národní sjednocení, a co z toho vzešlo? Při tom tu nebylo nebezpečí, že některá z těchto čs. nacionálních stran bude hledat někoho, s kým může mluvit, v zahraničí! Politikou izolace snažili se u nás někteří porazit Henleina a sudetoněmeckou stranu. Tu část, která hledala dohovory. Kam ji zahnali, že se dnes ptají, co dělal Henlein tu ve Švýcarech, tu v Anglii, tu v Německu! Jsme lidi a máme řeč. Abychom se mohli domluvit. Dobře činí Hodža, že mluví. Nebudeme malicherní, abychom to vyčítali, i když dr. Jiří Beneš půjde pro interview k Henleinovi. Ukazuje se, jak se nemělo vyčítat, zda dr. Stránský či Stoupal, dr. Kahánek či „Přítomnost“ hovořili s henleinovci. Ted' všichni – i národní socialisté! – budou muset zanechat politiky agitace a izolace a všichni budeme muset vytvářet psychologicky schůdné období pro vyřešení nejdůležitějšího celostátního problému v novém údobí naší menšinové politiky. Oboustranně poctivě, spravedlivě, kurážně a odpovědně. Není čas na licitaci! Ti, kdož toto ani dnes nechtějí, nedovedou či nesmějí pochopit na obou stranách, jsou buď zlomyslníci či nerozumové. Oba druhy na obou stranách nemají však dnes místa. U těch lidí totiž vždy bylo jejich přání otcem myšlenky. Představovali veřejnosti Konráda Henleina ponejvíce jako Konráda Walenroda. Zkusme ted' vidět Konráda Henleina jako Konráda Henleina. Dnes otcem myšlenky musí být realita, skutečnost. Není třeba uspěchanosti a překotnosti, ale je vnitropoliticky i zahraničně politicky taková doba, která se označuje za časovou a naléhavou.“²⁹⁷ Ve Venkově se pak v této souvislosti vyzdvihuje Švehlova role při sbližování s německou reprezentací, která vyvrcholila německým angažmá v tzv. panské koalici.²⁹⁸ V článku se manifestuje i větší smířlivost k Němcům. Způsob referování nebo spíše „nereferování“ o sudetských Němcích ve Venkově se rovněž velmi liší od socialistického tisku např. od Českého slova a Práva lidu. Nepřečteme si žádné kategorické odsudky či hysterický antifašismus jako v případě Rudého práva, ale opatrné až

²⁹⁷ HORÁK, Jan. Jak mluvili henleinovci při vstupu do čs. parlamentu. Dohodnout se – či izolovat? Hledejme oboustranně, co nás spojuje. – Přestaňme v národnostní politice s věštěním a začněme s fakty. Hodža a nejdůležitější celostátní problém. Venkov, 3. 4. 1938, roč. XXXIII, č. 79, s. 3.

²⁹⁸ NESG., Švehlův aktivismus a Němci. Venkov, 14. 4. 1938, roč. XXXIII, č. 88, s. 1.

zamlčující příspěvky.²⁹⁹ Pro tuto evidentní tendenci (tolerance vůči SdP) v agrárním tisku tyto deníky také často na agrárníky útočí a zesměšňují je, což samozřejmě graduje před obecními volbami. Jako příklad uvádím článek, kde se Venkov a republikánská strana brání nařčením Českého slova, které pochybuje o jejím nacionalismu: „*„A-Zet“ píše o národu a myslí na volby a stranický tisk. Nemusí mítí starosti, bude-li „Venkov“ jednati s národem nebo s Henleinem. Je travičstvím, vytrhne-li „A-Zet“ několik vět a v pose cenzora vynechá, co se mu nehodí. MY o vlastenectví nelicitujeme, nám není národní cit předmětem obchodu. Stanovisko republikánské strany je známé všem slušným lidem: Čest a důstojnost národa, celistvost a suverenita čs. státu jsou nezadatelné statky, jichž nikdo se nesmí dotknouti a o nichž se nejedná nikdy a s nikým. Toť krédo, o němž nikdo nesmí pochybovati. V této vážné době ne hazardujeme silnými slovy. Neagitujeme a nebudeme agitovati s vlastenectvím a národní ctí ve volbách. To je údělem hrdinů „A-Zetu“, kteří zrádají a uzavírají: „Volte národně socialisticky.“ Toto stranické travičství slušní lidé příkře odsoudí. –I-„³⁰⁰ Celkově je pro Venkov první poloviny roku 1938 typické, že o SdP informuje formou zpráv přímo od Sudetoněmecké tiskové kanceláře, které nekomentuje a zaujímá tak k henleinovcům „neutrální“ pozici. Někdy dokonce přetiskne přímo článek z *Die Zeit* (!). Zároveň s tímto nekomentovaným přejímáním se vyvarovává vlastním zprávám z pohraničí, zprávy o incidentech přejímá od ČTK, zařazuje jich méně a na zadní strany listu.*

Agrární Venkov a Večer pak za druhé republiky stojí v čele kritiky prvorepublikového vedení (proti benešovcům, falešnému humanismu a internacionalismu), i když sami se na politické praxi té doby podíleli největší měrou. V jejich tiskovinách se začnou objevovat antisemitské a národovecké články, volající po odstranění cizích vlivů nejen z kultury.³⁰¹

Náklad Venkova se podle Časopiseckého katalogu (1936) pohyboval kolem 30 000. Náklad za druhé republiky patrně klesl na 13 300 (agrární Večer na 77 700), za protektorátu pak k 10 000.³⁰²

²⁹⁹ Na druhé straně se ve Venkovu mnohem rozsáhleji než jiné listy věnují reflexi slovenských autonomistických požadavků.

³⁰⁰ -I- [Rudolf Halík]. Odmítáme travičství. *Venkov*, 27. 4. 1938, roč. XXXIII., č. 98, s. 4.

³⁰¹ BEDNARČÍK, P. Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky. In: HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. (eds.). *Židé v Čechách*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007. s. 32–45.

³⁰² Pasák, c. d., s. 419–420.

Na závěr kapitoly o obecných attributech Venkova zařadíme Beranovu obranu otištěnou v tomto listu, která ve světle událostí 2. republiky vypadá značně alibisticky, ale nutí k zamyšlení. Problematika náklonnosti agrární strany k nedemokratickým tendencím by si ovšem zasloužila rozsáhlou studii, která by vyjasnila příčinné souvislosti mezi postoji strany, jejího tisku a politikou Německa a SdP.

„...Předseda posl. Beran...Napsal jsem, že jest nutno upravit a normalizovat styky s menšinami, i s menšinou německou, že nelze zavírat oči před existencí SdP strany a že bude nutno, z tohoto fakta vyvodit důsledky. Byl jsem zahrnut útoky, jež překročily všechny myslitelné meze...Stranická msta vítězila u některých politických stran nad vrcholným zájmem o národ a stát; některým činitelům se zdálo, že přišla doba, kdy bude možno nás zdolat, roztržiti a porazit Švehlovu stranu. Zůstane hanbou pro ty, kdož v nejtěžším nebezpečí pro stát vrhli heslo nedůvěry do veřejnosti vůči straně, jejíž představitelé vedli stát na místech nejzodpovědnějších. Republikánská strana Švehlova, strana dělníků pudy, stran čs. sedláků byla označena za vlastizrádnou a národně nespolehlivou. I ti, kteří byli ještě 28. října 1918 černožlutí, kteří do konce světové války stáli na straně Rakouska, chtěli stranu Švehlova, Hodžovu, Staňkovu a Prokúpkovu označit za národně nespolehlivou. Jest trapno vzpomínat, jakých zbraní bylo použito proti Republikánské straně. Agitace „od ucha k uchu“ o agrární zradě šířila zprávy o sesazení našich ministrů, o útěku našem do Německa atd. Ve chvíli, kdy bylo potřeba, aby celý národ stál jednotný jako jeden muž, namlouvali lidu, že my zavinili povolávání záložníků a že jsme prodali národ Henleinovi a Hitlerovi...“³⁰³

3.6 Československá strana lidová a její tisk

3.6.1 Politický profil strany v éře 1. republiky

Československá strana lidová (dále jen ČSL) vznikla postupně v letech 1918-1922 jako politická reprezentace sdružující do té doby organizačně rozdělené strany prosazující zájmy katolické církve. „ČSL dokázala v éře první republiky silně integrovat „katolickou menšinu“. Vytvořila díky tomu mimořádně pevný sociální segment, který byl ve srovnání s jinými tábory značně vitální. Vysokého stupně integrace katolického tábora, který se promítal do nezanedbatelné politické relevance ČSL, obratně využil její představitel Jan Šrámek. Po opadnutí největší protikatolické vlny z počátků první republiky dokázal prolomit

³⁰³ NESG., Vítězství hnutí – vítězství státu. I. Plenární schůze výkonného výboru republikánské strany. Venkov, 2. 7. 1938, roč. XXXIII, č. 154, s. 1.

politickou izolaci lidovců a strana se díky tomu stala už koncem roku 1920 nejdříve neformální a od léta 1921 i formální součástí vládní koalice. ČSL pak zůstala prakticky trvalou součástí vládních koalic až do konce první republiky.³⁰⁴ Programem strany se stal český politický katolicismus, který představovala v politickém stranickém systému Československa až do druhé poloviny 30. let de facto pouze Československá strana lidová.

V polovině 30. let došlo ve straně ke střetnutí mezi částí českého zemského vedení v čele s Mons. Bohumilem Staškem a silnějším moravským křídlem v čele s předsedou strany Mons. Janem Šrámkem o další směr politiky ČSL. „Stašek přišel s ideou autoritativního stavovského státu podle vzoru sousedního Rakouska, Šrámek mu oponoval a dával přednost parlamentní demokracii. Lišili se též v názorech na vytvoření katolického bloku s ostatními katolickými stranami v ČSR, především s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSL'S). Stašek s Hlinkou jednal, Šrámek však byl k luďákům kritický, k dohodě nakonec nedošlo. Šrámkova linie důsledné demokratické politiky ve straně zvítězila, B. Stašek se podřídil a oba vedoucí činitelé postupovali až do „Mnichova“ ve vzájemné shodě.“³⁰⁵

Lidová strana tak postupně odmítala všechny pokusy i jen náznaky některých politických subjektů, i vnitrostranické, o omezení parlamentarismu a stavěla se velmi kriticky k ústupkům vlády vůči sudetoněmecké straně, kterou považovala za sílu nebezpečnou pro celistvost státu.³⁰⁶

„Významnou změnou postoje českého politického katolicismu tohoto období byla, zvláště po prezidentské volbě roku 1935, spolupráce lidové strany se socialistickými stranami, i když se k ní vedoucí činitelé strany oficiálně hlásili co nejméně. Senátor ČSL Jan Rýpar z Moravské Ostravy se vyjádřil v únoru 1937 o této spolupráci, že „se socialisty nás spojuje náběh diktatury agrární strany.“³⁰⁷

Lidová strana posléze ostře reagovala na známý článek R. Berana v novoročním čísle listu *Venkov* z roku 1938 a postavila se rozhodně proti účasti sudetoněmecké strany ve vládě naznačované agrárním předákem. SdP prohlašovala za „hnutí, jež demokracii přímo živelně

³⁰⁴ Strmiska, c. d., s. 440.

³⁰⁵ TRAPL, M., Český politický katolicismus a „Mnichov“, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 97.

³⁰⁶ Trapl, c. d., s. 98.

³⁰⁷ Trapl, c. d., s. 99.

nenávidí a jež přijímá všechny body říšsko-německého programu hakenkrajclerského i s rasismem a novopohanstvím za program svůj.“³⁰⁸

Jan Šrámek poté definoval na ÚVV ČSL 26. ledna 1938 vnitřní politiku strany jako linii „demokratického středu“, který odmítá jiné tendence zprava i zleva. Tisk strany často zdůrazňoval: „*Nepůjdeme s žádnou protidemokratickou stranou. Nespolupracujeme s henleinovci ani s komunisty.*“ V tomto duchu vystupovaly i satelitní složky ČSL. Tento postoj také plně odpovídal kurzu vatikánské politiky, který považoval oba nedemokratické režimy za velké nebezpečí.³⁰⁹ V roce 1938 se měnil také vztah německé křesťanskosociální strany (DCV) a ČSL. Po vzniku neoaktivismu v roce 1936 (mezi mladými německými aktivisty, kteří vstoupili pro jednání s československou vládou, byl vedle agrárníka Gustava Hackera a sociálního demokrata Wenzela Jaksche křesťanský demokrat Hans Shütz.) lidová strana do jisté míry přivítala snahu německých katolíků po dohodě s československou politickou reprezentací a vstup zástupce DCV Erwina Zajíčka do vlády. Šrámek se jako člen výboru politických ministrů i jako ministr unifikací zúčastnil jednání s německými vládními stranami o nový národnostní statut. „*Zastával však pevný postoj v požadavku československého národního státu.*“³¹⁰ Podle R. Kvačka však odmítal některé, dle něho příliš velké ústupky německé menšině. Zdůrazňoval, a hlásal to i ve svých veřejných projevech, že menšiny dostaly v Československu více než kdekoli v Evropě. Souhlasil s rozšiřováním samosprávy, kriticky se však stavěl k těm návrhům, které pokládal za ohrožení celistvosti státu. Stašek byl tedy pro práva menšin, včetně německé, ovšem „*pokud je lze uvést v soulad s jednotou, silou a nedotknutelností národního státu československého.*“³¹¹

3.6.2 Lidovci v předmnichovském období

Po březnovém anšlusu Rakouska se německá občanská aktivistická fronta rozpadla, DCV se 24. března 1938 rozešla a doporučila svým členům vstup do SdP. Strana opustila i vládu. Všichni její poslanci a senátoři (až na exministra Zajicka) vstoupili do poslaneckého a

³⁰⁸ Trapl, c. d., s. 101.

³⁰⁹ PEHR, M. Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 225.

³¹⁰ Trapl, c. d., s. 103.

³¹¹ KVAČEK, R. Lidová strana před Mnichovem. In: HLEDÍKOVÁ, Z. a kol. Praha: *Traditio et cultus*, 1993. s. 229-239.

senátorského klubu Sudetoněmecké strany. Lidová strana za to německou křesťansko-sociální stranu kritizovala, považujíc tento krok za nedůstojný pro křesťanskou stranu.³¹²

Mezitím zesiluje kritický trend proti republikánské straně, který byl přítomen u všech levicových a středových stran. Pokračoval i v dalších měsících roku 1938 a vyvrcholil před volbami do obecních zastupitelstev v květnu a v červnu 1938. Ústřední orgán strany *Lidové listy* byl v květnu 1938 pro ostré články proti agrární straně pětikrát konfiskován, což bylo do té doby u vládního tisku poměrně řídkým jevem.³¹³ Orientace na obranu demokracie byla vedle ekonomického vzestupu strany příčinou vzrůstu členské základny ČSL, která do roku 1935 klesala, a úspěchu ve volbách do obecních zastupitelstev v květnu a červnu 1938. Tam, kde volby proběhly, získala lidová strana podle neoficiálních odhadů nejvíce hlasů navíc z občanských stran a prokázala, že její klesající vliv, projevující se roku 1935, se změnil ve vzestup. Nejvíce hlasů navíc získali zřejmě národní socialisté, posílily i ostatní strany usilující o demokracii. Ztratili hlavně čeští fašisté a mimo Prahu i Národní sjednocení. V německém prostředí, kde se volby konaly, získala bezprecedentní vítězství Sudetoněmecká strana.³¹⁴

V předvolební agitaci uplatnila lidová strana naplno svůj programový demokratismus a antifašismus, křesťanskou víru představila jako obranu proti nacismu, který chce vymýtit vše křesťanské a nastolit nový pohanský kult krve a rasy.³¹⁵ Henleina kritizovala pro jeho vystoupení z církve, kde poněkud úsměvně konstatovala, že kdyby byl Henlein alespoň protestantem, dalo by se to ještě přijmout. Hysterii v českém katolickém táboře vyvolal hlavně příklon rakouského kardinála Innitzera k nacismu po anšlusu Rakouska, a i když vzal posléze na příkaz papeže své proklamace zpět, označila ČSL jakékoliv takové projevy tolerance k nacismu jako program falešného politického katolicismu. Od Bílé hory nebyl český národ v takovém nebezpečí jako nyní, uváděla, a duchovně k jeho obraně aktualizovala dějinné tradice, hlavně tradici svatováclavskou a organizovala katolické poutě a manifestace. Po celé následující období apelovala Lidová strana ve svých tiskových orgánech na jednotnou obranu demokracie, na nulovou vstřícnost vůči Henleinovi, poukazovala na jeho spojení s říší a apelovala na politické představitele, především z agrární strany, aby byli pevní v svých postojích.

³¹² Kvaček, c. d., s. 229-239.

³¹³ Trapl, c. d., s. 102

³¹⁴ Kvaček, c. d., s. 229-239.

³¹⁵ FUCHS, Alfred, Dr. Propaganda zastřená umělou mlhou, Naši němečtí katolíci se brání. *Nedělní Lidové listy*, 24. 4. 1938, roč. XVII. (19.), č. 95, s. 5.

„V kritických zářijových dnech roku 1938 pak lidová strana patřila k nejpevnějším zastáncům obrany republiky ve vládní koalici. Šrámkovy kritické poznámky vůči politice západních mocností a jeho výzvy, aby se postavily za Československo a nenutily je k ústupkům, byly známy a nelibě přijímány stoupenci appeasementu v Anglii, stejně jako německým tiskem.“³¹⁶ Ovšem jediným katolickým demokratickým (a navíc německým) politikem, jenž pronikl k lordu Runcimanovi, byl exministr E. Zajicek, který se snažil lordovi vysvětlit, že ne všichni Němci v ČSR sdílejí Henleinova stanoviska. „Neuspěl však, neboť Runciman byl pod Henleinovým vlivem a nereagoval ani na argumenty prezidenta Beneše a vlády, tím méně pak na pročeskoslovenská memoranda německých sociálních demokratů či české šlechty.“³¹⁷

V závěrečné fázi středoevropské krize při projednávání anglo-francouzského ultimáta ve vládě dne 21. září 1938 se Šrámek postavil proti přijetí tohoto nátlaku, odmítl defétismus části generality, vlády i prezidenta Beneše a žádal svolání parlamentu. Vzhledem k celkovému postoji Francie vyslovil také pochybnosti o garancích nových hranic. K Šrámkovu stanovisku se však připojili pouze druhý ministr ČSL Jan Dostálék a ministr Národního sjednocení František Ježek. Proti nim pak vystoupil velmi ostře jak prezident Beneš, tak i sociální demokrat Rudolf Bechyně. Vláda pak proti hlasům zmíněných tří ministrů ultimátum přijala. Hodžova vláda posléze pod vlivem bouřlivých demonstrací v celé republice dne 22. září 1938 podala demisi a byla vystřídána ministerskou úřednickou vládou generála Jana Syrového. Kontinuita s předcházející vládou byla uchována trváním výboru politických ministrů, který byl ještě rozšířen o předsedy bývalých vládních stran.³¹⁸

Tento politický komitét schválil hned následující den 23. 9. jednomyslně mobilizaci Československa, neboť situace se nevyvíjela podle Chamberlainova očekávání a ten podal vládě zprávu, že „nemůže v této chvíli nedoporučit vládě nemobilizovat“. Po dalším jednání však bylo Československo ze strany svolané konference čtyř v Mnichově vystaveno dalším německým územním požadavkům. Prezident Beneš, výbor ministrů i vláda rozhodli 30. září o přijetí mnichovské dohody podepsané na této konferenci předchozí noci.

Důsledky Mnichova byly pro ČSL těžkou ranou. Na zasedání ÚVV 7. října 1938, který se sešel i proto, aby projednal novou situaci, Šrámek hodnotil vývoj od Mnichova jako

³¹⁶ Trapl, c. d., s. 105.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Trapl, c.d., s. 106.

spiknutí agrárníků, luďáků, národních demokratů a fašistů, kteří chtějí likvidovat politické strany a jimž je třeba ukázat, že „Československá strana lidová žije“.³¹⁹ Většina členstva odmítala sloučení ČSL s nově zavedenou zastřešující Stranou národní jednoty především z obavy, že nová strana bude ovládnuta agrárníky. Na druhé straně se již v druhé polovině října aktivizovalo pravicové křídlo v ČSL v Praze. „Projevilo se to i v psaní *Lidových listů*, v nichž především dr. Jan Scheinost a dr. Jindřich Hatlák tvrdili, že v Itálii a v Německu došlo k obnově vnitřních sil a že je třeba po jejich vzoru „vyjít ze stínu na světlo“ a zavést stavovský stát (*Lidové listy*, 31. 10. 1938.).“³²⁰ Tato katolická pravice a část její nepolitické inteligence posléze útočila proti Šrámkovu vedení ČSL jako „zkrachovalým zastáncům masarykovského liberalismu a benešovců.“ Zvláště v revue *TAK* byla odsuzována katolickými intelektuály dřívější protiněmecká politika a neochota vedení lidové strany změnit tuto linii.³²¹

3.6.3 Lidové listy – tiskový orgán ČSL

Lidové listy jako ústřední orgán Československé strany lidové začaly vycházet v roce 1922. V Praze deník *Lidové listy s Pražským večerníkem* vydávala Československá akciová tiskárna (jejím střediskem byl od roku 1929 palác Charitas na Karlově náměstí) a zaštiťoval jej Spolek pro vydávání katolického tisku. K dalším titulům lidoveckého tisku patřily brněnský *Den*, olomoucký *Našinec*, pražský deník *Lid* (ten se v roce 1934 spojil spolu s *Pražským večerníkem* s *Lidovými listy*), časopis pro dělníky *Práce*, katolický časopis *Neděle*, pro zemědělce vycházela *Selská obrana*, *Venkovan*, pro ženy např. *Katolická žena* a mnoho dalších.

Prvním šéfredaktorem *Lidových listů* byl František Světlík. Do deníku přispívali např. i Jaroslav Durych, Alfréd Fuchs (jeho články najdeme v *Lidových listech* i v krizovém roce 1938, kde kritizuje falešný politický katolicismus a potírání náboženství v Německu a mezi henleinovci), či Bohumil Stašek.³²² Po Světlíkovi nastoupil do vedení dr. Josef Doležal, významný katolický publicista, píšící s filozofickým podtextem, který víceméně pokračoval v linii předchozího vedení.³²³

³¹⁹ Trapl, c. d., s. 108.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Trapl, c. d., s. 109.

³²² Pasák, c. d., s. 202.

³²³ TRAPL, M. Tisk Československé strany lidové 1918- 1948. In: MAREK, P. (ed.), *Tisk a politické strany: Sborník referátů pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických*

V krizovém roce noviny vedl Jan Scheinost (do *Lidových listů* nastoupil jako redaktor v roce 1929, od roku 1933 byl šéfredaktorem, dosavadní šéf J. Doležal se stal jeho zástupcem), bývalý generální sekretář NOF, dalo by se říci intelektuální klerofašista, který po zklamání z nedostatku poptávky po jeho katolicko-autoritářských ideách v Gajdově straně opět zakotvil u lidovců, u kterých se politicky angažoval na počátku své politické kariéry, po přestupu z Národní demokracie.³²⁴ *Lidové listy* za jeho vedení podporovaly Staška v jeho kritice Šrámkovy demokratické linie, ovšem nakonec po vítězství Šrámkova křídla tyto tendence ustaly.³²⁵ Pokud lze soudit z mého výzkumu *Lidových listů* v roce 1938, tyto šéfredaktorovy tendence se nijak ve zkoumaném období v listě neprojevovaly. *Lidové listy* se po celou zkoumanou dobu profileovaly jasně protifašisticky a hlásaly nutnost obrany republiky a orientace na západní spojení. Odpovědným redaktorem byl František Martišek.

Deník byl zaměřen na lidové katolické vrstvy a neutilizoval příliš komplikovaného stylu ani jazyka. „*Politický směr bývá charakterizován jako konzervativní klerikalismus. Lidové listy měly z novinářského hlediska poměrně nízkou úroveň, jednalo se o spíše okrajový deník.*“³²⁶ Vycházel denně kromě pondělí (to vycházely *Pondělní lidové listy*), neděle (*Nedělní Lidové listy*) a den po svátku. V listu zaujímají místo doporučení katolických hodnostářů i náboženské traktáty, stejně jako tipy pro katolíky v kulturní rubrice.

Sudetoněmecké tématice se věnují autoři s pseudonymy: –ce, ovb., Expres, HK., -Vir-, -f-, -dk- (mohlo by jít o Františka Dědku)³²⁷, -šj-, Hab., dále je to např. Karel Štekbauer, ovšem i šéfredaktor Jan Scheinost.

Lidové listy zaujímaly jasný protihenleinovský postoj a apelovaly na katolíky, aby se od tohoto odpadlíka od církve odvrátili. Označily jeho přísluhovače za představitele falešného politického katolicismu a důsledně nabádaly své věřící, aby setrvaly na správných pozicích.

stran na území českých zemí a Československa v letech 1860- 2000“ v Olomouci ve dnech 24. – 25. října 2000. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001. s. 89.

³²⁴ BÁRTA, J. *Jan Scheinost – prominentní katolický novinář před Národním soudem.* Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně. Vedoucí práce: Pavel Večera. s. 45-46.

³²⁵ TRAPL, M. Tisk Československé strany lidové 1918- 1948. In: MAREK, P. (ed.), *Tisk a politické strany: Sborník referátů pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860- 2000“ v Olomouci ve dnech 24. – 25. října 2000.* Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001. s. 90.

³²⁶ ČÁBELOVÁ, L. *Radiojournal: Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v letech 1923- 1939.* Praha: Karolinum, 2003. s. 153.

³²⁷ Vopravil, c. d., s. 490.

Panika v katolickém táboře nastala s vplynutím německých kř. sociálů do SdP, kdy vyvstaly obavy o majetek katolických spolků v pohraničí, a list se snažil neustále upozorňovat, že ne celá strana se nechala zglajšaltovat a ve straně přežívají ostrůvky svobody i v podobě některých kř. socialistických periodických titulů. S radostí pak upozorňují na spory mezi nově vplynulými stranami a SdP, která má pro ně připraveny jen nicotné nebo žádné stranické posty, a posléze hojně spravují o postupující erozi v henleinovském táboře: „...není ovšem divu, že tato reakce vykonává svůj vliv i na politiku Henleinovy strany. Klidnější a uvážlivější její činitelé již nezatajují, jak strašné následky by měl eventuální německý útok právě na kraje, jež jsou obývány většinou německým obyvatelstvem...Henleinova strana dnes už také vidí, že odpovědnost za takový neblahý obrat musela by přede vším německým lidem v republice převzít výhradně ona, protože v jejich rukou je – i podle názoru anglického – rozhodnutí, zdali se s československou vládou dohodne, čili nic. Tváří v tvář této odpovědnosti vítězí proto u některých osobností této strany názor, že roztržka měla by v zápětí strašlivé neštěstí pro německý lid v Československu, který pod silným dojmem zkušeností rakouských ponenáhlu vychází z anšlusového opojení. Hlavní oporou této rozumnější nálady ve straně jsou věkově starší vrstvy německého obyvatelstva. Zajímavé je zvláště to, že hlavně mezi německými katolíky a kněžstvem lze pozorovati obrat, na nějž hlavní vliv má smutná situace Církve a katolíků nejen v Německu, ale zvláště v Rakousku, které novým režimem rychle ztrácí dávný svůj charakter země výrazně katolické. Němečtí katolíci u nás si zachovali přece jen tisk, od Henleinovy strany celkem nezávislý, takže si mohli udržet styk s ostatním katolickým světem...Připojíme-li k tomu, že ani v kruzích bývalé strany německých zemědělců není radikální linie nesmiřitelného křídla Henleinovy strany schvalována, ba naopak, že se německý zemědělský lid obává důsledků, do nichž by tato politika mohla uvrhnouti pohraniční kraje, pak pochopíme, že strana Henleinova nemá dnes před německým lidem lehké postavení...“³²⁸

Stejně jako levicové listy se lidovecký tisk vysmívá „Pragermánům“ v sudetoněmeckém hnutí a užívá v líčení Henleinovců a jejich vůdců ironie. K tomu využívají i národních stereotypů, kde se vysmívají slepému kopírování všeho, co přijde z říše: „V neděli 4. září budou naši Němci jíst „z jednoho hrnce“ podle známého říšského vzoru. Vedení SdP vydalo toto svolání: „Proč v neděli žádnou pečení? Protože jako národní socialisti máme poslouchati příkazu našeho velkého národního svazu. Proč jeden hrnec? Protože nemáme

³²⁸ NESG., Dobrá vůle Československa zjištěna na západě nade vší pochybnost, Dnes sdělí henleinovci vládě odpověď na nové návrhy. *Polední Lidové listy*, 2. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 164, s. 1.

hladověti! K čemu tedy ta malá oběť? Poněvadž máme ukázati, že jsme cenní druhové národa, kteří tvrdě bojují za své němectví“ Je smutné, že se těmto falešným „půstům – při plných žaludcích“ podrobuje i tolik německých katolických rodin.“³²⁹

Stejně jako levicové listy upozorňuje na nebezpečí šeptané propagandy a vyvrací tvrzení *Die Zeit*, který obviňuje z manipulace a zamlčování faktů. Upozorňuje se na osud katolíků v připojeném Rakousku, na zavírání katolických škol a na odesílání nepohodlných osob do koncentračních táborů. Katolíkům je jasné, že potírání katolicismu v říši by bylo předobrazem pro jejich osud v Československu - listy tedy neustále upozorňují na vazby Henleina s říší a již od počátku je jim jasné směřování celého sudetoněmeckého problému. Apelují proto na čsl. reprezentanty, aby s Henleinem nejednali a dali prostor demokratickým Němcům. K takovým Němcům se *Lidové listy* hlásí a podporují jejich národnostní požadavky.

Společné s levicovými listy mají *Lidové listy* i to, že vystupují proti agrární straně, i když mírněji, a vtipkují na účet Národního sjednocení a Stříbrného.

Po sudetoněmeckém puči i *Lidové listy* volají po zásahu bezpečnostních složek v pohraničí a rovněž se kvůli zостřené cenzuře přechází k informování o incidentech formou úředních zpráv a zpráv ČTK. Vůči řadovým a demokratickým Němcům je stále uplatňována dělicí linie a listy rovněž líčí jejich exodus z ohroženého pohraničí a mnohdy značně propagandisticky vyznívající dík vládě za energický zákrok. Znacizovaní Němci jsou líčeni jako lehce zfanatizovatelní jedinci nevalné intelektuální úrovně a jako zbabělci, kteří uprchli po svých ohavných činech do Německa.³³⁰ V listech se nechává prostor k vyjádření německým a českým katolíkům, jako např. Janu Hugo Rokytovi, kteří vyzývají ke smíru a k obratu k víře, Bohu a sv. Václavu.³³¹

Lidové listy měly za první republiky náklad do 10 000³³², za protektorátu se list stal orgánem Národního souručenství a náklad vzrostl na 14 000, nedělní vydání pak mělo náklad 27 000.³³³

³²⁹ -šj-. Henleinovci zavádějí systém jednoho hrnce. *Polední Lidové listy*, 3. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 165, s. 4.

³³⁰ NESG., Mezi henleinovskými demonstranty je 80 proc. mladíků. *Polední Lidové listy*, 17. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 175, s. 5.

³³¹ *Polední Lidové listy*, 20. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 176, s. 2.

³³² Beránková, c. d., s. 59.

³³³ Pasák, c.d., s. 419-420.

4. Komparace přístupů k sudetským Němcům a jejich obrazu ve vybraných českých periodikách (dimenze tématisko - časová)

4.1 Období do vyhlášení karlovarských požadavků (1. 4. – 24. 4. 1938)

Toto období, které jsme pro tento výzkum vymezili od začátku dubna 1938 až do vyhlášení karlovarských požadavků Konrádem Henleinem (24. 4. 1938), kde se otevřeně přihlásil k myšlenkám národního socialismu a vyhlásil svých 8 maximalistických, podle něho ovšem minimalistických bodů národnostního vyrovnání, je charakterizováno rostoucí nervozitou československé i mezinárodní veřejnosti z požadavků sudetských Němců a SdP v přímé návaznosti na nedávný anšlus Rakouska a vplynutí německých aktivistických stran, kromě německé sociální demokracie³³⁴, do SdP. Anšlus Rakouska, kde byl posléze zaveden totalitní režim po vzoru Třetí říše, nevyvolal šok pouze u československých představitelů, vyvolal především pozdvižení mezi sudetskými Němci a v pohraničních oblastech, kde část začala očekávat příchod Hitlera a připojení Sudet k Německu v duchu známého rčení „Es kommt der Tag“ či „Ein Reich, ein Volk, ein Führer!“³³⁵, zatímco druhá část Němců se tohoto scénáře upřímně děsila.

Stránky novin začaly zaplňovat zprávy o likvidaci osob politického a církevního života v Rakousku a jejich nahrazování ve funkcích říšskými Němci. Skandál spustilo hlavně prohlášení rakouského kardinála Innitzera věřícím, aby se odevzdali myšlence národního socialismu, což musel nakonec po zákroku papeže Pia XI. odvolat. Tato událost vyvolala velkou odezvu především v lidoveckém tisku, kde toto utilitární zacházení s vírou označila ČSL za „falešný politický katolicismus“. Na sudetské Němce, kteří si sami neuvědomovali svůj potenciální osud druhořadých občanů (Deutschböhmen) v rámci Třetí říše, začal český tisk apelovat, aby nevěřili říšské a henleinovské propagandě a chápali rakouské události jako varování před jejich nekritickou orientací na Německo. České veřejné mínění v rakouské otázce bylo definitivně zajedno, když začaly postupně do novin prosakovat informace o

³³⁴ A Německé strany svobodomyšlné, která však neměla zastoupení v parlamentu.

³³⁵ Tato rčení byla masově rozšiřována propagandistickou sítí SdP.

zavedení rasových zákonů, o deportacích Rakušanů židovského původu do koncentračních táborů a perzekuci vídeňských Čechů.³³⁶

Přes toto postupné obkličování Československa nepřátelskými státy, kdy se mj. podstatně zhoršila i možnost obrany našich hranic, byla stále ještě malá část politické reprezentace nejistá ohledně názoru na SdP jako stranu řízenou, financovanou z říše a realizující geopolitické plány hitlerovského Německa. I když bylo pravděpodobně všem jasné, že jakási podpora z říše pro sudetské Němce je samozřejmostí, vládní představitelé doufali, že SdP usiluje především o autonomii v rámci Československa a vystupuje hlavně za naplnění svých zájmů a práv jako národnostní menšiny. Nejshovívavější byla v tomto ohledu strana agrární, která poté jako nejsilnější strana vládní koalice se svým předsedou vlády M. Hodžou udávala hlavní směr při vyjednávání se sudetskými Němci celé vládě. Do čela tohoto vyjednávání se za sudetské Němce dosadila SdP jako jediná strana reprezentující celé „sudetoněmectví“, což si pojistila inkorporací dalších německých stran do SdP a nechala tak demokratické Němce hrát v této hře podružnou roli. Tato role byla nastoupena výsledkem v tzv. lavinových volbách 1935 a v podstatě potvrzena výsledkem obecních voleb v květnu a červnu 1938.

Henleinův karlovarský projev na sjezdu SdP ovšem otevřel oči i těm největším optimistům v československém i německém táboře. Po otevřeném přihlášení Konráda Henleina k myšlenkám národního socialismu a po jednom z osmi požadavků, aby sudetoněmecký lid mohl svobodně tyto myšlenky na území československého státu vyznávat, bylo jasné, že začala další éra v historii česko-německého vyjednávání a že jedním z hlavních aktérů tohoto vyjednávání bude Adolf Hitler. Prioritou tohoto nastupujícího období již nebyla primárně snaha o uspokojení neuspokojitelných požadavků, ale uchování pozitivního obrazu Československa a Čechoslováků u zahraničních spojenců a propagace naší věci před zahraničním veřejným míněním.

Pro toto období byla do výzkumu zahrnuta následující témata:

4.1.1 Konrád Henlein (SdP a její funkcionáři)

Výběr tohoto tématu měl jasný důvod. Konrád Henlein³³⁷ je nejvýraznější postavou jak celého krizového roku 1938, tak i období 1) tohoto výzkumu, kdy stoupenci

³³⁶ Např. v článku: NESG., Do koncentračního tábora v Rakousku se dostal také známý univerzitní profesor dr. Othmar Spann. *České slovo*, 2. 4. 1928, roč. XXX., č. 78, s. 2.

sudetoněmeckého hnutí k němu vzhlíží jako k hlavnímu hybateli v prosazování jejich práv vůči československému státu. Jako hlavní aktér tohoto národnostního vyrovnání je chápán i u československé veřejnosti a jeho představitelů. Tisk stran vládní koalice je v tomto období opatrný k jednoznačným stanoviskům k otázce, zda s Henleinem vyjednávat či nikoliv. To ovšem nic nemění na převážně silně negativním vnímání jeho osoby, která byla v tomto i dalších dvou obdobích téměř denodenně přítomna na stránkách všech zkoumaných stranických deníků a jednoznačně patří mezi nejfrekventovanější postavy novinových zpráv, článků, glos, komentářů i fejetonů. Málokterý list ovšem oslovuje Henleina přímo (činí to v posměšném a pohrdavém tónu hlavně levicový tisk), málokdo se zaměřuje přímo na jeho osobu, ale spíše se zmiňuje v rámci zprávy o celé SdP. Když už jde přímo o Henleina, jde o stručnou zprávu o tom, kde byl, kde promluvil atp. Je to pochopitelné, neboť Henlein za sebe většinou nechal hovořit své nejbližší spolupracovníky, Franka, Sebekowského, Kundta, Rocheho aj. Tato opatrnost postupně mizí s postupující krizí a končí po sudetoněmeckém puči.

Zatímco agrární tisk přebírá o Henleinových a sudetoněmeckých aktivitách neustále úřední zprávy a zprávy ČTK a tím mu zajišťuje celkem seriózní obraz, v ostatních listech je vedle kritiky i zesměšňován; terčem se stává mj. za zapírání své české matky, kterou vypátrali v matrice němečtí sociální demokraté a později tento fakt zveřejnili v roce 1935 něm. křesť. sociálové ve svém listu *Deutsche Presse*.³³⁸

³³⁷ „Život Konrada Henleina zpodobňoval osud německé nacionalistické mládeže v českých zemích. Konrad Ernst Eduard Henlein se narodil 6. května 1898 ve Vratislavicích na Liberecku. Jeho otec, účetní Konrad Henlein, byl rodákem z blízkého Rychnova. Matka se jmenovala Hedvika Dvořáčková a pocházela z české rodiny žijící v obci Litoboř na Královédvorsku v severovýchodních Čechách. Otec, fanatický turner, přivedl syna do tělocvičny. V roce 1912 se Henlein stal studentem jablonecké obchodní akademie, aby se připravil na úřednickou dráhu. O čtyři léta později dobrovolně narukoval do císařské armády. Na italské frontě a v Dolomitech byl v listopadu 1917 zajat, zbytek války strávil v zajateckém táboře na ostrově Asinara. Zde se naučil anglicky a prostudoval spisy zakladatele turnérského hnutí F. L. Jahna. Po návratu do Rychnova, v říjnu 1919, pracoval jako bankovní úředník v Jablonci nad Nisou. Na profesionální dráhu turnérského cvičitele vstoupil Henlein 15. října 1925, kdy se stal náčelníkem ašského svazu *Deutscher Turnverein*. O šest let později byl zvolen náčelníkem celého DTV. Henlein ve spolupráci se svým přítelem Heinrichem Ruthou reorganizoval turnérské hnutí a vybudoval mohutnou šovinistickou organizaci, ve které byly hlavními principy nacionalismus, antimarxismus, antidemokratismus a antisemitismus. Henlein zavedl do DTV „arijský paragraf“. Čímž vyloučil z turnérských tělocvičen židovské obyvatelstvo“ In: Novák, c. d., s. 19.

³³⁸ Brügel, c. d., s. 329.

Představme si tedy naprosto neutrální a nekomentovaný příspěvek o SdP z **Venkova**, který vypadá dokonce jako přejatý ze Sudetoněmecké tiskové kanceláře: „*Zástupce předsedy SdP, posl. Frank, prohlásil, jak sdělují německé listy, že kodifikace menšinových práv, ohlášená ministerským předsedou, musí býti jako nedostačující odmítnuta. V případě nejasnosti o tom, zda požadavky jednotlivých národností v Československu mohou býti v rámci ústavy uskutečněny nebo ne, je nutno přikročiti k rozšíření nebo změně ústavy. Dále prohlašuje, že pouze poskytnutím plné samosprávy pro všechny národnosti lze zachrániti mír v Evropě. Heslo tedy zní: „Od nedostačující ochrany menšin k novému právu národnosti.“ – V Litoměřicích prohlásil posl. Frank, že SdP může předložit řadu požadavků, které mohou být ihned splněny, např. amnestii pro zatčené Němce atd. Frank dále prohlásil, že SdP má též druhou garnituru požadavků, které prý musejí býti splněny, než se zahájí vážné vyjednávání o základních problémech. Třetí garnitura požadavků prý bude včas oznámena. Evropě i celému světu.*“³³⁹ Venkov v takovém příspěvku nechává celý prostor funkcionáři SdP, nijak nekomentuje jeho bojovnou a protiústavní rétoriku. Dá se tedy říci, že postoj Venkova k SdP, jak ho prezentuje ve svém ústředním orgánu, je neutrální.

České slovo naopak v editoriale z 2. dubna tepe zároveň SdP, Henleina i jeho ústřední tiskový orgán *Die Zeit*, jehož tvrzení nepřetiskuje, ale komentuje jej a zároveň vyvrací jako nesmyslné požadavky v něm otiskované: „*Citovali jsme přechetná mínění západních politiků zabývajících se našimi poměry, že v žádném případě není možné mluvit o nějaké územní autonomii, protože jednak je vyloučeno při tak velké promiskuitě stanovit u nás přesnou jazykovou hranici, a statisíce občanů, ať už českého či německého jazyka, by z vlastní samosprávy byly vyloučeny, jednak proto, že odjakživa země koruny české byly jednotny a teritoriální autonomie, jak si ji sudetoněmecká strana představuje, by byla jen roztržením a rozbitím republiky. Je to nápad, o jehož podstatě se nediskutuje. Stojí však za zmínku důvody, kterými *Die Zeit* se domnívá nalézt „řešení“ prý možné, aniž se musela měnit ústava. Je to kuriozum, které domyšleno by bylo velmi nepříjemné nejen pro všechny zdejší Němce, ale pro Němce ve střední Evropě vůbec a které by znamenitě převrátilo národnostní mapu Evropy. *Die Zeit* soudí totiž, že bychom se měli, pokud jde o usídlení Němců a Čechů, vrátit ke stavu z 28. října 1918. Tento časopis soudí totiž, že prý od roku 1919 bylo systematicky prováděno počesťování německých krajů, že prý tisíce německých rodin bylo přesídleno proti své vůli do krajů českých a proto prý je nyní těžko najít ucelenou jazykovou hranici....Ostatně, kolik z těchto nedávno odnárodněných, jichž rodiče dosud se německy nenaučili, patří dnes*

³³⁹ NESG., Požadavky Henleinovy strany. Venkov, 2. 4. 1938, roč. XXXIII, č. 78, s. 5.

k radikálním řvounům sudetoněmecké strany!...Domníváme se, že národnostní problém by měl být i sudetoněmeckou stranou, aspoň na veřejnosti, pojmán trochu vážněji, a ne způsobem tak kompromitujícím. Pan Henlein by však měl svého redaktora v Zeitu napomenout, aby psal nejen méně divoce, ale aby psal také slušněji. Ten pán napsal totiž v Zeitu, že ty časopisy na západě, které nesouhlasí s územní autonomií, dělají to buď z politických nebo „peněžních“ důvodů. Západní časopisy si pravděpodobně tuto urážku vyřídí samy. Ale pro stranu sudetoněmeckou, která žije a tyje z tak záhadných fondů, nemůže být přece příjemná diskuze o penězích.“³⁴⁰

Právo lidu nám v souvislosti s Henleinem a jeho stranou představí jejich praktiky při získávání nových členů: *„Listy henleinovského hnutí hýří číslicemi nových členů, kteří se hlásí do Henleinovy strany...V kanceláři je prý spousta návštěv, telefon se netrhne, pošta nosí spousty dopisů denně a všichni se nemohou dočkat, až budou mít legitimaci Henleinovy strany v kapse. Dokonce prý přicházejí návštěvy, které si stěžují, že u nich ještě nebyl výběrčí příspěvků a každý by si rád honem zaplatil....Z tohoto chlubného vyličení plynou dvě věci: Předně je vidět, že Henleinova strana nezkoumá, kdo se k ní hlásí, že přijímá hromadné přihlášky šmahem. Za druhé – má-li „Die Zeit“ pravdu – je zjevno, že tento hromadný příliv desetitisíců nových členů nastal až po „anšlusu“, čili ode dnů, kdy se i nehenleinovští Němci domnívali, že Hitler už už přitáhne také do Čech a chtěli mít pro ten případ alibi, že byli příslušníky velkoněmecké strany již před příchodem Hitlerovým, aby se jim nic nestalo. Ti lidé věří ještě dnes pod vlivem henleinovské šeptané propagandy, že Německo vtrhne na sever a proto tak naléhají a škemrají, aby honem honem měli legitimaci a aspoň nějaký příspěvek zaplacen. Dají všechny peníze, jen když budou mít nacistický škapulíř v kapse. Čili nejsou to žádní hrdinové německé rasy, ale lidé polekaní – my pro označení takových lidí máme slovo, jež nelze tisknout – lidé, kterým mírně řečeno, spadlo srdce do kalhot. Henleinovští agitátoři se postarali o to, aby tento strach rozdmýchali. Henleinova strana sama dobře ví, jak si má těchto příběhlíků „za pět minut dvanáct“ vážit, tuší, že ji budou opouštět, jak pomine mezinárodní zneklidnění. Proto jim dává jiné legitimace, ba i jiné odznaky, než členům starým.“³⁴¹*

Rudé právo je velice vynalézavé v žánrech, kterými se vyjadřuje k současné sudetoněmecké otázce. Zde předkládá Henleinovy úmysly formou fejetonu: *„...Cesta trvá dlouho, dáváme se do rozhovoru. Náš spolucestující, otec hošíkův, je německý úředník*

³⁴⁰ kj. [Karel Jiše]. Když nazpět, tak pořádně. *České slovo*, 2. 4. 1938, roč. XXX, č. 78, s. 1.

³⁴¹ js. [Josef Stivín]. Henleinova kartotéka. *Právo lidu*, 24. 4. 1938, roč. 47, č. 96, s. 5.

z Liberce. O čem dnes mluvit? – o politice, o Henleinovi, o německých poměrech. Náš spolucestující je demokrat, odmítá šovinistické štvánice, které dnes otravují celé Sudety. – „Nemyslete si“ – praví mi – „že všichni ti, kdo dnes jdou za Henleinem, chtějí válku a rozvrat. Pravda, henleinovští agitátoři slibují, že v případě války postačí, aby se na střechu dal velký hákový kříž, a že domy s tímto odznakem budou ušetřeny – ale tomu věří jen ti nejhoupější. Lidé nechtějí válku. Ale jdou za Henleinem, protože jsou rozhořčeni poměry. Víte, v německém území je textilní průmysl, tu byla nejhorší krise a bída – a na to se vždy nebral zřetel. A pak je tu celá řada ústrků, které se Němců dotýkají – a vy, Češi, kteří jste také prožili národnostní útlak, měli byste to nejlépe pochopit!“ ...Je tomu několik let – ale jak se změnila poměry! Dnes nejde jen o německé nápisy ve vlaku – dnes pan Henlein hrozí jinými věcmi a za ním se tyčí ozbrojená pěst starého pangermánského militarismu proti celému našemu národu. A ke dnes jsou ti čeští „vlastenci“, ti „jazykoví hrdinové“? Oni, které tak rozčiloval každý německý nápis, jsou dnes v předních řadách kapitulantů, jsouce hotovi upravit Henleinovi cestu na Hradčany!“³⁴² Zajímavé na tomto fejetonu je, že i když je příběh pravděpodobně vymyšlený, je shovívavý k řadovým Němcům, kteří jsou hnáni do Henleinovy náruče okolnostmi a v podstatě otevřeně predikují a obávají se, že situace má dospět ke světové válce ve jménu německého expansionismu a nikoli k narovnání česko-německých poměrů ve státě. Samozřejmě si neodpustí poznámku na účet „českých vlastenců a jazykových hrdinů“, přičemž má na mysli národní demokraty a další složky Národního sjednocení. V dalším příspěvku se obrací přímo na Henleina a varují před svalováním viny za incidenty na komunistické živly: „I krátký pobyt v sudetoněmeckých oblastech přesvědčí návštěvníka o atmosféře teroru a politického vzrušení, kterou tam plánovitě vyvolávají henleinovci. Ve dnech kolem německého plebiscitu soustředila se jejich šeptaná propaganda na prorokování vážných událostí mezi 24. dubnem a 1. květnem. Je pozoruhodné, že se Henlein snaží již nyní opatřit si alibi pro jakékoliv teroristické a provokační činy svých stoupenců. Vydal prohlášení, ve kterém praví, že „mezinárodní podpalovači a bolševičtí štváči chtějí vyprovokovat nepokoje“ a že komunisté prý chtějí zneužít odznaků sudetoněmecké strany, aby přivodili komplikace a srážky. Tato řeč je ovšem úplně jasná. Když ve Vídni hnědí úderníci plenili z vyššího rozkazu židovské obchody, mluvilo se o komunistech, převlečených do uniforem úderníků. Je nám známo, že Henleinova strana je předem připravena, líčiti vyprovokované nepokoje jako dílo komunistů, aby dala záminku k zákroku zahraničním silám, které si potírání bolševismu napsali na štít. Je pozoruhodné, že k prvnímu

³⁴² ŘÍHA, Jan. „Nenahýbejte se z oken“. *Rudé právo*, 2. 4. 1938, roč. 1938, č. 78, s. 1 pokr. s. 2.

takovému „komunistickému atentátu“ již „došlo“ v Novém Jičíně, kde starostovi dru Shollichovi prý někdo podle „Zeitu“ hodil oknem kámen do pokoje, který byl zabalen do papíru s textem: „Oko za oko, zub za zub, tak bude každý potrestán pro Hitlera, Mussoliniho a Rakousko.“ Nikdo to ovšem neviděl – ale Henlein takto vytváří náladu pro požáry říšských sněmů.³⁴³

Lidové listy velice výstižně reflektují náhled katolických novin na Henleinovy aktivity a obavy o katolický majetek v pohraničí a jsou znepokojeny zglajchšaltováním něm. křesťanských sociálů a představou, že by si Henlein uzmul v německém táboře nárok na katolické voliče: „Dva týdny po likvidaci německých agrárníků a křesťanských sociálů nejsou tak dlouhé, aby už byla provedena definitivní bilance tohoto činu...Poměry v německém táboře republiky jistě rychle krystalizují. Ne všechno členstvo z rozpuštěných stran se podřídilo Henleinovi. Četné organizace německých agrárníků vzdorují, dalším hřebem do myšlenky německého agrárního hnutí u nás je zastavení jediného deníku a všeho tisku německého agrarismu. Třeba zdůrazniti, že zejména starší agrárníci zůstávají opodál a nechtějí se dát pohltit henleinovským táborem. Katolický tábor německý je na velmi těžkém rozcestí. Organisačně i politicky se podřídil tlaku, který byl výsledkem neslýchaného teroru a malomyslnosti po špatném příkladu německých agrárníků. SDP jde dále. Podaný prst umožňuje jí žádati celou ruku. Krnovský „VOLK“ varuje, aby nebylo věreno našeptávání SDP agitátorů, že všechno, co je katolické, musí býti podřízeno Henleinovi. V tom je velké nebezpečí, neboť, jak známo, Henlein před krátkou dobou odpadl od katolictví k protestantství. SDP by dnes chtěla podrobení všech katolických spolků, nejen organizací křesťanských sociálů. Chce nadvládu nad katolickými domy atd...Po týdnu vystřízlivění, který přišel tak záhy po nadšení z jednoho hrnce, v němž má Henlein převariti vše německé v Československu, není divu, že němečtí křesťanští sociálové na Spišsku odmítli Gleichschaltung s Henleinem. Na severní Moravě podle hodnověrných informací mnoho členů křesťanskosociální strany vstupuje do německé sociální demokracie. Tyto zjevy působí ještě větší vystřízlivění činitelů, kteří poněkud unáhleně následovali panického příkladu německých agrárníků. V německém táboře dochází zkrátka k novým a původně nečekaným přesunům. Nový předseda německé sociální demokracie, poslanec W. Jaksch, podnikl ve čtvrtek velký zájezd do severních Čech. V Podmoklech a Ústí n. L. konaly se obrovské schůze veřejné i důvěrnické a největší sály nestačily pojmouti účastníky. Kdo byl svědkem těchto

³⁴³ K. [Kurt Konrad (Beer)], Henleinovci potřebují atentáty? Co se skrývá za prohlášením Konrada Henleina.

Rudé právo, 12. 4. 1938, roč. 1938, č. 86, s. 2.

*skutečných táborů, musí potvrditi pevnost německé sociální demokracie...Strana žádá národnostní dohodu a hospodářskou obrodu. Poslanec Jaksch prohlásil za souhlasu obou obrovských shromáždění, že českomoravský prostor lze rozdělit jen za cenu velké světové války. Proti válce, proti hazardování s německými občany Československa, pro národnostní smír, práci a práci a práci, která by mladou německou generaci odvedla od dnešních myšlenek, pro rychlou pomoc postiženým krajům, pro rychlé obnovení hospodářství – to jsou hlavní hesla, s nimiž poslední aktivistická strana mezi německými občany republiky zahajuje tažení proti teroru a nezodpovědnosti henleinovců. Německý tábor kvasí...“³⁴⁴ Z lidoveckého příspěvku je patrný odpor k Henleinovým praktikám, mj. k jeho vystoupení z katolické církve, ovšem i sympatie k německé sociální demokracii, je tedy vidět, že *Lidové listy* odlišují od sebe demokratické a nacistické Němce.*

Národní listy se ve vnímání Henleina a referování o záležitostech jeho se týkajících přibližují k listu *Venkov*. V této zprávě rovněž beze zbytku reprodukují to, co evidentně napsal *Die Zeit* a stejně jako *Venkov* zprávu nechají bez interpretace: „*Konrád Henlein vydal včera svolání, které je patrně ve věcné souvislosti s projevem, jímž zástupci jeho strany vyvrátili pověsti o písemné účasti československých Němců na nedělním plebiscitu v Rakousku. Henlein ve svém svolání připomíná radost, kterou Němci v Československu projeví na svých shromážděních z připojení Rakouska k Německu, odsuzuje však pokusy „internacionálních rušitelů klidu a bolševických štváčů“ o vyprovokování Němců a vyzývá své stoupence, aby podobné pokusy odmítli a řídili se pokyny strany, protože každý člen hnutí bude činěn zodpovědným za porušení zásady kázně a pořádku.*“³⁴⁵ To by poukazovalo na neutrální postoj ve zpravodajství o Henleinovi, ovšem v editorialech Jana Soukenky jdou *Národní listy* ještě dále a po vzoru Stříbrného tisku (ten hovořil v tom duchu, že proč v otázce sudetských Němců chodit ke kovářickovi (Henleinovi), když můžeme jít rovnou za kovářem (Hitlerem)³⁴⁶ a hovoří o řešení národnostní situace v šokujícím duchu pro ostatní listy, neboť vyzdvihuje jako pozitivní fakt, že Henlein nám vlastně zprostředkovává jednání s Hitlerem: „*Je lidským osudem slevovat ze svých přání. Není proto nemožné, že také u našich německých krajanů vrátí se všední dny, kdy národní sebezbožnění a úžas nad vlastní národní velikostí*

³⁴⁴ VONDRÁČEK- HABĚTÍNEK, F., Henleinovci si dělají nárok na katolické spolky a domy, Co se děje mezi bývalými aktivisty. *Polední Lidové listy*, 2. 4. 1938, roč. V. (XIX.), č. 63, s. 1.

³⁴⁵ L., Henleinova výzva ke klidu. *Národní listy*, 9. 4. 1938, roč. 78, č. 98., s. 2.

³⁴⁶ Stříbrného „Polední list“: „Proč přes Aš a proč ne přímo? – přetisk článku v *Rudém právu*, 21. 5. 1938, roč. 1938, č. 119, s. 1.

ustoupí věcnému rozpoznání daných možností v poměru ke státu československému. Říšský kancléř Adolf Hitler opětovně uznal, že ve střední Evropě nejsou možny hranice podle národností. Národové se v tomto prostoru navzájem prostupují. Ani uvnitř našeho státu nelze takové hranici vytýčiti (sic). Jestliže naši němečtí krajané proti naší zásadě o nedotknutelnosti našich hranic státních postavili nedotknutelnost svých hranic národních, nelze tuto jejich zásadu provést přímočaře, protože při jakémkoliv národnostním ohrazení by byly naše menšiny v území jejich a jejich menšiny v území našem. Německo nijak nedalo najevo, že by chtělo odloučiti německé kraje od našeho státu. Nemohlo by je obsadit bez vyvolání války evropské. Nezbyvá tedy nic jiného ani pro naše německé krajany, než aby se pokusili žít dále ve společném státě s námi. Musíme se nějak srovnat. V tom je úkol náš i jejich. Nechceme se vyhýbat žádnému jednání o tom. Musíme probrat všechny určité možnosti. Povšechná hesla málo pomohou. Rozmnožují nedůvěru a neporozumění. Mluvčí sudetoněmecké strany ve sněmovně nám vytýkali, že nechceme vzít na vědomí nový vývoj. Nejsme tak krátkozrakými. Ale přáli bychom si vědět, co z tohoto vývoje vyvozují naši němečtí krajané... Pro nás je nutné, aby jakákoliv úprava vyrůstala z ústavních poměrů státních a nebyla v nich živlem cizím a rušivým... Přáli bychom si proto od našich německých krajanů méně povšechného obviňování a více určitých návrhů... Rádi bychom se dozvěděli něco určitějšího o tomto ideálním stavu, jaký by uspokojil naše německé krajany... Zde by mohla začít pozitivní politika sudetoněmecké strany. Uvítali jsme proto zprávu, že v pátek přijal předseda vlády zástupce sudetoněmecké strany. Rozmluva měla za účel vzájemnou informaci. Pochybené je stanovisko vyjádřené v jednom listě, že s henleinovci se nedá jednat proto, že účelem jejich není dohoda. Odpovědná politika nemůže sdílet takové názory. Jsme povinnováni svému státu, cizině a evropskému míru, abychom jednali se stranou sudetoněmeckou. A jestli tato strana jedná v dorozumění a podle pokynů Berlína, není nám konec konců na škodu, jednáme-li touto cestou také s Berlínem. Jenom na základě naší ochoty vyjednávat s Němci a s německou říší můžeme se dovolávat zprostředkování, které nám bylo nabídnuto. Byli bychom raději, kdybychom se ho dovolávat nemuseli a kdybychom se dohodli s našimi německými krajany a Berlínem přímo. Není vyloučeno, že jde přitom o víc, než o menšinová opatření. Ani tomu se nemusíme vyhýbat...³⁴⁷ Z tohoto textu číší tolerance a přístupnost k jednání se sudetskými Němci a dokonce se odsuzují tvrzení „jednoho listu“, že se Henlein nechce dohodnout. Toto stanovisko bude revidováno po Henleinově karlovarském projevu a posléze úplně změněno po sudetském puči, ovšem je patrné, že list svoji umírněnou rétorikou vůči SdP a Hitlerovi, u

³⁴⁷ SOUKENKA, Jan. Vyjednávání s Němci, *Národní listy*, 3. 4. 1938, roč. 78, č. 92, s. 1.

něhož ovšem spekulují o jeho pravých úmyslech, ukazuje přichylnost listu k jednání s nedemokratickými představiteli uvnitř i vně Československa.

Konrád Henlein (a jím řízená SdP) je rovněž vnímán jako hlavní viník bezohledné násilné agitace, teroru, zastrašování, hospodářského bojkotu a vyhrocení situace v pohraničí z pohledu místních „hraničářů“, čímž se plynule dostáváme k dalšímu frekventovanému tématu:

4.1.2 Hraničáři (příběhy z pohraničí, příběh hraničáře)

Za hraničáře byli v českém tisku označováni obyvatelé československého pohraničí. V tisku se objevují jako „ochránci hranic, zušlecht'ovatelé mnohdy neúrodné horské hraniční půdy, apod.“ Měli pověst odolných a pracovitých obyvatel, žijících často v národnostně smíšených oblastech a v českém stranickém tisku jsou zprávy o nich a jejich příběhy vděčným způsobem, jak přiblížit současné poměry a atmosféru v zradikalizovaném pohraničí. Tzv. hraničáři se organizovali i v mnoha spolcích, z nichž významná byla např. Národní jednota severočeská, a rovněž se podíleli na nacionalistickém vymezování vůči německým obyvatelům pohraničí, neboť vedení bylo převážně v rukou národních demokratů nebo národních socialistů. Tento duch ovšem nebyl společný všem hraničářům; ti se naopak orientovaly na organizaci různých svépomocných akcí při stavbě pohraničních Národních domů a sokoloven.³⁴⁸

Zatímco jedny noviny přetiskují dopisy tzv. hraničářů českých, můžeme se setkat i s dopisy německých obyvatel Sudet, v redakční tvorbě můžeme nalézt črty z pohraničí nebo zprávy o cestách poslanců, kteří přinesli svá očitá svědectví.

České slovo z neděle 3. 4. 1938 nám představuje jeden z klasických příspěvků té doby v demokratickém tisku: „...Na německé straně to bylo přímo šílenství. Od rána do večera řvaly ampliony i lidé v našem domě, samé německé marše, proslovy, hymny. Spolunájemníci výhružně a výsměšně nás pozorovali, pronášeli různá proroctví, jak se časy mění, o rozbitých lebkách atd. Celé noci, pokud neposlouchali u amplionů, procházeli se výrostci po silnici a heilovali. Dělníci, jdoucí z práce, zdravili se „Heil Hitler“ a pískali německou hymnu. Člověk neučinil krok z domu, aby nebyl provokován. Němečtí občané z aktivistických stran chodili ustrašení k nám a vyptávali se, co se děje a co se stane. Bratr bratru (Němci) vyhrožoval koncentračním táborem... Vy, kteří jste v českém prostředí, nikdy si nepředstavíte jakých

³⁴⁸ Metelka, c. d., s. 38.

*surovostí, výhružek a bláznovství jsou zde schopni určití lidé...*³⁴⁹ V příspěvku je za pomoci zúčastněné osoby líčen ryze negativní obraz situace v pohraničí. Situace, na jejíž podobě má hlavní zásluhu bezohledná násilná agitace henleinovců, je tedy v tomto příspěvku hodnocena naprosto negativně.

V podobném duchu líčí pohraniční poměry i sociálnědemokratické **Právo lidu**: „*Kdo pobyl v den Hitlerových narozenin v Liberci, viděl mnoho německoříšských hakenkrajclerských vlajek, jež podle úředního svolení směli si v tento den spolu s vlajkou československou vyvěsit říšskoněmečtí příslušníci. I pro naše české lidi v Liberci bylo překvapením, že tu žije tolik říšských Němců a vyslovovali – často odůvodněná – podezření, že se za říšské Němce v tento den vydávají i ti různí Utieschitelové, Czepiczkové, Jerzabkové a Przivrzelové, kteří nejsou říšskými příslušníky, ale z doby rakouské poroby pogermanizovanými Čechy, dnes tím horlivější pangermáni, čím více mají strachu, že by jejich české jméno mohlo prozradit jejich negermánský původ. Což je v době rasových teorií – třebaže i Henleinova matka se jmenoval Dvořáčková a byla z čistě české obce – přece jen riskantní...*“³⁵⁰

Situaci značně dramaticky hodnotí **Rudé právo**, a to skrze parlamentní delegaci komunistické strany, jejíž postřehy od jednotlivých poslanců a senátorů uveřejňuje na pokračování. Pojďme se podívat, co napsala o situaci v pohraničí soudružka Karla Pfeiferová: „*Posláním naší delegace bylo nejen vyšetřiti rozsah henleinovské iredenty, teror a metody fašismu v německém území, nýbrž také zkoumati, jaké síly a jakou oporu tu má republika a nakolik je připravený lid hlásící se demokraticko-republikánské frontě. Navštívili jsme desítky obcí a dělnických bytů, mluvili jsme s členy závodních výborů velkých i menších závodů a ti nás ujistili, že převážná většina dělnictva je demokratického smýšlení a odsuzuje fašistické hazardování s mírem a republikou. Co v závodech schází, je jednota v socialistickém táboře, jednotný postup a obrana dělnických odborových organizací. V celé řadě případů jsme zjistili, že všude tam, kde dělnické závodní výbory jednotně a rázně vystoupily proti politickému násilí a štvanicím fašistů, podařilo se fašistické úderníky umlčet a zjednat klid v závodech. Avšak tam, kde dosud k jednotnému postupu nedošlo a sociálnědemokratické odbory vedou konkurenční boj proti rudým odborářům – tam řádí fašisté až do nepřičetnosti. Většina sudetského dělnictva je protifašistická, che mír, pokrok a svobodu; v dělnictvu Sudet má republika největší a nejspolehlivější oporu.*“ Po obligátním vyzdvižení role dělníků v boji

³⁴⁹ M.J., Život našinců v pohraničí, Z dopisu hraničářky. *České slovo*. 3. 4. 1938, roč. XXX, č. 79, s. 5.

³⁵⁰ Yes. [Josef Stivín]. Liberecké nádraží pod hakenkrajcem. *Právo lidu*, 22. 4. 1938, roč. 47, č. 94, s. 1.

proti fašismu se ve svém referátu Pfeiferová obrací i k ostatním: „Zajímalo nás také, jak se žije, pracuje a smýšlí nejpřirozenější spojenec dělnictva: čeští hraničáři a menšináři, z nichž tisíce jsou původem legionáři a postavením živnostníci, učitelé, úředníci. Mluvili jsme s velkým počtem těchto našich hraničářů a menšinářů, kteří nás vřele uvítali. Hraničáři, z nichž mnohý bojoval za samostatnost a krácel sebevědomě v slavnostních průvodech po převratě, mají na mysli zajištěnou svobodu a blaho českého národa – snesli nám tolik stesků a důkazů o tom, jak je spoutána síla republiky věrných lidí v Sudetech a jak toho využívá Henlein k stále novým útokům. Zpěv vojáků a vyrvané květiny. K českým živnostníkům musí se lidé bát jít nakupovat, neboť henleinovští agitátoři špehují lidi na každém rohu a hrozí dělníkům vyhazováním z práce. Drzost henleinovců jde tak daleko, že v městském zastupitelstvu v Jablonci protestovali proti českým písním pochodujícího vojska s odůvodněním, že český spěv (sic) dráždí veřejnost. V Jablonci existuje „Dobročinný spolek českých žen“. Tato organizace vykonala již veliký kus humanitní práce a její členky spatřují ve své činnosti pomoci těm nejchudším čestnou funkci a lidskost. A co se tu dovídáme? Dne 10. dubna prodávaly ženy spolku kytičky mezi svými členy, akce povolená a řádně hlášená úřadům. Dvě ženy nesoucí kytici kvítek v rukou, byly na ulici za bílého dne přepadeny henleinovskými úderníky, kteří nic netušící ženy sápli za šaty, vyrvali jim květy z rukou, roztrhali a pošlapali. Ženy však neztratily duchapřítomnost a volající o pomoc zadržely jednoho z útočníků a pomohly jej odvést na strážnici. Jaké však bylo jejich zklamání, když jim bylo policejním ředitelem řečeno, že ty květy mohly klidně schovat, že se neměly nosit tak veřejně, aby to neprovokovalo, a k tomu se dověděly, že útočník byl puštěn na svobodu okamžitě po násilném činu. Henleinově straně se povoluje každou neděli veřejná sbírka na známou „Volkshilfe“, na každém rohu a v ulicích stojí jejich stánky, není kontroly, jak se s penězi nakládá, a na druhé straně obětavost poctivých lidí je odměňována tak, že ti jsou vystaveni napospas fašistických útočníků. Smí se tak chovat úřední činitelé? Hraničáři nám vyprávěli, jak si počínají úřady i jednotliví činitelé. Ve spolkových místnostech sudetoněmecké strany najdete úředníky okresního úřadu jako denní hosty. S exponenty Henleinovy strany hrají v karty, popíjí, zato však se důsledně vyhýbají Národnímu domu – spolkové to místnosti českých menšin a demokratických korporací. (cenzurní zásah)“ Po kritice úřadů a potažmo vlády se popis obrací k líčení neutěšených sociálních podmínek ve smíšeném území: „Sever nás volá! Co však nám kladli hraničáři nejvíce na srdce, je pomoc sociálně zbídačenému lidu. Tady – praví žena českého živnostníka – má Henlein svoje pole působnosti. Kdyby byla práce a trochu lépe pečováno o nezaměstnané, nenachytali by henleinovci ty chudáky do svých řad. Okresní

sociální komise je však v rukou henleinovců – i když lístky a potraviny přijdou, rozdílí se podle potřeby a měřítka této strany; tu je nutná kontrola a náprava. Konečně hraničáři vyslovují přání na vytvoření společných obranných výborů v pohraničí, kterým by se dostalo ochrany úřadů a úřední pravomoci, jak tomu bylo ve dnech po převratu. Loučíce se s hraničáři, z jejichž očí a stesků čteme odpovědnost za osudy demokracie a republiky, vzpomínáme na všechny ty žvásty fašistického národního sjednocení a “Poledního listu”, kde páni tak blízcí Henleinovi chtějí namlouvati veřejnosti, jako by oni representovali český lid v Sudetech. Poněmčená jména, německé nápisy, rasová nenávisť – ne, to nejsou starosti českých hraničářů. Se šovinismem nemá poctivý hraničář nic společného, ale volá po splnění požadavků německého lidu, volá po vyčištění státního aparátu od reakčních elementů, kteří jsou pro obranu republiky velikým nebezpečím.”³⁵¹ Specialitou komunistického způsobu referování o sudetoněmeckých, ale i ostatních záležitostech je schopnost vztáhnout je k dělnickému hnutí jako základně obrany republiky a k sociálním podmínkám dělníků. Zároveň do příspěvků inkorporují útoky na nacionály jako v tomto případě nebo na agrárníky, které bývají často cílem cenzora a objevují se skoro v každém článku u mnoha rozličných témat.

Jako kontrastní lze označit příspěvek o pohraniční situaci v agrárním **Venkově**. Nejen že v tomto období tomuto častému typu příspěvků nedávají skoro žádný prostor, ale popis situace, když už je líčena, pochází od agrárního novináře nebo poslance a nejde o klasické komentované přetisky dopisů: „...Už na počátku války byli jsme v pohraničí svědky různých gest a pohrůžek a dávalo se nám najevo, jak se s námi zatočí...Příčiny stesků, na příklad po stránce kulturní, netkví v jejich oprávněnosti, neboť zde není žádných příčin, spíše tkví po stesku po oněch poměrech, kdy česká škola v menšinovém území se prostě nepřipouštěla. I mnohá jména příslušníků německého obyvatelstva ukazují, jakým směrem se dal odnárodňovací tlak...Nedostatečný německý podíl na veřejné samosprávě nebyl zaviněn z české strany, nýbrž vyplynul z odmítavého postoje našich německých občanů při budování státní administrativy, z jejich neznalosti státního jazyka a nechuti učit se mu...Teroru ani jakéhokoliv útisku nesmí býti v našem pohraničí, zejména ne proti hospodářsky a sociálně slabšímu...”³⁵² Článek sice nepříznivě hodnotí situaci v soužití Čechů a Němců v pohraničí, ovšem ve srovnání s ostatními listy je to hodnocení velmi mírné, nepouštějící se do detailů a

³⁵¹ Co se děje v Sudetech? U českých hraničářů, Píše Karla Pfeiferová, člen parlamentní delegace KSČ v Sudetech. *Rudé Právo*, 21. 4. 1938, roč. 1938, č. 93, s. 1.

³⁵² NESG., Řeč našeho hraničářského poslance Pozdílka za pozornosti sněmovny. O povinnosti důstojného soužití Čechů a Němců v pohraničí. *Venkov*, 8. 4. 1938, roč. XXXIII., č. 83, s. 5.

klidně popisující úskalí soužití ve společném státě na základě věcných argumentů. Jde o přetisk parlamentního projevu, který opět není redakcí jakkoliv hodnocen. Lze ho označit za mírně negativně hodnotící situaci hraničářů. Do bagatelizujícího extrému pak zachází článek dr. Kahánka ovšem z pozdějšího období, z června 1938, který naopak přikládá vzrůst národovectví české straně: „...Někde možno spatřit rozházené stromy, obtažené ostnatým drátem. To jsou jediné příznaky mimořádných opatření...V pohraničí vidíme málo bílých punčoch, ale jsou. Děvčata vesměs nosí známý dirndl. To není provokací, to je prostě nedělní oblek, a praktický oblek. Rozdíl mezi českým a německým obyvatelstvem je dnes v odznacích. Čeští lidé nosí daleko víc odznaků dnes, než Němci. Češi nosí trikolory, také si umístili již na kolech vlajky, podobně jako Němci mají vlajky s nápisem SdP. Jinak Němci nosí malé odznaky své strany, ale ne všichni. Snad ani ne polovina, a pokud je nosí, vesměs mladí lidé. Rozdíl krajů je nenápadný. Mezi Němci mládež pochoduje, je hodně cyklistů...-V prvních chvílích jsme šli všichni na hranice. Řekli jsme si: „Musíme“. No, a nyní je klid. Je tu jistý vzdor, zejména u mladších lidí. U starších je klid. Válku nikdo nechce. S počátku se ani neodpovídalo na pozdrav a teď už se to to tak trochu vrací do normálních kolejí. V Liberci nám hoteliér vypráví. Není obchodu. Nikdo nic nekupuje...Celkový dojem? Nacionalismus se probouzí na české straně. Má známku jednoty a průbojnosti. Má charakter předválečný. Navenek vypadá silnější u nás než mezi Němci. Mezi Němci je mlčenlivý, u nás je průbojnější. Vytýčily se fronty. Je potřeba více chodit mezi sebou, čím více styků, tím více dorozumění. Ani my se nesmíme zakopat ve svých oblastech...“³⁵³

Lidovecké **Lidové listy** podobně jako levicové listy líčí situaci v pohraničí jako neudržitelnou a stejně tak volají po rozhodném státním zásahu v pohraničí na obranu demokraticky smýšlejících lidí. Přináší dopis svého čtenáře – katolického hraničáře, který je velmi podobný těm z levicového tisku: „Vážená redakce! Ve chvíli, kdy naše vláda snaží se smířlivou cestou vyřešit problém menšinových požadavků, při čemž jsem jediné z úst p. min. veř. prací inž. Dostálka slyšel v Hradci Králové nutnost zastání se nás, hraničářů, počíná si zde v pohraničí strana SdP tak, jako by již nadešel „jejich den“. Velikými plakáty a statisíci letáky, rozdanými na ulicích nejen Němcům, ale i Čechům, od rodiny k rodině, donucováním zaměstnavatelů, že všichni zaměstnanci, a to ať Němci nebo Češi, musí vstoupit do SdP, dělá se propagace ke vstupu do SdP. Čeští nájemníci, a to i vyšší státní zaměstnanci, jsou vypovídáni z bytů, čeští mlékaři a ostatní živnostníci a řemeslníci pozbývají německé

³⁵³ KAHÁNEK, Ferdinand. K hranicím od hranic. Dojmy novinářovy. Venkov, 8. 6. 1938, roč. XXXIII., č. 133, s. 5.

zákazníky a český dělník nenalezne u Němce práci. Na velkých skalách jsou vytesány nápisy „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“, následuje hakenkrajc, pak „heil“ – viz snímek v „Nár. politice“ ze dne 3. dubna. – To nejsou žádné výmysly, to jsou doložená fakta, o nichž by se vláda měla přesvědčiti vysláním své delegace do pohraničí. Statisíce hraničářů nesmí býti ponecháno na pospas těch, jimž nikdy nešlo, nejde a nepůjde o žádné dohodnutí. Neboť kdyby každému Němci byly dány „zlaté hodinky s vodotryskem“; a kdyby dostali k tomu i tu nemyslitelnou autonomii, ještě je neuspokojíme. To jest nyní nutno říci našim spojencům, najmě Anglii. Vždyť ona požadovaná dobrá vůle k mírovému dohodnutí, jest námi prokazována nejen nyní, nýbrž po celých 20 let trvání naší republiky. My, hraničáři, obzvláště katoličtí, jsme dalecí jakéhokoliv šovinismu. Chceme žíti s německými občany v míru, ale jenom s těmi, kteří chtějí žíti v míru a snášenlivosti s námi. Nechceme však býti vasaly těch, kteří nás nenávidí a kteří se u nás necítí doma. Tyto poměry nás, hraničáře, přiměly k tomu, že např. v Jablonci n. N. se semkly všechny politické strany a utvořením společného komitétu postavíme se jednotně do boje za naši demokratickou svobodu. J.P....³⁵⁴

Národní listy uveřejnily dopis od německé hraničářky, která líčí situaci podobně jako ti čeští, i když s větším ponorem do německého tábora a apelem na své německé krajany, aby se umírnili: „Naše paní Maru obdržela ve své bohaté korespondenci od čtenářek dopis, v němž se jí vyzpovídala ze svých názorů paní, původem i cítěním Němka, choť vyššího důstojníka. Jsou to zkušenosti a úsudky tak pozoruhodné, že zaslouží otištění. Vyhovujeme pisatelce a neuvádíme jejího jména. Nechce totiž, aby si někdo domýšlel, že snad chce svému manželu prospěti v jeho kariéře. Píše: „Čekám celou tu dobu, zda se neozve s německé strany aspoň jeden hlas, který řekne: „Ale vždyť nám, Němcům, je tady dobře! Je lež, že se nám vede zle!“ A že to řekne povolanější osobnost, než jsem já. Přihodilo se mi však něco, co mě přímo přimělo vzítí pero do ruky. Hovořila jsem s jedním naším známým, Němcem, hovořili jsme o školách a já jsem se zmínila o německé vyšší škole lesnické v Zákupcech. Víte, že ten pán nechtěl skoro ověřit, že tato škola existuje? Nevěděl o tom. Tak, prosím, křičí „naši Němci“, jak vy, Češi, docela hezky říkáte, pořád křičí do světa, jak jsou utiskováni, a pak vyjde najevo, že ani nevědí, co všechno mají.“ Po této kritice do vlastních řad se pisatelka pouští i do lingvistických a etnologických úvah a Čechy chválí: „Sudetští Němci“ – odkdy a jak? Vždycky byli a to jsme se učili už v německé škole, že jsou „Deutschböhmern“. Snad jim to první zní němečtěji. Severní Čechy jsou prý „deutsche Grund und Boden“. Bodeť ne. Ty vesnice kolem Chomutova jasně tomu nasvědčují: Tschernowitz, Sporitz, Eidlitz, Michanitz, Udvitz a ještě

³⁵⁴ ý. Čtenáři píší redakci. *Velikonoční lidové listy*, 17. 4. 1938, roč. XVII, č. 90, s. 4.

jako přívěšek Pritschapl. Pište si je sami správně po česku, já jsem nechtěla setřít germánský ráz. Jsem mezi Čechy již přes 20 let a ještě se žádný na mne křivě nepodíval, neřku-li, že by mně byl ublížil. A mám takovou radost v sobě nad tím, jak vídeňský starosta uvítal vídeňské Čechy, co jim přislíbil, a hlavně nad tím, co jim řekl o přeběhlících. Toho ať si naši Němci všimnou! Do jejich řad mělo by se říci, že nejsou správnými Němci, kteří své řady rozmnožili přeběhlíky. To jsem také poznala za dlouhá léta, co jsem žila mezi Němci, že nejzuřivější čechožrout byl Němec s českým příjmením. Od svého otce neslyšela jsem nikdy škaredé slovo o Čěších, ale můj otec byl Němec z Horních Rakous, jeho předkové se přestěhovali tam z Falce, a nepsal se Woprschalleck nebo Wraschtill. Němci s Čechy by dávno spolu krásně žili, nebyti právě těch štváčů. Znáám sudetského Němce, který mi prostě nechtěl věřit, že je nedostatek českých škol. A byl velmi udiven, když slyšel, kolik paralelek mají třídy na středních školách, a že každá ta třída a, b, c, má přes 30 žáků. Tuze se divil. Inu, oni si tam doma pořád ještě myslí, že co Čech, to nevzdělanec. A přece mají Češi i mezi nestudovaným lidem takovou inteligenci. Kdepak oni mají takové ševce, jako byl Tomáš Baťa?“ Pisatelka na závěr Čechy dokonce pokárá za nedostatek národní hrdosti a zbytečnou podbízivost: „A teď bych ráda něco řekla, ale lituji, bude to trochu hořké: Češi by měli mít víc národní hrdosti. Není víc třeba, jak mluvit česky. Proč mluví Čech německy i tam, kde nemusí, to je tak nehezke. Mluví plynne česky, ale přece se mi stane, že mi najednou nějaké slovo chybí, i pomohu si v obchodě jen jedním německým slovem a někdy ani to ne, a český obchodník už na mne spustí německy. Já však hned zase vedu svou po česku. Můj muž je Čech a byl mně jako Čech dobrý k tomu, že jsem se dostala jeho prostřednictvím pod čepec, tak mně musí býti dobrý také jeho jazyk. Jsou nepsané zákony, které se musí přísněji dodržovat než tištěné. Tištěný zákon má vždy nějaká zadní dvířka, nepsaný vůbec ne. Sama před sebou bych ztratila úctu, kdybych se chovala tak, jak část vidím kolem: muž Čech a žena němčí. Jsem Němka a jsem na to hrdá, ale přiznám, že čistě z ženského důvodu – jsme známy jako dobré a šetrné hospodyně – i „Národní Listy“ nás po této stránce pochválily. Ale právě z této hrdosti neposlouchám německý československý rozhlas, je tam mnoho „německých“ jmen. Abych však pokračovala o tom německém mluvení Čechů. Mám o tom vlastní zkušenosti. Vstoupila jsem v Jáchymově do obchodu s jednou Češkou. Já zdravím a požádám česky, paní Češka špatnou němčinou. Obchodnice Němka se však namáhala nejdřív vyhovět mně česky. V Novoveských kúpelích na Slovensku zdravím česky, nějaká dáma s kadeřnicí německy, ale mně se česky optala, zda jsem nebyla ve Sliaci. Když odešla, zeptala jsem se, odkud ta dáma je. Prý z Prahy. Řekla jsem slečně kadeřnici, že jsem sice Němka, ale že nehodlám na

*Slovensku mluvit německy. A hle, slečna najednou také uměla česky. Totéž jsem viděla v Krkonoších – tam zas jeden pán z Prahy neuměl česky, když si kupoval od Čecha u pojízdného stánku ovoce. Ještě bych chtěla v originále citovat úryvek z svolání paní Elsy Muhr-Jordan, vůdkyně žen v Rakousku: „Uns Frauen fällt die wichtige Aufgabe zu überall vermittelnd und versöhnend einzugreifen. Wir Frauen sind berufen mit zu lieben und nicht mit zu hassen.“ Je to svolání v souvislosti s anšlusem, ale já myslím, že nebude na škodu, vezmou-li to na vědomí také naše ženy, zvláště naše Němky, a budou-li se podle toho řídit. Končím: Ať žije Československá republika a všichni rozumní lidé v ní, ať té či oné národnosti!“³⁵⁵ Článek jistě zavání lehkou propagandou, která chce poukázat na umírněné a státu nakloněné Němce, u pasáže, kde Němka vybízí k větší národní hrdosti Čechů, se již nabízí otázka, zda „dopis“ nebyl napsán na objednávku *Národních listů*. Pokud odhlédneme od těchto pochybností o autentičnosti, stejně je pozoruhodné, že tzv. „nacionalistický tisk“ reflektuje názor příslušníka sudetoněmecké menšiny. Hodnocení situace v pohraničí je rovněž mírnější, soustřeďuje se hlavně na poněmčování jmen, názvů měst a nadužívání němčiny, nikoli na líčení teroru henleinovců.*

4.2 Období od vyhlášení karlovarských požadavků do sudetského puče po Hitlerově norimberském projevu (24. 4. – 12. 9. 1938)

V reakci na diskreditaci myšlenky sudetoněmecké autonomie v režii SdP před československou veřejností se začíná český stranický tisk více obracet k demokratickým Němcům a dává zprávám jich se týkajících větší prostor. Po odhalení Henleinova nacistického spojení dochází ke třenicím a erozi mezi vplynuvšími německými aktivistickými stranami do sudetoněmecké strany. Představitelé umírněnějších proudů uvnitř těchto stran (agrárníci a křesťanští sociálové) označují spojení svých stran s SdP za neoprávněné, neodsouhlasené stranickým předsednictvem a vynucené pod šokujícím dojmem rakouského anšlusu. Nechtějí být rovněž spojováni s otevřenou spoluprací s nacisty a po Henleinově karlovarském vystoupení se domnívají, že by část méně radikálních stoupenců SdP a umírněných sudetských Němců mohli získat pro svou vlastní volební podporu v nedávno odsouhlasených květnových a červnových obecních volbách. Část tisku křesťanských sociálů se tak ubrání úplnému zglajchšaltování a část agrárníků raději složí funkce.

³⁵⁵ NESG., Jak soudí pravá a rozumná Němka. *Národní listy*, 2. 4. 1938, roč. 78, č. 91, s. 3.

Toto období zaujímá v mém výzkum hlavní zkoumanou oblast, a proto zařazuji do výzkumu nejvíce témat, a to 4 následující:

4.2.1 Vyhlášení karlovarských požadavků

Vyhlášení 8 karlovarských bodů Konrádem Henleinem 24. 4. 1938 bylo mezní událostí ve vnímání role Henleina a SdP v politice Třetí říše, která se teď již evidentně měla stát pátou kolonou nacistů v Československu a pomoci rozvrátit tolik nenáviděný výsledek pařížských dohod.

Na způsobu interpretace této události zkoumanými stranickými deníky můžeme dobře demonstrovat politická přesvědčení jednotlivých politických stran a směrů, míru jejich ochoty jednat s SdP a jejich vlastní nazírání na řešení situace.

V socialistickém táboře projev tolik nepřekvapil, jak národní socialisté, sociální demokraté, komunisté, ale dokonce i lidovci vývoj v podstatě na svých stránkách předjímalí a upozorňovali na nestandardní spojení Henleina s Berlínem. Všechny tyto listy umístily zprávu o Henleinově karlovarském svolání na titulní straně a odsoudily ho.

České slovo se již od počátku sjezdu staví k požadavkům a svoláním SdP nepřátelsky: „Podle zprávy tiskové kanceláře zahájen byl dnes odpoledne v Karlových Varech sjezd sudetoněmecké strany, svolaný na základě par. 2 shromažďovacího zákona. Samosprávný referát podal dr. Kreissl a vytýkal v něm zúžení územní samosprávy, zejména v samosprávě zemské a okresní. Dr. Sebekowsky pomluvil o „české expansi a jejím duchovnědějinném zdůvodnění“, pod kterýmžto honosným titulem se skrylo demagogické tvrzení, že „pronikání českého živlu do německých krajů“ se děje podle geopolitickostrategicky dobyvačného programu. Odnárodnění a assimilační pokusy však selhaly. Pan Sebekowsky zapomněl dodat, že selhaly proto, že vůbec nebyly. Odnárodnovací pokusy provádělo Rakousko, viz případ pana vůdce Henleina, který měl českou matku a ze sebe dělá Pragermána. Poslanec Kundt odmítal tvrzení, že by Němci v republice byli dostali všechna práva, protože prý se německé menšině odírá „právo na vlastní německou duševní, kulturní, sociální a hospodářskou substanci“. Kodifikaci menšinových práv odmítá také, protože pojem menšiny sudetoněmecká strana odmítá. Uspokojivé řešení předpokládá podle něho zavedení pojmu rovnoprávných národů a národních skupin, jež dohromady tvoří právní svaz a kterým přísluší nezadatelné právo sebeurčení. – Zítřejší sjezd v těchto projevech pokračuje.“³⁵⁶ Česká slovo tedy opět

³⁵⁶ j. [Jindřich Černý]. Sudetoněmecké straně je všechno málo, Sjezd Henleinovců v Karlových Varech. Česká slovo, 24. 4. 1938, roč. XXX, č. 96, s. 2.

vyvrací pravdivost henleinovských tvrzení a shazuje je. Posléze představuje na první straně ranního vydání komplexně Henleinovo provolání, které považuje za zvlášť závažné a označuje ho v titulku za odhalení jeho pravé tváře jako nacisty: „*Předseda sudetoněmecké strany K. Henlein pronesl na nedělním sjezdu své strany v Karlových Varech řeč, kterou pro nesmírnou jejich závažnost pro politické poměry uveřejňujeme v nejširším rozsahu: V úvodu pravil Henlein, že pokus, aby se zásadní řešení sudetoněmeckého problému obešlo vytvořením tak zvaného „menšinového statutu“, nutno označit za předem ztroskotalý. Ohlášené kodifikování dosavadních menšinových ustanovení nemůže znamenat nic jiného, než zvěčnění křivdy a násilí. „Jsem přesvědčen“, pravil Konrad Henlein, „že prostý československý lid je v jádře mírumilovný, ochotný ke smíru, nevěřím v nenávist a spor, jsem však rovněž přesvědčen, že československý lid se musí osvobodit od svého štvavého tisku. Němci se po dvacetiletém utiskování nemohou zúčastnit letošních oslav 20. výročí tohoto státu. Češi neučinili v těchto 20 letech nic, aby nás vnitřně získali pro tento stát, do něhož jsme byli včlenění proti své vůli. Chtějí-li čeští státníci opravdově a vážně vytvořit přátelský a sousedský poměr k Německu, pak je naprosto nezbytno, aby byla provedena: 1. Revise mylného českého historického mytu; 2. Revise nešťastného názoru, že je úkolem českého lidu být slovanskou hrází proti t. zv. německému „DrangnachOsten“; 3. Revise onoho zahraničně politického stanoviska, která až dosud vedlo tento stát do řad nepřátel německého národa; český lid musí si však také uvědomit, že nové uspořádání jeho poměru k Velkoněmecké říši není možné bez současného nového uspořádání jeho poměru k naší národní skupině; má-li nastat mírumilovný vývoj v československém státě, pak je podle přesvědčení sudetského Německa nutno vytvořit tento státní a právní řád: 1. Úplná rovnoprávnost a úplná rovnost německé národní skupiny s československým lidem. 2. Uznání sudetoněmecké národní skupiny jako právní osobnosti k ochraně tohoto rovnoprávného postavení ve státě. 3. Konstatování s uznání německého osídlovacího území. 4. Vybudování německé samosprávy v německém území a to pro všechny obory veřejného života, pokud jde o zájmy a věci německé národní skupiny. 5. Zákonitá ochranná opatření pro ony státní příslušníky, kteří žijí mimo uzavřené území svého národa. 6. Odstranění se všechno bezpráví, které bylo učiněno sudetskému Německu od roku 1918 a náprav škod, která tímto bezprávím vznikla. 7. Uznání a provedení zásady: v německém území němečtí veřejní zaměstnanci. 8. Úplná svoboda přiznání k německému národu a německému světovému názoru.“* Po vyjmenování těchto nám známých požadavků, zdůrazňuje Henlein jejich údajnou umírněnost: „Vzhledem k poslednímu vnitropolitickému a zahraničně politickému vývoji a s tím spojenému vzrůstu sil sudetského

Němectva mohl bych klásti větší nároky, to však nečiním, poněvadž chci dokázat před světem, že sudetské Němectvo chce omezením svých nároků upřímně a vážně přispět k zachování a upevnění míru. Česká politika by se klamala, kdyby se spoléhala pouze na své spojení s Francií a Ruskem a sama nepřevzala rozhodný podíl k zabezpečení evropského míru (!!). Sudetské Němectvo jako součást německého národa, s nímž bylo a zůstane neodlučně spojeno, nemůže se zřeknout světového názoru, k němuž se dnes radostně přiznávají všichni Němci. Právě tak, jako Němectvo celého světa přiznáváme se i my k základním životním názorům nacionálně socialistickým, které naplňují všechno naše cítění a myšlení a podle nichž chceme vytvořit život své národní skupiny v rámci zákonů. Nechceme války uvnitř, ani navenek, nemůžeme však dále trpět stav, který pro nás znamená válku v míru.“ To co pronesl předseda největší němec. strany, je tak závazné pro vnitropolitickou i zahraniční situaci státu, že československá vláda je nyní postavena před nejvážnější uvažení a rozhodnutí situace.“³⁵⁷ Podobný přehled požadavků vyšel ve všech zkoumaných novinách kromě Venkova. Rudé právo dokonce přidalo i shrnující tabulku.

Právo lidu zaujímá ke karlovarským požadavkům srovnatelný postoj jako *České slovo*. 25. dubna uveřejňuje v reakci na jeho svolání články „Maska spadla, Karty jsou odkryty“ a „Jak si to představuje Führer Henlein, Požadavky SdP“³⁵⁸, jejichž znění je skoro totožné jako v *Českém slově*, proto zařazuji následující příspěvek z pozdějších dní, který reaguje na Henleinův prvomájový proslov: „Pan Henlein byl na 1. máje pilný. Mluvil trochu v Jablonci, chvíli v Liberci, maličko v Těšíně, nějakou minutku v Ústí n. Lab., konečně si omočil v Teplicích (sic). Z jeho řeči nás zajímá – kromě toho, že trval na svém karlovarském programu – ta okolnost, že žádal, aby se v celém Československu provedl plebiscit jako prostředek k vyřešení menšinové otázky. „Necht’ konečně je český lid dotázán,“ pravil, „při veřejném a neovlivněném hlasování, chce-li žít s Němci ve stálém sporu a zášti, nebo ve spravedlnosti a míru.“ Tak mluvil Henlein. Můžeme mu bez všeobecného hlasování říci, že český lid by do posledního muže a ženy odpověděl, že chce žít s Němci ve spravedlnosti a míru. Neboť ti, kdož tomu nechtějí, jsou právě dnešní vůdcové sudetoněmeckého hnutí s panem Henleinem v čele, ti si vymýšlejí nejnesmyslnější konstrukce úpravy menšinových poměrů v našem státě, aby dosavadní klidné soužití Čechů s Němci rozvrátili a ještě říkají, že ty jejich nesmysly jsou jen minimální program. Pan Henlein se naučil už z Německa i

³⁵⁷ NESG., Sudetoněmecká strana je nacistická, Henlein odhodil masku, Osm bodů sudetoněmecké strany – veřejné přiznání k nacismu. *A-Zet Pondělník*, 25. dubna 1938, č. 17, s. 1, pokr. na s. 3.

³⁵⁸ Oba články ve *Večerníku Práva lidu*, 25. 4. 1938, roč. XXVI., č. 96, s. 1.

z bývalého Rakouska, vymyšlení takových otázek pro plebiscity, na které lze odpovědět jen kladně. Proč nepostaví otázku, která by měla být předložena českému lidu tak: „Má vláda splnit karlovarský program pana Henleina?“ To může být jist, že by sto procent Čechů hlasovalo: „Ne!“. A nechceme se ani ptáti, kolik Čechů by hlasovalo pro to, aby se pan Henlein odpovídal před soudem pro svou karlovarskou řeč. Pan Henlein ve své řeči útočil na český tisk. Že prý „tschechische Presse“ nepřinesla žádnou příznivou ozvěnu po karlovarském projevu, což ostatně pan Henlein očekával, protože „tschechische Presse“ je prý ztrnulá. Ale pan Henlein je prý přesvědčen, že toto stanovisko českého tisku neodpovídá skutečnému citění a vůli českého lidu, neboť „prostý český lid, kdyby byl zbaven vlivu svého štváckého tisku a svých štvoucích vůdců, reagoval by na karlovarskou řeč mnohem pozitivněji a rozumněji“. Tu je tedy pan Henlein na velikém omylu, čili potvrzuje, že nezná český lid, nezná český politický život, je zaslepen falešnými informacemi svých poradců, kteří si patrně z něho tropí švandu. Pokud jde o český tisk, necht' vezme neinformovaný pan Henlein na vědomí, že dříve, než český tisk vyjádřil své stanovisko k jeho karlovarské řeči, odsoudili s největším rozhořčením i překvapením jeho program tisk Anglie, Francie a všech civilisovaných států a že také v našich politických, nežurnalistických kruzích vyvolala jeho řeč takový dojem, že dnes už nikdo neodvází se mluvit o účasti Henleinovy strany na vládě. To je věc, po karlovarské řeči Henleinově nadobro pohřbená. Tak to je ve skutečnosti.“³⁵⁹

Naprosto odmítavé k Henleinovým požadavkům je samozřejmě **Rudé právo**: „Henleinova řeč je jasná a jednoznačná. Žádá rozkouskování republiky a nic nemůže jasněji podtrhnouti tento její smysl, než věta, kterou napsal v těchto dnech Göringův list, essenský „Nationalzeitung“: „Nemůže prý pochopit, proč by Československo nemohlo existovat bez sudetských Němců. Jde tedy o odtržení sudetských oblastí od republiky. Henlein se staví na platformu mimo stát a ústavu, přichází jak vyjednaváč s jakýmsi ultimativními požadavky a hrozí pro případ nesplnění válkou.“ Článek pak přechází do obvyklého obviňování agrárníků z nastalé situace: „Strašlivá odpovědnost agrární reakce. Za toto neslýchané vystupování Konráda Henleina nese strašlivou odpovědnost agrární reakce, která si Henleina vypíplala, jakožto vhodný vnitropolitický nástroj proti demokratickému táboru. Již roku 1935 začal vyjednávat jménem agrární reakce s Henleinem moravský agroprůmyslník Viktor Stoupal. Od té doby se datuje ochrana, kterou česká reakce Henleinovi poskytovala i tam, kde jeho činnost byla zcela otevřeně protistátní a velezrádná. A agrární tisk nejen drze schvaluje státnickou moudrost Viktora Stoupala, ale praví dokonce, že již tehdy měla být tato velezrádná strana

³⁵⁹ js. [Josef Stivín]. Jak by to Henlein vyhrál? *Právo lidu*, 3. 5. 1938, roč. 47, č. 103, s. 4.

přijata do jednání...Agrární a národněsjednocená reakce však nese za nynější stav odpovědnost ještě po jiné stránce. Na jedné straně sice vyjednávala s Henleinem z vnitropolitických a zahraničněpolitických důvodů, na druhé straně však soustavně mařila všechna opatření, která by skutečně pomohla sudetoněmeckému lidu po stránce hospodářské a sociální a která by mohla vzít Henleinovi vítr z plachet...Naprosto však ztroskotala i ona politika ochotného a povolného vyjednávání s Henleinem. Ústupnost jen posílila henleinovskou drzost a dala Henleinovi možnost, aby neustále stupňoval své požadavky, když nenarážel na dostatečný odpor se strany vládní. Naprosto ztroskotala ona ochota zasednout s Henleinem za zelený stůl, neboť po karlovarské řeči se ukazuje docela jasně: Henlein není partner pro jakékoli vnitropolitické vyjednávání, nýbrž je irredentistickým představitelem zahraniční mocnosti, která Henleinovým prostřednictvím vykonává tlak na změnu celkového režimu československého. Aby si vynutila další ústupnost, argumentovala agrární reakce neustále, že je třeba vyhovět přáním anglických lordů. Avšak oficiálně nežádal Chamberlain nic více, než rozumné ústupky v rámci demokratické ústavy. Karlovarskou řečí se postavil Henlein na stanovisko mimoústavní a protiústavní. Československá vláda musí nyní jasně říci Anglii, že Henleinovou řečí jsou překročeny všechny meze, v nichž lze ještě vyjednávat o ústupky bez porušení svrchovanosti republiky.“ Rudé právo je jasně pro odmítnutí jakéhokoliv jednání s Henleinem a odsuzuje nepevnost úřadů v pohraničí: „Co bude nyní? Musí být předem jasno, že s irredentistou, který se sám k irredentě přiznává, nemůže být nadále jednáno v rukavičkách. Není možno, aby státní úřady v sudetoněmeckých oblastech dopouštěly i nadále neslýchané porušování republikánské autority na tomto území. Je třeba přísného a okamžitého zákroku proti všem organizátorům takové irredenty a proti všem jejím pokusům o rušení demokratického pořádku. Henlein pohrozil občanskou a mezinárodní válkou – kdo by se nadále s ním mazlil, dopouští se velezrady na republice...Veřejné blaho republiky vyžaduje, aby vláda byla nyní pevná a neústupně demokratická; k tomu je bezprostředně třeba, aby se co nejrychleji zbavila přítěže reakčních skupin, které republiku zamenšovaly do velmi nebezpečné situace. Hlavně je však třeba energické a rychlé pomoci sudetoněmeckému lidu“ Následuje obvyklé vyzdvihování činů KSČ v této oblasti: „...Komunistická strana podala již v listopadu 1936 memorandum, jež obsahuje konkrétní návrhy, odpovídající potřebám německého obyvatelstva, jakož i zájmům demokracie a republiky. K těmto návrhům bylo přihlíženo jen ve zcela nepatrném rozsahu a opatření velmi nedokonalé dohody z 18. února narážela na neslýchanou sabotáž reakční byrokracie. Před měsícem podala komunistická strana vládě nové memorandum o okamžitých opatřeních

v sudetoněmecké otázce. V tomto memorandu, které se ostře staví proti přijetí sudetoněmecké strany do vlády, se odmítají návrhy autonomistické a vytyčuje se celý program demokratické úpravy německé otázky. Žádá se v tomto memorandu, aby veškeré prostředky propagandy byly dány do služeb demokratické úpravy německé otázky, aby státoporné obyvatelstvo německé bylo chráněno před terorem, aby okamžitým zahájením veřejných prací bylo postaráno o chléb, aby do státní služby byli z občanů německé národnosti přijímáni jen obránci demokracie a republiky a aby došlo k demokratické novelisaci jazykového zákona. Požadavky vytyčené v tomto memorandu, jsou dnes naléhavější než kdykoli předtím.“ V rozsáhlém článku se dále analyzují jednotlivé prvky a podstata henleinovské politiky: „Henlein chce diktovat politiku celé republiky...³⁶⁰ Revidovat ono zahraničně politické postavení, které až dosud vedlo stát do řad nepřátel německého lidu. K tomuto třetímu, zahraničně-politickému bodu pravil v sobotu posl. Kundt: „Zahraniční politika státu nesmí uvést žádnou národní skupinu v možnost rozporu s jejím celkovým národem a musí podporovat součinnost s mateřským národem, takže nezbytným základem zahraniční politiky společného státu musí být zásada přátelství k původním státům (Kernstaaten) národních skupin.“ Kapitulantská reakce dosud namlouvala veřejnosti, že s Henleinem je třeba vyjednávat o národnostních otázkách německých; uvedené dva projevy ukazují jasně, že Henleinovi nejde o splnění jakýchkoli národnostních požadavků, nýbrž o změnu politiky vnitřní i zahraniční celé československé politiky. Tím, že Henlein klade tuto celkovou změnu režimu jako předpoklad pro čsl.-německé „usmíření“, je dokázáno, co jsme tvrdili již dávno: že s Henleinem nesmí nikdo jednat, kdo chce zachovat svrchovanost republiky. Henlein se hlásí k Hitlerovi. Agrární reakce dosud poukazovala na „loyálnost“ Konráda Henleina k republice a uváděla jako důkaz jeho řeč v říjnu 1934 v České Lípě. Tehdy Henlein se dovolával slov Mussoliniho a Hitlera, že fašismus a nacismus nejsou vývozní zboží, a tvrdil, že sudetoněmecké hnutí vyrostlo z domácích podmínek a že od nacismu je dělí zásadní rozdíly. Pravili jsme již tehdy, že jde o pustou lež, o pokus vniknouti do státní politiky předstíráním loyality, zatím co ve skutečnosti Henleinovo hnutí představuje irredentistickou agenturu nacismu. Vývoj nám dal plně za pravdu...Henlein se tedy přihlašuje otevřeně a bez ohledu na státní hranice k Hitlerovi – při čemž hitlerovské „pojetí života“ je jen málo ostýchavý výraz pro hitlerovskou politiku se všemi jejími důsledky...“³⁶⁰ Ze zkoumaných deníků jde o nejrozsáhlejší reakci. Rudé právo opět viní za stav situace tzv. agrární a

³⁶⁰ NESG., Henlein vyhlásil republice boj, Pevnou rukou proti Henleinovi! Soud lidu nad jeho ochránci! *Rudé Právo*, 26. 4. 1938, roč. 1938, č. 97, s. 1.

národněsjednoceneckou reakci a mírný postup vlády proti SdP, kterou viní i za špatnou sociální a hospodářskou politiku v Sudetech. I přes celkem hysterický tón a kategorické odsouzení Henleina, kdy nepřímě volá po zákazu strany, nelze komunistům upřít jistou prozíravost v předpokladu vývoje situace. Jejich reakce je logická, v případě obsazení Československa Hitlerem by oni byli první na řadě určení k likvidaci. Zároveň je KSČ i proti ústupkům na nátlak spojenců. Článek má opět prokomunistický agitační charakter.

Lidové listy si stejně jako komunisté uvědomují důležitost voleb pro utužení Henleinovy moci a rovněž připisují vinu na tomto možném utužení agrárníkům, kteří tak chtějí činit ústupky SdP a vlastně jim pomáhají v utužení státu ve státě: „*Obecní volby, které se budou konati přes odůvodněné výstrahy našich hraničářů i proti jiným varovným hlasům z československého tábora hlavně proto, aby se podobně jako likvidaci německého aktivismu a amnestií vyšlo vstříc straně Henleinově, sotva asi posílí vnitřní klid ve státě. Jsou vážné obavy z obecních voleb jak v pohraničních krajích, tak i v jiných částech republiky. Volební kampaň zahájil totiž v Karlových Varech K. Henlein vytyčením svých požadavků, které vlastenecká československá veřejnost nepochopí a neschválí.*“ Lidovci poté v článku domýšlejí, co by uvedení Henleinových bodů do praxe znamenalo: „*To, co žádá p. Henlein, není v podstatě nic jiného, než přestavba republiky na spolkový stát, v němž by naši Němci tvořili zvláštní skupinu se svým vlastním územím, jehož jménem mluvila by výhradně jen a jediné strana Henleinova. Vůle Henleinova má být zákonem našich Němců. V tomto území, státem našim Němcům slavnostně zaručeném a tedy hermeticky uzavřeném, vládli by si henleinovci sami prostřednictvím své autonomie, objímající všechny obory veřejného života. V tomto území platilo by zvláštní právo v duchu a metodách německého nacionálního socialismu, k němuž se Henlein s celou svou stranou slavně přihlašuje. V tomto území by všechno německé obyvatelstvo – i katolické, demokratické a německému národnímu socialismu odporující – bylo dáno na pospas opatřením, jež by podle vůdcovského principu vydal K. Henlein podle zásad své protikatolické a protidemokratické nauky. Teprve nyní po Henleinově prohlášení, jehož část podle „P. M.“ dokonce henleinovci sami zkonfiskovali, vidí všichni přátelé henleinovského nacismu v českém táboře strašlivé následky své politiky. Vždyť podle Henleina byl by na území československém (ovšem už jen podle jména) státu v platnosti svojí právo: československé v užším slova smyslu pro Čechy a Slováky a německé národně socialistické pro všechny naše Němce, pro něž by Henleinova diktatura znamenala konec všech demokratických a občanských svobod. Henlein chce vládnouti nad republikou.*“ Článek poté odhaluje zahraničně- politické záměry Henleina a jeho sponzorů: „*Ale Henlein chce ještě*

víc. Henleinova strana nechce jen samosprávu, chce vyvíjeti tlak i na celou zahraniční politiku a přirozeně i na vše, co souvisí s obranou státu, ve smyslu příznivém Berlínu. Tím dostala by se celá naše zahraniční politika pod kontrolu strany K. Henleina, který by v ní rázně uplatňoval tutéž koncepci, jakou podle programu německého nacismu provádí 3. říše. Henlein to říká přímo: Československo nesmí se stavěti v cestu německému Drang nach Osten, musí se vzdáti „českého mythu“, že tento stát vznikl jako stát národní; čili Henlein chce totéž, co naznačovaly londýnské „Times“: v Československu mají 3 miliony Němců vládnout nad ostatním obyvatelstvem. Československo by přestalo býti státem národním, ale mění se v jakýsi spolek autonomních národnostních států. K tomu ke všemu žádá Henlein, abychom podrobili revisi všechny zákony a opatření, jež jsou od roku 1918 v platnosti a odstranili a napravili všecko, o čem prohlásí, že je to našim Němcům ke škodě. A říká, že z tak zvaného německého území musí odejít všichni čeští veřejní zaměstnanci. Na konec má pak ještě tolik smělosti, že se honosí, že by mohl žádat víc, ale že jen jeho zájem světového míru jím pohnul, aby se mírnil...Smutná satisfakce.“ Článek končí konstatováním, že ČSL tento vývoj předpovídala a předvolební výzvou k jejich podpoře: „Rozebíráti a kritisovati dále Henleinovy požadavky pokládáme za zbytečné. Každý Čech a Slovák si dovede představit, kam by realizace těchto přání vedla: splněný Henleinův plán byl by jen první etapou k rozkladu a konci československé samostatnosti. Československé straně lidové dostává se smutné satisfakce za všechny výstrahy, jimiž varovala před politikou slabosti, kolísání a nikam nevedoucích ústupků ony strany, listy a činitele naší tak zvané pravice, kteří přijali, podporovali, žádali a mlčením schvalovali politiku, vyzývající národ, aby se dohodl s Henleinem až do všech příslušných uzávěrů. Viděli jsme dobře, kam až porostou Henleinovy stromy a proto jsme se neradovali z konců německého aktivismu, který při všech svých chybách stál aspoň na základech československé demokracie a svobody. Ve svém stanovisku byli jsme posilováni přesvědčením, jasným jako den a pevným jako skála, že československý lid stojí za námi jako jeden muž a že souhlasí s naší politikou státní jednoty a pevnosti na všechny strany. Jediná cesta...Dnes, když K. Henlein zvedl své požadavky jako volební program své strany, odpoví mu vlastenecké československé občanstvo správně jedině tím, že proti jeho programu státního rozkladu posílí a pozvedne onen program státní a národní jednoty, jak jej ve velikonočním čísle našeho listu vytyčil náš předseda posl. Msgre B. Stašek. Co chce tento program, jakou cestu nám ukazuje? Tuto: 1. Všecky československé státo tvorné síly politické nechť se pevně semknou v duchu Masarykova, Švehlova a Rašínova odkazu kolem presidenta republiky v nejupřímnější a nejplodnější frontě vlastenecké součinnosti! 2.

*Necht' se ihned přikročí k pacifikaci Slovenska a k jednání se slovenskou stranou ludovou o vstup do vlády! 3. Hledejme – opření o svou vlastní sílu vnitřní a brannou a o svá zahraniční spojení – přátelský poměr k Itálii a Polsku! 4. Pokračujme klidně ve své spravedlivé menšinové politice, nezadávající v ničem nutné státní jednotě, celistvosti, nedotknutelnosti, svobodě a pevnosti. JEN V TOMTO ZNAMENÍ ZVÍTĚZÍME!*³⁶¹

Naprostojiný přístup k této události ovšem nacházíme u **Venkova**. Zprávu zařadil až na stranu 4 (na první straně byla zpráva o úmrtí Františka Udržala³⁶²) a článek jako by se nic významného neudálo, byl uveden zprávou o růstu organizovaných členů SdP. Posléze přešel k Henleinově řeči jen jako k dalšímu z mnoha bodů karlovarského sjezdu: „*V nedělním zasedání sjezdu sudetoněmecké strany podal organizační zprávu poslanec dr. Fritz Köllner. Právil, že počet členstva strany stále vzrůstá. V posledních letech vzrůstal průměrně o 10.000 nových členů měsíčně, avšak v týdnech posledních nastal obrovský příliv členstva, takže nyní má strana přes 800.000 členů. Dne 21. března 1938 bylo ve straně organisováno 26 procent všeho německého obyvatelstva Československé republiky...čtyřicet procent všech členů strany jsou ženy...Nově byly zřízeny krajské a okresní soudy strany a nejvyšší soud strany, jejichž prvním úkolem bude napomáhat, aby byla zabezpečena za všech okolností čistota a jednota hnutí. Sjezd byl zakončen řečí předsedy strany Konráda Henleina. V úvodu pravil Konrád Henlein, že pokus, aby se zásadní řešení sudetoněmeckého problému obešlo vytvořením tak zvaného „menšinového statutu“, nutno označit za předem ztroskotalý. Ohlášené kodifikování dosavadních menšinových ustanovení nemůže znamenat nic jiného, nežli zvěčnění křivdy a násilí. Jsem přesvědčen, pravil Konrád Henlein, že prostý československý lid je v jádře mírumilovný, ochotný ke smíru, nevěřím v nenávisť a spor, jsem však rovněž přesvědčen, že československý lid se musí osvobodit od svého štvavého tisku. Němci se po dvacetiletém utiskování nemohou zúčastnit letošních oslav 20. výročí tohoto státu. Češi neučinili v těchto 20 letech nic, aby nás vnitřně získali pro tento stát, do něhož jsme byli včlenění proti své vůli. Chtějí-li čeští státníci opravdově a vážně vytvořit přátelský a sousedský poměr k Německu, pak je naprostoj nezbytno, aby byla provedena: 1. Revize mylného českého historického mytu...*“ Poté následuje stejný text jako v Českém slově a Právu lidu, ovšem Venkov je na rozdíl od těchto deníků ochoten uznat Henleinovy body jako maximum pro jednání:

³⁶¹ NESG., Po Henleinových požadavcích zbývá národu i vládě jen jedna cesta: Cesta, kterou doporučujeme!

Polední Lidové listy, 26. 4. 1938, roč. V. (XIX.), č. 79, s. 1.

³⁶² Významný agrární politik, představitel tzv. prohradního křídla. Ministr národní obrany v několika vládách v letech 1921- 1929 a premiér dvou vlád v letech 1929- 1932.

„Požadavky, které byly vytyčeny v Karlových Varech, jsou v mnohém směru pro nás nepřijatelné. Považujeme je však za maximum pro nastávající vyjednávání mezi vládou a sudetoněmeckou stranou. Nezakrývali jsme nikdy, že jsme nakloněni smírnému vyřízení všech záležitostí a požadavků německé národnosti – které vyřízeny dosud nebyly – a které nedotýkají se suverenity a integrity státu a jsou podloženy ústavou, která musí zůstat provždy a pro každého nedotknutelnou. Chceme a přejeme si přátelského soužití. Nechceme v žádném směru své německé spoluobčany, zejména nacionálně, omezovat. Jsme schopni s nimi jednati o všech věcech a v plné odpovědnosti za předpokladu, že i oni jsou si vědomi svých povinností ke státu. Stojíme na spravedlivém vyrovnání a plné dohodě. Nepřejeme si nacionálních bojů. Pracovali jsme vždy k vytvoření takového prostředí, v němž by oba národy mohly věnovati všechny síly k svému rozvoji sociálnímu a kulturnímu a k vytvoření hospodářského blahobytu. Konstatujeme, že předseda sudetoněmecké strany ve své řeči prohlašuje, že věří v mírumilovnost českého národa, jemuž nepřisuzuje nenávist a touhu po sporech. To je jistě správný předpoklad, k němuž vychovávala vždy republikánská strana. Jsme přesvědčeni, že i v druhém táboře půjde se stejným směrem. Je však nutné, aby bylo všude dostatek dobré vůle pro odstranění všech třecích ploch mezi oběma národy, jimž po staletí je souzeno žítí v historických hranicích. Poznamenáváme, že Konrád Henlein prohlašuje, že chce působit k vytvoření národnostního soužití v rámci zákonů republiky.“³⁶³ Hned pod tímto sdělením je pak v dehonestujícím duchu připojen článek, že ani požadavky něm. sociálních demokratů nejsou v souladu s ústavou, aby si čtenář náhodou nemyslel, že jednání s demokratickými Němci je existující alternativou. Zároveň kritizují, že levicový tisk tuto alternativu vyzdvihuje.³⁶⁴ Článek má v porovnání s ostatními listy naprosto nesenzační titulky, není v něm zmínka o Henleinově přihlášení k národnímu socialismu a dokonce se o jeho požadavcích uvažuje jako o maximu pro jednání (!). Neobjevuje se zde ani kategorický odsudek těchto požadavků jako v levicovém tisku, dokonce se vyzdvihuje jeho „obrovská“ vůle k dohodě.

Národní listy ke karlovarskému projevu Henleinovu přistupují odmítavě, trvají na řešení situace v rámci ústavy, ale s celkově mírnou rétorikou, kritizující především nekonstruktivní až destruktivní přístup k jednání o národnostním statutu, což nepřispívá k dohodě mezi

³⁶³ NESG., Sjezd Henleinova hnutí v Karlových Varech. Požadavky sudetoněmecké strany. *Venkov*, 26. 4. 1938, roč. XXXIII, č. 97, s. 4.

³⁶⁴ -jk-, Také my musíme informovat cizimu. Ani Jakschovy požadavky nekryjí se s ústavou., *Venkov*, 26. 4. 1938, roč. XXXIII., č. 97, s. 4.

národnostmi: „Konrád Henlein se v Karlových Varech otevřeně přihlásil ke světovému názoru, který je představován národním socialismem, jak jej známe z Německa. Nebude námitek proti tomu, aby naši Němci měli stejný světový názor jako Němci v říši. Záleží jen na tom, aby tento světový názor zůstal v mezích zákonů státu československého. Jinak by se stalo, že bychom měli v československém státu území, kde by bylo prováděno a uplatňováno něco, co by se nesrovnávalo s demokratickou ústavou, která musí platit v celém státě. Němci, kteří přijímají světový názor národně socialistický, nesmí zapomínat, že tento názor dává státu moc velmi rozsáhlou a rozhodující. Nesmí proto považovat za zvrácenost, jestliže také stát demokratický si ponechá nějakou ústřední moc nad všemi svými občany, včetně stoupenců strany sudetoněmecké. Henleinovy požadavky, jak byly předneseny v Karlových Varech, jsou výsledkem vývoje v táboře německém, na který měl hlavní a rozhodující vliv národní socialism z říše. Jsou proto jednostranné. Neberou v počet ani podmínky historické ani politické nezbytnosti, které musíme držet ve státě československém. Požadavky Henleinovy budou konfrontovány s těmi našimi národními a státními nezbytnostmi. Teprve z této konfrontace může se ukázat, co z německých požadavků je proveditelné. Na naší straně je dobrá vůle k dorozumění. Sudetští Němci musí však pochopit a uznat, že není možno, aby se stát zařizoval jen podle jejich názorů. K této konfrontaci potřeb a zájmů německých s potřebami a zájmy státu se sudetoněmecká strana dosud nedostala.“ Článek pokračuje káráním Henleinova přístupu k vyjednávání: „Celá řeč Henleinova a požadavky v ní vytčené jsou jenom povšechnými anebo negativními hesly, která se nesnaží o přijatelnost se strany státu a národa československého. Tato neujasněnost a neurčitost je základní vlastností postupu Henleinovy strany. Jestliže sudetští Němci nežádají odloučení území jimi obývaného od Československa, musí hledat možnosti kladného poměru k československému státu. Prohlašovat, jako Henlein v Karlových Varech, že nebudou oslavovat dvacáté výročí republiky, není správnou cestou k dorozumění o společném životě Čechoslováků a Němců ve státě československém. Proto také negativní stanovisko Henleinovo k národnostnímu statutu, který vláda připravuje a který Henlein ani nemůže předem znát, působí dojmem vyhýbání se konkrétnímu řešení otázek národnostních. Zdá se, jako by sudetoněmecká strana se domnívala, že Československo je v takové situaci, že musí přijat (sic) všechno, co bude mu Henleinovou stranou předloženo. Vůdcové vědí, že tomu tak není. Ale dosud nenašli odvahy, aby to řekli svým stoupencům. Československá vláda a strany neuchýlí se od stanoviska klidného a věcného. Vláda pokračuje v přípravách opatření v oboru politiky národnostní. Soudíme, že po volbách bude

situace doma i za hranicemi taková, že také naši němečtí krajané budou mít požadavky strážlivější a proveditelnější, než dosud. ARBITER. „³⁶⁵

4.2.2 Obecní volby 1938

Obecní volby se staly dalším kontroverzním tématem roku 1938, a jak již bylo řečeno výše, jejich konání se odkládalo od roku 1933 a k poslednímu odkladu došlo po událostech v Teplicích-Šanově, kde se poslanec Frank zapletl do potyčky s policií. Vedle obavy z incidentů šlo především o obavy z Henleinova možného volebního zisku, ovládnutí obecních a krajských zastupitelstev a vytvoření ostrůvků sudetoněmeckých států ve státě. V dubnu 1938 se definitivně rozhodlo o konání voleb v datech 22. a 29. května a 12. června. Někteří z tohoto kroku obviňovali vládu vedenou agrárníky, která tak údajně měla chtít pomoci Henleinovi utužit moc a získat potvrzení mandátu od sudetských Němců k jejich zastupování jako celku; slovníkem zkoumaných deníků „*nastolit totalitu ve smíšených územích*“.³⁶⁶ Již prvomájové oslavy se v těchto oblastech nesly v duchu porovnávání sil mezi demokratickým táborem a SdP, jejíž manifestace byly leckde mnohokrát početnější. Henleinovci šli do voleb s hesly: „Heil Krieg mit Sieg!“ (Sláva vítězné válce!) a „Wer die Liste nicht wählt, nicht mehr zu uns Deutsche zählt!“ (Kdo nevolí naši kandidátku, nepatří k nám, Němcům!).³⁶⁷

Volby se samozřejmě neobešly bez incidentů, z nichž vyčníval zvláště jeden z blízkosti Chebu, kdy zahynuli dva němečtí rolníci a kterému se dostalo značné publicity v německém tisku.³⁶⁸ Vláda neprozřetelně povolila veřejný pohřeb obou mužů, kde položil německý atašé

³⁶⁵ ARBITER. Karlovarský radikalism. *Národní listy*, 26. 4. 1938, roč. 78, č. 114. s. 1.

³⁶⁶ NESG., V 50 německých obcích komunisté získávají, Krach henleinovské totality, Pevně stojí protifašistická stráž v Sudetech. *Rudé Právo*, 15. 6. 1938, roč. 1938, č. 139, s. 1.

³⁶⁷ KARPAŠ, R. (ed.) *Stalo se na severu Čech: 1900/2000*. Liberec: 555, 2001. s. 67.

³⁶⁸ NĚMEC, V. *Stopy Bojovníků*. Cheb: OA, 1983. s. 63. Skoro do půlnoci 21. 5. 1938 trvala v hostinci na náměstí v Chebu bouřlivá schůze henleinovců. Po půlnoci nasedli dva účastníci této schůze za provolávání Heil Hitler na motocykl a ujížděli k Františkovým Lázním. Na tzv. Zlatém vrchu poblíž kasáren se je pokusili zastavit inspektor Alois Kriegl a štábní strážmistr František Koranda. Motocyklisté na výzvu k zastavení reagovali zvýšením rychlosti. Koranda sotva uskočil. Použil služební zbraně a po výstřelu byl Georg Hofman z Vonšova mrtev, jeho kamarád z SdP Niklas Böhm z Horních Loman zemřel po převezení do nedalekých kasáren. Říšskoněmecký tisk a rozhlas spustily propagandistickou akci proti čsl. úřadům. Časopis *Rundschau* psal "o mučednících nacionálně socialistických ideí", ministr zahraničí Ribbentrop prohlásil, že "Německo nehodlá trpně přihlížet, jak den co den je méněcennou národností prolévána za nedalekou hranicí krev bezbranných sudetoněmeckých soukmenovců." Na středu 25. května byl určen pohřeb obou obětí "české židobolševické

věmec od samotného Adolfa Hitlera a který byl okamžitě zneužit jako manifestace SdP. Dokonce na veřejný pořádek dohlížela nikoli československá armáda, ale ordneři FS. Vedle kritiky postupu vlády při řešení tohoto incidentu se český tisk soustředil právě na, pro anti-henleinovsky naladěné deníky, nepochopitelné povolování existence těchto úderných skupin SdP.³⁶⁹

Ve volbách nakonec na české straně zaznamenala největší úspěch strana národně socialistická, i když především ve městech. Na venkově si udržela své silné pozice agrární strana. Interpretace voleb se samozřejmě lišila v jednotlivých listech, i co se týče náhledu na výsledky Henleinova hnutí, a proto jsem toto téma zařadila.

Volební atmosféru v pohraničí popisuje **České slovo**: „V pohraničí byl v sobotu a v neděli mimořádný ruch, kterého byli svědky ruští a angličtí žurnalisté. Měli jsme také příležitost projet s nimi asi 60 obcemi v pohraničí, jejichž obyvatelstvo se pilně připravovalo na volby. Na náměstí v některých severočeských městech byly postaveny i oltáře, bohatě ozdobené a ověšené s fotografií Konráda Henleina. Nebylo snad domu, který by nebyl okázale vyzdoben vlaky (sic) a volebními hesly. Na některých domech v průčelí byly velké nápisy: *Tento dům volí Konráda Henleina. Každý Němec volí Henleina, a jiné.* Přes ulice severočeských měst byly nataženy obrovské transparenty s volební propagací. Tovární podniky stály v popředí této volební akce. V této chvíli hosté pochopili, proč Henleinovci

soldatesky". Pohřeb se stal protičeskoslovenskou manifestací. Na starém chebském náměstí byly na vysokém katafalku vystaveny rakve obou mrtvých. Byly zahaleny vlajkami v barvách henleinovského hnutí, čestnou stráž drželi ordneři SdP. V záplavě věnců byl zvlášť nápadný ten Hitlerův s hakenkrajcem. Nad rakvemi padlých hovořili Frank i Henlein, jak se dozvídáme i z článku Českého slova, který situaci zlehčuje: „Americký novinář si k nám zajel filmovat „surové týráni“ sudetských Němců. Filmoval svědomitě, schůze, projevy, výjevy a skutečnosti. Jeho film teď předvádějí v Americe. A Američané prostě žasnou nad tím, co všechno je u nás henleinovcům dovoleno! Žasnou, když ve filmu vidí, že u nás někteří Němci skutečně tvrdě utlačováni jsou. Jsou to demokratičtí Němci, utlačováni, souženi a pronásledováni henleinovci. Žasnou, že je dovoleno, aby stejně byli pronásledováni Češi ve zněmčeném území. Údiv vzbudil film z pohřbu dvou henleinovců zastřelených v Chebu, při přestoupení zákona. Na filmu je jasně vidět, jak za jejich rakví jde Konrad Henlein v rozmarné zábavě a ve veselém smíchu. – Ano, jiné nesou v rakvích do hrobů, ale pánu za rakví je hej, je veselý, směje se. Ten bude mít o sebe vždycky postaráno.“ In: NESG., Bude mít o sebe vždycky postaráno. Pán za rakví se směje. Američan filmoval utlačování Němců a co mu z toho filmu vyšlo. *Večerní České slovo*, 1. 9. 1938. roč. XX, č. 204.

³⁶⁹ NESG., Obrat v nejvyšší čas, Henlein chtěl prokázat „vakuum státní moci“ v zněmčeném území. Henleinovo vojsko podle stanov, schválených ministerstvem vnitra. Byl nejvyšší čas nastoupiti kurs práva a zákona v zněmčených krajích. *Polední Lidové listy*, 17. 5. 1938, roč. V. (XIX.), č. 94, s. 1.

ziskávají většinu. Na skalách byly vyryty a namalovány ohromné volební číslice. Ve Varnsdorfu stál obrovský transparent s velkým znakem SdP., jehož stavba stála 6.000 Kč. Tedy peněz na volební propagaci měli Henleinovci více než dost. Nebylo Henleinovce, který nebyl vyparáděn (sic) a to rovněž důkladně. Pochybujeme, že by to mohla dělat strana, která se opírá o bídu. Smutným zjevem je, že i duchovenstvo stálo v popředí Henleinovy agitace, na některých kandidátkách faráři byli na prvním místě. Agitace vyvrcholila v předvečer voleb. Henleinovci se nahrnuli do ulic, jiní projížděli auty, jejichž pozdrav bylo zvednutí ruky. Projížděla městy také rota 50 členů uniformovaných turnerů, hlavně školní mládeže, kteří zdravili domy, zdobené fotografií Henleina. Svědky této agitace byli i ruští a angličtí žurnalisté. Všichni se shodují v jednom: Tito lidé využili klidné demokracie k nezákonné agitaci.³⁷⁰ České slovo zde správně poukazuje na podezřelý objem finančních zdrojů SdP ve volební kampani a na sílu a obrazotvornost volební agitace henleinovců, která musela v prostých občanech vyvolávat dojem bohatství a síly tohoto hnutí. Autor se rovněž opírá o stejnou zkušenost zahraničních novinářů. České slovo hodnotí agitační metody SdP negativně a považuje je za nabubřelé a kýčovitě. Výsledek voleb interpretuje takto: „Henleinovci soustředili na své kandidátky – s malými výjimkami – většinou přesně hlasy nejnovějších (sic) straníků, bývalých německých agrárníků a křesťanských sociálů, k čemuž ještě přistupuje část bývalých sociálních demokratů nebo snad i komunistů. Nezdařilo se, več Henlein doufal, že totiž tyto strany smete vůbec: i když se ztrátami někde až padesátiprocentními, němečtí sociální demokraté nicméně se všude uplatnili. Mají v průměru patnáct až dvacet proc. ztrát, ale odolávají. Někde Němci postavili také dílčí skupinky, jež se však neuplatnily. Vezmeme-li v úvahu teror, kterého se henleinovci na příslušnících jiných stran dopouštěli a který opravdu na voliče zapůsobil, pak nemůžeme požadovat výsledky sudetoněmecké strany za překvapující. Henleinovci neztrácejí, ale také neziskávají. Udržují posice a to je na stranu, která šla do voleb s takovým elánem, která nákladně oslavovala první máj, která už – první ze všech – právě 1. května měla všude volební plakáty, která hrozbami nutila kdekoho vstoupit do strany a s flüsterpropagandou dělala z voleb plebiscit, to je na tuto stranu porážka! Není pochyby, že kdyby měli němečtí voliči vedle sociálně demokratické a komunistické kandidátky možnost vyslovit se pro některou další stranu, že by tak byli učinili...následuje přehled“³⁷¹ České slovo bylo v době voleb několikrát konfiskováno, pravděpodobně pro útoky proti agrární straně a

³⁷⁰ (b), Neděle voleb v pohraničí. České slovo, 14. 6. 1938, roč. XXX, č. 137, s. 6.

³⁷¹ NESG., Henleinův postup zaražen. České slovo, 24. 5. 1938, roč. XXX, č. 121, s. 2.

henleinovcům. Z postojů listu je patrné, že stojí pevně za demokratickými představiteli v německém táboře a snaží se bagatelizovat Henleinovy volební zisky.

V podobném duchu se k výsledkům obecních voleb a volební atmosféře v pohraničí staví **Právo lidu** a ve svém příspěvku komentuje okolnosti Henleinova volebního zisku: „*Vzrůst sudetoněmecké strany proti volbám do parlamentu v r. 1935 není způsoben jen bojovnou náladou nacionalistických Němců, ale i slabou odolností četných Němců, kteří, stojíce v jiném politickém táboře, neměli dostatek sil vzrušené náladě a henleinovskému tlaku odolati. To mělo zlé následky pro všechny německé strany, z nichž některé raději likvidovaly, aby se uchránily totální porážky. Bylo by omylem domnívati se, že byli to bývalí stoupenci německé sociální demokracie, kteří henleinovce posílili. Přirozeně, že úžasnému tlaku mnozí podlehli, a kteří podlehli téměř všeobecně, byli komunisté. Projevili vůči SdP zcela nepatrnou odolnost, mnohem menší, než němečtí sociální demokraté...*“ „*Prager Tagblatt*“ píše, že v německém táboře se politické poměry zjednodušily do té míry, že stojí již vlastně proti sobě jen dvě strany: SdP a sociální demokracie...*Nejsme tímto výpočtem německého listu nijak překvapeni. Víme přece ze zkušenosti pražské, že i tu se odehrálo při volbách něco podobného, třeba v opačném směru: V Praze zas volili bývalí nacionálové komunisty. Je to osud a zlo všech extrémních stran, že mají příslušníky nepřiliš spolehlivé, náladové a vrtkavé a že proto...snadno vyměňují jeden extrém za druhý.*“³⁷² Povšimněme si snižování kreditu komunistů a nacionálů na rozdíl od vyzdvihování síly německé sociální demokracie.

Rudé právo hodnotí výsledek voleb jako triumf komunistů a porážku „agrární a národněsjednocenecké reakce“. Strana ovšem posílila spíše lokálně; získala nové voliče zejména v Praze a v českých zemích. Ovšem mohla se morálně zaštitovat tím, že s německými sociálními demokraty byla jednou z mála alternativ, které mohly mezi německým obyvatelstvem ve volbách slabě konkurovat Henleinovi. Henleinovu povolební situaci vidí deník následovně a samozřejmě si neodpustí možnost zaagitovat pro komunisty: „...*Německé oblasti vykázaly během tří volebních nedělí stejný obraz, který se v postupu tří týdnů poněkud zlepšuje ve prospěch antifašistů. Pravda, Henleinova strana získala, ale její zisky jsou na sto honů vzdáleny od „fašistické totality“, ve kterou doufala. Antifašisté drží pevně svoje posice proti přívalu šovinistické vlny, „uzavřené Henleinovo území“ je prorváno mohutnými pásy antifašistických oblastí a proděravěno nesčetnou řadou antifašistických enklav. Při tom nejlépe drží svoje posice proti Henleinovi komunisté – jejich ztráty oproti parlamentním volbám jsou nepatrné a při tom v některých místech ještě získávají. Odolnost komunistů proti*

³⁷² L. [Vojtěch Lev]. Kdo posílil SdP? *Právo lidu*, 15. 6. 1938, roč. 47, č. 139, s. 8.

*Henleinovi je věc velkého významu pro celou republiku a my věru nechápeme, proč tato skutečnost je mnohými socialistickými a demokratickými listy zastírána a zkrucována. My alespoň neprojevujeme žádnou radost nad tím, že němečtí sociální demokraté se ukázali v boji proti Henleinovi daleko slabšími než němečtí komunisté...*³⁷³

Lidové listy rovněž volby interpretují jako svůj velký úspěch a je pravdou, že klesající tendence jejich volební podpory byla tentokrát zvrácena. Snaží se zpochybnit sílu Henleinova vítězství a vyjadřují díky a podporu demokratickým živlům v pohraničí: „*Poslední neděle ukázala, že SdP nemá všechny Němce za sebou...Poslední týdny teror, prováděný stoupenci SdP, jen zesílil a dosáhl výše a síly, která je pro člověka vnitrozemí (sic) naprosto nepředstavitelná. – Je hrdinstvím XX. věku, když se někdo z německého tábora v pohraničí ještě dnes přihlásí k jiné straně, než henleinovké. Statistický přehled volebních výsledků udává, že Henlein dostal přes 80 % hlasů v pohraničí. V tom mají být němečtí katolíci a agráři. Když dříve dostal 70 %, je zřejmo, že Henlein nesoustředil příslušníky rozpuštěných aktivistických stran, ba nezískal ani ty, kteří stáli dosud opodál politiky. Po zkušenostech posledních týdnů v pohraničí je zřejmo, že skutečná vůle německých občanů byla by zcela jiná, jen kdyby se mohla naprosto svobodně projevit! Je skutečností, že nedělní volby daly se pod hrůzným přímo terorem henleinovců, pod hrozbou obecné pomsty; z tohoto hlediska třeba posuzovati nedělní výsledky. Příští neděli pokračují volby a nechováme optimismu, že poměry v nich by se nějak obzvláště změnily. Německý občan půjde však k urně s vědomím, že v ten první den, který měl podle hnědé pověsti přijíti, jeho „Vůdce“ odjel do ciziny. Není možno otiskovati poznámky, kterými zklamaný německý občan doprovázel podivné cesty Henleinovy. Vidí, že pravdu měli ti, kteří německému lidu zdůrazňovali a stále zdůrazňují, že sudetoněmecká otázka nebude řešena rakouským způsobem. Ti, jež tuto pravdu neuznávali a postupovali opačně, ztratí pomalu, ale jistě důvěru mas, kterých chtěli použít jako nástroje cizí mocenské politiky.*“³⁷⁴

Venkov nejprve na první straně interpretuje volby jako jednoznačný úspěch pro agrární stranu a nezmiňuje žádné bližší informace o výsledcích z pohraničí, o německých stranách či SdP. K těm se vrací až menšími příspěvky na straně dvě a tři: „*Volby měly*

³⁷³ NESG., V českých městech dělnické strany rozhodující silou, Komunisté získávají v 50 městech oproti parlamentním volbám téměř 6000 nových hlasů, což znamená vzrůst o 20 procent. – Národní sjednocení s živnostníky poraženi. – Těžké ztráty agrárníků ve vesnicích. – Komunisté v Sudetech pevnou hrází proti Henleinovi. – Na Slovensku Hlinkův útok neprorazil. *Rudé právo*, 14. 6. 1938, roč. 1938, č. 138, s. 1.

³⁷⁴ Hab. Henlein nemá pořad všechny naše Němce. *Polední Lidové listy*, 25. 5. 1938, roč. V. (XIX.), č. 100, s. 3.

politický význam ve dvou směrech. Na české straně, pokud jde o Prahu, a na straně německé, pokud jde o totalitu Němců. Posuzovati volby ve 117 obcích, které tvoří necelé 2 % všech obcí, v nichž budou konány volby dne 12. června, s jiného hlediska by bylo ukvapené a předčasné... Pokud jde o volební výsledky v německých krajích, pohybuje se podle dosavadního přehledu počet hlasů, odevzdaných sudetoněmecké straně, asi ve výši 90 %. Většina listů posuzuje hlasy německých sociálních demokratů v poměru k jejich bývalé síle. Správnější je posuzovati tyto hlasy v poměru k počtu všech německých hlasů. Zdá se, že soc. dem. udrželi 10 % všech německých hlasů. Deset procent všech německých hlasů není mnoho, ale není také tak málo, aby se dalo mluvit, že není jiného politického hnutí nežli Němci mimo sudetoněmecké strany. Volby v německých krajích potvrdily, že sudetoněmecká strana je mluvčím většiny Němců: potvrdily také, že komunisté jsou rozleptávající stranou mezi Čechy a nemají naprosto žádné agitační průbojnosti mezi ostatními národnostmi.³⁷⁵ Po celkem bezbarvém článku s volebními ciframi přidává Venkov tento článek, kde opět opatrně v závěru upozorní, že SdP je mluvčím většiny Němců v porovnání s německými sociálními demokraty. Nakonec ještě sníží hodnotu komunistického volebního úspěchu v českém táboře a označí komunisty jako marginální sílu mezi Němci.

Národní listy se snaží omluvit volební prohru své strany upozorňováním na štvání levicových stran. Jejich volební zisk vysvětlují *Národní listy* tím, že např. ve Velké Praze došlo vlivem průmyslu k nárůstu dělnického voličstva. List je opět mírnější v hodnocení Henleinova výsledku, dokonce v jiných příspěvcích cituje výsledky SdP z *Die Zeit*, ale jako všechny ostatní listy mluví o tom, že neexistuje Henleinovo uzavřené území. „Po klidném 1. máji klidné provedení první etapy obecních voleb je úspěchem státu a vlády. Československo se stalo příliš vzrušenou křížovatkou evropských proudů mocenských i myšlenkových, než aby nový důkaz prozíravosti státního vedení a občanské ukázněnosti obyvatelstva nedošel uznání mezinárodního – i respektu. Čekalo se vzplanutí vášní, čekaly se incidenty: tu s obavami, jinde s nadějemi... Obstála dobře naše věc státní; ale radostný je také náš úspěch národní. Proti německému požadavku revise tak zv. historického mythu mluví naše hraničářské mezníky: Duchcov je sídlem okresu, který sahá až k hranicím. Toto město dosáhlo české většiny. Katastr obce Košťan jde také až na státní hranice: proti 14 zástupcům Henleinovy strany stojí tu 14 zvolených zástupců českých a rozložení ostatních hlasů voličských je takové, že není pochyby o vedení obce českou většinou. V České Lípě jsme vzrostli ze 6 mandátů na 8, v Novém Jičíně ze 7 na 10. Postupný pokrok české věci ukazují i výsledky z Lokte, Žlutic,

³⁷⁵ Drk. [Ferdinand Kahánek]. Poznámky k volbám. Venkov, 24. 5. 1938, roč. XXXIII., č. 121, s. 3.

Přísečnice, Ústí n. Lab., Teplic-Šanova atd. Je to vývoj zcela přirozený, kterému nezabrání ani násilí a teror. Není uzavřeného německého území, jsou oblasti jazykově a národnostně smíšené a v těchto oblastech naši hraničáři zasluhují uznání za statečnou věrnost, s kterou se hlásí ke svému národu. K vítězství jim pomohla ukázněná národní jednota, ve které vytrvali, poněvadž v ní našli kotvu opory proti živelnému tajfunu totality, vířícímu v německém obyvatelstvu pohraničí“ Celkově hodnotí lidovci volby takto: “Výsledek nesplnil skrytých očekávání...jestliže došlo k menší úchylce doleva v Praze, je nutno varovati před ukvapenými politickými analysami. Poměrně značný přírůstek voličstva ve Velké Praze má svou souvislost s mimořádnou konjunkturou výrobní, která přivedla do Prahy především dělnictvo z venkova...Ale není třeba zapírat, že je nutno býti ve střehu před některými skutečnostmi, které jsou poučením pro strany pravice...Levice má lepší posice v tisku, dokonalejší, jednotnější režii, neuhýbá prostředkům a zbraním té politické agitace, která průměrného občana spíše svádí, než vede, spíše klame, než vychovává. V těchto volbách šlo o povážlivou otázku vyrovnání se československého tábora s novými skutečnostmi mezinárodní i vnitřní politiky, vyjádřenými v emocionalismu III. říše a Henleinovy strany.“ Listy poukazují i na volební praktiky svách konkurentů: “Volby ukázaly, že se s otázkou nejdůležitějšího státního významu lícitovalo. A nejen lícitovalo. Strany socialistické, jedna více, druhá méně, a zcela už bez jakéhokoliv studu odpovědnosti strana komunistická – obvinily stranu republikánskou a strany občanské (Národní sjednocení a politické živnostníky) z „paktování s Henleinem“. Zrádcovalo se. Je to strašné slovo, ale volební agitace před tím necouvla...voličstvo občanských stran na štěstí se ukázalo vyspělejší a uvědomělejší a nepodlehlo. Ale podlehla část a z této agitace stranický prospěch levice měla...A zde jde o nejvážnější poučení voleb. Vcházíme-li do týdnů, ve kterých všechno záleží na naší rozvaze, pak i ve vládě je nutno počítat s tím, že se nenajde, která by se dala obětovati jen proto, že jsou strany, které ve vládě odpovědnost za sebe sice berou, ale před veřejností se odpovědnosti – vyhnou!“³⁷⁶

4.2.3 Německá sociální demokracie

Pro pochopení celého sudetského problému je třeba představit vedle zfanatizovaných příznivců a sympatizantů SdP i stranu demokratických sudetských Němců, jejichž jediným politickým útočištěm se stala po zglajchšaltování většiny německých aktivistických stran

³⁷⁶ Vhk. [Kurtha, Heinrich Anton]. Co říkají volby. *Národní listy*, 25. 5. 1938, roč. 78, č. 143, s. 1.

německá sociální demokracie.³⁷⁷ Tato strana založená v roce 1919, jejíž hlavním cílem bylo mj. prosadit autonomní místní správu, jako jediná mohla v německém táboře účinně agregovat hlasy proti SdP, když samostatně kandidovala v obecních volbách 1938. Členové německé sociální demokracie, stejně jako dříve členové jiných německých stran v Československu, byli ovšem často vytipováni a nuceni exemplárně přestoupit k SdP; za hlas pro německou sociální demokracii se trestalo zastrašováním a terorem³⁷⁸ Proti henleinovskému předvolebnímu frontálnímu útoku zorganizovali něm. soc. demokraté velký projev v Trutnově, kde předseda Jaksch přivítal i zahraničního hosta Philipa Noela-Bakera, reprezentanta britské Labour party a člena Dolní sněmovny, který opatrně vyjádřil straníkům podporu.³⁷⁹ „Po květnové části voleb 7. června zaslal Jaksch, vůdce jediné protinacistické německé strany, která ještě zbyla, dopis do Manchester Guardianu, ve kterém tvrdí, že jak sudetoněmecké, tak české veřejné mínění je v podstatě umírněné a smířlivé. Volební výsledky zatím ukazují, že ultranacionalistický Český národní svaz se propadl do naprosté bezvýznamnosti. Bývalá Benešova strana národně socialistická a její spojenci byli posíleni...Jaksch souhlasil s tím, že SdP získá ve volbách asi 87 % sudetoněmeckých hlasů. Žádá však čtenáře, aby nezapomněli na okolnosti hlasování. Německým voličům denně tlučou do hlavy, že brzy přijde německá armáda, a pak budou ti, kteří volili sociální demokraty, pověšeni na prvním stromě. Obyčejný Němec ví, že od Čechů, které považuje za humánní, se odplaty bát nemusí. Nacisty považuje za barbary...Zastrašování německých sociálních demokratů v Sudetech dosahuje takového stupně, že dva funkcionáři Jakschovy strany ztratili nedávno veškerou naději a spáchali sebevraždu, on je však přesvědčen, že mnozí, a možná většina sudetských Němců by dala přednost klidnému vnitřnímu uspořádání před válkou, která by jejich oblasti zcela zničila.“³⁸⁰ Takové byly vyhlídky sociálních demokratů v tzv. Henleinově uzavřeném území, jako o smíšeném území v době voleb referoval říšskoněmecký tisk. I přes to se němečtí sociální demokraté a jejich stoupenci s republikou identifikovali a hájili postoje vlády v její zahraniční propagandě. Právě formou interview pro zahraniční tisk

³⁷⁷ Němci se mohli ještě angažovat v komunistické straně, která si zakládala na svém internacionalismu a v Německé svobodomyšlné straně, která sdružoval městské liberály a německé pražské Židy, neměla ovšem zastoupení v parlamentu.

³⁷⁸ Kárník, c.d., s. 531.

³⁷⁹ Metelka, c. d., s. 129- 130.

³⁸⁰ Sládek, c. d., s. 92. srov. Brügel, c. d., s. 555.

či formou zahraničních turné se snažili upozornit na pravou podstatu Henleinova hnutí a zviditelnit svůj alternativní pohled na řešení krize.

Volby, které proběhly 22. a 29. května a 12. června, nakonec přinesly SdP 86 % všech hlasů odevzdaných pro německé poslance. „*Bývalí stoupenci německé katolické a agrární strany zřejmě následovali své vůdce do tábora SdP. Pouze malá menšina německých sociálních demokratů si troufla postavit se proti SdP.*“³⁸¹

Tento volební zisk, kterým zabránila Henleinovi připsat si celý podíl německých hlasů, pak nemohla bohužel využít jinak, než snahou setrvat na svých pozicích, povzbudit své zkoušené straníky a stoupence a podporovat antifašisty veřejnými proslovy předsedy Jaksche. Její pozice se začala zlepšovat současně s tím, jak začal erodovat tábor zglajchšaltovaných stran, kdy se postupně obnovily organizace německých agrárníků a křesťanských sociálů.

O zásadnější ovlivnění situace se pokusili při příjezdu mise lorda Runcimana, kdy němečtí sociální demokraté předložili misi memorandum, ve kterém uvádějí, že „*v roce 1919 měli mnozí sudetští Němci hluboké přání žít pod německou správou, ale že uznávali dva dobré důvody pro setrvání v Československu. Byl to fakt, že připojením jejich území k říši by utrpěl jejich průmysl a že rozdělení Čech a Moravy mezinárodní hranicí by způsobilo obrovské problémy.*“³⁸² Dále v memorandu strana sice rozvíjela své národnostní požadavky, ale celkově šlo o rozumný a umírněný dokument, kterému bohužel mise nakonec nepřisoudila větší váhu a považovala za hlavní představitele rozhořčených Němců dále Henleinovu SdP.

V posledním období existence republiky operovali členové německé sociální demokracie v pohraničí jako tzv. Rudé gardy a bojovali proti pučistům z SdP. Sociálním demokratům bylo jasné, že přičlenění Sudet k Německu by znamenalo jejich likvidaci, a při eskalaci krize přechali raději do českého vnitrozemí. Smutným faktem se stala jejich nucená repatriace do Sudet po podepsání Mnichovské dohody, která znamenala jistou smrt v nacistických koncentračních táborech.³⁸³

České slovo má ve svém vztahu k německé sociální demokracii jasno a bere ji jako přijatelného partnera pro konstruktivní jednání o úpravách národnostních poměrů ve státě. Ve zprávách o ní nechává prostor jejich provoláním, i těm bojovným, často zpravuje o jejich schůzích a Jakschových aktivitách vůči zahraničí. „*Německá socialistická strana uspořádala v úterý v Teplicích-Šanově velký projev v sále Neptun. Předseda strany posl. Jaksch*

³⁸¹ Sládek, c. d., s. 91.

³⁸² Sládek, c. d., s. 99.

³⁸³ Brügel, c. d., s. 649- 652.

dovozoval, že Henleinovi jde o zničení demokracie vůbec a že v tomto boji se spojí s každým reakčním nepřítelem Němců, aby mohl zdolati svobodmilovné a vzpřímené Němce. Sudetoněmecká strana nechce rovnoprávnost, nýbrž nadvládu, aby sama mohla potlačovati. Jaksch poukázal na tradiční omyl, kterému němečtí nacionalisté vždy znovu a znovu podléhají, že totiž podceňují odpůrce. Hranice této země mohou být změněny jen válkou. Ale ta může být jen světová a dvě třetiny sudetských Němců by ji nepřežilo. Jsme dnes hrdou menšinou, protože víme, že zítra budeme hrdou většinou...“³⁸⁴

Nejpozitivnější vztah k německým sociálním demokratům má i z logiky věci **Právo lidu**. Spolupráce těchto stran se datuje už do 20. let a sociálně dem. tisk apeluje na vládu, aby místo SdP vzala v úvahu tyto představitele německé demokratické politiky. „...Vláda chtěla povolností pomoci k uklidnění nervů našich německých nacistů: dala jim amnestii, zakázala emigrantský tisk, vypověděla německé demokratické utečence, ustoupila v otázce 1. května, dala obecní volby, změnila své usnesení - a to vše marně, výsledek u našich Němců byl jásot nad slabostí vlády a ještě větší nacistický teror a rozleptávání čs. státu, ničení jeho autority. Dalo se předpovídat, kam by šel vývoj: k obětování německé sociální demokracie, tj. 200.000 pevně organizovaných, republice oddaných a v těžkém boji vyzkoušených demokratů, k znacisování celé německé menšiny a postavení jí pod teror SdP a Třetí říše, pak k vyštívání všech českých lidí z německých oblastí, kde už dnes jsou nesnesitelně bojkotováni, z toho logicky ovšem k zrušení českých škol. Jakmile by toho nacisté dosáhli, vynucovali by odevzdání státní policie ze státních rukou obcím, stejně i četnictva, soudcovské moci a konečně všech úřadů státních, veřejných a samosprávných do rukou SdP, tj. nacistů. Jednoho dne bychom se probudili a viděli bychom, že náš „Seyss-Inquart“, jak Henleina v poslední době nazývají Angličané, by se osamostatnil, vyvolal by konflikty s vládou a věci by dopadly s naším německým územím jako s Rakouskem! Henleinovci by však asi byli tak trpce zklamáni, jako rakouští nacisté. Říšskoněmečtí nacisté by totiž naše henleinovské nacisty, které opovržlivě označují za pouhé „smíšence“ Němců se Slovany, vyházeli z těchto úřadů a sedli by si tam sami.“ Po kritice vládní politiky zaznívají v článku další apely na jednání s německými soc. demokraty: „Vláda musí pomoci německým aktivistům. Nyní poroste nový německý aktivismus, jak visíme na obnově německé strany agrární. Ale především je třeba, aby vláda poskytla veškerou pomoc německé sociální demokracii, jejíž návrhy na veřejné práce a poskytnutí chleba německým dělníkům, které podal soudruh Jaksch, se počínají již

³⁸⁴ (j) [Jindřich Černý]. Největší chybou Němců je, že podceňují Čechy, Poslanec Jaksch na chůzi německé lidové strany socialistické v Teplicích. *České slovo*, roč. XXX, č. 133, s. 2.

provádět. Za stoprocentní demokratičnost a věrnost republice zasluhují si němečtí sociální demokrati stoprocentní podporu vlády. Němečtí sociální demokraté pochopili, že demokratické svobody jsou pro pracující lid velká věc. Tvoří dnes demokratickou páteř státního národa s čs. demokraty. Tu je třeba splnit to, co jsme tolikráte napsali: Každý demokratický Němec musí cítit, že vláda stojí za ním, každý nacistický Němec musí ostře na vlastní kůži poznat, že vláda je proti němu. Pak půjdou věci kupředu: upevníme republiku a zabezpečíme její úspěch a můžeme si býti jisti, že dnešní těžké doby vítězně překoná.“³⁸⁵

Rudé právo má k německým sociálním demokratům mírně ambivalentní vztah, který lze odvodit od schizmatu v soc. dem. na počátku dvacátých let a stálé přetahování mezi těmito směry o voliče. *Rudé právo* tedy raději referuje o dem. německých politicích jako o „demokratických Němcích“ a ve zprávách jich týkajících dává přednost protežování práce německých komunistů a až v druhé řadě německých sociálních demokratů. Nikde o nich nereferuje samostatně, vždy se vyzdvihne i role komunistů. „...Češi a Němci v jednom šiku. Ale i další ještě znak měly nedělní manifestace v Sudetech: naprostou svornost německého a českého demokratického obyvatelstva... Viděli jsme, jak němečtí komunisté si demonstrativně kupovali od českých hraničářů trikolory. A mohli jsme konstatovat, že pokusy jistých míst obnoviti mezi českými hraničáři jakýsi národní šovinismus, naprosto selhaly... Němečtí socialisté a komunisté představují v sudetoněmeckém území velkou masovou sílu. Ale odpor, na který naráží henleinovské usměrňování, se projevuje také mezi německými křesťany a německými sedláky. Všude se hlásí odpor proti rozpuštění aktivistických stran a jak u německých křesťanských sociálů, tak i u německých agrárníků se projevují snahy obnoviti demokratickou činnost aktivistických stran...“³⁸⁶ Často se v tomto listě objevují články, které německé sociální demokrati a komunisty staví bok po boku v boji proti fašismu; list je tedy vnímá pozitivně, i když se neustále snaží upozornit i na potenciál komunistů. Jako jediný list ze zkoumaných používá přímo pojem „antifašista“ ve spojitosti s demokraty na české a německé straně.

Lidové listy se ve svém chápání role soc. demokratů v německém táboře nejvíce přibližují vnímání v *Českém slově*. Představme si článek týkající se jedné z mnoha sociálnědemokratických schůzí: „Německý demokratický volební blok v Praze uspořádal

³⁸⁵ NESG., Nacistickým slibům nelze věřit, Vláda se konečně rozhodla k politice silné ruky, Zásadní obrat v politice vlády. Čtyřměsíční zápas ve vládě skončen. Obnovení zákonného pořádku v němec. oblastech hlavním úkolem. *Právo lidu*, 15. 5. 1938, roč. 47, č. 114, s. 1.

³⁸⁶ k.k. [Kurt Konrad (Beer)]. Sever nepatří Henleinovi. *Rudé právo*, 3. 5. 1938, roč. 1938, č. 103, s. 1.

včera večer volební schůzi v domě býv. německého kasina, aby vysvětlil všem německým občanům, kteří nechtějí jít cestou zkázy henleinovců, svůj program. Promluvil posl. W. Jaksch, který shrnul obsáhle a výstižně všechny výtky demokratického, svůj národ milujícího Němce proti katastrofální politice SdP. Líčil velmi obsáhle teror prováděný stoupenci pana Henleina. Ať Henlein řekne svému Vůdci, co mu bylo řečeno v Londýně. Tam mu bylo důkladně vysvětleno, že Anglie má sympatie jen pro demokratické zřízení. SdP ztratilo sympatie svou totalitou. Nesmíme zapomenouti, že jsme nejen Němci a Češi, ale i lidé, a že jsme spojeni jedním osudem. Profesor Crossman z Oxfordu pravil, že je poslán od anglické dělnické strany a „váš boj je naším bojem“!...Přikopy byly plny procházejících se mladých lidí, a když shromáždění, konané ve vzorném pořádku, vycházelo, došlo tu a tam k tvoření skupin...nedošlo k porušení pořádku. Musíme býti ve střehu a všimati si věcí kolem. Včera jsme slyšeli výkřiky: „Heil Henlein und Beran!“ a jistě to nebyla ústa poctivého Čecha nebo Němce, ale drzého provokatéra, na které si musíme v této době dáti velký pozor.“³⁸⁷

Zatímco levicové deníky a deník lidovců logicky vyzdvihují práci demokratických Němců proti Henleinově totalitě a žádají vládu, aby jednala právě s nimi, agrární **Venkov** se snaží vrazit klín mezi československou reprezentaci a německé sociální demokraty: „Od jisté doby při každé příležitosti ozývají se ve sněmovně menšinové problémy státu. Včera nejen Henleinova strana, ale také strana pana Jaksche (něm. soc. dem.) nesouhlasila s vládní předlohou. Politická situace už jasně ukazuje že něm. soc. dem. strana je oddělena od vládní většiny. Poslanec Jaksch mluvil už jako opoziční řečník SdP. Nehlasoval pro předložené vládní návrhy, které však byly přijaty. Pro předlohu o umístování děsloužících nehlasovala také něm. soc. dem...“³⁸⁸ Demokratické německé politické představitele se snaží vykreslit jako stejnou skupinu jako SdP, shazuje její demokratická provolání, její národnostní program a dehonestujícími příspěvky se snaží zkazit její pozitivní obraz, který vykreslovaly předešlé deníky: „V Louce u Mostu byl až dosud český starosta. Počítalo se, že i na nynější období bude starostou zvolen příslušník českých stran, které se ku volbě starosty spojily počtem 14 mandátů, zatímco Henleinovci měli jen 13 mandátů. Rozhodujícím živlem byli němečtí sociální demokraté, kteří české strany nakonec zklamali. Při první starostenské volbě dostal henleinovec Preiss 13 hlasů, Čech Konvalinka 13 hlasů a německý sociální demokrat 3 hlasy.

³⁸⁷ Hab. Velká schůze svobodných Němců proti teroru SdP, Občané zachovávají klid a dají pozor na zakuklené „vlastence“ provokatéry. *Polední Lidové listy*, 21. 5. 1938, roč. V. (XIX.), č. 98, s. 2.

³⁸⁸ -A- . Nehlasovala pro vojenskou předlohu. Jakschova strana něm. soc. dem. oddělena od vládní většiny.

Sněmovna odročena na 31. května. – Projev poslance Chaloupka. *Venkov*, 13. 5. 1938, roč. XXXIII., č. 112, s. 2.

*Konala se užší volba a němečtí soudruzi dali své hlasy henleinovci Preissovi a ten byl 16 hlasy zvolen starostou obce.*³⁸⁹ S touto tezí by souhlasili i Beranovy sliby německému vyslanci Eisenlohrovi o tom, že se zasadí o vyštěvání německých sociálních demokratů z vlády. Články budí dojem, že německá soc. dem je ve *Venkově* hodnocena hůře, nežli sám Henlein a SdP, ke kterému se zaujímají neutrální a opatrné postoje.

Překvapivě kladný vztah k německým sociálním demokratům reflektují *Národní listy* a zprávám o nich je věnován značný prostor. Velice otevřeně otiskují Jakschovy protihenleinovské názory a dokonce v článku upozorňují na tuto jeho otevřenost, která si proto prý zaslouží širší pozornost: „*Na veřejné schůzi svých stoupenců v Chomutově promluvil předseda německé soc. demokracie posl. Jaksch v přítomnosti několik a zástupců anglických a holandských dělníků. Jeho řeč, věnovaná současným poměrům, se vyznačovala neobyčejnou otevřeností. Zaslouží si proto širší pozornosti. Posl. Jaksch m. j. obvinil vedení Henleinovy strany, že svým postupem v posledních týdnech soustavně pracuje k vyvolání války. Pražská vláda jest ochotna - pravil - v každé chvíli k vnitropolitickým jednáním o zajištění státně-politického zrovnoprávnění sudetských Němců. Demokratické západní mocnosti se vyslovily pro pokojné řešení sudetoněmecké otázky na podkladě rovných práv národností a národnostních skupin, žijících v našem státě. Kdo tuto mírovou ruku sráží, přebírá před svým národem, před evropskou veřejností i dějinami strašnou odpovědnost. My, němečtí soc. demokraté jsme se exponovali pro mírové řešení a jsme v německém táboře jedinou mírovou stranou. Vedení Henleinovy strany hrálo však va banque, ocenilo falešně vnitřní i vnější mocenskou posici a musilo ve dvanácté hodině přiznati svou chybu a uhnout ze své zákazonosné dráhy. V neděli nepůjde již o volby mezi stranami, nýbrž při volbách půjde o osudově těžkou alternativu války nebo míru. Proto - končil posl. Jaksch - apelujeme ke svědomí německých občanů. Apelujeme na ženy, které mohou ztratit to, co je jim nejdražší; apelujeme na mládež, která je povolána k tomu, aby žila pro vysoké úkoly lidství a nikoli aby umírala pro falešné cíle mocenské politiky; apelujeme na všechny sudetské Němce, kteří milují svou vlast, aby nám pomohli od rodných krajů odvrátit hrůzy moderní války.*“³⁹⁰

Po příchodu nacistů do Prahy byl pro německé sociální demokraty jediným řešením, jak se vyhnout perzekuci, útěk do exilu. Mnoho z nich, jako například autor rozsáhlé

³⁸⁹ NESG., Příčiněním německých soudruhů ztratila Louka u Mostu českého starostu. *Venkov*, 24. 6. 1938, roč. XXXIII., č. 147, s. 4.

³⁹⁰ L., Posl. Jaksch: Jde o mír nebo o válku. *Národní listy*, roč. 78, č. 146, s. 2.

publikace Češi a Němci 1918 - 1938 J. W. Brügel, bývalý tajemník předsedy německých sociálních demokratů Czecha, se posléze angažovalo v československé exilové vládě v Londýně.³⁹¹ Wenzel Jaksch zde organizoval podle usnesení domácího předsednictva strany Treugemeinschaft sudetendeutscher Sozialdemokraten (Sdružení věrných sudetoněmeckých sociálních demokratů) organizaci, jež se úmyslně odlišovala od názvu strany, aby domácí funkcionáři v okupovaném protektorátu nemohli být činěni zodpovědnými za aktivity členů exilového sdružení.³⁹² Zatímco skupina kolem Jaksche operovala s myšlenkou poválečné výměny obyvatel pro vytvoření jednolitých německých oblastí, Brügel a další členové z marxistické levicové skupiny ve straně principiálně odmítli jakékoliv přesídlování či vystěhovávání. Skupina pro tyto rozdílné pohledy a ideologické neshody posléze prošla schizmatem.³⁹³

Po vypuknutí války potřeboval Beneš spolupráci německých sociálních demokratů pro uznání jeho prozatimní vlády, ale nebyl ochoten zaplatit za ni cenu, kterou požadovali. Sešel se s Jakschem několikrát v období mezi srpnem 1939 a prosincem 1942. Při příležitosti první schůzky řekl Jaksch Benešovi, že podle jeho odhadu je mezi německými emigranty z Čech ve Velké Británii 50 % pro velké Německo a 50 % pro obnovení Československa v předmnichovských hranicích. „Navrhl, že pokud jejich představitelé budou moci svým emigrantům předložit nějaký konstruktivní český plán na federalizaci Československa, ve kterém by existovalo zvláštní území pro sudetské Němce (ne, menší než to, které Beneš nabídl v tzv. Čtvrtém plánu Henleinovi), pak by snad Jaksch a jeho soudruzi mohl podporovat toto řešení a pracovat v emigraci pro přijetí tohoto plánu jako konečné dohody mezi Čechy a Němci...Beneš odmítl Jakschovy návrhy a uvedl, že Češi se už nikdy nevrátí ke starým teoriím a myšlenkám, zejména těm o dvojjazyčných okresech a regionech.”³⁹⁴ Tato věta v mnohém předznamenala budoucí osud sudetských Němců, kdy se už s nimi v budoucím možném uspořádání republiky Čechů, Slováků a Rusínů nepočítalo. Část bývalých německých sociálních demokratů, kteří se s tím nikdy nesmířili, to poté vehnalo do náruče Sudetoněmeckého krajanského sdružení a jiných organizací sdružujících vysídlené sudetské Němce, mnohdy bok po boku s bývalými henleinovci, nacisty nebo jejich potomky.³⁹⁵

³⁹¹ Brügel, c. d., s. 20.

³⁹² Brügel, c. d., s. 22.

³⁹³ Brügel, c. d., s. 22.

³⁹⁴ Sládek, c. d., s. 142.

³⁹⁵ Brügel, c. d., s. 37.

4.2.4 Incidenty a provokace

Násilné a jiné incidenty v pohraničí mezi českým a německým obyvatelstvem a mezi členy SdP a státní mocí zabírají přes polovinu všech zmínek a zpráv z tisku, dostávají se jak do rubrik politických, tak kriminálních, většinou se o nich dočteme v části denních zpráv.

Nejde jenom o izolované provokace a činy, ale často i o záminku pro zastavení jednání ze strany SdP (incident v Moravské Ostravě – řadová srážka bez vážně zraněných jako záminka pro poslední přerušení jednání před vypuknutím puče v pohraničí po Hitlerově norimberském projevu) nebo o vhodnou záminku k útoku proti Československu pro říšskoněmeckou propagandu, která tak měla další událost, jež mohla interpretovat jako utlačování sudetských Němců ze strany majoritního obyvatelstva.

Často jsou tyto incidenty zpracovány a komentovány vlastním redaktorem, který si leckdy neodpustí výsměch a pohrdání pro autory konkrétního činu. V jiných denících se tento způsob referování objevuje v menší míře a dává se přednost zprávám úředním nebo přejatým z ČTK (především agrární *Venkov*). K tomuto způsobu se obecně přistupovalo, když okolnosti nebo aktéři incidentu byli delikátní povahy a nesprávná interpretace článku by mohla být brána jako urážka či napadení jedné ze stran. Takový příspěvek by rovněž nemusel projít kontrolou cenzora.

K organizovanosti incidentů, teroru a k politické agitaci významně přispěly různé německé spolky jako turneři aj. a především polovojenské jednotky FS (Freiwilliger Schutzdienst) – tzv. ordneři, kteří mohli působit dokonce s posvěcením ministra vnitra (!)³⁹⁶, což demokratický tisk odsoudil jako další krok k utvoření státu ve státě v pohraničí a jako další neprozřetelný ústupek Henleinovi. Jednotky organizované po vzoru SA, jejichž vůdcem byl přirozeně Konrád Henlein, záhy zahájily v podstatě legálizovanou teroristickou činnost ve jménu SdP.³⁹⁷

Tisk českých demokratických stran odsuzoval především incidenty, kdy se útočila na symboly republiky. O jednom z nich, o zneuctění sochy TGM tzv. presidenta Osvoboditele, přináší zprávu *České slovo*: „Dnes ráno bylo v Šumperku zjištěno, že socha presidenta Osvoboditele, stojící před Československým reálným gymnásiem, byla v noci neznámými pachateli těžce poškozena. Ředitel Halcar prohlásil, že včera večer zpozoroval na pomníku

³⁹⁶ Kárník, c. d., s. 530. Ve snaze o získání povolení této organizace se SdP odvolávala na povolení podobné organizace německým sociálním demokratům o rok dříve. Byla to RW – Republikanische Wehr, někdy rovněž nazývaná Rote Wehr (podle tradiční barvy sociálních demokratů).

³⁹⁷ Kárník, c. d., s. 531.

suříkem nakreslený hakenkrajc, který policie ihned smyla benzinem. Za několik hodin nato urazili neznámí pachatelé asi kladivem kus hlavy. Pomník byl dnes dopoledne zahalen státní vlajkou a chodí k němu Češi ze Šumperka a blízkého okolí, aby si uvědomili, jakého barbarského kousku byli schopni neznámí zatím pachatelé. Vyšetřováním se zjistilo, že hnusný čin byl spáchán mezi 22. a 23. hodinou a že jej provedli dva muži v pláštích. Šumperk je, jak známo, střediskem hakenkrejclerského hnutí na severní Moravě a šířila se zde nejnenávidnější nálada proti Československu... Zničený pomník musí být nahrazen novým. Policie po pachatelích horlivě pátrá. Obyvatelstvo je barbarským činem krajně vzrušeno. Zemský úřad v Brně zmocnil policejní úřad v Šumperku, aby vypsál odměnu 5000 Kč, která bude vyplacena tomu, kdo přispěje k vypátrání pachatele zhanobení pomníku presidenta osvoboditele...³⁹⁸ České slovo jednoznačně označuje čin za hnusný a neváhá ho dát do spojitosti s henleinovským hnutím. Tento incident je reflektován ve všech zkoumaných listech, proto je přínosné v obrovské záplavě incidentů zaměřit komparaci právě na tento konkrétní incident – zhanobení pomníku TGM.

V podobném ne-li ještě přísnějším duchu se k incidentu staví i **Právo lidu**: „Přes to, že tato zpráva rozruší a pobouří, je třeba zachovati klid. Bezpečnostní orgány jistě pachatele hanebného činu dopadnou a jistě je stihne zasloužený trest. Žel, že bude je možno potrestat pouze v mezích zákona, nikoli tak, jak by podle nízkosti a mrzkosti svého činu jim náleželo. Snad bude jejich vina měřena jen podle výše způsobené škody, ačkoli by tu měla padat na váhu tíha urážky, způsobené nikoli jen památce jednoho z největší (sic) mužů, které znají dějiny, nikoli jen tíha bolestné urážky celého československého národa, ale i urážku muže, který za svého života byl upřímným přítelem Němců a jehož nejvřelejším přáním bylo, aby německý lid žil v našem státě spokojen v užívání všech svých práv... Zpráva o tom praví: V noci na včerejšek, mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou, kráčel náměstím v Šumperku ředitel tamějšího gymnasia dr. Hacar. Když docházel k středu náměstí, kde stojí nedávno zbudovaný pomník T. G. Masaryka, spatřil v nočním šeru, že dva muži cosi na pomníku kutí. Když se ředitel dr. Hacar k pomníku přiblížil, neznámí muži uprchli. Při prohlídce pomníku shledal dr. Hacar, že podstavec pomníku je pomalován velkými červenými hákovými kříži. Oznámil věc policii, která vyslala ihned na místo stráž, zjistit poškození pomníku. Stráž však shledala, že nejen je kámen pomníku pomalován hákovými kříži, ale také socha presidenta Osvoboditele je zohavena. Hlava pomníku byla uražena a rozbita. Dr. Hacar na štěstí mohl přibližně popsat pachatele, takže je naděje, že tito hakenkrajclerstvím pomatení zvrhlíci, kteří

³⁹⁸ (va), Ničemnost. České slovo, 5. 5. 1938, roč. XXX, č. 105, s. 4.

*takto zostuzujú německý národ, budou záhy dopadeni. Případ přirozeně vyvolal v Šumperku i okolí nesmírný rozruch. Spáchanou hanebnost odsuzuje i velká část německého obyvatelstva. Je to svědectvím, k jaké zaslepenosti a bídosti vede takto vykládaný německý světový názor.*³⁹⁹ Posléze přidává ve *Večerníku Práva lidu* výzvu: „...Žádáme: ofotografujte toto dílo našich nacistů a jeho obrazy zašlete do celého světa. Učiníte tím zaslouženou propagandu pro správný názor o utiskování sudetských nacistů v Československu a o jejich kulturní vyspělosti.“⁴⁰⁰ Druhý den pak píše, že ze zlého svědomí výkonný výbor Henleinovců, aby zakryl svoje rozpaky, vypisuje také odměnu na vypátrání pachatelů, a to 500 korun a označil událost za plod štvání jejich strany.⁴⁰¹

Vyhroceně předkládá událost komunistické **Rudé právo** a přímo označuje za jasné viníky henleinovce a přeneseně i jejich ideové vůdce: „V Šumperku na severní Moravě zfanatisovaní nacističtí darebáci zhanobili a poškodili pomník presidenta Masaryka na Masarykově náměstí. V úterý večer byl na pomníku namalován hákovitý kříž. Policie pomník očistila. V noci na středu pak dosud neznámí pachatelé urazili na pomníku kladivem kus hlavy Masarykovy. Takto zneuctěný pomník je nyní zahalen státní vlajkou. Obyvatelstva ve městě i na venkově se zmocnilo veliké vzrušení a byl chystán protestní průvod do města. Státní policejní úřad vypsál se souhlasem ministerstva vnitra odměnu 5000 Kč na dopadení pachatelů. Zdá se však, že by bylo třeba rozšířit pátrání nejen na pachatele přímé, nýbrž také na intelektuální původce hanebného činu, který vyplývá z nacistické nenávisti a z nacistických štvanic henleinovců. Z Olomouce byl zaslán telegram předsedovi vlády a ministru vnitra, v němž se obyvatelstvo dovolává ochrany státní autority a demokraticky smýšlejícího občanstva proti nacistickému teroru.“⁴⁰² Jako jediný list poté k záležitosti *Rudé právo* otisklo i fotografii, aby tak zmobilizovali více čtenářů: „Pohled'te na tyto otrásající obrázky: to je dílo henleinovských štváčů na pomníku presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka v Šumperku. Čsl. zvukový týdeník „Aktualita“ zfilmoval tuto spoušť. Diváci zatínají pěsti, když vidí tu zvířeckou zvrhlost nepřátel svobody a demokracie, a rasových štváčů. Jak účelné a moudré je toto názorné filmové vyúčtování právě v době, kdy horda tisíckrát hanbou

³⁹⁹ NESG., Hanebný čin hakenkrajclerů, poškodili a zohavili pomník presidenta Osvoboditele. *Právo lidu*, 5. 5. 1938, roč. 47, č. 105, s. 8.

⁴⁰⁰ NESG., Henleinovští Teutoni řadí, Zničili pomník presidenta Osvoboditele. *Večerník Práva lidu*, 5. 5. 1938, roč. XXVI., č. 105, s. 2.

⁴⁰¹ NESG., Stydí se za zlotřilost vlastních lidí. *Právo lidu*, 6. 5. 1938, roč. 47, č. 106, s. 8.

⁴⁰² NESG., Jejich „příspěvek k míru“. Zhanobili pomník Masarykův. *Rudé právo*, 6. 5. 1938, roč. 1938, č. 106, s. 2.

poznamenaného stříbrného vůdce zaplavuje pražské ulice fašistickým rasistickým kalem. Ještě jednou se divák zachvěje rozhořčením a pak přemýšlí: Kdo je odpovědný za to, že se u nás tento mor může tak beztrestně šířit? (censurováno) Pohled'te všichni na dílo fašistických zvrhlíků ze Šumperka a vzpomeňte se, jak agrární senátor Sechtr řekl (16. prosince 1934) v senátě: „Copak ti henleinovci jsou tak špatní lidé?“ a kolik pokusů podnikl již během posledního roku jiný agrární vůdce, aby tyto henleinovce dostal do vlády. Ani na tohle náš lid nezapomene 22. května.“⁴⁰³ Opět je zpráva o události využita k výpadu proti agrárikům.

Za pomoci těchto zpráv se vynořuje jeden z možných obrazů sudetských Němců jako zfanatizovaných „hakenkrajclerů“ a hanobitelů pomníků a symbolů republiky. To muselo u čtenářů jistě evokovat rozhořčené pocity z toho, co všechno se Němcům nejen v pohraničí toleruje. Klasicky k takovému incidentu přistupuje **Venkov**, který otiskuje jen stručnou zprávu o průběhu činu, v podstatě minimálně pozměněnou zprávu ČTK: *„V noci na středu stal se v Šumperku hanebný čin. Byl zhanoben pomník presidenta Osvoboditele. Mezi 10. a 11. hodinou večerní zpozoroval ředitel šumperského gymnasia Dr. Hacar dva muže, kteří něco tropili u pomníku presidenta Osvoboditele na náměstí před českou reálkou. Když se přiblížil, oba muži uprchli. Zjistilo se, že muži právě malovali na podstavci pomníku červenou barvou hakenkrajc. Již předtím byla znetvořena hlava pomníku, který je dílem sochaře Fabiánka z Brna. Zločinci urazili postavě prezidentově bradu a znetvořili horní část obličeje. Státní policie dala ihned namalovaný hakenkrajc odstraniti a pomník byl zahalen československou vlajkou. V Šumperku vzniklo obrovské vzrušení. K pomníku proudí spousty lidí. Sudetoněmecká strana prohlašuje, že zhanobení pomníku jest dílem komunistických provokatérů a vypsala odměnu 1000 Kč na dopadení pachatelů. Státní správa vypisuje odměnu 5000 Kč za stopu, která by vedla k zjištění zvrhlíků, kteří byli schopni tak odporného činu.“⁴⁰⁴ Venkov dokonce přináší i stanovisko sudetoněmecké strany, která z činu obviňuje komunisty a neoznačuje viníky činu za členy SdP. Celková kadence referování o incidentech je ve *Venkově* menší, než v ostatních listech, a zpráva bývá stručná a nepředjímá se v ní, kdo je na vině.*

Poměrně umírněnou zprávu o zohavení pomníku přinesly i **Lidové listy**, aniž by v ní přímo implikovaly, kdo za činem stojí: *„Občané Šumperku zjistili včera ráno ničemnost, která pobouřila celý kraj. Neznámí pachatelé poškodili v noci velmi značně sochu presidenta*

⁴⁰³ NESG., HYENY. *Rudé právo*, 13. 5. 1938, roč. 1938, č. 114, s. 6.

⁴⁰⁴ NESG., Pomník presidenta Osvoboditele v Šumperku zhanoben. *Venkov*, 5. 5. 1938, roč. XXXIII., č. 105, s.

*Osvoboditele, která stojí před čs. Státním reálným gymnásiem. Ředitel Halcar prohlásil, že navečer zpozoroval na pomníku suříkem nakreslený hakenkrajc, který policie ihned smyla benzinem. Za několik hodin nato urazili neznámí pachatelé kladivem kus hlavy. Pomník byl včera dopoledne zahalen státní vlajkou a chodí k němu Češi z Šumperka i celého okolí, aby si uvědomili, jakého barbarského kousku byli schopni neznámí zatím pachatelé. Zemský úřad v Brně zmocnil policejní úřad v Šumperku, aby vypsala odměnu 5000 Kč, která bude vyplacena tomu, kdo přispěje k vypátrání pachatele zhanobení pomníku presidenta Osvoboditele.*⁴⁰⁵

Národní listy přetiskují neutrální zprávu, kde se vůbec nepíše o tom, že by pachateli byli henleinovci a dokonce se uvádí, jak SdP duchapřítomně také vypsala odměnu na dopadení pachatele. Každopádně jde o nejneutrálnější hodnocení zprávy: „Ke zprávě, kterou přinesly „večerní Nár. listy“ o poškození Masarykova pomníku v Šumperku se nám oznamuje. Spojený výbor českých koalovaných stran a ústřední výbor Národní jednoty v Olomouci zaslal ministerstvu vnitra a zemskému úřadu protestní telegramy, spolu se žádostí, aby se zřetelem k napětí, které se vytvořilo oním činem, byl vydán zákaz veřejných schůzí a aby bylo odsunuto konání obecních voleb. Také výbor sudetoněmecké strany v Šumperku vydal prohlášení, ve kterém odsuzuje dílo nezodpovědných pachatelů a vypisuje odměnu 500 Kč na jejich dopadení. Státní policie vypsala odměnu v částce 5000 Kč.“⁴⁰⁶ Ve večerníku ze 4.5, kde byla zpráva poprvé uveřejněna, je sice řečeno, že tam byl namalován hákový kříž, ale pachatelé jsou označeni jako zlomyslníci, což je rozhodně nejmírnější pojmenování ze všech listů a Národní listy zveřejňují tuto zprávu v nejkratším znění.

4.3 Období po Hitlerově norimberském projevu do podpisu mnichovské dohody (12. 9. - 29. 9. 1938)

Hitlerův norimberský projev „byl geniálně zaranžovanou mezinárodní mediální akcí, která měla prostřednictvím zvuku vyvolat představu nezadržitelné vojensko-politické mašinérie.“⁴⁰⁷ Projev byl vedle poslechu v domácnostech reprodukován nejen v sudetoněmeckém území i tlapači, aby každý Němec mohl naslouchat poselství svého vůdce. Tato „zuřivá tiráda vůči Československu“ stála v naprosté opozici vůči projevu

⁴⁰⁵ NESG., Provokace. *Polední Lidové listy*, 5. 5. 1938, V. (XIX.), č. 86, s. 2.

⁴⁰⁶ rt. [Vladimír Jiří Rott]. Protesty proti zničení Masarykova pomníku v Šumperku. *Národní listy*, 5. 5. 1938, roč. 78, č. 123, s. 3.

⁴⁰⁷ VAUGHAN, D. *Bitva o vlny*. Praha: Cook Communications, 2008. s. 11.

Beneše z 10. září, ve kterém klidně apeluje na smír v Evropě.⁴⁰⁸ „Na Hitlerově norimberském projevu nešlo jen o rétoriku. Agenti z říše a ze Sudet ve spolupráci s aktivisty SdP už nějakou dobu osnovali základy puče, díky němuž by anexe Sudet byla „fait accompli“. Jen málokdo v Sudetech si norimberský projev nenaladil. Řeč, která burcovala emoce každou větou, byla pečlivě naplánovaná s účelem podnítit vzpuru proti Čechům.“⁴⁰⁹ České slovo k projevu napsalo: „...Kdo poslouchal řeč Hitlerovu v rozhlase, kladl si již u přístroje otázku, jak bude tato řeč působit na naše Němce, hlásící se k hákovému kříži. Odpověď na tuto otázku přišla ještě v noci způsobem, ukazujícím, kdo si co z ní vybral. Naše vláda vzala na vědomost, že ji Hitler vyzýval, aby se s henleinovci dohodla. Naši nacisté porozuměli této řeči tak, že už jej jim všechno dovoleno a že nečekajíce na nějaké dohodování, mohou vládu v Praze postavit před hotové události. Bezpříkladně hrubá a bezuzdná řeč kancléřova, jejíž tón nemá obdoby ve stycích mezi dvěma státy a jejíž účinek na rozvášněné Němce v Československu musel předvídati každý politicky myslící člověk, neřkuli státník, roznesla na mnohá místa v pohraničí setbu krvavou...“⁴¹⁰

Tento Hitlerův projev zahajuje poslední období našeho výzkumu, které bezprostředně předchází Mnichovu a je vyvrcholením krize ve střední Evropě. Do pozadí postupně ustupují stranické sváry a zprávy o jednotlivých incidentech, listy se obracejí k obraně republiky i pod vlivem výjimečného stavu a později mobilizace, která přináší zostřenou cenzuru a předkládání povinných výtisků. Témata tisku se začínají zaobírat více mezinárodní politikou. Po tom, co se Henleinovo hnutí finálně demaskovalo, nemohly už ani ty nejtolerantnější listy k SdP dál hrát zastírací hru a rozhodně se přihlásily k obraně demokracie a republiky. Pro toto období byla do výzkumu zahrnuta následující témata:

4.3.1 Sudetský puč a události po Hitlerově norimberském projevu

Po Hitlerově vystoupení v Norimberku večer 12. září propukly v Sudetech nepokoje a SdP na Chebsku vstoupila do otevřeného povstání. Na mnoha místech byli povstalci dobře vyzbrojeni zbraněmi, které se do ČSR dostaly z říše. „Někteří z nich věřili, že německá armáda vstoupí do Československa a podpoří je. Druhý den ráno byly hlavní ulice Karlových Varů, Chebu, Sokolova a dalších měst posety střepy a troskami z českých a nenacistických obchodů. Během 13. září se vzpoura rozšířila do pohraničních vesnic a dál na jih až do

⁴⁰⁸ Vaughan, c. d., s. 54.

⁴⁰⁹ Vaughan, c. d., s. 55.

⁴¹⁰ KZK, [K. Z. Klíma]. Řeč a její následky. České slovo, 14. 9. 1938, roč. XXX, č. 215, s. 1.

Krumlova.⁴¹¹ Ve Schwaderbachu, kde hranice procházela okrajem vesnice, byli zajati českoslovenští úředníci a převezeni do Německa, což se nevyhnulo ani dalším četníkům a celý okres Aš musel být na chvíli přenechán SdP. „*Německé deníky byly plné zpráv o „ukrutnostech“ páchaných Čechy. Toto jsou titulky z jediného čísla „Volkischer Beobachter“: Strašlivá zvěrstva páchaná vraždícími českými bandity. Tento zločinný národ musí být zničen. Vrahové bez masky. Sudetský Němec donucený k vojenské službě zastřelen. Sudetoněmecké statky a podniky vypáleny. Čtyři nové oběti na koženém pásku. Strašné zločiny spáchané českými bestii v Krumlově. Organizované hony na lidi v oblasti Chebska atd.*“⁴¹²

13. září pak opustili vůdci SdP zemi. Frank ještě stihl poslat vládě poslední ultimátum, ale ta okamžitě vyhlásila stanné právo v osmi sudetských okresech a do 15. září byl všude obnoven klid.⁴¹³ Přesto vláda nechtěla nést zodpovědnost za konečný rozpad jednání a nabídla půdu pro vyjednávání o tom, kdo nahradí zmizelé státní úředníky, SdP však jakékoli snahy dále umně sabotovala a další jednání směřovala do rukou Hitlera. 15. září promluvil Henlein z Německa a vyzval sudetské Němce k „využití veškerých prostředků k sebeobraně proti české tyranii“ a svůj proslov zakončil prohlášením: „*Přejeme si žít jako svobodní Němci! Chceme mír a práci v naší domovině. Chceme se vrátit do říše! Bůh s námi a s naším spravedlivým bojem!*“⁴¹⁴ Zprávy německého chargé d'affaires v Praze Henckeho říšskému ministerstvu zahraničí z 16. 9. až 17. 9. pak dokládají i poznatky tohoto výzkumu: „*Český tisk a rozhlas velmi silně zdůrazňuje údajný přesun vedení SdP na říšskoněmecké území. Tato protihenleinovská propaganda neměla mezi částí sudetských Němců v severních Čechách zůstat podle soukromých hlášení bez účinku...zapůsobila zdrcujícím dojmem...z řad Němců často zaznívá názor, že [říšskoněmecký] rozhlas silně přepíná.*“⁴¹⁵

18. září Hodža prohlásil v rozhlase, že dohoda v rámci státu je stále možná. Řekl, že k jejímu dosažení není potřeba Henleina ani ostatních vůdců, kteří uprchli a zanechali svůj národ na holičkách.⁴¹⁶ O své slovo se začali hlásit němečtí aktivisté, kteří se výzvou

⁴¹¹ Sládek, c. d., s. 107.

⁴¹² Sládek, c. d., s. 110.

⁴¹³ Kromě Ašska, které bylo ovládnuto německými bojůvkami. 22. září dokonce místní vůdce SdP Ritter vyhlásil odtržení od ČSR a toto datum bylo zpětně čsl. exilovou vládou vyhlášeno jako začátek německo-československého válečného stavu. In: KURAL, V., VAŠEK, F. *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. Praha: Academia, 2008. s. 116.

⁴¹⁴ Sládek, c. d., s. 111.

⁴¹⁵ Citováno dle: Brügel, s. 607.

⁴¹⁶ Sládek, c. d., s. 111.

„Spoluobčané! Jde o všechno!“ obrátili na „masy ocitnuvší se bez vedení“ a apelovali na ně, aby přijaly Hodžovu nabídku.⁴¹⁷ Říše si tento vývoj nemohla dovolit. „*Na jedné straně bylo třeba obnovit kontakt mezi SdP a sudetoněmeckým obyvatelstvem a na druhé straně muselo dojít k opravdovým incidentům, které by ospravedlnily zprávy vymyšlené v Berlíně.*“⁴¹⁸ V této souvislosti vydal Henlein výzvu ke všem Němcům ve věku 18 až 50 let, aby vstupovali do na německé půdě založených „Sudetendeutsche Freikorps“ (SFK), které měly převzít moc v pohraničí a jejichž vůdcem byl jmenován Henlein, zatímco Frank se stal jeho zástupcem. *Frankfurter Zeitung* líčil proudy sudetoněmeckých uprchlíků, kteří míří do SFK tak silně, že Henlein musel omezit jejich sílu na 40 000 mužů. Ve skutečnosti však hlavní podporu vzbouřencům na hranicích poskytly jednotky SA a SS.⁴¹⁹ Proti těmto útokům pak vystupovali němečtí sociální demokraté a komunisté, kteří solidárně s českými soudruhy dali své polovojenské oddíly k dispozici pro službu v rámci oficiální Stráže obrany státu (SOS).⁴²⁰

Český tisk nám ovšem o akci přednesl vlastní verzi událostí, jinou, než jak je prezentovaly německé deníky. „*Útěk vůdců SdP učinil na sudetské Němce velmi nepříznivý dojem a česká propaganda se snažila tuto atmosféru mezi sudetskými Němci využít ve svůj prospěch.*“⁴²¹ Z důvodů vyhlášení výjimečného stavu došlo v několika denících k cenzurním zásahům a mnohé deníky daly přednost přetiskování úředních zpráv, či zpráv ČTK, aby nezavdaly důvod cenzorovi k zásahu do vydání. Takový vývoj událostí málokdo předpovídal a i vůči Henleinovi umírněné listy agrárníků a národního sjednocení odsoudily chování vzbouřenců a útěk představitelů SdP do říše.

Agrární **Venkov** a dokonce i dvorní zastánce smíření s SdP dr. Kahánek nakonec odsuzuje svého ochraňovaného Henleina: „*Hitler, Henlein a plebiscit. Řekli jsme, že o plebiscitu se diskutovalo v zahraničním tisku jak anglickém, tak i v jednom listě francouzském, což nejsou hlasy oficiální, i když jsou příznakem nálad některých kruhů. Ani Hitler nevznese přímo otázku plebiscitu. Teprve tak učinil Henlein v proklamaci, kterou rozšířily říšskoněmecké zpravodajské prameny. Z toho lze nepřímou vyvozovat oprávněnost zpráv, pocházejících z německého pramene, že v rozhovoru mezi Chamberlainem a Hitlerem byla tato otázka nadhozena. Dosud autenticky nemáme také z úst Henleinových potvrzení otázky*

⁴¹⁷ Brügel, c. d., s. 610.

⁴¹⁸ Sládek, c. d., s. 112.

⁴¹⁹ Sládek, c. d., s. 113.

⁴²⁰ Kural, V. *Konflikt místo společenství?* Praha: Nakladatelství R, 1993, s. 191.

⁴²¹ Sládek, c. d., s. 111.

plebiscitu. Henlein není v republice. Podle visitky, kterou odevzdali dva funkcionáři sudetoněmecké strany policii v Aši a která je visitkou poslance Franka, je Henlein v Bavorsku, a v hrubých rysech Frank za Henleina prohlašuje, že proklamace pro plebiscit byla Henleinem vydána. To však vše je věci úředního šetření... Klade-li otázku plebiscitu, pak je to nová situace, a co hlavního, situace, která neřeší klid a nedává záruky k míru... Musíme bojovat proti propagandě pro plebiscit... Konečně musíme se podívat na legitimaci onoho činitele, který vystoupil s požadavkem plebiscitu. To je Konrád Henlein. Vůdce, který opustil lid, ztrácí morální legitimaci. Vůdce, který nebyl pověřen k radikalismu, ale vybojoval svou pozici na novém aktivismu, osvojil si sám své právo. Tato legitimace je proto pochybná. Vůdce má být mezi lidem. Velitel, který je schován, ztrácí důvěru vojska. Tak je to také v politickém životě. Proč se má jednat o podnětu toho, kdo sám neprojevil dosti dobré vůle a jehož projevy se měnily každou chvílí? Co pak víme, jak bude myslet za měsíc, za půl roku? Víme, pokud jde vůbec o jeho vůli? Víme, co je to dnes sudetoněmecká strana? Na jiném podkladě kandidovala a k jinému došlo.⁴²² Článek je v přístupu k Henleinovi ve Venkově průlomový, je to první vyložené negativní hodnocení Henleina. Na straně tři pak Venkov informuje o rozpuštění SdP.

Národní listy jsou v prvních okamžicích po projevu opatrné a explicitní zprávu o puči v pohraničí podávají až 14.9. Ve svých rozborech se ale *Národní listy* většinou zaobírají významem Hitlerova projevu: „Už před řečí říšského kancléře Adolfa Hitlera byly vyslovovány obavy, aby dojem její nevedl k incidentům vážnějším, než-li byly dosavadní. Obavy tyto se ukázaly oprávněnými. Nejen že se střílelo, ale byly ohrožovány úřední osoby a poškozován státní majetek. Vůči takovým událostem nezbylo nic jiného, než-li vyhlásiti v celé řadě německých okresů stanné právo... Řeč Hitlerova neodstranila neklid, prodloužila období obav o mír, učinila poměry horší, než jsou. Měla také místa nebezpečná pro další průběh událostí. Říšská kancléř prohlásil, že jestli sudetští Němci nedostanou odjinud pomoci, dostanou ji od Německa. Nedá se pochybovati, že podobné výroky jako „olupování těchto lidí o jejich práva musí mít svůj konec“ anebo „nejsem ochoten se dívat se na nekonečné další utlačování německých soukmenovců“ nebyly toho druhu, aby odvrátily sudetské Němce od dalších a stupňovaných incidentů. Řeč kancléřova byla vůči Československu nevrhá a zaujatá, Tento tón v ní převládal... Proto také stoupenci sudetoněmecké strany vybrali si z řeči Hitlerovy místa, která je popuzovala proti československé vládě. Hodila se lépe jejich náladám a nadějím. Jaké tyto naděje jsou, bylo vidět poslední neděli, když 5000 Henleinovců

⁴²² KAHÁNEK, F., Hranice státu a plebiscit. Venkov, 17. 9. 1938, roč. XXXIII., č. 219, s. 1.

volalo před lordem Runcimanem sborovou deklamací: „Lieber Lord, mach uns frei – von der Tschechoslowakei!“ ...Jestliže byly nějaké pochybnosti o působení Hitlerovy řeči na Němce, byly rozptýleny tím, jak vykládá Hitlerovu řeč německý tisk v říši... Jestli Němci sami vykládají takto smysl Hitlerovy řeči, bylo by marné, vykládati ji jinak. Jak ji pochopili stoupenci sudetoněmecké strany, ukázali hned po tom, jak ji vypočetli... Jestli řeč kancléřova ponechala ještě nějakou naději na mírové řešení, nezanedbáme žádné příležitosti, která se k tomu vyskytne. Události v pohraničním území vytvořily však situaci, která ohrožuje vyhlídky na blízké urovnání. Žádná vláda nemůže přejít bez přísných opatření to, co se stal v německých okresech. Československý stát prochází novou zkouškou. Jde do ní nezmýleně a odhodlaně.“⁴²³ S postupem sudetské krize a po úprku vůdců SdP jsou už i konzervativní Národní listy připraveny ostře odsoudit Henleina: „Konrád Henlein si tedy šel definitivně do Německa umýt ruce, které si před tím tak hluboce namočil do české, ale také do německé krve. Vyzvání k otevřenému odboji, které mu odtamtud rozšířili, korunuje sice důstojně celou jeho předchozí činnost, ale nesnímá z něho nic z hanby, kterou se v této dějinné chvíli pokryl. Poštovati jiné, sám zůstatí vzadu, a když se to nepodaří, uchýliti se ještě dále dozadu, to dovede každý. Ale kdo provozuje politiku v takových liniích, nikdy nezasloužil, aby místo agitátora byl nazýván politickým vůdcem. Ostatně příklad Henleinův působil také na ty, kdo prováděli jeho rozkazy. Je známo, že hlavní síla, jež vede lidi, kteří se promění v dav, spočívá v tom, že jsou přesvědčeni o své beztrestnosti. K tomu je vedl Henlein až do obratu situace a poslední povzbuzení dostali ve známém norimberském fortissimo...“⁴²⁴

České slovo situaci komentuje s jistým zadostiučiněním stejně jako ostatní levicové listy, které Henleina braly jako nastrčeného agenta říše a v lecčems předpovídaly ztroskotání tohoto jednání, i když málokdo předpovídal sudetoněmecký puč. Lapidárně shrnul výsledek celoročních snah o dohodu s Henleinem šéfredaktor Klíma: „...Henleinova dlouhá hra je skončena jasným přiznáním, k čemu jeho celá politická kariéra byla určena. Nebylo většího politického podvodu u nás nežli existence tohoto člověka, který se jednoho dne objevil jako kandidát vůdcovství mezi našimi Němci... Bylo mnoho našich lidí, kteří se jím dali podvádět a kteří dlouho se nedali přesvědčit, co tu hrozí, zatím co Němci, naši i venku, prohlédli hned komedii, k níž byl ašský turner nastrčen a která trvala celé čtyři roky. Nordická lest, která tvoří jeden ze základních příkazů nacistické taktiky, uplatnila se tu mistrně. Jednoho dne

⁴²³ SOUKENKA, Jan. Nová zkouška. *Národní listy*, 14. 9. 1938, roč. 78, č. 252, s. 1.

⁴²⁴ HOCH, Karel, Dr. Vůdce je opustil. *Národní listy*, 16. 9. 1938, roč. 78, č. 254, s. 1.

z bývalých *Deutschböhmen* – ještě o převratu se tak jejich vzdorovláda nazývala – měli jsme tu nový národ sudetských Němců, živěných cizí propagandou a psychosou...“⁴²⁵

Právo lidu se rovněž vyrovnává účty s Henleinem a celým jeho hnutím a přináší zprávu o rozpuštění SdP: „Podle rozhodnutí vlády je činnost SdP i všech jejích složek zastavena. Celé veřejnosti – i německé – zmocnilo se citelné ulehčení. Dobré důsledky vládního rozhodnutí budou však nejradostněji přivítány v samosprávě, kde henleinovci, pokud podařilo se jim získat většiny neb vlivu, zaváděli totalitní systém, násilím a terorem a všemi prostředky, zařizovali se způsobem, pomíjejícím jakékoli demokratické zásady, na nichž je československá samospráva zbudována. V memorandu, podaném čs. členy hraničářské správy lordu Runcimanovi, jsou uvedeny případy, které zřejmě nasvědčují, že henleinovcům nešlo v samosprávě o nic jiného, než učinit z radnic filiálky hakenkrajclerství a připravovat půdu příchodu Třetí říše...“⁴²⁶

Rudé právo ve svém článku o sudetském puči analyzuje Hitlerovy a Henleinovy pohnutky a metody, jakými chce destabilizovat Československo: „Včera večer hned po Hitlerově řeči organizovali henleinovští úderníci řadu incidentů a krvavých srážek. Během noci a během dnešního dne tyto nepokoje, úderníky organizované, se ještě rozšířily. Dnes dopoledne vláda zakročila a vyhlásil v pěti německých okresech stanné právo...Hitlerova řeč byl snůškou neslýchaných štvanic a urážek proti Československu, ale byla současně doznáním úplné izolace Třetí říše v jejích útočných plánech...Ovšem Hitler, který vidí svoji osamocenost v případě vojenského útoku proti ČSR, nevzdává se svých plánů. Ponechává si vůči Československu volnou ruku. Nástrojem jeho dalšího útoku má být Henleinova strana a zejména její úderní formace, které mají být hnány do krvavých srážek, aby Československo přivedly do rozvratu. To je smysl všech těch incidentů, které jsou nyní v Sudetech organizovány. Rozsah těchto pučistických akcí je velmi značný. Útoky henleinovských úderníků směřují jednak proti hraničářům, jednak proti antifašistickému dělnickému hnutí německému, ale jsou namířeny i proti orgánům státní moci a proti státnímu majetku. Jsou vybijeny dělnické domy, jsou přepadáni dělníci funkcionáři a pracovníci. Je zajímavé, že tyto násilné akce jsou organizovány jen vybranými sbory henleinovských úderníků, zatím co široké masy německého lidu – i stoupenci Henleinovy strany – se těchto akcí nezúčastňují a stále otevřeněji projevují svoje obavy, že tato násilná politika přivede všechnen sudetoněmecký lid do strašlivé katastrofy. A tak vlna násilných činů, organizovaná úderními formacemi, je

⁴²⁵ KZK [K. Z. Klíma]. Henleinova poslední barva. *České slovo*, 16. 9. 1938, roč. XXX, č. 217, s. 2.

⁴²⁶ Š., Konec henleinovského totalitního systému v samosprávě. *Právo lidu*, 20. 9. 1938, roč. 47, č. 221, s. 3.

současně prováděna vyjasněním, které nastává v širokých masách příslušníků SdP. “ Na konci článku komunisté vyzývají k rozhodné obraně republiky a odražení všech útoků pevnou vůlí vlády: “Všechn lid cítí, že se přiblížila rozhodná chvíle (sic). Všechn český lid a svorná jednota českého lidu se všemi demokraty jiných národností v Československu docílily toho, že Československo ubránilo si svoje mezinárodní postavení, že získalo sympatie celého demokratického světa, že dnes na mezinárodní aréně stojí tak pevně a tak silně, jak nikdy před tím. Hitler odpovídá na tento svůj neúspěch tím, že chce vnést do republiky rozvrat, že chce henleinovských úderníků a sudetoněmeckého lidu zneužít k tomu, aby rozvratem a oslabením Československa došel svých cílů. Odrazíme tento útok! Zmaříme tyto plány Třetí říše tím, když nepokoje henleinovských úderníků budou v zárodku potlačeny s veškerou rozhodností a s veškerou energií, když s veškerou mocí bude zjednán v Sudetech rychle a důkladně demokratický pořádek...”⁴²⁷

Lidové listy rovněž plně odsoudily akce SdP a přinášejí článek o zrušení strany spolu s překvapivými reakcemi v sudetoněmeckém táboře na Henleinovo svolání z říše: „...Vláda včera došla k přesvědčení, že pacifikace musí být provedena rychle, důrazně. Prvním prostředkem je rozpuštění FS, ordnerů sudetoněmecké strany...Sudetoněmecká strana se postavila prohlášením a výzvou Konráda Henleina mimo zákon. Někteří činitelé SdP však prohlašují, že Konrád Henlein učinil svoji výzvu k odporu proti vládním orgánům bez vědomí strany a proto, že je neplatné. Některé vysoce postavené osobnosti dokonce vyjadřují mínění, že by rozhlasová výzva Konráda Henleina byla podvržena! Henlein sám dlí v Německu, jeho paní není v Aši a její pobyt je neznám. Choť poslance Franka, vůdce nesmiřitelných v SdP, odcestovala s rodinou z Aše do Německa. Pozoruhodné je, že také princ Hohenlohe, první hostitel lorda Runcimana na jeho weekendech, náhle odcestoval do Třetí říše. Někteří poslanci SdP úřadují v poslanecké sněmovně, odkud vydávají komuniké proti vládě a jsou chráněni proti zákroku policie imunitou, vztahující se i na stěny poslanecké sněmovny. SdP vydala také zprávu, že její zaměstnanci nesmí být ozbrojeni; tím chce mít alibi, neboť právě v Chebu se ukázalo, kdo organizoval branný odpor proti republice...Zahraniční zpravodajové, kteří chtěli včera navštívit pohraniční území Čech, byli varováni úřady, neboť nenávist potulujících se ordnerů se soustřeďuje proti cizím pozorovatelům...Zkušenosti

⁴²⁷ NESG., Úřední zpráva o krvavých incidentech v Sudetech, Stanné právo v osmi okresech, Celý demokratický svět na straně Československa. Henleinovští úředníci mají být nástrojem rozvratu v ČSR. V den výročí smrti presidenta Masaryka všechny lid přísahá: Věrní zůstaneme – republiku ubráníme! Pro všechny dnes platí železný klid, rozvaha, odhodlanost! *Rudé právo*, 14. 9. 1938, roč. 1938, č. 216, s. 1.

zpravodaje „Daily Telegraphu“, jehož auto bylo v prvních dnech vzpoury bombardováno, jsou dostatečné...Podle večerních zpráv lze konstatovat v oblastech se smíšeným obyvatelstvem podstatné uklidnění. V Chebu jsou normální poměry, starosta města vyzve zvláštními vyhláškami obchodníky k tomu, aby opět otevřeli obchody. Poštovní úřad v obci Georgswalde, který byl obsazen asi 100 členy SdP, stejně jako nádraží a celní úřad, byl uvolněn...“⁴²⁸

4.3.2 Demokratičtí Němci po sudetském puči

Dalo by se čekat, že po šokujícím vývoji událostí v pohraničí a otevřeném německém puči, po němž mnoho členů SdP včetně Konráda Henleina prchlo do Německa, budou Češi povětšinou extrémně protiněmecky naladěni. Ovšem nejen v českém tisku se spíše přikročilo k pomoci a k solidaritě s uprchnuvšími sudetskými Němci, kteří pro nejasnou budoucnost raději utekli před příchodem Hitlera do českého vnitrozemí. Vyzdvihovala se sounáležitost s uprchlíky stejně tak, jako se rády líčily jejich otřesné zážitky z pohraničí, aby se povedlo obhájit zásah státních vojsk a vyhlášení stanného práva v těchto okresech. Vycházely zprávy o způsobilém narukování německých záložníků při mobilizaci československé armády⁴²⁹ a humorné zkačky o návratu německých uprchlíků, kteří se vrátili zklamáni z Říše raději zpět do „utlačovatelského“ Československa.⁴³⁰ Noviny píší o sbírkách na podporu republiky, kde přispívají a organizují sbírky i Němci⁴³¹ a kde se spolu s Čechy účastní hromadných manifestací na obranu republiky a vyjadřují podporu vládě, případně ji spolu s Němci chválí za razantní zásah proti povstalcům.⁴³²

České slovo představuje jednu z mnoha zpráv, kde se uváděly organizace, jež neuposlechly Henleinovy výzvy ke generální stávce: „...Je zjištěno, že jde jenom o stranicko-politické akce sudetoněmecké strany, které nejen nepřinesou prospěch dělníkům a zaměstnancům nebo podnikatelům, nýbrž jen zhorší hospodářskou situaci sudetoněmeckých krajů. Svobodné německé organizace, sdružené v Německém svazu odborových organizací,

⁴²⁸ Hab., SdP mimo zákon! *Polední Lidové listy*, 16. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 174, s. 2.

⁴²⁹ Ve skutečnosti nenarukovalo asi 50 % německých záložníků. In: Metelka, c. d., s. 187.

⁴³⁰ NESG., Ordner Stehulka byl prý obětí klamu. Vrátil se kajícím z Třetí říše a už prý nebude zapomínat háček na „č“. *Večerní České slovo*, 20. 9. 1938, roč. XX, č. 220, s. 3.

⁴³¹ -dk-, Němečtí dělníci sbírají veřejně na obranu státu. *Polední Lidové listy*, 1. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 163, s. 4.

⁴³² NESG., V pohraničí společné projevy Čechů a Němců, oslavy, manifestace a sjezdy v celé republice. *A-Zet Pondělník*, 12. 9. 1938, roč. 1938, č. 37, s. 3.

odsuzují co nejostřeji toto zneužívání německých dělníků a zaměstnanců pro zřejmě stranicko-politické cíle...“⁴³³ List se hemží zprávami o prozření německých obyvatel, o zahazování stranických odznaků apod.: „...jak působila nesmyslná propaganda na široké vrstvy německého občanstva, svědčí tyto případy: Na některých farách v poslední době bylo nutno přibrat kaplany, poněvadž faráři sami nestačili na vypisování výtahů z matrik pro árijské rodokmeny. V některých pohraničních místech dokonce existovaly dílny na malování ozdobných rodokmenů. Kus po 50 až 100 Kč. Lidé pomalu otvírají oči... Dnes je již jasno, že vzpoury nevyvolává lid, ale Henleinovi žoldnéři SS-oddílů, kteří byli za svou podvratnou činnost placeni až 20 Kč denně...Demokratické obyvatelstvo z Trutnova prchlo před henleinovským terorem do Dvora Králové, kde jsou ubytováni v městské tržnici a je jim vyvažováno....“⁴³⁴ Demokratické a běžné německé obyvatelstvo tedy není nijak pranýřováno, fanatizace a eskalace situace je připisována výlučně vůdcům a radikálům z SdP.

Právo lidu popisuje jako mnoho listů zklamání a zmatení mezi německým obyvatelstvem prchajícím z pohraničí: „Sta, ba tisíce lidí, Čechů i republiky věrných demokratických Němců, opouští v posledních dnech své domovy a utíká před hrozným „dobrodiním“ stoupenců třetí říše, od nichž si nepřejí býti „osvobození“. Prahou prochází zástupy mužů, hlavně ale starých lidí, žen a dětí, vyděšených, utýraných a často postrádajících i nejn nutnějších životních prostředků...“⁴³⁵ Zároveň list vyzdvihuje německou účast na manifestacích na obranu republiky: „Na Staroměstskou radnici v Praze dostavili se včera zástupci německých demokratických stran a organizací, aby projevíli naprostou ochotu k podpoře všech snah, směřujících k zajištění pokoje a míru ve státě, i rozhodnou vůli k obraně společné vlasti se všemi loyálními občany Československé republiky. Dali se také k dispozici k účinné pomoci při veřejných akcích různého druhu.“⁴³⁶

Velmi rozsáhle a konkrétně hovoří o německých uprchlících z pohraničí **Rudé právo** a jak je u komunistů zvykem, obsahuje článek i malou agitku, že v čele pomáhajících jsou samozřejmě komunističtí představitelé: „Dnes kolem 9. hodiny dopolední přijel na Denisovo nádraží vlak s uprchlíky z Varnsdorfu a Niedergrundu. 20 vagonů se ženami a dětmi německých komunistů a sociálních demokratů, mezi nimi několik žen Čechů. S nevyspalými,

⁴³³ NESG., Němečtí odboráři proti podněcování ke stávkám. *České slovo*, 16. 9. 1938, roč. XXX. č. 217, s. 4.

⁴³⁴ NESG., Lid prohlédl zločinnou hru vůdců, zaházené odznaky SdP. *A-Zet ranní*, 17. 9. 1938, roč. 1938, č. 217, s. 2.

⁴³⁵ NESG., Pro ubohé oběti brutálního násilí. *Právo lidu*, 24. 9. 1938, roč. 47, č. 225, s. 8.

⁴³⁶ NESG., Demokratičtí Němci oporou republiky. *Právo lidu*, 15. 9. 1938, roč. 47, č. 217, s. 8.

unavenými tvářemi, plnými starostí nebo smutku, ověšeny balíky, kufříky a krabicemi, usadily se před nádražím na dlažbě. Celý ten chvat, s jakým odjížděly z ohroženého místa, je dosud na nich patrný. Stojí většinou mlčky u hromádek svých svršků, které stačily sebrat, u pokrývek a několika kousků prádla a dívají se na pražský lid, ihned kol nich shromážděný. I děti stojí skoro bez hnutí a mlčky. Snad dosud neunikl z jejich srdcí děs z běsnícího fašismu. Odjížděly v 1 hodinu v noci. Na nádraží se sbíhaly v hloučcích, pod ochranou svých mužů. Henleinovci od pondělního večera ohrožovali všechny demokratické obyvatele bez rozdílu, zda byli Češi nebo Němci. Vytloukali okna a obchody, stříleli z revolverů do oken z průvodu, který stále chodil obcí pod velkým hakenkreuzem. Několikrát přešli henleinovci hranice do Třetí říše a opět se vraceli za šíleného řevu a spílání. Němečtí demokraté spolu s Čechy prožili hrozné hodiny, než přišlo vojsko, které pak chránilo jejich životy. Přes to se rozhodla místní komunistická a sociálnědemokratická strana pro odvezení žen a dětí. Když však chtěli jít všichni na nádraží, obkličovali henleinovci jejich domy a ženy s dětmi musely doslovně utíkat. Ženy byly naloženy s dětmi do vagónů, muži vyčkali na nádraží odjezd vlaku a pak se vrátili do obcí, aby se postavili po bok českým četníkům a vojákům, budou-li toho potřebovat. Toto vše poslouchá pražský lid s úžasem. Hle, zde je hrozně hmatatelný důkaz, že nelze vidět v henleinovských vzpourách čin německého lidu, ale čin německého fašismu, čin rozeštvaných a zfanatizovaných henleinovských ordnerů a k nim se přidruživších henleinovských příslušníků. Mnozí si vzpomínají na první obrázky ze Španělska, na obrázky žen, přibývajících z vesnic do Madridu. A ta podobnost ukazuje, že fašismus je stejně bestiální všude na světě. Všech pražských lidí se zmocňuje nesmírný lidský soucit. To, co učinil hned v prvních minutách pro tyto nešťastné oběti, tj. nádherný čin solidarity a lidskosti. Sami, z okamžitého popudu, sbírají peníze, odbíhají a hned se vracejí s balíky vuřtů a chleba, a košíky jídla a stále ještě sbírají od nově příchozích. A ti dávají beze všeho, korunu, dvě i deset. „Jsou to dělnické mámy,“ říká závozník, který opodál zastavit s potahem a loví peněženku. „Jsou to naši lidé,“ mluví legionář s odznakem na klopě... Všichni se však ohlížejí po větší pomoci. Po opatření bydlíště, střechy nad hlavou. Přichází poslanec komunistické strany Jan Vodička a ihned telefonicky zařizuje pomoc. Obrací se na hlavní stan Červeného kříže, který se pak začal o uprchlíky starat, na sociální péči města Prahy a jiná místa. Lidé, hovořící německy, uklidňují a utěšují plačící mámy. Ty snad pláčí ze smutku nad tím, že musely opustit své domovy, snad ze strachu o muže, ale jistě také z dojetí nad pomocí od českého lidu, které se

nenadály. Děti hltají vuřty a chléb a už hledí veseleji...Nesmírná je obětavost lidí pro své trpící spoluobčany, obětavost, která se neohlíží na to, zda postižený mluví jeho řečí...“⁴³⁷

Lidové listy vyzdvihují bezproblémovou mobilizaci, do které se zapojili naši Němci: „...Všichni poslanci a senátoři SdP, pokud jsou na území republiky, byli internováni. Opatření bylo učiněno nepochybně proto, aby nemohli vyvíjet činnost, nad níž by neměl stát náležitá kontroly a aby nemohli uniknouti mimo státní území. Organizace německé demokratické mládeže zaslaly prezidentu republiky a předsedovi vlády dopis, v němž ujišťují, že německá demokratická mládež je odhodlána bojovati po boku ostatních národnostní tohoto státu za obranu dnešních hranic republiky. Mobilizační rozkaz zařadil tisíce nadšených mladých Němců do naší armády. Další tisíce čekají na pokyn, bude-li nutno, aby taktéž chopili se zbraní. Považujeme Československo za dějinami daný nedělitelný státní celek, chceme zdůrazniti, že jen demokratické Československo, skýtající všem národnostem rovnoprávnost, je s to zajistit národnostní a sociální rozkvět sudetských Němců. Vyklizení dnes vojensky obsazených hranic by znamenalo vážné ohrožení dalšího bytí republiky.“⁴³⁸ O velké ochotě mezi Němci narukovat sice více informovaly levicové listy, ale přesto o demokratických Němcích *Lidové listy* v tomto období píší dostatečně. Množí se rovněž reportáže o konkrétních Němcích, kteří odvrhli SdP a nyní apelují na vládu, aby zavedla v pohraničí pořádek, nebo jí děkuje za její rozhodný postup. Tato provolání zavání lehkou propagandou. Na druhé straně ovšem běžné Němce líčí jako naivní a zmanipulovatelné osoby se sklonem pro mystično, utahují si z uprchlíků po puči, kteří se po seznámení s opravdovými poměry v Německu vracejí se staženými ocasy: „...Jsme na Podbořansku, kde je domov někdejšího předáka Svazu německých zemědělců Gustava Hackera. Hovoříme s dvěma sedláky a jsme hned v politice. „Co tomu říká německý sedlák?“ „Jsme sedláci a věřili jsme ve svého Gustava Hackera. Co on udělal, bylo správné, a proto jsme na jeho podnět volili Konráda Henleina. Avšak s tím, co se nyní děje, nechceme míti nic společného. Chceme své právo ve státě jako Němci, ale nechceme Hitlera. Hitler nechce nás, chce naši půdu a náš chmel...“Tuto noc to začne, dnes v noci přijde,“ tak a podobně znějí hesla, roznášená mladistvými ztřeštěnci. Hrůza z války jala obyvatelstvo a udržuje je v ochromující skličivosti...Nahodilá událost zavedla nás do Thornbrunnu. Tam vyjednával parlamentář o

⁴³⁷ jč. [Jindřich Černý]. Muži u hranic, ženy do vnitrozemí, Vlak žen a dětí z pohraničí na pražském nádraží, S nejnnutnějším na útěku z domova – Nesmírná a nádherná solidarita pražského lidu s oběťmi henleinovského teroru. *Rudé právo*, 16. 9 1938, roč. 1938, č. 218, s. 5.

⁴³⁸ NESG., Poslanci SdP internováni. *Polední Lidové listy*, 28. 9. 1938, roč. V. (XIX.), č. 182, s. 5.

návrat 30 mužů, kteří uprchli do sousedního Saska. Když jim bylo řečeno, že je očekává jen malá pokuta pro nedovolený přestup hranice, vrátili se všichni do jednoho. Po svém příchodu prohlásili, že byli po krátké době přiděleni k stavbám opevnění a měli být dopraveni na západ. V pohraničí nemohou se zdržovat, neboť říšskoněmecké obyvatelstvo dává najevo nepokrytou zášť proti Němcům z Čech... Na náměstí okresní vůdce sudetoněmecké strany se prochází se dvěma funkcionáři místní skupiny. Tu a tam středoškolák zdraví zdviženou paží. Na střelnici ve mně poznali zástupce tisku, hovor je okamžitě v proudu. Uslyšíte tu nejnesmyslnější pověsti. Ovšem, lidé se již neorientují jednostranně. Poslouchá se Mělník, vysílač z Německa a ze Štrasburku, a z toho, co tyto stanice hlásí, tvoří se v úsudku průměr. Často se ozve jméno Jakschovo. Naslouchalo se jeho rozhlasovému projevu. Chce totéž jako Henlein. Tvrdí tak poctivý řemeslník. Jenž s tím rozdílem, že Henlein utekl a žádá anšlus. Jako Jaksch chceme zůstat ve státě a ve státě dbáti o svá práva...“ Dále článek rozvíjí úvahy nad sociální skladbou Henleinova hnutí: „Mladí nedoukové v roli vůdců. Z jakých vrstev pocházejí sudetoněmečtí uprchlíci? Procento dělníků a zemědělců je nepatrné. Největší kontingent dodali příslušníci z t. zv. měšťanských kruhů, synkové zaměstnanců, průmysloví a bankovní úředníci, učitelé a podobně. „vesměs mladí lidé, kteří se ničemu nenaučili, rádi by však hráli nějakou roli,“ tak mně řekl středoškolský profesor v Karlových Varech, „ti byli hlavními aranžéry.“ Příznačný je výrok úředníka filiálky pražské velkobanky. Dva její úředníci jsou také v Německu. „Pán Bůh zaplať, že jsou pryč, teď máme alespoň pokoj a můžeme pracovat.“ Chybí tu jasně řízená a cíle vědomá propaganda, pracující rychle a dobře. Je shon po novinách, jichž je však nedostatek. Jedna žena v Rybářích zvolala, když bylo vyhlášeno stanné právo: „Sieg Heil, máme stanné právo!“ Tento výrok nejlépe charakterizuje politickou zralost. Celkový dojem o náladě na Chebsku vyjadřují nejlépe slova, která pronesla žena z tržnice: „Jsem s Henleinem, jsem Němka, ale nejsem s Hitlerovým Henleinem. Tento Hitlerův Henlein nechce nás, nýbrž naši půdu. S tímto Hitlerovým Henleinem nechceme mít nic co dělat. Dr. Beneš ať nám dá naše práva. A my mu dáme, co mu patří. Potom nebudeme chtít ani potřebovat žádný anšlus.“⁴³⁹

Venkov v tomto období dokonce bere na milost německé sociální demokraty a další německé představitele, kteří se staví za obranu republiky a definitivně odsuzuje Henleina, i když ústy německých rozčarovanych obyvatel. Události týkající se sudetských Němců se přesouvají na první stranu Venkova. Novou situaci sudetských Němců Venkov komentuje

⁴³⁹ NESG., Naši Němci nechtějí od Československa! V Henleinově kraji. *Polední Lidové listy*, 22. 9. 1938, V. (XIX.), č. 178, s. 3.

skrze šéfredaktora Halíka: „...Nepoznali jsme případu, kde by byl lid popuzen proti vládě a jejím opatřením. V přechetných rozhovorech s nejrůznějšími lidmi jsme nepostřehli stopy sympatií k pokusu o vzpouru a k plánu pana Henleina et spol. Jediné, co vyzírá z tváří a co visí na rtech, jest vroucí přání: Uklidnění poměrů a uchování míru. Ve všech městech, v nichž jsme byli, hlásí se bez výjimky, že jakmile opustili vůdci SdP město nebo jeho okolí, okamžitě nastalo uklidnění. Bylo zdůrazňováno, že ve městech i na venkově se stavěli v čelo revolt lidé do nedávna neznámí, pravděpodobně cizí emisaři; zmizeli i s vůdci SdP, jakmile bylo jasno, že státní moc nedovolí beztrestně revoltovat a terorizovat... Veliké debaty dějí se na náměstích a ulicích o tom, že Henlein, Frank a jiní vůdci se pokusili o zločinné povstání a utekli za hranice. Nejsou řídké případy, kdy i mladí, tedy vznětliví lidé, ti, kteří podlehlí agitaci, doznávají: Byli jsme svedeni a potom zrazeni...“⁴⁴⁰ Venkov celkově mění na krátký čas do ustavení 2. republiky své postoj. Po smrti německého agrárníka Spiny odsoudí strana zglajšaltovaný příběh agrárníků po březnu 1938 a přiznává aktivistům a demokratům jejich roli v obraně republiky.

Národní listy také mnoho referují o uprchlících z pohraničí, ale ne tolik jako jiné listy, a moc se v nich nezdůrazňuje, že jde i o německé uprchlíky; spíše se dává prostor loajálním prohlášením německých odborů, spolků a stran jako např. provolání německých katolíků: „V rozhlasu promluvil včera generální ředitel Svazu německých katolíků P. Reichenberger. Důrazně prohlásil, že je neodpovědné označovat Československo za zemi teroru, svévole a utlačování a sudetské Němce líčiti jako oběti české brutality. Německý lid u nás chce mír a svěřil-li nakonec odpovědnost jedné straně, pak mandát vyjednávači zněl: mír, práci a chléb, avšak nikoli válku, zmatek a bídu. Myšlenka anšlusu nepochází od sudetských Němců, nýbrž zvenčí. Náš lid je si vědom své svéráznosti a svého zvláštního úkolu být mostem ke slovanským národům. Sotva se naskytne ve staletích taková příležitost k zajištění našeho životního práva, jakou dává přítomnost. Vedení státu nám učinilo nabídku, která nám zajišťuje rovnoprávnost, svobodu a zvláště mír. Tato nabídka nesmí být v dějinné chvíli odmítnuta. Sudetští Němci musí jednat jako nositelé vlastní, s půdou srostlé politiky a nesmí jich být zneužíváno jako objektu mocensky politických tendencí.“⁴⁴¹ V článcích o demokraticky smýšlejících Němcích, kteří se distancovali od Henleina, případně utekli z pohraničí, nejsou příliš vynášeny

⁴⁴⁰ HALÍK, R., Klid v pohraničí. Venkov, 18. 9. 1938, roč. XXXIII., č. 220, s. 1.

⁴⁴¹ L., Vůdce německých katolíků: Myšlenka anšlusu nevznikla u sudetských Němců. Národní listy, 17. 9. 1938, roč. 78, č. 255, s. 2.

hodnotící soudy. Vyzdvihuje se hlavně solidarita v boji za obranu republiky a dalo by se říci, že tito Němci jsou hodnoceni kladně.

Tabulka č. 1: Shrnutí postojů zkoumaných stranických periodik k jednotlivým tématům, v nichž figurují sudetští Němci. Číselné znázornění kvalitativních zjištění.

Výzkumná otázka zní takto: Mají sudetští Němci vystupující v těchto tematických příspěvcích obraz negativní či pozitivní?

Metodika: Jednotlivá hodnocení sudetských Němců vzhledem k tématům ve zkoumaných tiskových orgánech označíme číslicemi v intervalu -3; +3, kde -3 je ryze negativní obraz a +3 ryze pozitivní obraz; 0 znázorňuje neutrální postoj k aktérům tématu. Tyto hodnoty zaneseme do tabulky a pro větší názornost rozdílů v postojích listů znázorníme barevně podle hodnoty číslice.

Legenda:

-3	-2	-1	0	1	2	3
----	----	----	---	---	---	---

	Rudé právo	Právo lidu	České slovo	Lidové listy	Národní listy	Venkov
1. období						
Konrad Henlein a SdP	-3	-3	-2	-3	0	0
Hraničáři, příběhy z pohraničí	-3	-2	-3	-3	-1	-1
2. období						
Karlovarské požadavky	-3	-3	-3	-3	-2	-1
Obecní volby 1938	-3	-2	-3	-3	-1	-1
Německá sociální dem.	1	3	2	3	2	-3
Incidenty a provokace	-3	-3	-3	-2	0	-1
3. období						
Sudetský puč	-3	-3	-3	-3	-2	-2
Demokratičtí Němci	3	2	1	1	2	1

Tato tabulka by nám měla být nápomocna k znázornění kvalitativních zjištění, která vzešla z komparace tematických příspěvků v jednotlivých listech. Hodnoty uvedené v tabulce neobsahují v první řadě obraz sudetských Němců v reflektovaných tématech z konkrétních článků jako takový, spíše v porovnání jednotlivých názorových pozic mezi sebou. Některé články vybrané do výzkumu ze zkoumaných listů zaujímají v postojovém spektru extrémně negativní nebo pozitivní postoje a podle nich pak hodnotíme další příspěvky pohybující se mezi těmito dvěma extrémy.

Z komparace a i z tabulky vyplývá, že nejodmítavější k požadavkům SdP je komunistické *Rudé právo*, zároveň činí jasné distinkce mezi henleinovskými a demokratickými Němci, má pozitivní vztah k německé sociální demokracii a po sudetském puči je shovívavé k běžným německým obyvatelům. Mezi zkoumanými deníky se komunisté prezentují jako největší antifašisté a záležitosti sudetoněmecké problematiky umísťují na přední místa svého deníku, ale s příspěvky o sudetských Němcích se můžeme setkat i v kulturní, hospodářské nebo dokonce sportovní rubrice. Pro svou ostrou protihenleinovskou a protiagrární dikci je *Rudé právo* často terčem cenzurních zásahů a konfiskací. V článcích je také přítomna všeobjímající permanentní agitace, kdy se nejen články o sudetoněmecké otázce vždy vztáhnou k dělnickému hnutí a komunistům jako jediné pravé základně míru a antifašismu. Redaktorům ovšem nelze upřít, přes mnohdy hysterický tón, velkou prozíravost, co se týče Henleinových a Hitlerových úmyslů.

Mezi extrémy se pohybují současně sociálně demokratické *Právo lidu*, národně socialistické *České slovo* a lidovecké *Lidové listy*. Všechny tyto listy zastávají pozice proti Henleinovi, distingují mezi znacizovanými a demokratickými Němci, netrpí nenávistí k běžným Němcům po sudetském puči a o sudetoněmecké otázce informují vyčerpávajícím způsobem na předních stránkách svého tisku, případně v rubrice typu „Denní zprávy“, co se týče příhraničních incidentů. O událostech přinášejí vlastní komentované zprávy a ke zprávám úředním či zprávám ČTK se uchylují vyjimečně, a to v obdobích zostřené státní situace či při zvýšené aktivitě cenzora. Tyto tři listy spolu rovněž mají patrně nadstandardní vztahy (to platí především pro *České slovo* a *Právo lidu*), neboť na sebe navzájem neútočí, ale naopak si navzájem přetiskují články, které souhlasně kvitují. Všechny tyto listy mají kladný vztah k snahám německé sociální demokracie a vyzdvihují ji jako jediného možného politického partnera pro jednání; odmítají jednat s Henleinem a již od počátku zkoumaného období dávají najevo, že je prodlouženou rukou Hitlera a o řešení národnostní situace v Československu mu nejde.

Pozice *Národních listů* je problematická, ale podle kvalitativních zjištění je méně nakloněna jednání s Henleinem, nežli list agrární. Je to dáno i povahou listu, který má značně konzervativní a umírněnou rétoriku a případný pozitivní či vyloženě negativní vztah k jednotlivým tématům je tlumen opatrnou dikcí. Zároveň je důležité, že se nesnaží události zastírat a přináší k nim vlastní zpravodajství, oproti agrárnímu *Venkovu*, který události, které se mu nehodí, ignoruje, nebo k nim otiskuje doslovně převzaté zprávy úřední a ČTK, aby si nezadal jejich interpretací. *Národní listy* rovněž tyto události prezentují na titulní straně, případně v rubrice „Politické zprávy domácí“. Ovšem mnohdy čerpají své informace z Henleinova ústředního listu *Die Zeit* nebo od Sudetoněmecké tiskové kanceláře. Pozice *Národních listů* se stáčí více do středu i pro kladný postoj k německým sociálním demokratům a nezglajchšaltovaným Němcům, tedy tím, že distinkují rozdíly v rámci sudetoněmeckého tábora. Tomuto listu ovšem patrně nebyla známa pravá podstata Henleinových plánů, nebo to umně skrýval, až do sudetského puče.

Agrární *Venkov* můžeme označit za krajní případ tolerance a příchyllosti k Henleinovi v rámci námi zkoumaných listů. Nehledě na smířlivé články o spolupráci k SdP jsou jejich redaktory naprosto nekriticky přijímány články z *Die Zeit* a informace Sudetoněmecké tiskové kanceláře, tyto příspěvky nejsou nijak okomentovány, uvedeny na pravou míru (pokud ovšem nejsou jejich aktéry politici agrární strany) nebo označeny jako protistátní výpady. V tomto smyslu se list orientuje jen na dementi říšskoněmeckého tisku a rozhlasu. Události zvláštního významu, jako např. Henleinův karlovarský projev, jsou umístěny na zadních stranách, některé incidenty se ignorují nebo se přetiskují neutrální zprávy ČTK. Henlein si v listu až do sudetského puče udržuje jakousi aureolu nedotknutelnosti a přímo se o něm nic nedočteme. Dalším bodem dokazujícím nestandardní vztah k Henleinovi je agrární snaha snížit vážnost a zdiskreditovat německou sociální demokracii. Současně není upozorňováno na demokratické obyvatelstvo a vyvolává se tak dojem jedné sudetoněmecké masy, jejímž jediným mluvčím je Henlein a Sudetoněmecká strana. Tyto jevy na stránkách agrárního tisku jsou s chutí komentovány, zesměšňovány a pranýřovány na stránkách socialistického, ale i lidoveckého tisku a především komunisté snad nemají článek, kde by se neupozorňovalo na vinu agrární a národnějedinocenecké reakce na současném stavu.

Vedle těchto faktů a rozdílů mezi jednotlivými listy ovšem ve všech zkoumaných periodikách zůstává obraz Henleinových sudetských Němců silně negativní, co se týče demokratických Němců ambivalentní až negativní. Vedle obav o národní suverenitu se na

stránkách stranického tisku v souvislosti s obrazem sudetských Němců vynořují i klasické národní stereotypy o Němcích (eintopf, dirdly, záliba v uniformách, řádech a polovojenských spolicích) a nedůvěra k národu, z jehož vlivu jsme se vymaňovali naopak my o jedno století dříve.

5. Vliv médií v předmnichovském období na řešení sudetoněmecké otázky

Říšská zahraniční politika a koordinace propagandy týkající se využití německých menšin pro politicko-strategické cíle byla vedle ministerstva zahraničí zajišťována několika organizacemi. 7. 10. 1933 zřídil Hitlerův zástupce Rudolf Hess tajný poradní orgán pro otázky zahraničních Němců – Volksdeutscher Rat (VR), do jehož čela byl postaven známý geopolitik a teoretik „organického pojetí státu“ Karl Haushofer. „*Hybnou pákou této instituce se stal říšský vedoucí iredentistické organizace pro zahraniční Němce- Volksbund für die Deutschen im Auslande (VDA) – Hans Steinacher. Mezi členy VR byli experti pro jednotlivé oblasti, Československem se zabývali referent pro jihovýchodní Evropu Hermann Ullman a referent pro německé menšiny Werner Hasselblatt...Steinacher se orientoval na konzervativní strany v německých menšinách v zahraničí, za jejich pomoci chtěl vybudovat z minorit ochotné nástroje říšské politiky.*“⁴⁴² Němce z Československa reprezentoval i krajanský svaz v říši – Sudetendeutscher Heimatbund (SHB), jehož centrála pracovala od roku 1933 v Drážďanech, ten stál ovšem zatím v opozici proti VDA.⁴⁴³ V roce 1935 byla VR nahrazena novou řídicí institucí pro zahraniční Němce – tzv. Byrem von Kursell – pojmenovaného podle jeho vedoucího Otty von Kursella, ovšem podřízeného Richardu Hessovi a ovlivňovaného Ribbentropem. Tento vedoucí od března 1936 koordinoval spolupráci jednotlivých nacistických institucí, které ovlivňovaly vývoj německých menšin v zahraničí v rámci meziministerského pracovního kruhu Volksdeutscher Arbeitskreis.⁴⁴⁴

V čele mediální kampaně proti Československu stála rovněž Říšskoněmecká tisková kancelář (DNB) s říšskými deníky *Völkischer Beobachter*⁴⁴⁵, který byl hlásnou troubou

⁴⁴² Novák, c. d., s. 17 – 18.

⁴⁴³ Novák, c. d., s. 18. Tajemníkem svazu byl novinář Theodor Dorn.

⁴⁴⁴ Novák, c. d., s. 84. V čele stál opět Haushofer. Kursella v čele byra nahradil v lednu 1937 Lorenz.

⁴⁴⁵ 18. června 1937 rozvířil *Völkischer Beobachter* další kampaň – tzv. Weigelovu kauzu – kdy měl jistý sudetský Němec Bruno Weigel svědčit o svém mučení Československou policií. Články proti Československu

Goebbelsova ministerstva propagandy, *Angriff*, *Germania* nebo essenský *Nationalzeitung*, který byl pro změnu listem Göringovým. Z dalších listů proti Československu vystupoval oficiální list říšského ministerstva zahraničí *Deutsche diplomatische politische Korespondenz* nebo rovněž za orgán Wilhelmstrasse považovaný *Frankfurter Zeitung*. Beneš ve svých pamětech rovněž vzpomíná na útoky berlínské *Nachtaube*, *Hamburger Fremdenblattu*, *Deutsche Allgemeine Zeitungu* a *National Zeitungu*, jejichž kritik byl často hlavním akterem.⁴⁴⁶

Do německé okupace levého břehu Rýna v roce 1936 se německá propaganda zdržovala zásadních útoků na ČSR a Hitler stále doufal v navázání vazalských vztahů systémem bilaterálních česko-německých smluv, které by mu byly nápomocny v jeho geopolitické hře, která nás měla izolovat od našich západních spojenců, od SSSR (obranná smlouva o přátelství z roku 1935) a vymanit nás ze systému kolektivní bezpečnosti. Po krachu této strategie německá strana přistoupila k bezskrupulózní kampani, která nás měla očernit jako utiskovatele německé menšiny a viníků napětí ve střední Evropě před mezinárodním společenstvím. „*Intenzita útoků německého tisku proti Praze narůstala úměrně rostoucímu zájmu Berlína o Československo, i když diplomatické vztahy zůstávaly téměř beze změny. Témata německých útoků byla pečlivě volena. Československo nebylo napadáno jako spojenec Francie a demokratických států, ale jako centrum bolševismu ve střední Evropě, jako nebezpečí pro západní civilizaci a jako stát, který pošlapává práva národnosti na sebeurčení. Druhému tvrzení nahrálo i uveřejnění českých memorand z Versailles, které vyvolalo zuřivou kampaň kategoricky požadující vyřešení sudetského problému.*“⁴⁴⁷

byly často podepsány Dr. K. V., což byl Karl Viererbl, český henleinovec uprchnuvší do Německa. Figuroval např. v kampani proti čsl. republice po událostech v Teplicích Šanově v říjnu 1937. In: Wiskemann, E. *Czechs and Germans*. London: Oxford University Press – Royal Institute of International Affairs, 1938. s. 261 - 267.

⁴⁴⁶ Beneš, c. d., s. 216.

⁴⁴⁷ Sládek, c. d., s. 72. Vydal je v Berlíně H. Raschofer pod názvem: „*Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz 1919/1920*. Původní vydání z roku 1920 jste podle Brügela mohl často vidět ve sběrných dvorech, ovšem tentokrát mělo tzv. „Memorandum III“ posloužit aktuálním potřebám protičeskoslovesnké propagandy. Vydání si pochvaloval i sám Henlein: „*Nesmírně vítám Váš plán...Dílo má politický význam i pro náš aktuální boj.*“ Citováno dle: Brügel, s. 732.

Říšská propaganda dopadala ve spojeneckých státech Československa na úrodnou půdu. Jak britská, tak především francouzská vláda se potácela v politické a morální krizi⁴⁴⁸, ve které se dařilo ustrašených pacifistickým postojům. „*Vliv fašistické ideologie se začal šířit i ve Francii jako v jiných státech evropských – co však bylo horší a krajně překvapující – nescházel ani vliv nacistické ideologie, jejíž pronikání do francouzského politického života bylo soustavně podporováno a připravováno neuvěřitelně rozsáhlou korupcí jisté části francouzské politické veřejnosti, a hlavně korupčního francouzského tisku z tiskových fondů německého ministerstva propagandy.*“⁴⁴⁹

Na počátku roku 1937 zmírnila říše svou kampaň proti Československu jako základně bolševismu a pustila se do nového tématu: francouzsko-německých vztahů, které údajně negativně ovlivňuje především Československo. Z pera novináře *Frankfurter Zeitung* R. Kirchnera vzešel seriál článků zaměřených na vytvoření propasti mezi Prahou a Paříží, které měly v Německu obrovský dopad.⁴⁵⁰ Beneš sám se pokusil oslabit německou propagandistickou ofenzivu a snažil se vysvětlit, že problém menšin je čistě vnitřní záležitostí Československa a osvětloval, že mnoho již bylo v zájmu německé menšiny vykonáno. Zároveň dával na srozuměnou, že Československo nemá zájem na narušování evropského pořádku a není takovou hrozbou pro Německo, jako je tomu spíše naopak.⁴⁵¹

Atmosféru relativního klidu v propagandistickém tažení proti Československu narušila v říjnu 1937 řada incidentů, mezi jinými hlavně říjnové teplické události. Proti neobjektivnímu zpravodajství německého tisku o tomto incidentu vláda protestovala u

⁴⁴⁸ Docházelo k častému střídání vlád a ústavním krizím. Finanční elity se obávaly vlády levice a sabotovaly jejich politiku, čímž se dostávali ke slovu konzervativci. Např. absence vlády ve Francii při anšlusu Rakouska způsobila nulovou reakci Francie na toto šokující porušení mz. dohod. Chamberlainova vláda v krizovém roce nahradila skeptického Edena příznivcem appeasementu Halifaxem. In: Kárník, c. d., s. 519.

⁴⁴⁹ Beneš, c. d., s. 67- 68. Hlavně pravicové kruhy – např. Bernard de Jouvenel v *La Liberté*, Léon Bailby z *Le Jour* a *L'Echo de Paris* psali v krizovém období, že Francie nebude válčit kvůli tomu, aby Češi utlačovali sudetské Němce. Napadali vládu Léona Bluma, že bez oprávnění parlamentem ujistila Československo o odhodlání dodržet své závazky. Posléze se rozvířila ostrá kampaň proti platnosti československo-francouzské spojenecké smlouvy např. článkem prof. Josepha Barthélemyho z 11. 4. 1938 v listě *Les Temps*. Československé velvyslanectví v Paříži žádalo vládu, aby článek uvedla na pravou míru a později *Les Temps* otiskl několik mírnějších článků. Nejprudší článek ovšem uveřejnil pravicový týdeník *Gringoire* dne 22. 4. 1938 pod názvem „Musí se Francouzi bít pro Čechy?“, který byl s libostí ještě téhož dne rozšířen říšskoněmeckým tiskem a byl Německem pravděpodobně i subvencován.

⁴⁵⁰ Sládek, c. d., s. 72-73.

⁴⁵¹ Sládek, c. d., s. 73.

německého ministra zahraničí von Neuratha, který protest zamítl s tím, že jde o přirozenou reakci na zásah české policie. Vyslanec Eisenlohr, který pravděpodobně nebyl tolik obeznámen s Hitlerovými záměry, se v Berlíně přimlouval za tříměsíční přerušení diplomatické a novinářské ofenzivy proti Praze. Napsal, že jediný, kdo by mohl pak dále dělat nepříjemnosti, je Sudetoněmecká tisková kancelář, která „*neustále využívá našich novin pro publikování vlastních vzrušených pocitů.*“⁴⁵² Do anšlusu Rakouska pak probíhalo další klidnější období před bouří. Tato událost vyburcovala celou Evropu a do českého tisku se začínaly dostávat zprávy z „okupované“ Vídne. Situace začínala dostávat konkrétní obrysy.

Do této vzrušené nálady přidal Henlein na sjezdu v Karlových Varech svých 8 požadavků. „*Český tisk reagoval na Henleinovo vystoupení energicky a většinou karlovarský program odmítl. Orgán sociálních demokratů Právo lidu prohlásil, že Karlovarský program by republiku rozdělil na bezmocné malé kousky, jejichž správa by se stala nespolehlivou a vojenská obrana nemožnou, a Československo by bylo izolováno a vydáno na milost a nemilost říši, která by jej začlenila do „Svaté říše římské národa německého“.* Oficiální Prager Presse odmítl německou územní autonomii s odůvodněním, že Češi a Němci jsou natolik geograficky promícháni, že rovnoprávné oddělení není rozumně možné, a bod 8 (nacionálně socialistické přesvědčení) prohlásil za zcela nepřijatelný. Deník odmítl jakékoli nařčení z nepřátelství vůči Německu a nakonec požádal o trochu trpělivosti do doby, než vláda dokončí svůj vlastní návrh statutu národností.“⁴⁵³

Tento statut byl posléze neustále přepracováván na základě mnohokrát přerušovaného jednání ze strany SdP a řešení stávající krize se stávalo stále složitějším. „*Učinit rozsáhlé ústupky nebylo snadné, protože proti nim rostla opozice v zemi. Projevilo se to vydáním manifestu podepsaného několika stovkami českých intelektuálů, který vyzýval k jednotě a zachování svobody a demokracie. Prohlašoval, že v zemi není místo pro defetisty – šíp jasně zaměřený na Hodžu a agrární stranu.*“⁴⁵⁴ 19. května učinil předseda vlády prohlášení pro redaktory deníků koaličních stran a informoval je o dvou zásadách obsažených v návrhu statutu: o samosprávě pro menšiny a jejich poměrném zastoupení ve státní správě. 20. května se však v tisku objevuje prohlášení SdP, že odmítá jednat, „*dokud nebude*

⁴⁵² Sládek, c. d., s. 74.

⁴⁵³ Sládek, c. d., s. 84.

⁴⁵⁴ Sládek, c. d., s. 87. Šlo o manifest „Věrní zůstaneme!“ publikovaný 15. 5. 1938, na který navázalo založení Petičního výboru Věrní zůstaneme. Manifest podepsal přes 1 milion signatářů.

v *Sudetech...zaručen klid a pořádek*“, po tom, co o týden dříve oznámil *Zeit* vytvoření paramilitárních jednotek SdP „*Freiwillige Schutzdienst*“ (FS) se sídlem v Chebu.⁴⁵⁵ Jako kritiku vládních předloh ke statutu z 30. 6 vydala SdP 1. 8. dvoudílnou brožurku „*Das Nationalitätenstatus – eine Lösung des Nationalitätenproblems?*“, kde postavila proti každému paragrafu národnostního statutu dosavadní právní předpisy ČSR, aby tak mohla demonstrovat, že se nejedná o žádné zlepšení, a postavit tak vládu do špatného světla před sudetskými Němci i před světem.

Nejsilnějším štváčem proti Československu se ukázal být říšskoněmecký rozhlas, který mnohdy přebíral zprávy od sudetoněmecké tiskové kanceláře. „*Mezi 21. květnem a červencem kritizovalo německé vysílání československou vládu 194 krát, ve 106 prohlášeních znevážilo armádu, 172 krát napadlo soudy a úředníky, 31 krát uvedlo, že republiku řídí komunisté, a 336 krát se vyjádřilo terminologií rovnající se agitaci ve prospěch SdP.*“⁴⁵⁶ Říšskoněmecký rozhlas měl v tomto případě hned dvě úlohy: 1) působit na světové mínění ve prospěch sudetoněmeckých a říšských požadavků a 2) radikalizovat a zmanipulovat sudetské Němce na československém území, připravovat živnou půdu SdP a vyvolávat v nich nenávist k republice.

Na tuto bezskrupulózní a masivní říšskou propagandu reagovala majorita českého stranického tisku opakovanou kritikou představitelů ČSR ve smyslu jejich neschopnosti vést účinnou propagandu jak v pohraničí, tak směrem ke spojencům a mezinárodní veřejnosti.⁴⁵⁷ I když se v roce 1936 rozběhla práce na spuštění stanice Radiojournalu „*Prag II*“ s vysíláním pro německou menšinu, k čemuž ovšem došlo s problémy až v květnu 1938⁴⁵⁸, a i když Československo spustilo své zahraniční vysílání ve čtyřech světových jazycích v srpnu 1936 na krátkých vlnách, nemohlo svým střízlivým a opatrným vysíláním německé agresivní propagandě konkurovat. „*V květnu byla rozhlasová společnost Radiojournal v souvislosti*

⁴⁵⁵ NESG., Žádáme, aby byla zastavena činnost „F. S.“! *Právo lidu*, 15. 5. 1938, roč. 47, č. 114, s. 5.

⁴⁵⁶ Sládek, c. d., s. 97.

⁴⁵⁷ Krátce po vzniku republiky však na to bylo pamatováno a v roce 1921 došlo k založení vydavatelství Orbis a informační služby Central European Press (Centropress) pro vydávání cizojazyčných státně propagačních periodik. Byla spuštěna mezinárodní radiotelegrafická zpravodajská služba CER (Central European Radio), která spolupracovala zejména s periodiky ve střední Evropě a na Balkáně. In. Bednařík, c. d., s. 176.

⁴⁵⁸ Tzv. Mělnická vysílačka ovšem nevysílala pravidelně a mnoho německých prohenleinovsky orientovaných souborů a účinkujících odmítalo na jeho vlnách vystupovat. Nemohla tak ve větší míře zaujmout německou menšinu. In: Vaughan, c.d., s. 37.

s krizí ve vztahu k sudetoněmecké Straně...a Německu zařazena mezi podniky registrované v zájmu obrany státu. Schůzi jednatelešského sboru se od té doby účastnil zástupce ministerstva národní obrany jako poradce.⁴⁵⁹ Zatímco v Československu se mezi lety 1933 až 1938 počet rozhlasových přijímačů zdvojnásobil a přesáhl jeden milion, v Německu se po Hitlerově nástupu k moci v lednu 1933 stalo heslo „Rozhlasový přijímač do každé rodiny“ jedním z hlavních sloganů NSDAP. Během několika měsíců po převzetí nově vytvořeného ministerstva propagandy dokázal Joseph Goebbels uvést na trh nový laciný bezdrátový lidový přijímač zvaný Volksempfänger. V roce 1939 už rozhlasový přijímač vlastnilo sedmdesát procent německých domácností a Německo tím dosáhlo světového prvenství.⁴⁶⁰ Kapacity a metody říše byly větší a propracovanější; Německo vysílalo ve 12ti jazycích 24 hodin denně, programy se lišily podle toho, do jaké části světa směřovaly a mohly tak být účinněji formulované a zacílené.⁴⁶¹ Okamžitě po anšlusu začalo Německo vysílat z Vídně programy v češtině. Oficiálně mělo být vysílání určené české menšině v Rakousku, nová stanice se jmenovala „Pravda vítězí“, ale měla za úkol podněcovat nejistotu mezi Čechoslováky. Náplní vysílání byly antikomunistické a antisemitské výroky a denunce českých politiků. Ústřední postavou byl jistý Vojtěch Musil, později pražský udavač gestapa.⁴⁶² Na ČSR útočila i protičeskoslovenská propaganda vysílaná z Polska a Maďarska.⁴⁶³ Až 17. září 1938 (!) je v ČSR zřízeno ministerstvo propagandy v čele s Inž. Hugem Vavrečkou.⁴⁶⁴ Zároveň se v tomto mediálním boji ukazovalo rozdílné chápání propagandy Hitlerem a Benešem; pro Hitlera šlo o prosazování jednoho práva – práva německého národa, vlastní jediné pravdy, zatímco v představách Beneše šlo o propagaci ideálů a pravdy, univerzální a věčné.

Ze zahraničních rozhlasových stanic v krizi sehrály zvlášť významnou roli BBC a rychle rostoucí americké společnosti. „BBC sice poskytovala nejpodrobnější a nejspolehlivější zpravodajství ze všech světových stanic, události v Československu ovšem nezasazovala do kontextu a prostřednictvím „spiknutí mlčení“, jak to někteří nazvali, se tiše –

⁴⁵⁹ Čábelová, c. d., s. 57.

⁴⁶⁰ Vaughan, c. d., s. 19.

⁴⁶¹ Vaughan, c. d., s. 41.

⁴⁶² Vaughan, c. d., s. 45.

⁴⁶³ Vaughan, c. d., s. 34- 35.

⁴⁶⁴ Do té doby byla aktivita médií vzhledem k zahraničí v pravomoci ministerstva pošt, Československého tiskového odboru při presídiu ministerské rady vedeného Z. Shmoranzem, tiskového odboru při ministerstvu obrany a tiskového odboru ministerstva zahraničních věcí. Přednosta posledně jmenovaného odboru Miloš Šafránek měl posléze na starosti evakuaci zahraničních novinářů v mnichovských dnech.

a někdy i výslovně – stavěla na stranu usmiřovací politiky britské vlády vůči hitlerovskému Německu. V době podpisu mnichovské dohody nevěděla většina lidí v Británii o Chamberlainově „vzdálené zemi“⁴⁶⁵ o nic víc, než půl roku předtím. Britský premiér dostal od BBC a velké části britského tisku volnou ruku, aby svá veřejná vystoupení vedl ve vlastní režii, a BBC měla nemalou zásluhu na tom, že se Chamberlain vrátil z Mnichova jako národní hrdina.⁴⁶⁶ Americké rozhlasové společnosti si i díky většímu odstupu od evropských záležitostí zachovaly otevřenost a různorodost. „Nikoli pouhé zprávy, nýbrž dojmy očitých svědků“ přitom aktivně a uvědoměle napomáhaly americkému veřejnému mínění vymanit se z izolacionismu...Američtí posluchači byli paradoxně o krizi informováni lépe než valná většina Evropanů.⁴⁶⁷

K zobrazování situace v pohraničí využívala tehdy česká i sudetoněmecká propaganda i audiovizuální metody, většinou formou filmových zpravodajských týdeníků. V ČSR to byla např. Aktualita⁴⁶⁸, která pro pohraničí vydávala i německou verzi – Tschechoslowakische Tonbildschau.⁴⁶⁹ Jednotlivé šoty s komentáři J. Elbla se pak snažily přinášet obraz Třetí říše jako subjektu mezinárodní politiky zasahujícího do stávajícího evropského statu quo a ohrožující tím nejen ČSR, obraz Rakouska jako oběti nacionálněsocialistické expanze a obraz sudetoněmeckého obyvatelstva ne jako celku, ale jako etnika rozděleného na část loajální vůči

⁴⁶⁵ Toto úsloví odkazuje na známý Chamberlainův projev z Downing Street z večera 27. 9. 1938, kde se vyslovil tak, že Británie nepůjde do války pro „malý národ ve vzdálené zemi, o němž nic nevíme“.

⁴⁶⁶ Vaughan, c. d., s. 8.

⁴⁶⁷ Vaughan, c. d., s. 9.

⁴⁶⁸ 13. dubna 1937 došlo po dlouhém období jednání a iniciativ Jindřicha Elbla, zaměstnance zpravodajského odboru ministerstva zahraničních věcí (odd. pro grafickou propagandu v cizině a poté filmového referátu) k založení komanditní společnosti Aktualita, kde se členem vedle majitele Československého filmového týdeníku K. Pečeného a majitele Barrandovských ateliérů M. Havla stalo i nakladatelství Melantrich a také MZV zastoupené nakladatelstvím Orbis. „Tímto krokem dala československá vedoucí politická místa najevo, že konečně po dlouhé době akceptovala i film jako jeden z nástrojů státní propagandy.“ In: ZEMAN, P. Třetí říše, Rakousko a sudetští Němci v Československém zvukovém týdeníku Aktualita 1937- 1938. In: KŘEN, J., BROKLOVÁ, E. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 156.

⁴⁶⁹ Tuto verzi redigoval pražský německý publicista Willy Haas. V polovině roku 1938 však muselo být vydávání německé verze zastaveno pro naprostý nezájem německých majitelů kin v ČSR. In: Zeman, c. d., s. 159.

ČSR a část neloajální.⁴⁷⁰ Mnoho takových šotů bylo cenzurováno cenzurním sborem ministerstva vnitra pod zásadním vlivem agrární strany.⁴⁷¹ S týdeníkem se ovšem přišlo až v době, kdy v německých oblastech Čech a Moravy obíhaly v počtu 15, resp. 10 kopií týdně německé filmové týdeníky Ufa a PDC, které byly po přidání pravidelného vlastivědného šotu „Poznej svou vlast“ a několika obvykle bezvýznamných domácích snímků, jež tvořily stanovených povinných 20 % celkové metráže týdeníku, dodávány v hotové úpravě z Berlína.⁴⁷² Americké týdeníky Paramount žurnál a Foxův zvukový žurnál přinášely také aktuality z domácího prostředí, z nichž některé uváděl Fox i v zahraničí.⁴⁷³

Ke slovu se hlásily propagandistické filmy a Henlein dokonce oznamoval, že se chystá otevřít vlastní filmovou společnost.⁴⁷⁴ S rozvojem televize se nakonec Chamberlainův „triumfální“ přelet na letiště Heston z Mnichova 30. 9. 1938 stal první událostí v historii, která byla přenášena živě nejen rozhlasem, ale i televizí, která tehdy existovala teprve dva roky.⁴⁷⁵

Samostatnou kapitolou byla obratná a snaživá propaganda samotného Henleina v zahraničí před novináři a zahraničními dopisovateli.

Do jeho pracovní náplně patřilo zpracovávání zahraničních elit pro sudetoněmeckou věc. V roce 1935 vykonává Henlein svou první cestu do Anglie, aby „*vešel ve známost s kruhy, které jsou zásadně proti utlačování německé menšiny v Československu.*“⁴⁷⁶ Tam naváže kontakt s plukovníkem Grahamem Christie, který mu zajistí pozvání k přednášce v Chatham House na Royal Institute of International Affairs. K další přednášce je pozván na konci roku 1935, kde hýří projevy loajality k Československu a posléze poskytuje rozhovor *Daily Telegraphu*. Po krátké době vychází další interview s Henleinem v *London Evening Standard* mediálního magnáta Lorda Beaverbrooka, který byl považován za orgán britského izolacionismu. Opět se vyjadřuje velice loajálně, což začne znervózňovat i říšský *Völkischer Beobachter*, který se od jeho projevů distancuje nebo je zamlčuje a neotiskuje.⁴⁷⁷ „*V únoru*

⁴⁷⁰ Zeman, c. d., s. 159.

⁴⁷¹ Zeman, c. d., s. 163.

⁴⁷² Zeman, c. d., s. 157. Aktualita byla oproti tomu distribuována ve dvou až pěti kopiích ve dvaceti kinech. V květnu 1938 ovšem disponoval již 17 kopiemi, z toho jednou německou.

⁴⁷³ Tamtéž.

⁴⁷⁴ NESG., Henleinova filmová společnost. *A-Zet ranní*, 12. 5. 1938, roč. 1938, č. 110, s. 5.

⁴⁷⁵ Vaughan, c. d., s. 75.

⁴⁷⁶ Brügel, c. d., s. 384.

⁴⁷⁷ Brügel, c. d., s. 345-346.

1936 pozvala SdP zahraniční diplomaty na setkání v Praze, na kterém Henlein pronesl významný projev. Již neodsuzoval nacionální socialismus, jak tomu bylo ještě před rokem. Poté byl na třikrát na přednáškovém turné v Londýně, červenci 1936, v říjnu 1937 a v květnu 1938. Setkal se s několika významnými osobnostmi anglickými osobnostmi, mimo jiné s W. Churchillem, R. Vansittartem⁴⁷⁸, Haroldem Nicholsonem, Lewisem Sinclairem a Seton-Watsonem, ale s žádným členem vlády. Ujistil je svým čestným slovem, že nedostal žádný pokyn z Berlína a že se snaží pouze o řešení v rámci Československa. Většina z nich mu věřila a představovala si, že je zastáncem řešení pomocí autonomie na rozdíl od radikálního křídla SdP a Berlína. Je však jasné, že jeho cesta do Londýna byla schválena Berlínem.⁴⁷⁹ Na Henleinově schůzce s Hitlerem 28. března pak vůdce vyjádřil uspokojení nad „velkým úspěchem, který měl Henlein v Anglii“, a žádal ho, aby do Londýna odejel znovu a „nadále využíval svého vlivu tak, aby nemusel zasahovat Berlín“.⁴⁸⁰ Henleinův „ministr zahraničí“ Heinz Rutha dokonce na svých zahraničních cestách získal novináře konzervativních listů, kteří posléze vyloženě pracovali pro Henleina: Gordon Lennox z *Daily Telegraphu* a Vernon Barlett z *News Chronicle* a další žurnalisty- sympatizanty W. N. Ewera z *Daily Herald* a M. C. Burnse z *Times*.⁴⁸¹ „Rozpory mezi Henleinovými londýnskými prohlášeními o umírněnosti jeho strany a novými stanovami SdP vydanými v dubnu 1938, ve kterých se kromě vojenské struktury hovoří i o vyloučení neárijců a stranických tribunálech (stejně jako u NSDAP), zřejmě mezinárodní fórum nezaznamenalo.“⁴⁸² Na svých propagačních cestách se pak Henlein setkával i s germanofilskými a lobbistickými skupinami, které mohly pomoci sudetoněmecké věci, např. se skupinou kolem lady a lorda Astora⁴⁸³ sympatizující s Německem⁴⁸⁴ - tzv.

⁴⁷⁸ S vedoucím úředníkem ministerstva zahraničí Henleina seznamuje Christie, kde u něj spolu s Ruthou lobbují za sudetoněmeckou věc. V listopadu k němu proniká i kníže Max von Hohenlohe-Langenburg, který je pro své kontakty s britskou šlechtou pro nacisty velice cenným. Vansittart henleincům jejich loajální projevy věří až do konce mnichovské krize, posléze se cítí velice napálen a do dějin vejde pojem „vansittartismus“ jako synonymum pro odpor a nedůvěru k všemu německému.

⁴⁷⁹ Sládek, c. d., s. 64.

⁴⁸⁰ Sládek, c. d., s. 190.

⁴⁸¹ Novák, c. d., s. 91.

⁴⁸² Sládek, c. d., s. 64.

⁴⁸³ Ten byl vedle vlivného obchodníka i majitelem nedělního listu *The Observer*, kde byl úvodníkem germanofil Garvin. Jeho bratr, plukovník J. J. Astor, byl hlavním účastníkem v *Times*. In: KVAČEK, R. *Osudná mise*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 8.

⁴⁸⁴ V květnu 1938 pak byla lady Astorová nápomocna Chamberlainovi při propagaci jeho politiky usmířování vůči USA, kdy ho ve svém sídle svedla dohromady s americkými žurnalisty při neformální společenské akci.

Clivedenskou skupinou, ve které mimo mnoha vlivných politiků figuroval i lord Lothian – redaktor a ředitel novinového koncernu United Newspapers či lord Londonberry, jehož dcera Unity Milfordová byla blízkou přítelkyní Hitlera.⁴⁸⁵ „Henleinovcům, resp. Hitlerovi nakloněná šlechta prostřednictvím spojení s britskou aristokracií pomáhala působit na tamní veřejné mínění a politické kruhy. Zmíňme např. činnost Steffi Hohenlohe, která měla blízko k tiskovému magnátovi lordu Rothermerovi.“⁴⁸⁶ Tyto soustavné přednášky, tato sudetoněmecká osvěta, s kterou v roce 1936 začíná Henlein ve jménu nově založené BDV (Bund der deutschen Volksgruppen – Svaz německých národních skupin), jakési zahraniční kanceláře SdP v Londýně s pomocí H. Ruthy a později po převratu ve straně do zahraničí uklizeného W. Brandta jako sudetoněmeckého zástupce, „přinesla skutečně jisté plody v britském smýšlení o sudetské otázce, posílila tam nebezpečné řady germanofilů a prohloubila jejich vědomosti o sudetoněmeckých požadavcích v neuspokojivých poměrech Československé republiky.“⁴⁸⁷ W. Brandt na Henleinův popud zakládá v roce 1937 tiskové kanceláře v Londýně a Paříži, které měly připravovat zahraniční veřejné mínění na politiku SdP. Ve svém projevu při příležitosti čtvrtého výročí založení SdP pak Henlein prohlásil, že „dnes se otázka sudetských Němců stává evropským problémem, kterým se musí zabývat evropská politika, a že takovým problémem zůstane, dokud nám budou upírána naše práva.“⁴⁸⁸ Nacistický propagační nápor na Anglii probíhal také prostřednictvím organizace „Link“ a 120ti propagačních úředníků plus dalších organizací skrytých za anglo-americké neprůhledné společnosti. Podle sociálnědemokratického *Práva lidu* byly dokonce i německé služby školeny, aby prospívaly propagačnímu aparátu.⁴⁸⁹ Naopak pokusům o zahraniční

Dva z novinářů – Augur z *New York Times* a Driscoll z montreálského *Daily Star* – na stránkách svých deníků popsali tuto rozmluvu: Britské vedoucí kruhy prý nesoudí, že by nebezpečí války v Evropě bylo iminentní. Není prý nic tak jasné, jako stanovisko Velké Británie, že nemůže a nebude bojovat za Československo. Nebude však pro ně bojovat ani Francie, ani Sovětský svaz. Češi by prý měli přistoupit na rozumné německé požadavky. Švýcarský vzor by dnes byl pro Československo nejvhodnější, ovšem výhodnější se zdá revize jeho hranic (!). Za tyto projevy před zahraničními novináři si Chamberlain zajistil kritiku napříč britskou Dolní sněmovnou. In: Beneš, c. d., s. 64.

⁴⁸⁵ KVAČEK, R. *Osudná mise*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 9.

⁴⁸⁶ HAZDRA, Z. „Mnichovské dny“ jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 40. Ten vydával mj. *Daily mail*.

⁴⁸⁷ Beran, c. d., s. 294.

⁴⁸⁸ Sládek, c. d., s. 65.

⁴⁸⁹ *Právo lidu*, 24. 8. 1938, roč. 47, č. 198, s. 4.

působení německých demokratů se sluchu nedostávalo. Počátkem roku 1937 odjel W. Jaksch do Paříže a Londýna, ovšem k žádné přednášce pozván nebyl a jen se účastnil debaty v Dolní sněmovně a svolal tiskovou konferenci. „*Demokratičtí politici nejsou prostě tak zajímaví jako totalitní názorové kejklíři.*“⁴⁹⁰ Nezaújala ani jeho výzva z listopadu 1937 v *Daily Telegraphu*, aby Československo bylo ochráněno proti Hitlerovi. Demokratická Evropa rovněž ignorovala proud rakouských a německých emigrantů, které Československo přijímalo, včetně apelů uprchlého spisovatele Thomase Manna, jemuž bylo uděleno čsl. občanství, a dalších význačných osobností, kterým byly ovšem činěny nesnáze i na našem území, kde proti nim vystupovali henleinovci a znemožňovali jim pracovní uplatnění např. v německé kultuře nebo na německých vysokých školách.⁴⁹¹

S postupující Henleinovou jistotou, že věci se pro něj vyvíjejí příznivě, začíná Henlein občas být neopatrný. Jednou z jeho strategických chyb bylo poskytnutí interview novináři *Daily Mail* Wardu Priceovi po chebském pohřbu dvou německých rolníků, kdy prohlásil, že se sudetoněmecká otázka musí do podzimu vyřešit, a ve kterém odkryl několik variant řešení; autonomie v rámci Československa, plebiscit o připojení k říši nebo akce z říše. „*Pro německou vládu bylo toto prohlášení natolik předčasné, že zakázala jeho uveřejnění v německém tisku. SdP okamžitě vydala v Praze prohlášení, že Henlein nedal korespondentu Daily Mail žádné oprávnění, aby za něj činil jakákoli prohlášení.*“⁴⁹² Jinak se Henleinovi dařilo ve všech zahraničních i domácích interview udržovat tvář loajality vůči republice, vůli k vyjednávání s čsl. vládou a odmítal jakoukoliv součinnost v této věci s Hitlerem.

Pomyslným vrcholem v manipulaci zahraničními představiteli byla Henleinova reže návštěvy mise lorda Runcimana v Československu, která se i za udivené pozornosti českého tisku⁴⁹³ konala ve jménu „weekendů“ u exponentů velkoněmectví v republice.⁴⁹⁴ „*Obzvláště*

⁴⁹⁰ Brügel, c. d., s. 402.

⁴⁹¹ Brügel, c. d., s. 406 -410.

⁴⁹² Sládek, c. d., s. 90-91.

⁴⁹³ NESG., Runciman mluvil s Henleinem, Schůzka v Červeném Hrádku v zámku Maxe Hohneloha. *Právo lidu*, 19. 8. 1938, roč. 47, č. 194, s. 1.

⁴⁹⁴ Mj. to byl i hrabě Adolf Dubský ze Žadlovic, Alain Rohan ze Sychrova, Karel Buquoy z Nových hradů nebo Karel Khuen z Emina dvora, kteří tvořili tzv. hrušovanskou skupinu sudetoněmeckých velkostatkářů. In: Novák, c. d., s. 194. Adolf Schwarzenberg hostil Runcimana v Horní Plané u Č. Krumlova, Dr. Alfons Clary-Aldringen na zámku v Teplicích. S Henleinem sympatizoval a Runcimanovu misi hostil ovšem i kníže Oldřich Kinský v České Kamenici, kterého bychom mohli stěží řadit mezi Němce. Zdeněk Radslav hrabě Kinský pak

v tomto směru aktivním byl Max Egon von Hohenlohe-Longenburg, který se podílel na financování Henleinova hnutí a zabezpečoval též jeho zahraniční cesty. Na svém sídle na Červeném Hrádku, jež mj. propůjčil k uspořádání naaranžované protičeskoslovenské demonstrace, hostil v srpnu 1938 „osudnou misi“ lorda Runcimana. Mezi ním a henleinovci sehrál roli prostředníka.⁴⁹⁵ „Po svém příjezdu do Prahy dostala Runcimanova mise materiály ze tří hlavních zdrojů: 1) SdP 2) německých sociálních demokratů 3) československé vlády.“⁴⁹⁶ Zatímco materiály německých sociálních demokratů nebyly příliš brány v potaz, SdP zvolila taktiku „zavalit Brity informacemi a velmi mnohomyšlnými dokumentárními důkazy“ a využít plně všech incidentů a prvků situace, které by mohly na Čechy vrhnout nepříznivé světlo. SdP dodala Runcimanovi úplné vyjádření o své věci v angličtině i němčině. Na pokyn SdP obdržela Runcimanova mise mnoho telegramů ze sudetských měst a obcí s pozvánkou k návštěvě jejich postižených oblastí. SdP rozhodla, že nejlépe bude, když Henlein zůstane v prvních fázích rozhovorů s Runcimanovou misí v pozadí a objeví se až v „závěrečném rozhodujícím okamžiku“. Vedoucími delegace, která se měla setkat s Runcimanovou misí, byli jmenováni Frank a Kundt, kteří byli také hlavními představiteli Sudet při jednání s československou vládou. Kundt dostal instrukci od Volksdeutsche Mittelstelle, aby jednání s členy československé vlády vedl způsobem, který vytvoří dojem, že SdP se opravdu chce dohodnout.⁴⁹⁷

Runciman nakonec ve své závěrečné zprávě dokonce vytýká československé vládě, že neučinila opatření na potlačení agitace ze strany osob a stran, které podporují „antagonistickou politiku vůči sousedům Československa“ a doporučil republice statut neutrálního státu a šel ještě dále, když navrhl, aby se Německo a Československo spojilo hospodářskou smlouvou s preferenčními podmínkami. Výsledkem úspěšné agitace SdP nakonec bylo, že Runcimanova zpráva byla evidentně návodem k přetvoření Československa v německý protektorát. Byl to ovšem patrně jediný způsob, jak se Britové domnívali, uchlácholení Hitlera.⁴⁹⁸

Runcimana přijal v zámku Žďár nad Sázavou naopak proto, aby ho mohl objektivně informovat o postojích české šlechty. In. Kárník, c. d., s. 552- 553.

⁴⁹⁵ HAZDRA, Z. „Mnichovské dny“ jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 41.

⁴⁹⁶ Sládek, c. d., s. 98.

⁴⁹⁷ Sládek, c. d., s. 102.

⁴⁹⁸ Sládek, c. d., s. 113.

Po čtvrtém plánu, ve kterém československá vláda nabídla největší ústupky na hranici přijetí všech karlovarských bodů, už SdP neměla jak vycouvat. Řešení situace viděla SdP v incidentu v Moravské Ostravě, kdy na německé demonstraci uhodil policista poslance SdP Franze Maye jezdeckým bičíkem a který posloužil jako záminka pro poslední přerušení jednání s Prahou.⁴⁹⁹ Říšskoněmecký *Angriff* tuto událost doprovodil „hrůzostrašným článkem“ na základě výpovědi prý očitého svědka, který pojednával o ukrutnostech a teroru v československých věznicích, kam jsou umisťováni pronásledovaní Němci.⁵⁰⁰

V průběhu jednání mezi vládou a SdP probíhala na stránkách britského appeaserského tisku nenápadná kampaň oslabující demokratické pozice vyjednavců za odstoupení smíšených území Československa Německu; zmiňme známý úvodník *The Times* „Nuremberg und Aussig“ ze 7. 9. 1938.⁵⁰¹ Na vyznění původně ne příliš kategorického článku pak zapracoval sám šéfredaktor listu Geoffrey Dawson s výzvou, aby čsl. republika uvážila, zda by zcela měla odmítat projekt „*který se v některých kruzích setkal s pochopením.*“ Dodnes se spekuluje o tom, zda a do jaké míry za ním stál Chamberlain či celá britská vláda. Jan Masaryk teprve po dvou audiencích u Halifaxe dosáhl toho, aby bylo vydáno prohlášení, které se od návrhu listů distancovalo. Článek však jistě odkryl karty, se kterými se v britské vládě hrálo, a Hitlera upevnil v jeho taktice.⁵⁰² Rovněž *Daily Telegraph* a *Manchester Guardian* začal články lorda Noela Buxtona horovat pro plebiscit v československém pohraničí.⁵⁰³ „*V září...celý tisk, zachvácen panickým strachem z války, sledoval politickou linii, na níž se usnesla (nebo na níž se bůhvíjak octla) tehdejší vláda, a když se Neville Chamberlain vrátil z Mnichova, dokonce ho vítal jako zachránce světového míru.*“⁵⁰⁴ Tak o loajalitě a provázanosti britského tisku s vládou hovoří americký novinář Vincent Sheean, který byl spolu s Walterem Kerrem z *Herald Tribune* a Geoffrey Coxem a Tomem Delmerem z *Daily Expressu* přítomen v mnichovských dnech v Československu, aby posílal zprávy americké NBC.

⁴⁹⁹ Kárník, c. d., s. 560.

⁵⁰⁰ Beneš, c. d., 220.

⁵⁰¹ Podobné závěry ovšem prezentoval již úvodník z 3. 9. 1938. In: Brügel, c. d., s. 802.

⁵⁰² Brügel, c. d., s. 597.

⁵⁰³ Beneš, c. d., s. 144.

⁵⁰⁴ SHEEEAN, V. Ne mír – ale meč. Praha: ELK, 1946. s. 33.

Na francouzské straně se před vysláním mise lorda Runcimana 1938 neblaze projevil článek Léona Bluma v listu *Le Populaire*, který operoval s myšlenkou neutralizace Československa⁵⁰⁵ a propagoval vyslání tohoto „osvědčeného demokrata“, čímž pomáhal kolem lorda budovat žádoucí aureolu a nepřímou tak schválil toto vměšování do československých vnitřních záležitostí.⁵⁰⁶ Vrcholem zbabělosti byla tisková kampaň francouzského ministra zahraničí George Bonneta, který na základě falešné depeše a existence tzv. Nečasovy mise, sondující možnosti některých hraničních úprav mezi Československem a Německem, tvrdil, že anglo-francouzské ultimátum si vyžádala sama československá vláda, aby před československou veřejností neztratila tvář.⁵⁰⁷

I přes tyto tendence některých zahraničních listů se dle mého zkoumání dobového tisku zdá, že zahraniční veřejnost nám byla v mnichovských dnech z velké části nakloněna, došlo k několika demonstracím (v Británii je organizovali především labouristé a ve Francii dokonce vypukla generální stávka), k několika demisím např. ve francouzské vládě, která záhy padla, a demonstrativním výstupům z francouzské armády před předáním mnichovského ultimáta.⁵⁰⁸ V době podepsání mnichovské dohody bylo v podstatě všem jasné, že osud německého obyvatelstva v československém pohraničí není führerovým primárním zájmem a že ne všichni pohraniční Němci chtějí své připojení k říši. Spojencům a zainteresovaným stranám byla stejně tak vlastní obava z možné politické mobilizace vlastních německých menšin ve Francii, Belgii, Švýcarsku, Tyrolsku, Jugoslávii, Maďarsku nebo Dánsku. Situace v Československu předváděla nebezpečný precedent.

Nejen na tyto státy bylo zaměřeno vydávání propagačních brožur očerňujících Československo a líčící poměry Němců v pohraničí. *Právo lidu* z 23. srpna 1938 napsalo o jedné takové: „*V těchto dnech dostala se nám do rukou propagační brožurka „Stepchildren of Czechoslovakia“ – která je typická pro metody, jakými pracuje německá propaganda v Americe. Brožurku sepsala a vydala Viola Bodenschatz v Louisville. Obsahem brožury jsou známé nepravdy a polopravdy, jimž není třeba vyvracet. Ani u nás, a také už ne v cizině. Nepřátelská propagační literatura totiž přivolala pravý opak toho, co zamýšlela. Chtěla dát*

⁵⁰⁵ Beneš, c. d., s. 144.

⁵⁰⁶ Kvaček, R. *Osudová mise*. Praha: Naše vojsko, 1958. s. 76.

⁵⁰⁷ Beneš, c. d., s. 289.

⁵⁰⁸ Kárník, c. d. s. 603.

světu falešné informace o Československu. Avšak vzbudila takový zájem o skutečné poměry u nás, že do Prahy přijíždí denně někdy i desítky aut novinářů ze všech končin světa. A každý z nich má dlouhou listinu konkrétních otázek, na něž dostává konkrétní odpovědi. Má možnost posoudit stanovisko vlády i oposice. A výsledek je potom nadšená chvála československého státu právě v těch novinách, pro něž nepřátelská propaganda vydává své drahé propagační brožury.⁵⁰⁹ K vydávání těchto brožur byl nápomocen i bývalý knihkupec poslanec K. H. Frank ve svém nakladatelství v Karlových Varech. České slovo napsalo ve svém článku „Nová intrika SdP proti míru, Dvě brožury sudetoněmecké strany“: „Sudetoněmecká strana vydala dnes ve Frankově nakladatelství v Karlových Varech dvě brožury, které se zabývají jednáním o národnostní úpravu v Československu. V první brožuře se srovnává dřívější stav s osnovami, které vláda navrhuje, ve druhé brožuře je pak provedena kritika vládních osnov národnostního statutu a jazykového zákona podle požadavků sudetoněmecké strany. Tato kritika je velmi ostrá a vládní návrhy jsou šmahem odmítány. Připomněli jsme už častokrát, že taktika sudetoněmecké strany mířila k tomu, aby se jakákoliv jednání mezi vládou a národnostními menšinami rozbila. Z toho důvodu kladla tato strana vždycky maximalistické požadavky a odmítala všechny návrhy, které národnostní problém vážně řešit chtěly. Tato taktika nesporně směřovala k tomu, aby se jednání o národnostní úpravu dostalo na mrtvý bod a aby tak byla dána záminka pro řešení jiné než klidné a mírové. Po oznámení příchodu lorda Runcimana prohlásila sudetoněmecká strana, že ze své strany úlohu jeho jako zprostředkovatele vítá a že učiní všechno, aby mise lorda Runcimana se skončila úspěšně. Vydává-li však dnes brožuru, kterou již rozposlala všem zahraničním korespondentům a která je v úvodu podepsána třemi členy sudetoněmecké strany, kteří jí oficiálně byli pověřeni jednat s vládními činiteli, pak to rozhodně není známka dobré vůle, nýbrž jen nový pokus o podkop pod úspěšné zakončení národnostních jednání. Ještě závažnější je, že sudetoněmecká strana tuto záměrně odmítavou brožuru uveřejňuje v předvečer příchodu lorda Runcimana do Prahy a těsně před zahájením jeho práce. To dokazuje, že se SdP pokouší zdar jednání už předem znemožnit a tím misi lorda Runcimana znehodnotit. Tato brožura jistě byla už připravena. Je-li na rychlo vydávána po poradách ve Vratislavi u příležitosti turnérského sjezdu, dá se tento čin vyložit jen jako záměrný podkop proti míru.“⁵¹⁰

⁵⁰⁹ NESG., Mylná propaganda. *Právo lidu*, 23. 8. 1938, roč. 47, č. 197, s. 7.

⁵¹⁰ (J.) [Jindřich Černý]. Nová intrika SdP proti míru, Dvě brožury sudetoněmecké strany. *České slovo*, 2. 8. 1938, roč. XXX, č. 178, s. 2.

Orientováno především na zahraničí bylo i vydávání propagandistických map⁵¹¹, což komentuje *Právo lidu* ze 13. srpna 1938 „*Jak Henleinovci falšují statistiku, henleinovská „národnostní mapa“ zakázána*“: „*Hlásili jsme již, že henleinovské nakladatelství K. H. Frank Karlovy Vary – Lipsko vydalo ve formě dopisnice národnostní mapu Československa. Jelikož mapa neodpovídala skutečnosti, byla nyní krajským soudem v České Lípě zakázána. Text na mapě tvrdil, že je mapa sestavena podle posledního sčítání lidu z roku 1930. Bylo však zjištěno, že mapa právě na toto sčítání nebrala ohled a že v některých krajích použito dat z roku 1880...*“⁵¹² Henleinovci dokonce přidávali propagandistické letáky do beden expedovaného zboží do zahraničí. Před obecními volbami docházelo ke shazování falešných československých letáků psaných špatnou češtinou na našem území (pod jménem fiktivních českých organizací (např. Liga českého lva) i skutečných organizací (vláda ČSL), která měla vyvolat nejistotu naopak uvnitř republiky. „*Šlo o pět druhů letáků: Francie říká nikoliv! – Selský lide! – Vojáci! Nenechte se marně obětovat! – Občané! Hrozí diktatura! – Konec Československa. V posledním letáku byl byl otištěn překlad článku z franc. listu „Petit Bleu“, v němž se mimo jiné psalo: „Zánik Československa by zajistil světu mír na 50 let. Proč máme váhat s rozdrobením ČSR, zvláště když Češi sami rozbili dříve s divokou zuřivostí Rakousko. Ať Československo zaplatí zločinné činy a omyly svých vlastních tvůrců. Ať zmizí ČSR z mapy Evropy a s ním i smrtelné zárodky války, které samo rozselo. S ním by byla též odvrácena bolševická hrozba, která visí jako temné mračno nad středem Evropy...*“⁵¹³ Následně byly tyto letáky nalezeny u místních členů SdP.

Hlavní podíl propagandy, která mohla ovlivnit mezinárodní jednání, ovšem vycházel z Třetí říše, nikoliv ze Sudet. Henleinovci měli za úkol hlavně vyvolávat incidenty k provokování českého obyvatelstva, vyvolat ozbrojený zákrok československých pořádkových sil, což by následně bylo interpretováno propagandou jako utlačování Němců.

Nacistickou mentalitu a její typický vztah k médiím líčí nostalgická vzpomínka jednoho z exponentů NSDAP reprodukováná ve *Večerním Českém slově* z 10. června 1938: „*Filip Bouhler, jeden z nejvyšších hodnostářů hakenkrajclerské strany v Německu, a přednosta osobní kanceláře kancléře Hitlera, vydal pro mládež knihu „Boj o Německo*“. Líčí

⁵¹¹ Např. příloha č. 2 této práce.

⁵¹² NESG., Jak Henleinovci falšují statistiku, henleinovská „národnostní mapa“ zakázána. *Právo lidu*, 13. 8. 1938, roč. 47, č. 189, s. 4.

⁵¹³ Metelka, c. d., s. 117.

tam mimo jiné, jak jim bylo na počátku nepříjemné, že o nich tisk vůbec nepsal. Doslovně praví: „Až jednou večer byla v pivnici dvorního pivovaru příhoda. Muž, který se odvážil vykřiknout, byl hakenkrajclery trochu nejemně vyhozen. Druhého dne se četlo v „Münchener Neueste Nachrichten“, že v hakenkrajclerské schůzi byl zmlácen nevinný návštěvník. Tu konečně našla strana prostředek, aby vylákala tisk z ledového mlčení. Zde bylo lano, po němž se mohla z hlubin přehlížení vytáhnouti na světlo „veřejného mínění“. Kritika v tisku byla ovšem velmi tvrdá a nevlídná. Ale strana se nechtěla už za žádnou cenu dát úplně umlčet. Napříště se tedy používalo každé příležitosti a na sebe menší vyzývavost se odpovídalo okamžitým vyhozením. A hele! Od té doby se občanský i rudý tisk zaměstnával zлыми hakenkrajclery skoro denně.“⁵¹⁴

To vše a mnoho dalšího vedlo k vyústění situace v tzv. Mnichov a samotný pojem posléze posloužil dalším generacím jako propagandistický nástroj. „Metaforou „Mnichov“ se na příklad oháněli po desetiletí komunističtí agitátoři v Československu, odsuzující údajnou zbabělost buržoazních politiků. V (sudeto)německé propagandě poplatné nacionálněsocialistickým tradicím, zase prý „Mnichov“ dokazuje, že Československo byl chybně koncipovaný, a proto od samého počátku ke svému zániku odsouzený stát, který se v roce 1938 rozpadl, protože se rozpadnout musel.“⁵¹⁵

⁵¹⁴ NESG., Hakenkrajclerský hodnostář prozrazuje tajemství úspěchu. Bitky v hospodě propagandou. O existenci hnutí se veřejnost dověděla až po rvačce v pivnici. *Večerní České slovo*, 10. 6. 1938, roč. XX, č. 135, s. 2.

⁵¹⁵ HAHNOVÁ, E. Mnichov v kontextu (sudeto)německých dějin, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.).

Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 19.

Závěr

Hypotéza o naprosto negativním obrazu sudetských Němců v českém tisku ve zkoumaném období, pokud byli organizováni v SdP, se potvrdila. Jednotlivé stranické tiskové orgány se lišily v tomto postoji pouze mírou tohoto negativního postoje, intenzitou a vyhoceností zpráv, či prostou formou informování o záležitostech týkajících se sudetských Němců, a to buď formou přejaté zprávy (většinou z ČTK) na straně umírněných kritiků SdP nebo původním zpravodajstvím a publicistikou, která byla typická pro kritičtější proudy. Nejhorší obraz, který se občas dokonce nese i v duchu ironického a šprýmovného, má pochopitelně „Vůdce“ Sudetoněmecké strany Konrád Henlein a dále za ním jeho nejvěrnější stoupenci a poslanci Frank, Pfitzer, Kundt, Sebekowsky a další. Pravicový tisk agrární užívá ve vztahu k SdP opatrnější dikci a je k jejich požadavkům „vstřícnější“, ve smyslu, že není tak kategoricky a jasně odmítavý jako tisk národních socialistů, sociálních demokratů, komunistů a lidovců. Tisk Národní demokracie uvádí na svých stránkách některé šokující úvahy o možnosti jednání s Německem, vyskytují se zde ovšem i vyloženě protiněmecké příspěvky. Obecně fašistický tisk méně významných skupin je samozřejmě k požadavkům SdP méně odmítavý, ale pro vlastní nacionální cítění se jeho sympatie obracejí spíše k autoritativní vládě, stavovskému státu a antisemitismu a i on sám odsuzuje německé postoje, které stojí v opozici k národním cílům československým.

Komplikovanější výsledky zkoumání přináší náhled českého tisku na německé aktivisty, reprezentované hlavně jedinou nezglajchšaltovanou německou stranou – německými sociálními demokraty vedenými W. Jakschem, a skupinou demokraticky smýšlejících Němců. Tisk českých sociálních demokratů samozřejmě těžko skrývá své sympatie k německým kolegům, za prvé zjištěně pro jejich shodnou ideologickou orientaci, ale za druhé i proto, že strana si jako jedna z mála zachovala prodemokratický směr. Tuto chvályhodnou odolnost vůči tlaku SdP oceňují i jiná stranická periodika, nejen sociálně demokratická či socialistická. Lidovecký tisk pro změnu hledá omluvu pro chování německých křesťanských sociálů a snaží se tak předejít celkovému zdiskreditování politického katolicismu. Činy demokratických Němců – jednotlivců jsou hodnoceny vysoce pozitivně a na stránkách stranického tisku vyzdvihovány jako příklady hodné následování. Naopak každý prohřešek člena SdP či jeho přidružených organizací je povětšinou s chutí vyličen, označen jako vlastizrádný a odporný a každodenně se na stránkách deníků o těchto všemožných incidentech vydatně informuje. Často bývá u těchto zpráv hodnotící či výsměšný

dovětek o „ultragermánství“ poněmčených Čechů, kteří naplnili řady SdP a kteří jsou ve svých útocích často důslednější než sami čistokrevní Němci.

Konkrétní obraz sudetských Němců, ať už organizovaných v SdP či neorganizovaných, se však v mnoha bodech shoduje. Deníky vyzdvihují hlavně snadnou manipulovatelnost německého obyvatelstva, jeho naplněnost historickými mýty, sklony k mysticismu, zálibu v polovojenských spolcích, uniformách a řádech a především jeho snadné podléhání všem druhům nepřátelské propagandy (šeptaná propaganda, zahraniční rozhlas, tisk SdP a zglajšaltovaných organizací). Po sudetoněmeckém pokusu o puč a následném útěku exponentů SdP do Německa se pak k této charakteristice přidává úplatnost a zbabělost. Obraz sudetských Němců v českém tisku by nebyl kompletní bez několika typických národních stereotypů jako je požívání eintopfů, herinků a dívek chodících v dirndlech a copech.

Československá propaganda směrem k zahraničním spojencům, ale i k domácímu obyvatelstvu včetně sudetských Němců však značně zaspala a oproti říšské a Henleinově propagandě byla slabě propracována a organizována a byla i méně agresivní, na což si stěžovali autoři ve všech zkoumaných periodikách. Odpovědí na volání tisku po účinnější propagaci naší věci bylo spuštění tzv. Mělnické vysílačky pro německy mluvící obyvatelstvo a nakonec ustavení ministra propagandy H. Vavrečky až na sklonku září 1938 (!). Lze říci, že říšskoněmecká propagandistická mašinerie oficiální hlas naší vlády převálcovala a i v zahraničí činné germanofilské skupiny tomu byly nápomocny. Sudetoněmecká propaganda pak těžila ze součinnosti s propagandou říšskou. Jedním z vyvrcholení obratného manipulování s názory nejen laické veřejnosti, jejíž část ovšem nakonec odhalila pravou podstatu národnostního problému v Československu a komu slouží, byla mise lorda Runcimana, jejíž průběh byl z velké části v režii SdP.

Mnichovské události byly průlomovým obdobím v dějinách médií a rozvoji masové politické propagandy, která formou tisku a hlavně dynamicky se rozvíjejícího rozhlasu ovlivnila vyústění těchto událostí, kde proti sobě stála propaganda totalitního státu, appeaserů a odpůrců nacismu.

Summary

The qualitative analysis of the master thesis allows us to formulate a main hypotheses: the image of sudeten Germans in the analyzed political party press in the period between April 1938 and the Munich agreement was proved to be predominantly negative; this negative image is stronger in the leftist and centralist press (*Rudé právo*, *Právo lidu*, *České slovo*, *Lidové listy*) but is being focused mostly on the SdP party, its exponents and followers initiating incidents. Democratic Germans, German social democrats and common Germans in Czechoslovakia have a more neutral image, due to the fact that these characters are distinguished from the SdP supporters. This difference in the sudeten German national group in Czechoslovakia is less clear in the rightist and nationalist press (*Venkov*, *Národní listy*) and these newspapers are more open to negotiate with Konrad Henlein and his party. The image evolves in time from the unclear situation in april 1938 with the newspapers trying to be moderate in judging the SdP intentions, to the dramatic turnout before the Munich agreement after the sudeten coup d'état attempt in the nationally mixed areas of Czechoslovakia. Alongside with the image of sudeten Germans concerning their struggle for more political influence in the state, the image is also complemented by traditional national stereotypes.

Seznam použité literatury:

Prameny:

České slovo, roč. 1938, 1. dubna – 30. září, Praha. (A- *Zet ranní*, *Večerní České slovo*)

Právo lidu, roč. 1938, 1. dubna - 30. září, Praha. (*Večerník Práva lidu*)

Rudé právo, roč. 1938, 1. dubna – 30. září, Praha.

Venkov, roč. 1938, 1. dubna – 30. září, Praha.

Lidové listy, roč. 1938, 1. dubna – 30. září, Praha.

Národní listy, roč. 1938, 1. dubna – 30. září, Praha.

Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Orbis, 1935.

Poslání československého národního socialismu. Tzv. „velký program“ přijatý XII. valným sjezdem československé strany národně-socialistické v Praze, 5. -6. dubna 1931.

Neperiodická literatura:

BÁRTA, J. *Jan Sheinost – prominentní katolický novinář před Národním soudem*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně. Vedoucí práce: Pavel Večera. 112 s.

BEDNAŘÍK, P. *Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky*. In: HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. (eds.). *Židé v Čechách*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007. s. 32–45. ISBN 978-80-86889-58-0.

BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. 448 s. ISBN 978-80-247-3028-8.

BEDNAŘÍKOVÁ, E. *Český klerofašismus 1924-1939*, Praha: FSV UK, 2006.

BENEŠ, E. *Mnichovské dny*. Praha: Naše vojsko, 2003. 554 s. ISBN 80-206-0673-4.

BENEŠ, E. *Paměti*. Praha: Orbis, 1947. 518 s.

BERAN, L. J. *Odepřená integrace, Systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918- 1938*. Praha: Pulchra, 2009. 440 s. ISBN 978-80-87377-02-4.

BERÁNKOVÁ, M., KŘIVÁNKOVÁ, A., RUTTKAY, F. *Dějiny československé žurnalistiky III*, Praha: Novinář 1988, 332 s.

- BROKLOVÁ, E. Agrární strana a demokracie. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 16-129. ISBN 978-80-86495-47-7.
- BROKLOVÁ, E. Historický obraz Němce, Rakouska a německa v politických kruzích české společnosti první Československé republiky. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obráz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 101- 155. ISBN 80-7184-468-0.
- BROKLOVÁ, E. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*. Praha: Karolinum, 1999. 144 s. ISBN 80-7184-760-7.
- BROKLOVÁ, E. *První československá ústava: Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. 221 s. ISBN 80-85270-08-0.
- BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci 1918- 1938*, Praha: Academia, 2006. 846 s. ISBN 80-200-1440-3.
- ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. *Tragédie mnichovské dohody: Skutečná fakta a odhalené mýty*. Brno: Computer Press, 2011. 152 s. ISBN 978-80-251-3376-7.
- ČÁBELOVÁ, L. *Radiojournal: Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v letech 1923-1939*. Praha: Karolinum, 2003. 198 s. ISBN 80-246-0624-0.
- ČECHUROVÁ, J. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: NLN, 1999. 124 s. ISBN 80-7106-264-2.
- FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I*, Brno: Atlantis, 1994. 475 s. ISBN 80-7108-071-3.
- GALANDAUER, J. Čeští vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obráz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 76- 92. ISBN 80-7184-468-0.
- GREGOROVÍČ, M. *Kapitoly o českém fašismu*. Praha: NLN, 1995. 187 s. ISBN 80-7106-100-X.
- HAHN, H. H. Oldenburský projekt Sudetoněmecké dějiny. Základní otázky a oblasti výzkumu. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního symposia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 7- 17. ISBN 978-80-87211-06-9.

HAHNOVÁ, E. Kdo jsou „oni“? In: HAHNOVÁ, E. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Praha: Pragomedia, 1996. s. 213- 227. ISBN 80-901533-7-2.

HAHNOVÁ, E. Mnichov v kontextu (sudeto)německých dějin, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 19- 35. ISBN 978-80-87211-06-9.

HARNA, J., Republikánská strana, In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kolektiv (ed.). *Politické strany, I. díl: období 1861-1938*. Brno: Doplněk, 2005. s. 558-591. ISBN 80-7239-178-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HAZDRA, Z. „Mnichovské dny“ jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 37- 51. ISBN 978-80-87211-06-9.

HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 166 s. ISBN 978-80-87211-06-9

KÁRNÍK, Z. *České země éře první republiky (1918- 1938): Díl třetí, O přežití a o život (1936- 1938)*. Praha: Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.

KARPAŠ, R. (ed.) *Stalo se na severu Čech: 1900/2000*. Liberec: 555, 2001. 208 s. ISBN 80-86424-17-0.

KONČELÍK, J., VEČEŘA, P., ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. 310 s. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOPAL, J. *Dr. Ferdinand Kahánek jako politický novinář*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd. Vedoucí práce: Václav Veber. 120 s.

KREČMER, J. *Václav Klofáč a jeho národní socialismus*. Praha. Adonai, 2000. 131 s. ISBN 80-86500-01-2.

KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. 314 s. ISBN 80-7184-468-0.

- KŘEN, J. Úvod. In: KŘEN, J. BROKLOVÁ, E. (eds.) *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 7- 19. ISBN 80-7184-468-0.
- KUBÍČEK, J.. *Český politický tisk na Moravě a ve Slezsku 1918-1938*. Brno: Blok, 1982. 315 s.
- KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha: Karolinum, 2002. 197 s. ISBN 80-246—0360-8.
- KURAL, V., VAŠEK, F. *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. Praha: Academia, 2008. 235 s. ISBN 978-80-200-1657-7.
- KURAL, V. Hitlerova odložená válka za zničení ČSR, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 71- 85. ISBN 978-80-87211-06-9.
- KURAL, V. *Konflikt místo společenství? : Češi a Němci v Československém státě (1918-1938)*. Praha: Nakladatelství R, 1993. 272 s. ISBN 80-901431-3-X.
- KURAL, V. a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. 231 s.
- KVAČEK, R. HEJDUK, M. *Československý rok 1938*. 2. vydání. Praha: Polart, 2011. 197 s. ISBN 978-80-87286-11-1.
- KVAČEK, R. Lidová strana před Mnichovem. In: HLEDÍKOVÁ, Z. a kol. *Traditio et cultus*, Praha: Karolinum, 1993. s. 229-239. ISBN 80-7066-762-1.
- KVAČEK, R., Mnichovské desatero, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 87- 96. ISBN 978-80-87211-06-9.
- KVAČEK, R. *Osudná mise*. Praha: Naše vojsko, 1958. 240 s.
- LIPPMANN, W. *Public opinion*. 5. vydání. New York: Simon & Schuster, 1997, 272 s. ISBN 0-684-83327-1.
- MAREK, P. (ed.), *Tisk a politické strany: Sborník referátů pro nerealizovanou konference „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a*

Československa v letech 1860- 2000“ v Olomouci ve dnech 24. – 25. října 2000. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001. 196 s. ISBN 978-80-900965-5-4.

METELKA, J. *Henleinovci a demokraté.* Trutnov: ONV, 1970. 271 s.

NAKONEČNÝ, M. *Český fašismus.* Příbram: Vodnář, 2006. 427 s. ISBN 80-86226-73-5.

Národní listy: jubilejní sborník, 1861-1941. Praha: Pražská akciová tiskárna - Národní listy, 1941. 253 s.

NĚMEC, V. *Stopy Bojovníků.* Cheb: OA, 1983.

NOVÁK, O. *Henleinovci proti Československu.* Praha: Naše Vojsko, 1987. 235 s.

PAROUBEK, J. DUCHOSLAV, P. *Stručné dějiny národních socialistů.* Praha: Columbus, 2011. 134 s. ISBN 978-80-87588-08-6.

PASÁK, T. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945.* Praha: Univerzita Karlova, 1980. 441 s.

PASÁK, T. *Český fašismus a kolaborace.* Praha: Práh, 1999. 486 s. ISBN 80-7252-017-2.

PEHR, M. Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky,* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 214-260. ISBN 978-80-86495-47-7.

PERNES, J. *Svět Lidových novin 1893- 1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky.* Praha: Lidové noviny, 1993. 143 s. ISBN 80-7106-056-9.

RÁDL, E. *O německé revoluci. K politické ideologii sudetských Němců.* Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. 143 s. ISBN 80-86495-17-5.

RÁDL, E. *Válka Čechů s Němci.* 2. vydání. Praha: Melantrich, 1993. 295 s. ISBN 80-7023-147-5.

ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba: vzestup a pád agrární strany.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 901 s. ISBN 978-80-7429-067-1; 978-80-87211-47-2.

ROKOSKÝ, J. K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva (Příspěvek k vývoji agrárního tisku). In: MAREK, P. (ed.), *Tisk a politické strany: Sborník referátů pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860- 2000“ v Olomouci ve dnech 24. – 25. října 2000*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001. s. 17-33.

SHEEAN, V. Ne mír – ale meč. Praha: ELK, 1946. 309 s.

SLÁDEK, M. *Němci v Čechách*, Praha: Pragma, 2002. 206 s. ISBN 80-7205-901-7.

STRMISKA, M. (et al.). *Politické strany moderní Evropy*, Praha: Portál, 2005. 728 s. ISBN 80-7367-038-0.

ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace: Paměti legendárního ředitele Melantrichu*. Praha: Eva, 2001. 342 s.

TOMEŠ, J. Nacionalismus a demokracie: Úskalí české nacionální strany v meziválečném Československu. In: BROKLOVÁ, E., TOMEŠ, J., PEHR, M. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. s. 130-213. ISBN 978-80-86495-47-7.

TRAPL, M., Český politický katolicismus a „Mnichov“, In: HAZDRA, Z., VLČEK, L. (eds.). *Mnichov 1938 a česká společnost, Sborník z mezinárodního sympozia k 70. Výročí mnichovské dohody*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 97- 111. ISBN 978-80-87211-06-9.

VAUGHAN, D. *Bitva o vlny*. Praha: Cook Communications, 2008. 112 s. ISBN 978-80-86212-79-1.

VOPRAVIL, J. *Slovní pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: SPN, 1973. 1540 s.

WISKEMANN, E. *Czechs and Germans*. London: Oxford University Press - Royal Institute of International affairs, 1938. 299 s.

ZEMAN, P. Třetí říše, Rakousko a Sudetští Němci v Československém zvukovém týdeníku Aktualita 1937- 1938. In: KŘEN, J., BROKLOVÁ, E. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998. s. 156- 165. ISBN 80-7184-468-0.

ZIMMERMANN, V. Sudetští Němci a nacionální socialismus, otevřené otázky v sudetoněmeckém historickém pohledu. In: KURAL, V. a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. s. 54- 92.

Periodická literatura:

SCHEEAN, V. Praha, září 1938. *Respekt*, roč. 2011, č. 40, s. 58.

KLIMEK, A. Cesta k odsunu. *Soudobé dějiny*, roč. 94, č. 2- 3, s. 255- 258. ISSN 1210-7050.

Elektronické zdroje:

Ústavní listina Československé republiky z roku 1920. Archiv Poslanecké sněmovny PČR. Dostupné z WWW: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html. Staženo 7. 3. 2012.

Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935. Online publikace ČSÚ. Zveřejněno 28. 2. 2006. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/4219-06>. Staženo 23. 4. 2012.

KOUTEK, O. Říkali mu Pavel svatý: Osudy úředníka, politika a politického vězně Prokopa Drtiny. In. Sborník Archivu bezpečnostních složek 5/2007, Ústav pro studium totalitních režimů. s. 185- 232. Dostupné z WWW: www.abscr/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap05.pdf. Staženo 7. 5. 2012.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Mapa Československa s vyznačeným smíšeným územím

Příloha č. 2: Příklad propagandistické mapy Československa

Příloha č. 3: Mapa znázorňující územní ztráty Československa Mnichovskou dohodou

Přílohy:

Příloha č. 1: Mapa Československa s vyznačeným smíšeným územím

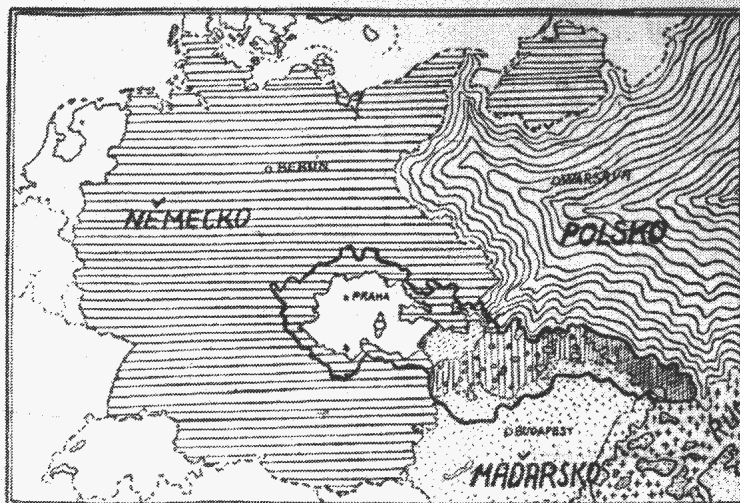
Zdroj: Československý atlas z roku 1934.

Příloha č. 2: Příklad propagandistické mapy

Československa

Strana 6.

ČESKÉ SLOVO

JEHLICSKOVA MAPA REPUBLIKY. Nedávno krajský soud v České Lípě zakázal henleinovské mapy národnostních poměrů v republice, vydané ve formě pohlednic, na kterých tendencím a nepravdivým způsobem byla zakreslena území obydlená menšinami. Nápad vydat takové mapy jako pohlednice nebyl však nikterak originální. Sudetoněmeckou stranu předsel v tom pověstný páter dr. Jehlička, předseda I. xv. Slovenské rady, nedávno vypovězené ze Švýcarska. Tento renegát a opovředlý nepřítel republiky ve službách irredenty a nyní Berlína vydal v Itálii před časem jako pohlednici mapku, kterou uvažuje, že má dokázat světu, že Čechové tvoří naprosto menšinu ve státě utlačující většinu jeho obyvatelstva, Slováci v to počítají. Stojí při tom za pováčku, jak si při tom počínal a jak mu nestačilo, že přikreslil Němcům, Polákům a Maďarům oblasti, jež nikdy neobývali – dle mapky sahají polská sídla až kdesi k Opavě a Maďaři jsou dokonce i na Oravě, kde nikdy, ani za nejtuší maďarizace nebyla shledána žádná maďarská menšina – ale že dokonce i Čechy rozdělil si na národy dva, z nichž jeden obývá Čechy a západní část Moravy až po Brno, zatímco druhý, pravděpodobně nějaký záhadný Moravané, obývá východní část Moravy, pokud ji nezakreslil Němcům a Polákům.

FILATELIE

Známka na počest šampaňského

Kapitola ani ne o známce

Francouzská pošta vydala známku na oslavu jubilea 300. narození Dom Perignon, objevitele šampaňského. Nelze téměř mluvit o francouzském espritu a neznámá se při tom o vlnu.

Je to překvapující, ale pravdivé: Francouz, u něhož víno vytěká z každého kohoutku, neopije se nikdy. Je to vrozený smysl pro míru, navrh? Už kojenci jsou přikrmováni vínem! Jisto je, že Francouz klidně, bezpečně a korektně sedí u stolu, když už průměrný Evropan po jeho boku dávno ztratil vnitřní i vnější rovnováhu.

Průměrný Francouz pije víno ze sklenice na vodu. Neukřivá vínových sklenek, jak je známe ve střední Evropě. Pít vína pro něho není ničím zvláštním a neobvyklým, a proto pozorně se

FILATELIE-POLÁK, Praha II., Václ. a. 66. Pšták, Artilav Praha Kč 7.50. 343

Komise o leteckém neštěstí

Praha 15. srpna. (ge) Komise ministerstva veřejných prací, jež dle na místě neštěstí u Offenburgu, odšla zatím do Prahy jen to, že tělesné pozůstatky čtyřletého pomádky letounu OK-BAG budou vypraveny z offenburské márnice zítra, v úterý. Do Prahy přibudou patrně ve čtvrtek. O pohřbu ostatních obětí není ještě rozhodnuto. Vyčkávají se zejména přání pozůstatých. Pokud jde o vyšetřování příčin katastrofy, rozhodlo ministerstvo, že zpráva bude vydána až po návratu komise.

FILM

ŠPANELSKÁ BLOKÁDA. Tento americký film režiséra W. Dieterle se na první pohled nelíší od jiných dobrých výzvědačských filmů, které mají v Americe už ustálenou tradici. Najdeme tu zase napínavě odstupňovaný milenecký příběh mezi vojáky a nepřátelskou výzvědačkou. Ale tato historika byla zasazena do aktuálního rámce současného Španělska a z filmu byla udělána – ještě jaksi nadbytek – temperamentní a drásavá obžaloba proti válečné zbestlosti, proti přepadení země cizinci, proti zabíjení žen a dětí, proti sevření nevinných lidí blokádou a hladem. Film sice neříká, koho obviňuje, avšak ně-

SOCI

Pokles

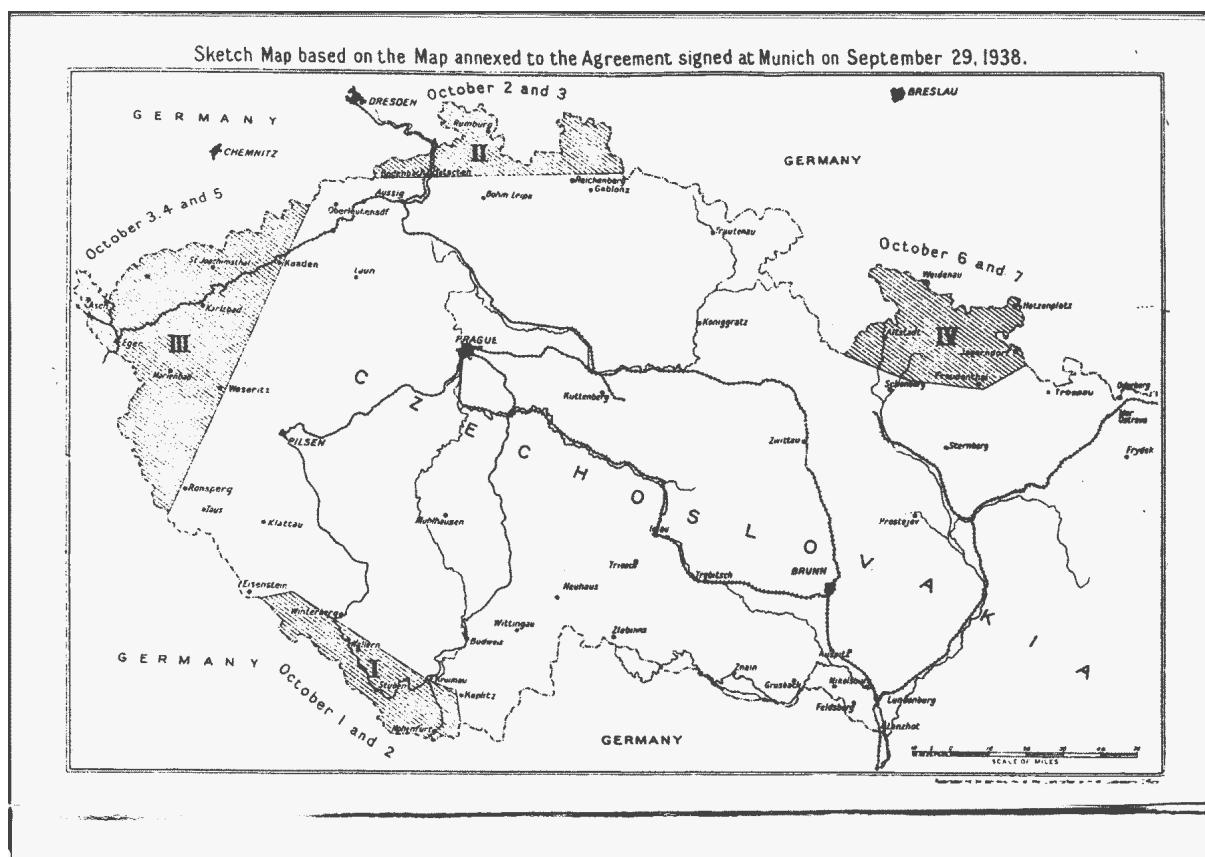
Jedna z

Praha přihlásilo 23.867 přizpůsobení zemědělců na práci v severočeské práci. Je české obilí státně zle nich Čech

Jde jednak celá léta v Němci, kteří se n opustili zaměstnání mecku, poněvadž stavbě silnic, v nich se zase dří nejsou spokoj ale zejména měry. Zajímavé služby také děl nové a služ na když uvážíme ku chybí našemu čeledínů – ovi – zemědělských německí rolníci nietra a výpomů zErntehilfe. M podle jejich nář na opožděnou sl tace henleinovců co možno nejvíe už také na trhu jevuje důsledný pracovních sil a stech, ale také i to pak verbován jsou také zap koslovenství stát matí neměli.

STATISTY FILAKOVÉ. Jak na Slovensku vy skáží maďarské když v Praze 2 né opěvuje „dyni prospěch filakov“ fem hrnout do na to dostala z f ni schůzi, konar usnealo na resol ský“ halit střík lo, že pracující de za své týdenn závodní výbory nicích, aby uspo adresu: Micauda V resoluci se dč razujeme, že m městani – zle

Příloha č. 3: Mapa znázorňující územní ztráty Československa na základě mnichovské dohody

Zdroj: SLÁDEK, M., *Němci v Čechách*, Praha: Pragma, 2002, s. 206.